

Maruša Gorišek

Meritokracija in družba znanja

**Različni pogledi na meritokratske kriterije
in vlogo ekspertov v družbi**

Maruša Gorišek

MERITOKRACIJA IN DRUŽBA ZNANJA

*Različni pogledi na meritokratske kriterije
in vlogo ekspertov v družbi*

Ljubljana, 2023

Maruša Gorišek

Meritokracija in družba znanja – Različni pogledi na meritokratske kriterije in vlogo ekspertov v družbi

Recenzenti:

dr. Igor Bahovec

dr. Frane Adam

dr. Matej Makarovič

dr. Borut Rončević

Založba: Inštitut za razvojne in strateške analize
Dunajska cesta 113, 1000 Ljubljana

Jezikovni pregled: Maja Nemec

Prelom in tisk: Studio Jager d.o.o., 1000 Ljubljana

Naklada: 100 izvodov

Maloprodajna cena: 25 €

Ljubljana, 2023

Knjiga je izšla s pomočjo javnih sredstev Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.74:001

GORIŠEK, Maruša

Meritokracija in družba znanja : različni pogledi na meritokratske kriterije in vlogo ekspertov v družbi / Maruša Gorišek. - Ljubljana : Inštitut za razvojne in strateške analize, 2023

ISBN 978-961-93636-7-6

COBISS.SI-ID 140379395

Maruša Gorišek

MERITOKRACIJA IN DRUŽBA ZNANJA

*Različni pogledi na meritokratske kriterije
in vlogo ekspertov v družbi*

Kazalo vsebine

Uvod.....	7
1. Sodobne družbe kot družbe znanja in družbe tveganja	13
1.1 Družba znanja.....	13
1.2 Družba tveganja	18
1.3 Znanje in neznanje v družbi tveganja.....	24
1.4 Vrste znanja in kompetenc.....	28
1.5 Stroka, strokovnjaki in eksperti.....	35
1.6 Vloga stroke in znanosti v družbi	41
1.7 Ključne ugotovitve poglavja.....	47
2. Vpliv meritokracije na različne družbene procese	50
2.1 Meritokracija in družbena pravičnost	52
2.2 Meritokracija in družbena mobilnost.....	62
2.3 Meritokracija in izobraževanje	66
2.4 Meritornost, zaslužnost in merjenje kompetentnosti.....	71
2.5 Širši družbeni kontekst – meritokracija kot način vladanja	76
2.6 Ključne ugotovitve poglavja.....	83
3. Meritokracija in družba znanja	87
3.1 Opis in metodologija raziskave	87
3.2 Meritokracija in družba znanja v Evropi: oris na podlagi kvantitativnih podatkov	89
3.3 Razumevanje meritokracije v različnih družbenih podsistemi: kvalitativna analiza	101
3.3.1 Vrednotenje in način razumevanja meritokracije v različnih družbenih sferah.....	102
3.3.2 Razumevanje kompetenc, zaslužnosti in dosežkov v različnih sferah.....	112
3.3.3 Vrste znanja in kompetenc za uspeh.....	115
3.4 Ključne ugotovitve poglavja.....	120
4. Meritokracija in družba tveganja – stroka v pandemiji covida-19	122
4.1 Opis in metodologija raziskave	123
4.2 Epidemija covida-19 v Sloveniji	126
4.3 Vloga stroke v pandemiji covida-19 v svetovni oz. evropski perspektivi	130
4.4 Vloga stroke v pandemiji covida-19 v Sloveniji	135
4.4.1 Odnos politike do stroke in znanosti.....	138
4.4.2 Vloga stroke in odnos med strokami.....	146
4.4.3 Odnos med stroko, politiko in javnostjo	154
4.5 Ključne ugotovitve poglavja.....	156
5. Ključne ugotovitve in diskusija	159
5.1 Meritokracija v Sloveniji.....	163
5.2 Kako naprej?.....	166
Viri in literatura	179
Seznam prilog.....	204
Priloge.....	205

Kazalo tabel

Tabela 3.1: Pregledna tabela uvrstitve držav glede na prej obravnavane vsebinske vidike in sekundarne podatke	99
Tabela 3.2: Najpomembnejše kompetence za uspeh v posamezni sferi	115
Tabela 3.3: Najpomembnejše kompetence v sodobnih družbah glede na sfero sogovornika..	116
Tabela 3.4: Različni načini, kako se vlada nanaša na stroko, ter pogostost pojavljanja v vladnih izjavah za javnost.....	139
Tabela 3.5: Pogostost omembe v uradni vladni komunikaciji, povezani z novinarskimi konferencami po skupinah govorcev	142
Tabela 3.6: Način, kako vlada v uradni komunikaciji naziva posamezne govorce na novinarskih konferencah v odstotku vseh omemb.....	144

Uvod

Meritokracija je eden osrednjih konceptov modernosti in je neposredno vgrajena v svet, kot ga poznamo danes. V sodobnih, demokratskih družbah pričakujemo, da nas bodo drugi sodili glede na naša dejanja in dosežke, in ne na podlagi družine, iz katere izhajamo, rase, veroizpovedi ali drugih dejavnikov (Wooldridge 2021). V bistvu bi meritokracijo lahko definirali kot družben princip izbire ali delitve položajev na podlagi posameznikove zaslужnosti, njegove sposobnosti, kompetenc, znanja in truda. Gre za princip, ki se odmika od delitve družbenih pozicij na podlagi družinske pripadnosti in dedovanja, kot je veljalo v večjem delu človeške zgodovine.

Ideja, da morajo neko delo opravljati tisti, ki so za to najbolj usposobljeni in najbolj kompetentni, je kot način upravljanja človeških virov neposredno povezana z družbo znanja. Z družbo, v kateri znanje postaja sredstvo ustvarjanja dodane vrednosti (D. Bell 1973), bogastvo pa se ne ustvarja več s prerazporeditvijo finančnega kapitala, temveč z inovativnostjo in produktivnostjo (Drucker 1993). Sodobne družbe sicer niso popolne družbe znanja, velik del gospodarskega razvoja je še vedno odvisen od industrije in proizvodnje, dejstvo pa je, da sta znanje in tehnološki napredek v družbi vse pomembnejša, čedalje večji del gospodarske rasti, razvoja in konkurenčnosti pa je odvisen od inovacij. Hiter tehnološki napredek in globalizacija, ki ju pospešuje vedno večji pomen znanja v družbi, pa povzroča tudi nova tveganja. Živimo v družbah tveganja, kjer je tveganje vseprisotno in se ga vseskozi zavedamo. Življenje v družbi tveganja spreminja naša življenje. Stvari, ki so bile v preteklosti samoumevne, za katere so poskrbeli ustaljeni družbeni mehanizmi, vrednote in dodeljene družbene pozicije so zdaj postale del naših odločitev (Beck, Giddens in Lash 1997).

Čedalje večja vloga znanja v družbi tako omogoča hiter tehnološki in znanstveni napredek. Treba pa je upoštevati, da se človeški razvoj ne dogaja linearno in ne vedno v pozitivno smer, marveč v valovih z vzponi in padci. Rešitve nekaterih problemov namreč ustvarjajo nove probleme, napredek pa se zgodi, ko se rešijo tudi ti. Kljub temu splošni kazalci blaginje ljudi kažejo, da se večji del razvoja premika v pozitivno, in ne v negativno smer, kar pa, kot opozarja Pinker (2018), ni naravno stanje razvoja. Tak trend se lahko ohrani le, če ohranimo (in okrepimo) vzvode, ki pripomorejo k napredku.

Torej, kam lahko v tem kontekstu uvrstimo meritokracijo? V zadnjih letih smo priča velikemu razmahu literature s področja meritokracije, predvsem med anglosaksonskimi avtorji, ki je do koncepta predvsem kritična ali pa ga celo obravnava kot za družbo povsem škodljiv princip, ki ga je treba ukiniti. Meritokracijo označujejo kot koncept, ki spodbuja tekmovalen in hierarhičen družbeni sistem, v katerem bodo nekateri vedno prikrajšani, povzroča družbene delitve in tako služi le kot ideologija prikrivanja in povečevanja neenakosti v družbi ter spodbujanja elitizma (Littler 2017; McNamee 2018; Markovits 2019; Mijs in Savage 2020). Menijo, da meritokracija ne more biti pravična, saj spodbuja individualizem in je korozivna za občutke skupnosti (Sandel 2020) ter tiste na dnu lestvice označuje kot krive za svojo pozicijo kot posledico lastnega neuspeha (McNamee 2018; Mijs in Savage 2020). Na drugi strani so nekateri avtorji mnenja, da neenakost ni ključna komponenta blaginje v kontekstu človeškega napredka in da meritokracija lahko koristi vsem (Pinker 2018) ter da je meritokracija zaslužna za oblikovanje modernega sveta in bi njena ukinitve lahko pomenila ukinitve modernega sveta, kot ga poznamo (Wooldridge 2021).

Enoznačnega odgovora glede vpliva in vloge meritokracije v družbi tako ne moremo dobiti. Zagotovo so pomisleki o vedno večji družbeni neenakosti, elitizmu in vedno večjemu individualizmu nujno potrebni. Težko pa si je predstavljati, da je odgovor na pomanjkljivosti in izzive meritokracije njena ukinitve. Večina zgoraj omenjenih avtorjev meritokracijo razume v smislu družbene mobilnosti in neenakosti, a to ni edini način, na katerega lahko raziskujemo ta koncept. Večina azijskih avtorjev, ki se ukvarja s to tematiko, meritokracijo razume v smislu politične meritokracije oz. vprašanja izbire vodilnih politikov

(D. A. Bell 2012; Zhang 2020; Ziliotti 2020). Nadalje je koncept meritokracije predvsem odvisen tudi od našega razumevanja zaslužnosti, torej kaj so vidiki, ki jih nagrajujemo. Že v temeljni definiciji obstaja razlika med promocijo truda, znanja in sposobnosti ali celo inteligentnosti posameznika, še večji izziv pa je merjenje in dokazovanje teh kvalitete. Nasprotno s prepričanjem mnogih tako meritokracija ni enoznačen pojem, ki ga vsi razumemo in uporabljamo enako. Te dileme jasno kažejo, da je koncept meritokracije in njegove vloge in vplive v družbi treba podrobneje proučiti.

Ta knjiga se spopade s tem izzivom in proučuje vidike, ki so v literaturi pogosto spregledani oziroma niso dovolj upoštevani. V prvi vrsti koncept meritokracije umestimo v kontekst in značilnosti sodobnih družb znanja. Večina avtorjev namreč zanemarija pomemben vidik meritokracije glede njene promocije znanja v družbi. Meritokracija kot princip izbire na podlagi znanja in sposobnosti spodbuja investicijo v posameznikove kompetence in znanje in skrbi za napredek v znanju. S tem se zanemari pomembna vloga meritokratskih principov v družbi z vidika vloge znanja in znanosti v družbi. Še bolj pa je upoštevanje družbenega konteksta pomembno z vidika vpetosti meritokracije v širše družbeno okolje. Avtorji pogosto predpostavljajo, da je meritokracija edini regulativni princip, kar seveda ni tako. Meritokracija lahko obstaja tako v avtoritarnih kot demokratičnih državah ter v različnih kulturnih okoljih, kar se kaže v azijskih državah (Zhang 2020; Ziliotti 2020). Meritokracija je torej samo eden od principov, ki soobstajajo znotraj nekega kulturnega in političnega okolja ter je od njega tudi odvisna (več o tem tudi v Adam in Gorišek 2020).

Izhajamo torej iz predpostavk, da je meritokracija vsaj v določeni meri neizogibno del družbe znanja, predvsem glede promocije znanja in upravljanja človeških virov, ter da meritokracija ni edini regulativni princip v družbi in da v tem smislu čista meritokracija v idealni obliki v realni družbi ne obstaja, saj je vedno vpeta in odvisna od drugih družbenih okoliščin. Navsezadnje pa predpostavljamo tudi, da meritokracija ni enoznačen pojem in ga lahko različno razumemo v različnih družbenih okoljih, okoliščinah in družbenih podsistemi. V tej knjigi želimo oceniti vpliv meritokratskih principov na širšo družbo, raziskati priložnosti in omejitve meritokracije, pri čemer si kot

eno ključnih vprašanj postavljamo, kakšna je vloga znanja v sodobnih družbah in katere vrste znanja se promovirajo, preferirajo in nagrajujejo v sodobnih družbah.

V prvem poglavju knjige skušamo skozi obravnavo konceptov in teorij družbe znanja in družbe tveganja orisati okoliščine v katerih analiziramo koncept meritokracije. Če razumemo meritokracijo kot princip preferiranja znanja in sposobnosti na vseh družbenih nivojih, potem moramo na ravni družbe pozornost nameniti tistim, za katere menimo, da posedujejo največ znanja. Eksperti v svojem bistvu poosebljajo meritokratsko logiko, saj gre za posameznike, ki posedujejo nadpovprečno veliko znanja, zaradi česar so v družbi priznani in cenjeni ter imajo legitimnost za podajanje mnenj, nasvetov in predlogov za ukrepanje. Hkrati so eksperti tudi tisti posamezniki, na katere se zanašamo v kontekstu družbe tveganj. Pri tem je pomembno, koga razumemo kot eksperta, koga razumemo kot eksperta, kdo to določa in katere so njegove kvalitete. Navsezadnje pa ni pomembno le, kako meritokracija promovira znanje v družbah, pač pa tudi katero vrsto znanja promovira. V tem okviru je nujno obravnavati različne vrste znanja in kompetenc v družbi.

V drugem poglavju nato meritokracijo celovito obravnavamo s teoretskega vidika, pri čemer skušamo zajeti vse vidike, na katere se meritokracija nanaša, oz. družbene procese, na katere vpliva. Tako obravnavamo meritokracijo v povezavi s koncepti družbene pravičnosti, mobilnosti in neenakosti, podrobneje se dotaknemo tudi meritokracije in izobraževanja, vprašanju zaslužnosti in merjenju kompetentnosti ter meritokracije v širšem družbenem kontekstu načina vladanja. Ukvarjamo se predvsem z vprašanji zakaj nastajajo različni pogledi na meritokracijo in zakaj nekateri avtorji meritokracijo eksplicitno zavračajo ter katere so glavne kritike meritokracije ter kakšne alternative ponujajo avtorji. Ugotavljamo, da se mnenja avtorjev o meritokraciji razlikujejo predvsem glede na njihovo okolje ter na vidik meritokracije, na katerega se nanašajo. Nekateri namreč o meritokracijo obravnavajo z vidika družbene neenakosti, drugi z vidika ravni izobrazbe v družbi, spet tretji pa meritokracijo povezujejo s političnimi procesi. Tudi vprašanje pravičnosti meritokracije se razlikuje glede na teorijo na katero se avtorji navezujejo. Ugotavljamo pa tudi, da se velik del kritik nanaša

na specifične, anglosaksonske družbene okoliščine in na razumevanju meritokracije kot sredstva za reprodukcijo elit.

Druga polovica knjige predstavlja rezultate raziskave, v kateri meritokracijo obravnavamo na treh različnih nivojih oziroma v treh različnih kontekstih. Tako v tretjem poglavju najprej obravnavamo meritokracijo v mednarodno primerjalnem pogledu, kjer na podlagi kombinacije kvantitativnih podatkov ugotavljamo kakšno vlogo imata znanje in izbor kandidatov po meritokratskih procesih v različnih družbah, ki se razlikujejo po stopnjah razvitosti, političnem in družbenem sistemu. Nadalje na podlagi intervjujev obravnavamo razumevanje koncepta meritokracije v različnih družbenih podsistemi v Sloveniji ter ugotavljamo, katere tipe znanj in kompetenc se pri tem promovira – ali je v ospredju specializirano ali interdisciplinarno (splošno) znanje. Pri tem se predvsem osredotočimo na razlike med različnimi družbenimi podsistemi in izzive, ki jih različno razumevanje meritokracije prinaša.

Četrto poglavje meritokracijo postavlja v kontekst družbe tveganja in izkušenj, ki nam jih kaže nedavna pandemija covida-19. To poglavje predstavlja rezultate kritične analize diskurza in vsebinske analize različnih virov in raziskuje kako se odnosi med stroko, politiko in javnostjo kažejo v okviru obvladovanja pandemije v evropskem in predvsem slovenskem kontekstu. Pri tem posebno pozornost namenimo tudi odnosu med različnimi strokami ter odnosom znotraj posameznih strok ter podrobno obravnavamo dogajanje v Sloveniji v času drugega in tretjega vala pandemije.

V petem poglavju celovito strnemo ugotovitve, jih povežemo s teoretsko obravnavo koncepta meritokracije in naslovimo širše družbene pojave in problematike, ki jih naša raziskava osvetljuje. Ugotavljamo, da ima meritokracija v sodobnih družbah določene izzive, predvsem povezane z njeno vpetostjo v druge družbene procese, a ponuja tudi izjemne možnosti glede promocije znanja, ki trenutno še niso do popolnosti izkoriščene. To pa odpira kompleksna vprašanja povezana z vlogo znanosti in ekspertov v družbi ter izzivi postfaktičnih družb.

Vsebina knjige je nastala v okviru doktorskega študija na Fakulteti za uporabne družbene študije in predvsem raziskovalnega dela na Inštitutu

za razvojne in strateške analize¹ med 2018 in 2022. Tako v večjem delu predstavlja vsebino doktorske disertacije z naslovom *Priložnosti in omejitve meritokracije za celovit družbeni razvoj v kontekstu družbe znanja*, ki jo je avtorica pripravila pod mentorstvom doc. dr. Igorja Bahovca in somentorstvom prof. dr. Franeta Adama in jo uspešno zagovarjala 16. septembra 2022. Cilj doktorske disertacije je bil oceniti vpliv meritokratskih principov na širšo družbo – njene priložnosti in omejitve, pri čemer si kot eno ključnih vprašanj postavlja, kakšna je vloga znanja v sodobnih družbah in katere vrste znanja se promovirajo, preferirajo in nagrajujejo v sodobnih družbah.

¹Knjiga je močno vpeta tudi v raziskovanje in aktivnosti znotraj programske skupine Sociokulturni in organizacijski vidiki prenosa znanja in tehnologije ter predvsem temeljnega projekta Meritokracija in družba znanja – med simulacijo in realnostjo. V programsko skupino je vpeta predvsem z vidika vprašanja vloge znanja v družbi in navezave na različne družbene podsisteme in sfere predvsem pri procesu ustvarjanja in prenosa znanja, pri čemer prav tako izhajam iz dosedanjih del in aktivnosti znotraj programske skupine predvsem z že prej omenjenega področja akademskega podjetništva in prenosa znanja (Adam, Gorišek in Makarovič 2020; Adam in Gorišek 2020; Podmenik in Gorišek 2020). Še podrobneje se knjiga prepleta s tematiko temeljnega projekta, ki je v marsikaterih delih predstavljal osnovo za raziskovanje (glej predvsem Adam in Gorišek 2020) in v okviru katerega se je odvil del predstavljene raziskave.

1. Sodobne družbe kot družbe znanja in družbe tveganja

Ameriški sociolog Daniel Bell je že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja predvidel razvoj sodobnih postindustrijskih družb – znanje bo imelo v družbi čedalje večji pomen. Predvidel je vedno večjo rast t. i. tretjega sektorja, premik od proizvodnje k storitvam, porast profesionalnih in tehničnih delovnih mest ter vedno večji pomen izobrazbe, znanje pa je videl kot sredstvo ustvarjanja dodane vrednosti (D. Bell 1973). Danes sicer ne moremo govoriti, da so sodobne družbe popolne družbe znanja, saj je velik del gospodarskega razvoja še vedno odvisen od industrije in proizvodnje, dejstvo pa je, da sta znanje in tehnološki napredek v družbi vse pomembnejša, vedno večji del gospodarske rasti, razvoja in konkurenčnosti pa je odvisen od inovacij. Opazujemo torej premik od enostavne moderne, ki označuje razvoj industrijske družbe, osnovane predvsem na produkciji in distribuciji dobrin, k reflektivni moderni in pojavu družbe tveganja, ki vključuje tudi upravljanje in distribucijo nevarnosti, povezanih s tehnološkim napredkom tudi na ravni družbe in družbenih odnosov (Beck, Giddens in Lash 1997).

1.1 Družba znanja

Čeprav se ideje o čedalje močnejši vlogi znanja v družbi pojavljajo že prej, so teorije o družbah znanja močno povezane s teorijami o postindustrijskih družbah po drugi svetovni vojni. Ključna značilnost družbe znanja je penetracija znanja (predvsem znanstvenega) v vse pore družbenega življenja. Znanje pomeni glavno aktivnost, proizvodni vir in glavno ustvarjalno silo. Če je bila v industrijskih družbah v ospredju materialna ekonomija, ki se zanaša predvsem na investicije

v fizične dele produkcije in izrabo fizičnega oz. naravnega kapitala, v družbah znanja ustvarjanje vrednosti temelji predvsem na uporabi znanja in človeškega kapitala. V družbah znanja je tako večina bogastva podjetij utelešena v njihovi ustvarjalnosti, inovativnosti in človeškem kapitalu (Stehr 2022).

Razmišljanje o družbi znanja je spodbudilo predvsem hitre tehnološke spremembe in znanstveni napredek, predvsem povezan z nuklearno energijo in računalništvom. Gonilniki razvoja družb znanja so predvsem vse pomembnejša vloga raziskovalcev in znanstvenikov ter vedno večja uporabnost nekaterih vrst specializiranega znanja v velikih industrijskih laboratorijih. Za opisovanje karakteristik teh družb se pogosto uporabljajo različni podobni izrazi, kot so postmoderne ali informacijske družbe, postkapitalistične družbe pa tudi digitalne civilizacije oziroma družbe umetne inteligence (podrobneje o tem Stehr 2022). Najbolj pa se je uveljavilo poimenovanje družba znanja, saj so druga poimenovanja pogosto označena za preveč ozka in osredotočena le na en vidik znanj (npr. informacijska tehnologija) oziroma en vidik družbe (npr. ekonomski). Vogt (2016) ugotavlja, da so se teorije o družbi znanja sprva razvile kot utopije – kot opisovanje stanja, ki še ni bilo realno, je pa bilo predvideno oziroma zaželeno – pozneje pa so se razvile v ideologije, ki idealizirajo nekatere aspekte družbene realnosti.

Med najpomembnejše začetnike teorij o družbi znanja avtorji (npr. Vogt 2016; Cerroni 2020; Stehr 2022) uvrščajo predvsem D. Bella, P. Druckerja in R. Ritcho, ki so najpomembnejše prispevke ustvarili v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. V eni najbolj prelomnih knjig *The coming of the post-industrial society* je Daniel Bell opredelil postmoderne družbe kot družbe znanja predvsem iz dveh razlogov. Na eni strani teoretsko znanje prevzema centralno vlogo, s čimer se spreminjajo razmerja med znanostjo in tehnologijo, posledično pa viri inovacij vse pogostejše izhajajo iz raziskovanja in razvoja. Na drugi strani pa je vedno večji del bruto proizvoda držav ter vedno večji delež zaposlitev pripada sektorju znanja. Znanje je tako temeljni resurs postmodernih družb, kar se kaže predvsem v ekonomskem sektorju, od tam pa vpliva na celotno družbo. Tako je za družbe znanja značilen predvsem premik od proizvodnih in ročnih poklicev k menedžerskim poklicem in poklicem, osredotočenih na storitveno dejavnost (D. Bell 1973).

Peter Drucker v svojih zgodnjih delih najprej govori o družbi zaposlenih (employee society) in družbi organizacij, pozneje pa o postkapitalistični družbi, ki pa ni antikapitalistična. Kapitalistične institucije še vedno obstajajo, a delujejo nekoliko drugače, saj glavni ekonomski resursi niso več kapital, naravni resursi ali delo, temveč znanje. Vrednosti in bogastva ne ustvarja več prerazporeditev finančnega kapitala ali delo, temveč inovativnost in produktivnost (Drucker 1993, 7). Osrednje mesto v Druckerjevi teoriji zavzemajo delavci znanja², ki so vodilna družbena skupina v družbah znanja. Gre za posameznike, ki so voditelji znanja oziroma tisti, ki znajo razporejati v produktivno uporabo, podobno, kot so kapitalisti razporejali kapital (Drucker 1993). Drucker je predvsem osredotočen na kontekst ZDA, podobna opažanja o nastajajočih družbah znanja v Vzhodni Evropi pa zapisuje tudi Radvan Richta. V svojem delu *The Scientific & Technological Revolution* iz leta 1967 proučuje predvsem spremembe v srednje in vzhodnoevropskih socialističnih družbah ter ugotavlja, da znanost prežema in se zliva v vse oblike produkcije (Cerroni 2020).

Čeprav veliko avtorjev opazuje enak premik od prevlade ročnih in proizvodnih služb k večjemu vplivu storitvenega sektorja ter tehnološko in izobrazbeno zahtevnejših služb, pa se razlikujejo interpretacije, kaj je povzročilo tak premik. Pogosto razumevanje predvideva, da gre zaradi tehnološkega napredka za čedalje večjo zahtevo oz. povpraševanje po izobraženih kadrih, izobraževalni sistem, ki skrbi za usposabljanje kadrov, ki jih potrebuje trg dela, pa temu sledi. Tako se tudi raven izobraževanja v družbi veča. Več avtorjev pa tej tezi nasprotuje. Drucker (1993) trdi, da je razmerje med vzrokom in posledico nasprotno³, in sicer da je za nadgradnjo delovnih mest neposredno kriva višja stopnja izobrazbe v družbi oz. višja stopnja posameznikov, ki vstopajo na trg dela. S tem se strinja tudi Collins (2011), ki pravi, da inflacija diplom in izobrazbenih certifikatov viša kriterije za zaposlitev. Vsebina izobraževanja namreč ni izoblikovana na podlagi zahtev tehnološkega napredka, saj šolski sistem ne sledi hitrim tehnološkim spremembam, temveč večinoma le standardizira tisto, kar se je že zgodilo. Omenjena avtorja torej trdita, da ne gre za povečano povpraševanje, ki bi pospeševalo vedno večjo zahte-

² Angleški izvirnik: knowledge worker, v slovenščino preveden tudi kot umski delavec oz. delavec, ki učinkuje z znanjem.

³ Stehr v knjigi Knowledge capitalism to poimenuje kar Druckerjev zakon (Stehr 2022).

vo po izobraženi delovni sili in oblikovanje vedno bolj kompleksnih delovnih mest, pač pa to povzroča povečana ponudba.

Drucker (1993) sicer ni naklonjen poimenovanju *družba znanja*, saj kljub vse večjemu pomenu znanja v družbi to ni nadomestilo pomena klasične industrije. Znanje namreč postaja le eden izmed pomembnih dejavnikov produkcije, še vedno pa sta pomembna kapital in delo. Tudi Stehr (2022) je mnenja, da je poimenovanje sodobnih družb kot *postindustrijskih* nekoliko zavajajoče, saj industrijski sektor ni izginil in četudi izgublja pomen, tudi v prihodnosti ni pričakovati, da bi izginil. Nekoliko bolj prepričan o popolni prevladi znanja pa je Bell (1973), in sicer, da bodo postindustrijske družbe nadomestile industrijske družbe oz. postale dominantne.

Vedno večja vloga znanja v družbi in ekonomiji pa ne vpliva le na industrijo in vlogo finančnega kapitala, ampak spreminja družbe in ekonomije na vseh ravneh. Spreminjajo se odnosi med družbenimi pod sistemi, saj lahko produkcijo in uporabo znanja opazujemo na več nivojih. Leydesdorff in Etzkowitz (1996) govorita o treh različnih dinamikah, ki jih lahko v tem kontekstu opazujemo – ekonomska dinamika trga, interna dinamika produkcije znanja in upravljanje na različnih nivojih. V tem kontekstu govorita o sistemu trojne vijačnice med univerzo, industrijo in vlado ter odnosih med njimi. Inovacije v družbi torej poganja kompleksno medsebojno sodelovanje med temi tremi sektorji, kar omogoča ekonomski in družbeni model v nastajajočih družbah znanja. V tem okviru lahko govorimo tudi o drugem modelu (oz. Mode 2 načinu) produkcije znanja, ki prvotni model ustvarjanja znanja kot teorije in univerzalnega znanja nadgrajuje v ustvarjanje znanja z obzirom na kontekst in aplikacijo tega znanja (Etzkowitz in Leydesdorff 2000). Prvotno idejo trojne vijačnice sta Carayannis in Campbell (2009) kasneje nadgradila v četverno vijačnico in dodala še vidik civilne družbe ter razvila koncept tretjega modela oz. Mode 3 produkcije znanja, ki poudarja koeksistenco različnih vrst in nivojev znanja ter interdisciplinarnost znanja, kar je predvsem aktualno v okviru ustvarjanja znanja v sodobnih informacijskih družbah.

Več avtorjev se zadnja desetletja ukvarja z vprašanjem, ali so sodobne družbe torej že družbe znanja ali pa so še vedno na prehodu do

nje. Obstaja več indikatorjev, po katerih se lahko ocenjuje, kako veliko vlogo ima znanje v posamezni državi oziroma njenem gospodarstvu. Adam, Gorišek in Makarovič (2020) v ospredje postavljajo kognitivno mobilizacijo kot intenziven proces ustvarjanja in uporabe znanja ter prenosa tehnoloških (in institucionalnih) rešitev. S tega vidika kognitivna mobilizacija vključuje izobraževanje, razvojno-raziskovalne aktivnosti, visokotehnološko podjetništvo in inovativnost. Za vsako od dimenzij kognitivne mobilizacije identificirajo kvantitativne indikatorje na podlagi nedavnih podatkov Evrostata. Na podlagi podatkov o visokotehnološkem izvozu, relativnem številu visokotehnoloških podjetij, zaposlenih v visokotehnološkem sektorju in v storitvah s poudarkom na znanju, relativnim številom novih doktorandov in strokovnjakov s področja znanosti in tehnologije, vlaganja v razvojno raziskovalno dejavnost in številom patentov in visokotehnoloških patentov ocenjujejo inovativnost in relativni pomen znanja v vseh evropskih državah. Analiza kaže, da je med evropskimi državami velika razlika v nivoju kognitivne mobilizacije, kar pomeni, da ima tudi znanje različno moč v državah. Tudi v najbolj razvitih državah, v katerih je inovativnost na najvišjih nivojih, pa ni mogoče govoriti, da bi znanje postalo še pomembnejše od industrije, ter bi bile te družbe popolne družbe znanja. Vseeno pa so vidni trendi k bolj intenzivni uporabi znanja in aktivnosti, povezanih z inovativnostjo (Adam, Gorišek in Makarovič 2020, 126).

Obstaja tudi več posrednih indikatorjev, ki so pogosto težko merljivi in se medsebojno prekrivajo, a so večkrat uporabljeni za opisovanje značilnosti družb znanja. Stehr (2022) v svojem delu ponuja pregled ključnih karakteristik družb znanja na podlagi teh indikatorjev. Tako pravi, da se v prvi vrsti zaradi penetracije znanja (tudi znanosti) v vse sfere družbe poveča donos aktivnosti znanja (*poznanstvenjevanje* in znanstveno znanje kot instrument politične akcije). Ustvari se simbolna ekonomija, družbene in ekonomske aktivnosti se preselijo na internet, omejitev resursov pa pomeni veliko dilemo. Vedno več konfliktov se ustvarja okoli znanja, največja koncentracija aplikacije znanja pa je v velikih zasebnih podjetjih. Pojavljajo se velike korporacije, katerih glavna dobrina oz. prednost je človeški kapital. Spremembe v tipu dela so povzročile rast plač in padec števila delovnih ur in večjo neenakost. Vse večji pomen znanstvenega znanja se kaže tudi v odvisnosti od ekspertov in svetovalcev in v znanosti kot takojšnji produktivni sili. Na-

dalje se pojavljajo nove oblike političnih akcij, novi sektorji produkcije, spreminjajo se strukture moči, hkrati pa se spreminjajo tudi osnove, na podlagi katerih se oblikujejo družbena neenakost in družbeni odnosi. Navsezadnje, dodaja Stehr, pa je za družbe znanja značilen trend ustvarjanja avtoritete na ekspertizi in čedalje večje pričakovanje, da so posamezniki odgovorni za odločitve, ki jih sprejmejo, ter tveganja in posledice, ki jih te odločitve prinašajo (Stehr 2022).

Zgolj ustvarjanje in prenos znanja sama po sebi pa ne pomenita tudi njegove uporabe v korist celotne družbe. V tem okviru nekateri avtorji govorijo o družbi modrosti (ang. *wise* oz. *wisdom society*), ki ne nadomešča koncepta družbe znanja, temveč ga nadgrajuje z vključevanjem vidika družbene odgovornosti in refleksivnosti v družbo znanja. Modrost povezujejo predvsem z etiko in uporabo znanja z upoštevanjem ne le lastnih ali ekonomskih interesov, ampak tudi interesov drugih in širše skupnosti (Blasi 2006; Goede 2011; Bahovec 2015). Razumevanje linearne povezave med tehnološkim napredkom in družbenim razvojem, ki je pogosto prisotno, je namreč lahko problematično. Človeški razvoj se ne dogaja linearno in ne vedno v pozitivno smer, pač pa v valovih z vzponi in padci. Rešitve nekaterih problemov namreč ustvarjajo nove probleme, napredek pa se zgodi, ko se rešijo tudi ti. Kljub temu splošni kazalci blaginje ljudi kažejo, da se večji del razvoja premika v pozitivno smer, kar pa, kot opozarja Pinker (2018), ni naravno stanje razvoja. Tak trend se lahko obdrži le, če ohranimo (in okrepimo) vzvode, ki pripomorejo k napredku. Te pa je treba najprej identificirati.

1.2 Družba tveganja

Hiter tehnološki napredek in globalizacija, ki ju pospešuje vedno večji pomen znanja v družbi, pa s seboj prinašajo tudi nekatere posledice in tveganja, ki korenito spreminjajo družbe. Koncept družb tveganja pomeni razvojno fazo modernih družb, v katerih se družbena, politična, ekonomska in individualna tveganja vse pogostejše izognejo institucijam nadzora in zaščite, ki so bili poznani v industrijskih družbah (Beck, Giddens in Lash 1997, 5). Teorije družbe tveganja so se

razvile z željo po ustreznejši teoriji, ki bi pojasnila dogajanje v družbah, ki jim dominirajo znanstvena tveganja in tehnološke nevarnosti. Teorije klasične moderne namreč niso zmogle več odgovoriti na vsa vprašanja. Veljalo je prepričanje, da bomo z več znanja o družbenem in naravnem svetu lažje nadzorovali okoliščine, v katerih živimo, ter bo zunanjih vplivov na naše življenje manj. Razmerje med razvojem človeškega znanja in človeškim samorazumevanjem pa je bolj kompleksno in Giddens ključno značilnost našega življenja poimenuje kot *proizvedena negotovost*. Veliko aspektov našega življenja se je s tehnološkim razvojem in globalizacijo odprlo in oblikovalo v serijo scenarijev in možnih izidov prihodnosti. Tako nam razvoj na eni strani omogoča svobodo in briše nekatere omejitve, ki smo jih nekoč poznali, hkrati pa tako rekoč povsod obstaja tudi možnost za katastrofo (Beck, Giddens in Lash 1997, 184).

Človeško življenje je bilo sicer vedno nepredvidljivo, glavna razlika današnjih družb pa je, da je velik del negotovosti neposredna posledica rasti človeškega znanja. Tveganja so v preteklosti izhajala iz neznanja in nepoznavanja narave, danes pa v veliki meri izhajajo iz znanja. Merryn Ekberg (2007) podrobneje razlaga ključne značilnosti družb tveganja s šestimi parametri. V prvi vrsti gre za vseprisotnost tveganja (1) – v družbi obstaja konstantno zavedanje tveganja in negotovosti, na kolektivni in individualni ravni. Nekatere tradicije, vrednote, predpostavljene identitete in institucije niso več v uporabi oziroma ne zagotavljajo več enake varnosti kot doslej, zato so posamezniki v družbah tveganja prisiljeni sprejemati odločitve in načrtovati svoje življenje. Nadalje v družbah tveganja obstaja drugačno razumevanje tveganja (2). Čeprav še vedno obstajajo nekatera enaka, naravna tveganja, pa so predvsem pomembna nova tveganja, ki nastajajo iz najnovejših napredkov v znanosti, npr. kemični in nuklearni industriji. Tveganja tako niso več le posledica narave in zunanjih okoliščin, pač pa gre tudi za nepredvidene posledice tehnološkega razvoja. Zaradi globalizacije imajo lahko dejanja posledice tudi v drugem času oziroma na drugi lokaciji. Tretji parameter se dotika različnih definicij tveganja (3), in sicer je za opisovanje tveganj značilna izrazita binarnost. Tako so tveganja lahko lokalne ali globalne narave, lahko so individualna ali kolektivna, realna ali konstruirana, vidna, nevidna ali pa tudi prostovoljna in neprostovoljna (Ekberg 2007).

Naslednji parameter družbe tveganja govori o refleksivnosti kot odzivu na tveganje (4). Gre za konstanto spreminjanje, prilagajanje in odzivanje na podlagi novih informacij in znanja, ki pa je lahko načrtna ali nenačrtna. Definicij refleksivnosti je sicer več, mnogi pa vidijo refleksivnost kot dogovor na družbene spremembe, v katerih navade in statične tradicije nimajo več iste vloge kot nekoč. Pomemben parameter družb tveganja je tudi zaupanje oz. odnos med zaupanjem in tveganjem (5). Zaupanje lahko nadomešča znanje oz. je odziv na negotovo prihodnost in neizmerljivo tveganje in tako pomeni način zagotavljanja občutka varnosti. Giddens govori o dveh vrstah zaupanja – zaupanje v osebe, ki je bolj značilno za tradicionalne družbe, ter zaupanje v sistem, ki je bolj značilno za družbe tveganja in refleksivno moderno, kjer je zaupanje večinoma usmerjeno v simbolne znake in ekspertne sisteme (Ekberg 2007).

Navsezadnje pa je pomemben parameter družb tveganja tudi politika tveganja (6). Družbe tveganja predpostavljajo tudi spremembe v politiki. V ospredju se pojavijo skrb za izboljšano kakovost življenja, okoljske tematike, ocenjevanje tveganj tehnološkega napredka in varnosti. Gre za premik od razredne politike v ekološko oz. iz emancipacijske v življenjsko politiko (Beck, Giddens in Lash 1997; Ekberg 2007).

Družbene spremembe na prehodu iz industrijskih v postindustrijske družbe tveganja z zgoraj naštetimi prametri označujemo tudi z izrazom refleksivna moderna. Bolj kot so države modernizirane, v večji meri agenti pridobijo možnost refleksije o družbenih razmerah in položaju svojega obstoja, ter jih na podlagi te refleksije tudi spreminjati. Gre za vrsto samosoočanja, v obliki prehoda v moderno tveganja pa se zgodi nezaželeno, nevidno in kompulzivno v luči dinamike modernizacije, kar Ulrich Beck pojmuje kot refleksivnost. Refleksivna moderna je torej način samokonfrontacije z učinki družbe tveganja, ki se ne more zgoditi in asimilirati v sistemih industrijske družbe (Beck, Giddens in Lash 1997, 6). Ne gre za novo vrsto modernizacije, temveč je motor refleksivne moderne zahodna, kapitalistična in demokratska industrijska družba, ki je postala globalna in refleksivna.

Refleksivna modernizacija pomeni modernizacijo, v kateri sistem neizprosno toliko napreduje, da uničuje »življenjski svet«. Gre za vrs-

to ustvarjalne samodestrukcije industrijske družbe, v kateri se odpira prostor za novo vrsto moderne, polne negotovosti in tveganj. Refleksivnost je ključni odziv družb na ta tveganja, s čimer družba sama sebe problematizira in tematizira (Mulej 2005). Za družbe refleksivne moderne sta tako značilni kontinuiteta in diskontinuiteta.

Beck refleksivnost modernih družb povezuje z individualizacijo. Trdi, da je v petdesetih letih prejšnjega stoletja prišlo do razpada nekaterih skupnih življenjskih izkušenj, ki so bile posledica trga in statusa, torej družbenega razreda. To poimenuje kot individualizacijo družbene neenakosti, kar pomeni, da razredne biografije akterjev spremenijo v refleksivne, individualne biografije, ki so predvsem odvisne od posameznikovih odločitev. To s seboj prinaša nova tveganja, saj morajo posamezniki izbirati med več identitetami in življenjskimi slogi. Navezanost na družbene razrede in druge tradicionalne podporne mreže je bolj ohlapna, oblikujejo pa se nove vrste diferenciacije in neenakosti (Beck, Giddens, in Lash 1997). Na čedalje večjo individualizacijo v sodobnih zahodnih družbah sicer opozarja več avtorjev, predvsem v povezavi s subjektivizmom in pomanjkanjem skupnega dobrega ter posledične krize zahodne civilizacije, ki smo ji priča. Ta se kaže predvsem v moralni praznini in šibki družbeni koheziji teh družb. Individualizem sicer ni nov pojav, a opravlja imamo s kombinacijo utilitarnega individualizma v javni sferi in ekspresivnim individualizmom v zasebni, zaradi česar posameznikova avtonomija prevlada nad avtonomijo skupnosti, kar se kaže predvsem v zahodnih družbah. V tem okviru je pristna refleksivnost kot del prehoda iz individualizacije k personalizaciji lahko eden od elementov⁴ sprememb v krizi zahodne družbe (Bahovec 2015).

Avtorji pa refleksivnost razumejo različno. Skupno definicijam je, da gre pri refleksivnosti za vrsto posameznikovega odziva na svojo situacijo, to je samonapredovanje in odločitve o svojem življenju in prihodnosti (D'Cruz, Gillingham in Melendez 2005, 75). Teorija refleksivne moderne refleksivnost razume predvsem kot odgovor na spremenjene okoliščine nove moderne, kjer so družbene okoliščine povzročile tve-

⁴ Bahovec (2015) v tem kontekstu navaja še razvoj v oblikovanju pristne personalizacije in združenja, premika iz družbe k pristnim skupnostim ter premik od etike, ki poudarja normativno moralo oz. racionalno etiko k etiki odnosov oz. medosebni etiki.

ganja in negotovost, v katerih morajo posamezniki sprejemati vse več odločitev o svojem življenju in prihodnosti. Beck in Giddens se v svojih definicijah refleksivnosti nanašata predvsem na značilnosti novih družb, obstajajo pa tudi nekatere druge definicije refleksivnosti, ko avtorji poudarjajo, da ne gre za nov pojav⁵.

Lash v svoji definiciji o refleksivnosti pravi, da gre na eni strani za strukturno refleksivnost, v kateri agencija, osvobojena omejitev družbene strukture, reflektira pravila in resurse te strukture ter družbene razmere obstoja te agencije. Na drugi strani Lash omenja samorefleksivnost, kot proces, kjer agencija reflektira nase, torej gre za zamenjavo prej heteronomnega spremljanja agentov s samospremljanjem. Za Becka in Giddensa pravi, da refleksivnost razumeta predvsem kot strukturno refleksivnost, sam pa sicer razlikuje tri vrste refleksivnosti – kognitivno, estetsko in hermenevtično (Beck, Giddens in Lash 1997, 116). Za Becka (1997, 175–78) je v definiciji refleksivnosti ključno, da gre za nenačrtovan proces. Tako refleksivnost (reflexivity) predvsem ločuje od refleksije (reflection) v smislu, da se refleksivnost lahko dogaja tudi brez refleksije, torej onkraj znanja in zavedanja. S tem nasprotuje Lashu, za katerega pravi, da te distinkcije ne naredi, in v bistvu govori o refleksiji. Giddens pa v svojih delih refleksivnost pojmuje predvsem kot konstantno uporabo novega znanja kot osnovo za družbeno organizacijo in oblikovanje samoidentitete. Torej kot nenehen proces opazovanja in nadzorovanja ter posledičnih sprememb na podlagi novih informacij in znanja (Ekberg 2007).

V središču družb tveganj in refleksivne moderne je torej znanje. Na eni strani znanje, ki spodbuja razvoj in hkrati povzroča nova družbena tveganja, na drugi strani pa znanje, ki ga posameznik potrebuje za sprejemanje odločitev o svoji usodi v novi, spremenjeni družbi. Giddens

⁵ Margaret Archer na primer refleksivnost definira kot mentalno sposobnost vseh zdravih ljudi, kot notranji dialog, v katerem se posamezniki zavedajo sebe v odnosu do konteksta in družbenih okoliščin (Archer 2007). Ta notranji dialog torej ni nekaj novega, kar se pojavlja le v postindustrijskih družbah, spreminjata pa se intenzivnost in modaliteta refleksivnosti. Archerjeva namreč loči med več vrstami refleksije – komunikacijsko, avtonomno, metarefleksijo in zlomljeno refleksijo (več o tem v (Golob in Makarovič 2019)). Posamezniki tako na družbeno okolje vplivajo skozi vedenje, ki ga prilagajajo na podlagi notranjega dialoga oziroma refleksivnosti (Golob in Makarovič 2022).

govori o prevladi ekspertnega znanja oz. dominantnosti ekspertnih sistemov, saj smo posamezniki v družbi tveganja odvisni od ekspertov oziroma njihovega znanja. Še korak dlje pa gre Beck, ki pravi, da je refleksivna moderna v bistvu avtoritarna tehnokracija, saj je tudi koncentracija odločevalskih moči v ekspertih (inženirjih, znanstvenikih in tehnokrati). To po njegovem mnenju ogroža demokracijo, saj lahko sprejemajo odločitve brez izvolitve in z implicitnim konsenzu o družbenem napredku kot edinem viru njihove legitimnosti (Ekberg 2007).

Sodobne družbe tveganja so torej družbe, v katerih so na globalni ravni vseprisotni tveganje, grožnje in negotovost. Prva knjiga o družbi tveganja je bila izdana takoj po katastrofi v Černobilu, in čeprav teorija predvsem sloni na novih tveganjih, ki jih povzroča napredek, tehnološki razvoj, jo lahko preslikamo tudi na pandemijo koronavirusne bolezni, ki se je začela marca 2020. Človeštvo se s pandemijami spopada že od nekdaj, kljub temu pa je nemogoče zanikati vpliv tehnološkega napredka in predvsem globalizacije k razsežnosti pandemije. Ključen pri teoriji družb tveganja ni toliko izvor tveganja, kot vseprisotnost in vsesplošno zavedanje tveganja zaradi novih tveganj, ki so posledica človeškega razvoja. Nadalje je pomembno, da nimamo preprostega recepta, kako se s temi tveganji in grožnjami spopasti. Vse bolj se zanašamo na znanstveno znanje pri interpretaciji in oceni tveganja, s tem pa izgubljammo občutek lastne kognitivne suverenosti. O tem piše Tooze (2020), ki v Beckovi teoriji družb tveganja najde veliko razlag za dogajanje med pandemijo covida-19. S tem ko smo se v družbah tveganja primorani zanašati na eksperte ter nismo več sami zmožni presojati o nevarnosti posameznih tveganj, vemo le, da je tveganje prisotno povsod. Med dogajanjem, kot je pandemija, tako sledi dvojni šok – grožnja življenju in preživetju ter na drugi strani grožnja naši avtonomiji, da se s temi grožnjami spopademo sami. V želji po večji kontroli nad svojo usodo tako postanemo zasebni, alternativni strokovnjaki z zbiranjem različnih vrst informacij. Vsak naš korak namreč postane kombinacija strahu in preračunavanja tveganja. Hkrati pa tudi zanašanje na strokovnjake, ali znanost ne rešuje težav, saj ima znanost mnogo glasov in ne more enoznačno povedati, kako naj se obnašamo. Pri tem pomembno vlogo igra tudi osebna in kolektivna politična presoja. Nadalje pa je več tudi pogledov in več interesov in virov informacij. Tako v družbah tveganja, nasičenih z ekspertizo in tehnologijo, ne gre za razvoj, kjer bi

znanstveno sklepanje prevladalo nad vraževerjem in cenzuro. Znanje ne obstaja lepo oblikovano in v javno prepoznavni resnici, temveč je polno primesi in se prenaša preko agentov znanja v kombinaciji z njihovimi temelji, trditvami in napakami. Odgovori na krize so tako različni – od nastanka novih mrež akterjev tveganj, ki prevzamejo ključne vloge (novi modeli politike), do želje po obnovi gotovosti družbenega razvoja in klasično organizirane politike in znanstvenega sklepanja kot v prvi moderni. Obstaja pa tudi možnost odmika od samorefleksivne realnosti nazaj k vraževerju in zanikanju (Tooze 2020). Navsezadnje smo pri spopadanju s pandemijo lahko priča vsem različicam odzivov, zato je povezava teorij družb tveganja z aktualno situacijo pandemije covida-19 zelo aktualna.

1.3 Znanje in neznanje v družbi tveganja

Znanje ima tako v družbi tveganja dvojno vlogo, na eni strani spodbuja družbeni in tehnološki razvoj in tako ustvarja nova tveganja, hkrati pa se na znanje zanašamo tudi pri odzivanju in zaščiti pred temi tveganji. Na znanost in strokovnjake kot nosilce znanja se zanašamo tako z vidika računanja oz. predikcij tveganja kot tudi glede odziva na tveganja. Löfstedt (2009) loči štiri vrste upravljanja tveganja v družbah – pristop ekonomskega uravnoteženja, deliberativni, regulatorni pristop ter tehnokratski pristop. Na tem mestu obravnavamo predvsem slednjega, ki predvideva, da bi moralo biti upravljanje tveganj prepuščeno elitam, ki jih vodita znanost in strog proces recenzije. Ta pristop oz. ideja je v praksi povzročila razcvet agencij in strokovnih svetovalnih teles vladam predvsem v sedemdesetih letih. Ti svetovalci in strokovna telesa, bodisi znotraj ali zunaj vlade, še danes pomembno vplivajo na politični proces in načine upravljanja tveganj. Na eni strani tak pristop omogoča večje zanašanje na znanost, kar odločitvam daje dodatno legitimnost. Na drugi strani pa lahko tak pristop omejuje vključenost javnosti, kar lahko vodi v pomanjkanje odgovornosti. Eksperti se lahko vidijo kot delegirane agente laikov, ki nimajo dovolj znanja, resursov in kognitivnih kapacitet, da bi lahko sprejemali celovite odločitve pri upravljanju tveganj. S tem pa se lahko spregledajo omejitve znanosti, med drugim tudi njeno nezmožnost reševanja nekaterih problemov zaradi

etičnih, tehnoloških ali informacijskih omejitev (Löfstedt 2009, 25). Ne nazadnje je že eden od utemeljiteljev teorije družb tveganja, Ulrich Beck, opozoril, da nobena znanstvena metoda ne more odgovoriti na vprašanje, kako si želimo živeti (Beck 1999 v Ekberg 2007, 359).

K vprašanju vloge ekspertov v družbi se vrnemo še v kasnejših poglavjih, v tem delu pa namenimo več pozornosti bolj splošni vlogi znanja v družbi. V zadnjih desetletjih smo namreč priča veliki ekspanziji produkcije znanja na vseh področjih našega življenja. Tehnološki napredek v informacijskih in komunikacijskih tehnologijah je omogočil enostavno in hitro deljenje informacij in znanja onkraj vseh meja, kar pa ni imelo le pozitivnih učinkov. Poleg znanja, bi lahko rekli, da se ustvarja tudi neznanje, o čemer kažejo aktualne razprave o lažnih novicah, postfaktičnih oz. postresničnih družbah.

O lažnih novicah in postresničnostnih družbah se je v javnosti začelo govoriti predvsem po letu 2016. Takrat sta bili politični kampanji predsedniški volitev v ZDA in referendum izstopu Združenega kraljestva iz Evropske unije zaznamovani z organiziranim širjenjem neresničnih novic po socialnih omrežjih ter pogosti uporabi neresnic in lažnih dejstev v politične namene. Sicer se lažne in neresnične novice v javnosti pojavljajo že od nekdaj, so pa v zadnjih letih prav zaradi vpliva na politične procese dobile nove razsežnosti. Lazer in drugi (2018) lažne novice definirajo kot izmišljene informacije, ki posnemajo medijsko vsebino v obliki, ne pa tudi v organizacijskem procesu ali namenu. Tako te informacije niso podvržene uredniškim normam in procesom, ki bi zagotavljali pravilnost in kredibilnost informacij. Velik razmah lažnih novic je povzročila predvsem vsesplošna uporaba interneta in družbenih omrežij, s čimer so se stroški vstopa na polje medijev in novic močno znižali, z izigravanjem algoritmov družbenih omrežij pa je njihov doseg lahko velikanski⁶.

⁶ Lazer in drugi (2018) navajajo izsledke več raziskav v ZDA in Veliki Britaniji, ki kažejo na doseg lažnih novic na družbenih omrežjih. Konservativna ocena kaže, da je zgolj v zadnjem mesecu predsedniške kampanje v ZDA leta 2016 vsak državljan v ZDA naletel na eno do tri lažne novice. Več analiz kaže, da uporabniki družbenih omrežij, kot je Twitter, več in hitreje širijo lažne kot resnične novice. Posebno veliko vlogo imajo pri tem roboti (oz. boti), ki objave delijo avtomatsko in se prilagajajo algoritmom družbenega omrežja. Za omrežje Twitter se ocenjuje, da je med 9 in 15 % vseh aktivnih uporabnikov robotov (Lazer idr. 2018).

V omenjenih kampanjah pa se lažne informacije niso delile le na družbenih omrežjih, pač pa so tudi nekateri prominentni politiki javno prezirali znanost (Berling in Bueger 2017, 332). Ena najbolj odmevnih izjav kampanje pred referendumom o brexitu je izrekel konservativni poslanec in večkratni minister Michael Gove, ki je dejal: *"I think the people of this country have had enough of experts with organizations with acronyms saying that they know what is best and getting it constantly wrong."* (v prevodu: »Mislim, da imajo ljudje v tej državi dovolj ekspertov z organizacijami s kraticami, ki govorijo, da vedo, kaj je zanje najboljše, a se konstantno motijo«) (Portes 2017). Izraza postresničnostna (*'post-truth'*) oz. postfaktična (*'post-factual'*) družba se tako uporablja za opis trenutnih sprememb med znanstvenim znanjem in politiko. Pooseblja slabost faktičnih in na znanju utemeljenih razlag nasproti močnim narativom prepričljivih zgodb. Ekspertiza in znanstveno znanje sta tako pogosto zavrnjena kot mnenje oziroma strankarske pozicije (Berling in Bueger 2017, 332).

Pri tem pa je pomembno, da pri postfaktičnosti ne gre za problematiko družb, ki bi bila omejena na politiko ali medije ter na katero bi odgovor enoznačno predstavljala znanost. Adam (2020, 11) razlaga, da je postfaktična tudi znanost, saj veliko enostranskih in nepremišljenih informacij prihaja prav iz znanosti, podatkov anket in uradne statistike. Tudi več avtorjev ugotavlja, da ima veliko današnje znanosti težavo z reproduktabilnostjo in preglednostjo, pogoste so tudi hude metodološke pomanjkljivosti. Kadar gre za informacije, ki jih širijo uradne in profesionalne institucije, pa je verodostojnost informacij pogosto veliko težje zaznati in preveriti kot ob lažnih novicah v okviru političnega ali medijskega boja (Adam 2020).

Kot odgovor na omenjene težave znanosti in njene vloge v družbi je nastala teorija postnormalne znanosti, ki predstavlja nov pristop znanosti v času nezanesljivih dejstev, nasprotujočih si vrednot ter urgentnih odločitev. Pristop se osredotoča na aspekte reševanja problemov, ki jih klasična znanost navadno zanemara, torej nezanesljivost, vpliv vrednot in pluralnost legitimnih perspektiv (Funtowicz in Ravetz 2003). Funowitz in Ravetz (2003) to orišeta predvsem na primeru politik zdravja in okoljske problematike, kjer je tradicionalno razlikovanje med trdo, objektivno znanostjo in mehкими, subjektivnimi in vred-

nostnim ocenam obrnjeno. Težke politične odločitve morajo tako biti sprejete na področjih, kjer so možni le mehki znanstveni vložki. V tem okviru gre za nasprotovanje sistemu, v katerem imajo kritično vlogo pri oblikovanju politik posamezni eksperti, ki so delegirani za svetovanje politikom, ki od ekspertov pričakujejo neposredne odgovore, zagotovila in predikcije. Postnormalna znanost torej pomeni pristop, nasproten tehnokratskemu in na številkah utemeljenemu modelu sprejemanja odločitev. Gre za pristop, v katerem se vključuje širok spekter znanstvenih disciplin in drugih širših družbenih akterjev ter celotna družba igra vlogo recenzentov (Waltner-Toews idr. 2020). Pri tem pa koncept postnormalne znanosti ne poskuša nadomestiti vseh znanstvenih pristopov, marveč se osredotoča na družbene situacije, za katere je značilna velika negotovost ter so odločitve urgentne in tvegane⁷. Tako avtorji predvidevajo, da je v nekaterih okoljih še vedno ustrezna klasična znanstvena metoda z enostavno recenzijo ali pa klasično strokovno svetovanje (Funtowicz in Ravetz 2003).

Skirbekk (2019) vidi omenjene debate o lažnih novicah in postresničnostnih družbah kot indikator oz. posledico nekaterih globljih epistemičnih izzivov modernih družb, ki jih omenja v svoji knjigi. Eden takšnih izzivov je problematika visoke specializacije znotraj posameznih znanstvenih disciplin. Tudi znotraj posameznih disciplin obstaja več različnih praks in metod. Nobena ekspertiza ali metoda sama pa ne more pojasniti celotne kompleksnosti družbe. Visoka specializacija lahko vodi v pristranskost oziroma enostranskost, predvsem kadar ena znanost oz. veda začne v družbi in politiki dominirati. Nadalje avtor kot epistemični izziv omenja problem modernega novinarstva, znotraj katerega nastaja napetost med strateškim bojem za (kratkoročni) profit in liberalno-demokratsko idejo novinarstva kot poklica, ki ima poslanstvo, je zanesljivo in kredibilno, kritično do oblasti in daje glas neslišanim. Izziv je tudi združitev novih tehnologij z globaliziranim kapitalizmom, kjer velja prost pretok kapitala in ljudi,

⁷ Več avtorjev, med njimi tudi Funowitz in Ravetz, je ob začetku pandemije covida-19 napisalo zapis, v katerem opozarjajo, da pandemska situacija vsebuje vse elemente konteksta postnormalne znanosti, kar omogoča družbi možnost za novo diskusijo o izvažanju in vlogi znanosti. Zapisaliso, da gre za obdobje, ko je znanost potrebna bolj kot kadarkoli, hkrati pa je videti, da je šibkejša, kot je kadarkoli bila. Po njihovem mnenju je tako ob pandemiji nujen pristop z več deliberativne demokracije, vključevanjem in sodelovanjem različnih akterjev (Waltner-Toews idr. 2020).

zaradi tehnološkega napredka pa se izgubljajo nekateri tradicionalni poklici. V takem svetu se nekateri počutijo pozabljene in izgubljene, kar lahko povzroča izgubo zaupanja v tradicionalne politike pa tudi eksperte (Skirbekk 2019). Tako kot je značilno za institucije, je tudi odnos med javnostjo in eksperti ustvarjen na zaupanju, ki pa v zadnjih desetletjih ni več brezpogojno, česar se podrobneje dotaknemo v naslednjih poglavjih.

1.4 Vrste znanja in kompetenc

Ko govorimo o znanju, je treba podrobneje opredeliti, na kaj se pri tem sploh nanašamo. Na eni strani lahko znanje opredelimo kot kognitivno stanje posameznika, na drugi strani pa lahko o znanju govorimo tudi širše, z vidika znanstvenega razvoja in napredka na posameznem področju. Če se osredotočimo na znanje posameznika, naletimo na ključno razlikovanje med propozicijskim znanjem, torej znanjem trditev, predpostavk ter znanjem kot sposobnostjo izvajanja določene stvari (*know-how*) (Hyman 1999, 433). Večinoma se episemologija ukvarja z vprašanjem prvega, torej, kaj je propozicijsko znanje, ki ga posameznik poseduje, ter na kakšen način ga lahko pridobimo. Hyman (1999) navede, da je predominantno razumevanje znanja kot vrste prepričanja, lahko pa ga razumemo tudi kot vrsto sposobnosti. Sam podrobneje znanje definira kot sposobnost delovanja, sposobnost vzdrževati se delovanja, pa tudi sposobnost prepričanja, želenja in dvoma na podlagi dejstev. Znanje kot zmožnost družbenega delovanja podobno definirata Stehr in Grundmann (2014, 2–4). Znanje razumeta kot sposobnost *spraviti stvari v tek* (angl.: *set in motion*) ter kot model realnosti. Je prvi pogoj in posledica človeške aktivnosti, lahko vodi v družbeno delovanje, je pa tudi posledica družbenega delovanja.

Pritchard (2013) navaja dva bistvena pogoja, da lahko govorimo o znanju – resnica in prepričanje. Da posameznik poseduje znanje, mora torej v neko trditev oziroma stvar verjeti, ta pa mora biti resnična. Kot opozarja, pa to nista tudi zadostni karakteristiki znanja, da bi ga na tej podlagi tudi definirali, saj sta oba pogoja lahko izpolnjena tudi naključno, ko ne moremo govoriti, da posameznik poseduje znanje.

V teoriji lahko najdemo različne razdelitve vrst in tipov znanja in s tem tudi različnih poimenovanj znanja, ki jih uporabljajo avtorji. De Jong in Ferguson-Hessler (1996) želita s svojo klasifikacijo sistematično zajeti kar največji del različnih aspektov in tipov znanja, ki se pojavljajo v literaturi, predvsem z vidika znanja v uporabi. V tem kontekstu oblikujeta dve dimenziji opisovanja znanja: tip znanja in kvaliteto, to so značilnosti oz. lastnosti znanja. Z vzpostavitvijo dveh dodatnih dimenzij se želita izogniti poimenovanju novih vrst znanja v primerih, ko gre le za drugačno značilnost že prej uveljavljene vrste znanja. De Jong in Ferguson-Hessler tako oblikujeta štiri tipe znanja – situacijsko, konceptualno, proceduralno in strateško znanje. Nadalje ima vsak tip znanja lahko različne kvalitete oziroma značilnosti glede nivoja, strukture, avtomatizacije, modalitete in generalnosti znanja (De Jong in Ferguson-Hessler 1996).

Na tem mestu podrobneje povzemamo tipe znanja, kot jih opredeljuje De Jong in Ferguson-Hessler (1996, 106–10):

- Situacijsko znanje: je znanje o situacijah, kot se navadno pojavijo na nekem področju. Gre za znanje, ki posamezniku na podlagi situacije omogoča sklepanje o nekaterih lastnostih ter v nekaterih primerih tudi ustvarjanje novega znanja.
- Konceptualno znanje: je statično znanje o dejstvih, principih, konceptih, ki so uporabljeni na nekem področju. Ima funkcijo podajanja dodatnih informacij, ki pomagajo pri reševanju problema. Takšno vrsto znanja avtorja poimenujeta tudi deklarativno znanje.
- Proceduralno znanje: vsebuje akcije in manipulacije, ki so veljavne na nekem področju in pomagajo prehajati iz ene faze reševanja problema v drugo.
- Strateško znanje: pomaga organizirati proces reševanja problema v logične faze. Gre za tip faze, ki je od omenjenih najmanj odvisen od področja in se lahko nanaša na velik del problemov. Gre za znanje organizacije in interpretacije informacij ter strukturiranja delovanja.

Kot je že bilo omenjeno, ima vsak od teh tipov znanj lahko različne kvalitete oziroma značilnosti:

- Nivo znanja (površinsko ali poglobljeno znanje): gre za nasprotna polja nivoja znanja. Za poglobljeno znanje je značilno, da je bilo te-

meljito procesirano in strukturirano ter shranjeno v posameznikovemu spominu na način, da ga lahko ti pozneje uporabijo pri izvajanju nalog. Gre za znanje, ki je povezano z razumevanjem, kritično presojo in evalvacijo. Gre za poglobljeno razumevanje posamezne domene in vključuje zmožnost razlaganja fenomena oziroma pogleda z različnih zornih kotov.

- Strukturiranost znanja: se nanaša na način strukturiranja znanja v posameznikovem spominu oziroma na nivo povezave med koncepti, ki tvorijo znanje o neki domeni. To je povezano z nivojem znanja, saj je poglobljeno znanje navadno tudi bolj strukturirano, kar omogoča boljšo povezavo med pojmi in elementi. Za strokovnjake je tako značilno bolj strukturirano znanje o neki domeni, znanje novincev pa je manj strukturirano.
- Avtomatizacija znanja (avtomatizirano oz. sestavljeno znanje ali neavtomatizirano znanje): novinci pri reševanju nalog na posameznem področju sledijo določenemu procesu odločitev, gre za zaveden proces, medtem ko strokovnjaki ta proces opravljajo bolj avtomatizirano in tekoče. Avtomatizacija znanja tako omogoča hitro in zanesljivo reševanje problemov. Ta razdelitev je zelo podobna delitvi na implicitno (tiho) znanje in eksplicitno znanje. Implicitno znanje se nanaša na znanje, izkušnje oz. sposobnost izvajanja, ki jih posameznik pridobi z izkušnjami ali prenosom znanja drugih ljudi in ga je nemogoče ubesediti. Na drugi strani pa eksplicitno znanje ni nujno povezano s sposobnostjo reševanja problemov oziroma izvajanjem nalog, ter gre za znanje, ki ga lahko ubesedimo, kodiramo in tudi lažje prenašamo.
- Modaliteta znanja (pomnjenje znanja v verbalnem oz. analitičnem ali analognem oz. slikovnem prikazu): ljudje lahko znanje v možganih shranimo v obliki izjav ali idej, torej v analitičnem prikazu, ali pa v obliki slik, torej analognem prikazu. Informacije, ki jih lahko prikažemo v več različnih prikazih (slikovnem in analitičnem), si lahko zapomnimo hitreje. Slikovno predstavljanje idej v diagramih in povezavah tako lahko omogoča strukturiranje znanja in pomnjenje velike količine znanja z manjšo obremenitvijo spomina.
- Splošnost znanja (splošno ali področno specifično znanje): splošno, generalno znanje se pri reševanju problema kaže v obliki splošne strategije reševanja problema, ki je navadno opisan v štirih

korakih – analiza oz. opis, načrtovanje, izvedba in preverjanje. Za dejansko izvedbo in reševanje problema pa se najpogosteje uporablja specifično znanje posameznega področja. Predvsem za konceptualno in situacijsko znanje je značilna večja področna specifičnost znanja (De Jong in Ferguson-Hessler 1996).

De Jong in Ferguson-Hessler (1996) sicer svojo klasifikacijo oblikujeta predvsem na podlagi znanja, kot ga praktično uporabljamo pri reševanju problemov. Pri tem poudarjata, da je aspekte, kot npr. modaliteto znanja, težko izmeriti. Za nas pa je predvsem pomembna klasifikacija vrst ali modalitet znanja, ki jo avtorji oblikujejo v povezavi z vlogo ekspertov v družbi. V tem kontekstu H. Collins (2014) razvije model ekspertiz oziroma ekspertiz oziroma model različnih vrst ekspertnega (strokovnega) znanja. V grobem loči tri večje kategorije:

- Vseprisotno splošno strokovno znanje: to je znanje, ki smo ga pridobili vsi, brez posebnega napora med odraščanjem in socializacijo. Gre za veliko znanja, a v tem znanju ni veliko substance in v pridobivanje tega znanja ni vloženega veliko napora oz. samozavednega truda. Primer take vrste znanja je govorjenje maternega jezika, kar samo po sebi, v okolju, kjer vsi govorijo ta jezik, ni priznано kot ekspertiza.
- Specialistično strokovno znanje: gre za različne vrste implicitnega znanja, ki je lahko vseprisotno oz. splošno ali pa specialistično. V kategorijo vseprisotnega specialističnega znanja lahko štejemo znanja o neki temi, ki so lahko zelo osnovna ali poglobljena, a ne spadajo v specialistično znanje, na podlagi katerega bi nas lahko imenovali za eksperte. Za to je potrebno specialistično implicitno znanje na podlagi interakcij z drugimi s tega področja ter prispevanja k področju. To avtorjevo razlikovanje podrobneje obravnavamo v naslednjem poglavju.
- Metastrokovno znanje: se nanaša na izbiro med eksperti in znanji. Zajema kriterije, na podlagi katerih razvrščamo in vrednotimo druga znanja in tiste, ki ta znanja posedujejo. Tu pomembno vlogo igrajo različne vrste diskriminacije (npr. splošna diskriminacija pri vsakdanjem odločanju, lokalna diskriminacija na podlagi mnenj in priporočil, diskriminacija na podlagi hierarhije) (H. Collins 2014).

Takšna klasifikacija znanja je bila razvita predvsem za prikaz, da različne skupine posedujejo različne oblike strokovnega znanja oziroma ekspertiz in da znanstveni eksperti posedujejo drugačno vrsto znanja od drugih skupin ljudi, kar jim daje legitimnost. Bradley, Paul in Seeman (2006) v analizi strukture ekspertnega znanja z vidika vrste znanja ločujejo le med eksplicitnim in implicitnim znanjem. Pri tem poudarjata, da je eksplicitno znanje brez sočasnega implicitnega znanja nepopolno, zato ima implicitno znanje zelo visoko vrednost. Kot že omenjeno, gre pri implicitnem znanju za znanje, ki obstaja le v umu tistega, ki ga poseduje, in je pogosto nezavedno, tudi kadar ga posameznik uporablja. Prenaša se predvsem z medosebnimi interakcijami in interpretacijami in je zato lahko tudi izgubljeno. Prav zaradi teh karakteristik je izredno težko proučevati in meriti implicitno znanje (Bradley, Paul in Seeman 2006).

V sodobnih družbah znanja poteka nenehno ustvarjanje novega znanja na več različnih področjih. Če se osredotočimo na znanje še s širše družbene perspektive in njegove vloge v družbi, se dotaknemo drugačnih razvrstitev tipov znanja. Temeljno razlikovanje, ki jo v luči vse večje specializacije in diferenciacije družb lahko naredimo, je razlikovanje med splošnim, generalnim znanjem in področno specifičnim oz. specialističnim znanjem. Če se naslanjamo na klasifikacijo De Jonga in Ferguson-Hessler (1996), bi lahko ti dve vrsti znanja opisali glede na splošnost in nivo znanja. Generalno in splošno znanje se dotika širših tematik, zato je po nivoju tudi bolj splošno oz. manj globoko. V zgodovini so bili največji znanstveniki polihistorji, torej strokovnjaki na različnih področjih, danes pa ta izraz ne obstaja več. Znanje je postalo preobsežno in preveč razvejano, da bi ga lahko človek podrobno obvladal na več področjih. Specializirano znanje se torej dotika ožjih področij, a ima zato potencial večje poglobljenosti znanja. Visoka specializacija, torej usmerjenost v specifična znanstvena in raziskovalna področja, ki je značilna za sodobne družbe, omogoča velik tehnološki in znanstveni napredek in vedno nova odkritja. To pa pomeni tudi vrsto izzivov, saj nobena znanstvena disciplina sama ne more upoštevati vseh vidikov kompleksnosti sodobne družbe. Miles (1989 v Nissani 1997, 202) govori o preobremenjenosti zaradi ogromne količine znanja, ki ga je človeštvo ustvarilo, zaradi česar se je lažje zateči v ozko področje znanja, kot pa se spoprijeti z nepredstavljivo magnitudo

znanja na splošno. Tako, pravi, živimo v poplavi kultur oz. področij, med katerimi skoraj ni komunikacije.

V tem okviru je treba tej razdelitvi dodati še interdisciplinarno znanje. Nissani (1997, 203) interdisciplinarnost definira kot povezovanje različnih komponent dveh ali več disciplin, interdisciplinarno raziskovanje pa vsebuje komponente dveh ali več disciplin z namenom ustvarjanja novega znanja. Koristi interdisciplinarnega znanja tako vidi v rasti znanja, družbenih in osebnih koristih. Navaja, da je prednost interdisciplinarnega raziskovanja v tem, da omogoča več kreativnih prebojev, omogoča vključevanje zunanje perspektive in perspektiv drugih disciplin, ki bi jih sicer drugače spregledali. Tako lahko pomaga rešiti probleme in odgovoriti na vprašanja, ki jih raziskovanju samo znotraj discipline ne uspe, omogoča pa tudi naslavljanje bolj kompleksnih in praktičnih problemov. Tovrstne raziskave so bolj fleksibilne in omogočajo večje družbene implikacije. Kljub temu so interdisciplinarne raziskave redkeje spodbujane od klasičnih, disciplinarnih raziskav, očita jim jim premajhno na disciplinarni ravni, pojavljajo pa se tudi številne organizacijske omejitve, povezane npr. z vrednotenjem raziskovalnih rezultatov (Nissani 1997).

Če govorimo o vlogi znanja v družbi, pa lahko znanje razvrščamo tudi glede na odnos do njegove uporabe. Burawoy (2005), sicer v okviru vloge sociologije v družbi, v tem kontekstu loči instrumentalno in reflektivno znanje. Instrumentalno znanje je predvsem usmerjeno v reševanje problemov, reflektivno znanje pa vključuje tudi dialog o ciljih in, na primeru sociologije, sprašuje tudi o vrednotnih predpostavkah družbe in discipline. Pojem reflektivno znanje je sicer v svojem delu uporabljal že Pierre Bourdieu, vendar se pri tem nanaša predvsem na znanje kot princip, s katerim posamezniki pogajajo med svojimi polji in se vključujejo v prakso. Reflektivno znanje tako definira kot nadgradnjo avtomatske in navajene prakse praktičnega znanja k delovanju, ki je bolj ozaveščeno, vsebuje evaluacijo sebe in svojih kontekstov. Če upoštevamo definicije refleksivnosti, ki smo jih obravnavali v prejšnjih poglavjih, bi tako lahko rekli, da je za reflektivno znanje značilno zavedanje lastnega konteksta in okoliščin in nenehno premišljanje svoje pozicije, mesta in vloge glede na ta kontekst in okoliščine.

Idejo refleksivnega znanja bi lahko povezali tudi z idejo modrosti (*wisdom*), ki pomeni uporabo znanja ob uravnoteženju lastnih interesov in interesov drugih oz. vključuje zavedanje posledic nekega znanja. Gre za izbiro vedenja glede na znanje in deljene vrednote, da bi se povečala blaginja in ob zavedanju, da imajo človeška dejanja svoje posledice (Blasi 2006; Goede 2011). Goede (2011) razlaga, da lahko o modrosti govorimo na treh različnih nivojih – individualnem, organizacijskem in na nivoju družbe kot že omenjene družbe modrosti.

Ko govorimo o konceptu meritokracije, pa ni pomembno le znanje, ki ga posameznik poseduje, ampak tudi, kako lahko to znanje izkorišča in udejanja, torej njegove sposobnosti, veščine in kompetence. Univerze in izobraževalne ustanove niso usmerjene le v predajanje znanja, vedno pomembnejše so kompetence, ki jih ljudje pridobijo. Na eni strani poznamo trde veščine in kompetence, ki so lažje merljive in definirane. Tu gre večinoma za sposobnost opravljanja neke naloge, torej vrsto uporabe znanja v praktične namene, kot je na primer poznavanje programskega orodja, znanje jezika, znanje izdelave izdelka in podobno. Na drugi strani poznamo mehke veščine, ki so težje merljive in oprijemljive, kot so na primer komunikacijske sposobnosti, sposobnost dela v ekipi, ustvarjalnost in fleksibilnost. Znanje in veščine so medsebojno povezane, saj za pridobivanje veščin potrebujemo vrsto znanja.

Ker pa so veščine, predvsem trde, lažje oprijemljive in prenesene v realen kontekst potreb organizacij in podjetij, v zadnjih letih poteka več debat o veščinah in sposobnostih, potrebnih za državljanstvo, izobraževanje in delo v 21. stoletju, kot o vrsti znanja, ki bi ga potrebovali. V velikem delu strokovne javnosti prevladuje prepričanje, da za prihodnost potrebujemo drugačen sistem izobraževanja in drugačen spekter kompetenc in veščin, kot smo jih potrebovali do zdaj. To predvsem pripisujejo globalizaciji, hitrim tehnološkim spremembam, prehodu v družbo znanja ter hitrim spremembam na trgu dela. Veščine, ki jih avtorji navadno navajajo kot nujne v 21. Stoletju, so predvsem mehke veščine – komunikacijske sposobnosti, sposobnost reševanja problemov, kritično mišljenje in sposobnost prilagajanja načina dela glede na okoliščine, sposobnosti informacijske in medijske pismenosti, ustvarjalnost, inovativnost in sodelovanje. Med tematikami, ki bi v sodobnem šolskem sistemu morale prevladovati, pa poleg klasičnih predmetov najdemo

tudi finančno in poslovno pismenost, državljansko pismenost ter zdravstveno in okoljsko pismenost (Bellanca idr. 2010, XV).

O omenjenih kompetencah se govori že več kot deset let, vendar so izobraževalni sistemi togi, spremembe se dogajajo počasi. Potreben pa je tudi premislek o tem, kdo odloča o tem, katere kompetence so najpomembnejše. Ali je pri tem v ospredju interes gospodarstva in so kompetence večinoma usmerjene v kratkoročne ekonomske cilje ali pa so v obzir vzete tudi širše družbene implikacije. Blasi (2006) priložnost visokošolskega izobraževanja vidi tudi v širjenju vrednot raziskovalne etike, svobode in odprtosti do novega z namenom boljše oz. modrejše izrabe znanja.

1.5 Stroka, strokovnjaki in eksperti

Če razumemo meritokracijo kot princip preferiranja znanja in sposobnosti na vseh družbenih nivojih, potem moramo na ravni družbe pozornost nameniti tistim, za katere menimo, da posedujejo največ znanja. Eksperti v svojem bistvu posebejajo meritokratsko logiko, saj gre za posameznika, ki poseduje nadpovprečno veliko znanja, zaradi česar je v družbi priznan in cenjen ter ima legitimnost za podajanje mnenj, nasvetov in predlogov za ukrepanje. Hkrati so eksperti tudi tisti posamezniki, na katere se zanašamo v kontekstu družbe tveganj. Pri tem je pomembno, koga razumemo kot eksperta, katere so njegove kvalitete in kdo in kako določa strokovnjake.

Čeprav v bistvu pomeni gospodarsko ali znanstveno panogo, se v slovenski javnosti izraz *stroka* pogosto uporablja kot zelo širok pojem, ki se nanaša na nedefinirano skupino strokovnjakov s posameznega področja oziroma posameznike z izobrazbo ali izkušnjami na tem področju. Znanje in izkušnje, ki jih strokovnjaki posedujejo, jim dajejo posebno vrsto legitimnosti za udejstvovanje v javnem diskurzu, povezanem s področjem. Pogosto se zato izraz *stroka* v medijih in javnem diskurzu nanaša na eksperte, a med strokovnjaki in eksperti obstaja pomembna razlika. Slovar slovenskega knjižnega jezika *eksperte* definira kot strokovnjake, ki dajejo mnenje oz. nasvete o zadevah iz

svoje stroke, lahko jih poimenujemo tudi izvedenci. Vsak ekspert je torej tudi strokovnjak, vsak strokovnjak pa ni nujno tudi ekspert, če ni poklican za podajanje strokovnega mnenja oz. nasveta. V angleščini je to razlikovanje nekoliko težje, saj se tako besedi *strokovnjak* kot *ekspert* lahko prevajata v izraz *expert*, a bi bil v tem kontekstu pomenskega razlikovanja strokovnjaka bolj primerno prevajali z izrazom *professional*.

Prav splošnost izraza stroke pa dopušča različne interpretacije, kdo so predstavniki stroke in kdo lahko nastopa v imenu posameznega strokovnega oz. znanstvenega področja in postane oz. je imenovan za eksperta. S tega vidika so pomembne podrobnejše opredelitve, kdo so eksperti. Osnovne definicije ekspertov tako slonijo na vprašanju nivoja znanja in sposobnosti na posameznem področju, družbene signifikance in na epistemični asimetriji oz. razlikovanju med eksperti in laiki (Gundersen 2018, 55).

Schutz (v Gros 2017) delitev med laiki in eksperti povezuje predvsem s prej obravnavanimi idejami o diferenciaciji znanja in njegovi distribuciji v družbi. Večina znanja posameznika je znanje v smislu poznavanja, torej površinsko poznavanje stvari. Človek s takšnim znanjem je na tem področju laik, torej ve, za *kaj* gre, ne ve pa, *kako* in *zakaj* (Schutz v Gros 2017, 75). Schutz laika poimenuje človek s ceste, saj nima globlje razumevanja stvari, ima pa širok spekter splošnih znanj. Eksperti, na drugi strani, so posamezniki, ki o neki temi ne posedujejo le znanja v pomenu poznavanja, ampak tudi znanje o tej temi, torej vedo tudi, kako in za kaj gre pri tej stvari. To znanje je osredotočeno na ozko področje, a je zelo poglobljeno. Pri tem so posamezniki laiki na nekaterih področjih in eksperti na drugih področjih, kar je posledica družbene distribucije znanja. Znanje o vseh stvareh je teoretično na voljo vsakomur, vendar ga en človek ne more usvojiti sam. Schulz loči še tretjo skupino, in sicer dobro informiranega državljana (v angleščini: *well-informed citizen*)⁸.

⁸ Hoffman gre še korak dlje od klasične razdelitve na dve ali tri skupine ter oblikuje lestvico strokovnosti. Ta se sicer bolj kot na eksperte kot posameznike nanaša zgolj na vidik usposobljenosti posameznika. Tako oblikuje lestvico od naivneža (človeka, ki je glede neke teme popolnoma neveden) do mojstra (član elitne skupine ekspertov področja z velikim vplivom, je kvalificiran za učenje in ga spoštujejo drugi eksperti). Vmesne skupine zajemajo še novince, začetnike, vajence, strokovnjake in eksperte (Chi 2006; Hoffman 1998).

Gre za vmesno kategorijo, ki ne poseduje ekspertnega znanja o temi, vendar je o njej dobro obveščen in poučen in lahko sprejema razumno utemeljena mnenja o temi (Nerlich 2015).

Podobno razlikovanje med laiki in eksperti v svoji razdelitvi različnih vrst znanj in ekspertiz je izdelal Harry Collins (2014). Tu v ospredje postavi različne vrste specialističnega ekspertnega znanja. Na eni strani so specialistična ekspertna znanja, za katera je potrebno le splošno implicitno znanje, kot na primer pomnjenje zanimivosti, poljudno znanje in znanje na podlagi branja primarnih virov. Posamezniki s temi znanji so lahko o neki temi izredno dobro informirani, še vedno pa se v smislu razumevanja literature in strokovnem znanju ne kosajo s ljudmi, ki posedujejo specialistično implicitno znanje. Na tem mestu loči interakcijsko strokovno znanje, ki se lahko pridobi le z diskusijo o temi in interakcijo z drugimi strokovnjaki (ki se dogaja preko recenzij, konferenc, vajeništva), ter prispevajoče strokovno znanje, torej lahko posameznik k strokovnemu področju tudi prispeva. Eksperte torej poleg izrazitega poznavanja področja odlikujejo še implicitna znanja, vezana neposredno na interakcijo z drugimi eksperti, in prispevanje k področju.

Nichols (2019) podaja nekoliko bolj splošen in poljuden opis ekspertov kot ljudi, ki imajo znatno več znanja o neki tematiki oz. imajo bolj poglobljeno ali celovito znanje o nekem področju. Podrobneje opisuje, da je za ekspertizo potrebna kombinacija izobrazbe, talenta, izkušenj in potrditev posameznikov z istega področja (recenzija). Pri tem je formalna izobrazba⁹ posameznika najbolj očitna oznaka, ki jo je najlažje identificirati, vendar je to šele prvi korak. Formalna izobrazba jamči za določeno stopnjo izobrazbe, pomembni pa so še drugi kriteriji. Talent, kot pravi Nichols (2019), loči eksperte, ki imajo več občutka za posamezno tematiko ter razumevanja, od tistih, ki so zgolj dosegli neki nivo izobrazbe. To je izredno težko izmeriti oz. določiti, zato

⁹ V nasprotju z Nicholsom je Collins (2014) mnenja, da je lahko ekspert tudi nekdo, ki nima visoke formalne izobrazbe, temveč je pridobil poglobljena znanja z izkušnjami. Kot primer navaja kronične bolnike, ki o svoji bolezni pridobijo veliko specialističnega znanja z lastnimi izkušnjami, pa tudi z interakcijo z drugimi bolniki in zdravniki, ter lahko s svojim znanjem pripomorejo k napredku na področju tudi brez visoke formalne izobrazbe.

se pri tem nanašamo na človekove izkušnje¹⁰. Eksperte označuje tudi sprejemanje kritik svojih kolegov, kar pa pogosto prevzamejo institucije ali pa profesionalna združenja s podeljevanjem nazivov, certifikatov ali nagrad. Podobno tudi Bradley in drugi (2006) na podlagi eksperimenta ugotavljajo, da zgolj izkušnje na posameznem področju niso dovoljšen indikator ekspertize. Veliko vlogo igrajo tudi kognitivne sposobnosti posameznika, predvsem sposobnost ustreznega strukturiranja izkušenj. Občutek za tematiko in razumevanje, kot ga opisuje Nichols (2019), bi v tem kontekstu lahko razumeli kot implicitno znanje, ki ga posameznik poseduje.

Čeprav vse omenjene lastnosti močno veljajo tudi za znanstvenike, pa znanstvenik in ekspert nista sopomenki. Stehr in Grundmann (2014) eksperte ločita tako od strokovnjakov kot tudi od znanstvenikov in intelektualcev. Eksperti, kot navajata, namreč delujejo kot mediatorji med znanostjo in politiko oziroma znanostjo in ekonomijo. Pogosto so res predstavniki znanstvene sfere oz. imajo znanstveno izobrazbo, a ekspert nima povezave le z znanstveno skupnostjo, temveč širše. Takole opredelita pojem eksperta: *»Eksperti so v tem smislu osebe, za katere se domneva, da so si na podlagi rutinskega stika s specifičnimi temami nabrali izkušnje v kontekstih, ki so pomembni za ukrepanje, in zato uživajo zaupanje in družbeno spoštovanje«* (Stehr in Grundmann 2014, X).

Za eksperte je ključno, da posedujejo znatno več znanja na nekem področju od drugih ljudi, kar pa je relativno glede na okolje in situacijo. Gundersen (2018) tako pravi, da ekspert ni ekspert sam po sebi, pač pa je njegov status eksperta odvisen od ljudi, s katerimi komunicirajo, oziroma njihovega nivoja znanja. Posameznik je tako lahko ekspert med laiki, a izgubi svoj status eksperta v okolju, v katerem drugi posedujejo primerljivo količino znanja o področju. Nadalje je nekdo lahko ekspert na ozkem področju in laik na drugem. Prav tako na status eksperta vpliva tudi pomembnost, ki jo posameznemu področju nameeni družba. Nekateri ljudje so lahko izjemno poučeni in imajo ogromno znanja o področju, ki je za družbo trivialno oziroma družbe ne zanima,

¹⁰ Pri tem Nichols opozarja na pomen kontinuitete v izkušnjah, ki kaže na to, da se posamezniki skozi leta dela izboljšujejo, učijo iz svojih napak in vzdržujejo visok nivo kompetentnosti. Tako je deset let izkušenj dela na istem področju vredno več kot desetkrat po eno leto izkušenj z vmesnim delom na drugih področjih (Nichols 2019).

zato jih ne šteje za eksperte. Za to, da je nekdo ekspert, je torej potrebna epistemična pomembnost, pa tudi družbena. Tukaj ponovno pride mo do razlikovanja med strokovnjaki in eksperti, pa tudi med znanstveniki in eksperti. Pri superiorni kvantiteti znanja, ki jo posedujejo eksperti, namreč ni nujno, da gre za znanstveno oz. akademsko znanje (Gundersen 2018).

Znanstveniki so torej lahko eksperti, svoje znanje lahko uporabljajo za ponujanje ekspertize, svetovanje in sodelovanje, kar pogosto tudi počnejo, a to ni njihova glavna funkcija. Pri tem je pomembno razlikovanje med znanstvenim znanjem in znanstveno ekspertizo. Znanstveno znanje se v bistvu ukvarja z razumevanjem vzročno-posledičnih razmerij ter sloni na teorijah, ki so večinoma generalne, abstraktne ter oddaljene od konkretnih primerov in eksperimentov. Ekspertiza oz. ekspertno znanje pa se predvsem ukvarja z analizo in reševanjem praktičnih problemov in specifičnih situacij. Cilj ekspertize je ponuditi konkretno rešitev, nasvet za ravnanje v konkretni situaciji, kar pa zajema tudi predvidevanje posledic tega ravnanja, zato gre ekspertiza kot taka onkraj znanstvenega znanja in razumevanja pojavov¹¹. Znanost oz. znanstveno znanje je tako pogosto pomembna komponenta ekspertize, ni pa edina ali zadostna. Apliciranje znanstvenega znanja na razumevanje in reševanje praktičnih problemov je torej znanstvena ekspertiza (Peters 2008, 133–35). Posameznik je tako lahko odličen znanstvenik, a ni nujno, da bo tudi dober ekspert.

Eksperti imajo nekatere karakteristike, ki jih odlikujejo v primerjavi z drugimi, imajo pa tudi svoje pomanjkljivosti oz. šibke točke. Chi (2006) na podlagi analize različnih raziskav med odlike ekspertov uvršča zmožnost ustvarjanja najboljših rešitev, sposobni so zaznavanja nekaterih podrobnosti, ki jih drugi niso, sposobni so tudi globljega razumevanja stvari, dobri so v kvalitativni analizi in spremljanju in zaznavanju napak. Hkrati eksperte odlikuje tudi večja sposobnost izbire prave strategije, boljša izraba omejenih sredstev ter zmožnost večje-

¹¹ Peters (2008) pojasnjuje, da ekspertiza zahteva več vrst znanja, ne le znanstvenega. Znanstvene teorije se namreč pogosto ukvarjajo z idealiziranimi in poenostavljenimi modeli in sistemi, ki se lahko razlikujejo od realnih, ki so pogosto veliko bolj kompleksni. Eksperti zato potrebujejo tudi implicitno znanje, ki ga pridobivajo skozi izkušnje delovanja s temi sistemi.

ga kognitivnega napora. Na drugi strani ista avtorica omenja nekatere slabe točke ekspertov, in sicer njihovo omejenost na svojo specifično stroko in odvisnost od konteksta znotraj te stroke, pretirano samozavest, možnost spregledanja pomembnih informacij zaradi poglobljenega specialističnega znanja, majhna fleksibilnost, pristranskost in pretirana osredotočenost na dotičen problem ter ne nazadnje tudi pogosta nenačnanost predikcij in njihovih ocen¹² (Chi 2006, 25–27).

Iz definicij in opisov se da sklepati, da je ideja ekspertov neločljivo povezana s konceptom meritokracije. Ekspert sam po sebi pooseblja meritokratsko logiko, saj gre za posameznika, ki ima nadpovprečno veliko znanja, zaradi česar je v družbi priznan in cenjen, ter ima legitimnost za podajanje mnenj, nasvetov in predlogov za ukrepanje. A ljudi, ki posedujejo veliko znanja s posameznega področja, je veliko, zato pri izbiri strokovnjakov, ki postanejo eksperti, pomembno vlogo igrajo kriteriji izbire. Načeloma tudi tukaj najde svoje mesto meritokracija glede izbire najkompetentnejših in tistih z največ znanja, a v praksi ni vedno tako. Izbira posameznikov kot ekspertov se dogaja na različnih nivojih in v to so vključeni različni akterji – najpogosteje odločevalci, organizacije in institucije pri oblikovanju strokovnih podpornih in svetovanih teles, pa tudi mediji, ki strokovne teme predstavljajo širši javnosti. Peters (2008, 137) navaja več raziskav, ki se dotikajo vprašanja selekcije ekspertov, ki jo opravljajo mediji pri poročanju o različnih tematikah. Te večinoma ugotavljajo, da mediji primarno ne izbirajo najbolj relevantnih znanstvenikov s posameznega področja po enakih kriterijih kot znanstvena skupnost, temveč imajo svoje kriterije oz. definicije dobrih znanstvenikov, ki jih imenujejo eksperte. Bolj kot raziskovalno produktivnost cenijo širše poznavanje problematike in sposobnost artikuliranja in razlaganja širši javnosti, tudi če ta znanstvenik formalno ni izučen na specifičnem področju, ki ga komentira. Novinarji namreč iščejo eksperte predvsem z namenom, da ti izboljšajo

¹² Tetlock v svoji raziskavi na podlagi eksperta ugotavlja, da eksperti pogosto niso boljši od laikov v pravilnosti napovedi scenarijev, ki se bodo zgodili. V tem kontekstu predlaga uvedbo nekakšnih napovedovalskih turnirjev, na podlagi katerih bi se ocenjevale dejanske napovedovalske sposobnosti posameznega eksperta, kar bi bila podlaga za njihovo predvideno zanesljivost. Avtor se sicer zavzema za večjo svetovalno vlogo tistih, ki imajo široko in splošno znanje, in manj za eksperte z zelo poglobljenim in ozkim znanjem (Tetlock 2017).

njihovo zgodbo oziroma ji dajo večjo kredibilnost. V tem okviru se pogosto pojavlja tudi različna pristranskost pri izbiri ekspertov – tisti, ki so bolj dostopni in bolj vidni, torej se tudi sicer pogosteje nastopajo v medijih, se bodo pojavljali večkrat; na izbiro ekspertov pa lahko vpliva tudi uredniška politika. Čeprav mediji ne pomenijo ključne točke izbire in definicije ekspertov, pa s svojimi odločitvami močno vplivajo na javno percepcijo tega, kdo je ekspert.

Čeprav bi z izrazom *stroka* lahko zajeli vse tri skupine, je razlika med strokovnjaki, znanstveniki in eksperti jasna. Kljub temu pa se v javnosti največkrat uporablja kot sinonim za eksperte. *Stroka* je torej razumljena kot skupina strokovnjakov s posameznega področja, ki je prepoznavna kot legitimna za podajanje strokovnih mnenj, razlag in priporočil za delovanje ter je k temu tudi poklicana. V tem kontekstu razumemo in uporabljamo besedo *stroka* tudi v nadaljevanju knjige, ko se podrobneje ukvarjamo z njeno vlogo v družbi.

1.6 Vloga stroke in znanosti v družbi

Kot smo podrobneje opredelili v prejšnjih poglavjih, lahko sodobne družbe opredelimo kot družbe tveganja, v katerih je znanje z različnih perspektiv vse pomembnejše. Sodobne družbe pa so tudi zelo kompleksne in funkcionalno diferencirane. V tem okviru nobena znanstvena disciplina sama ne more zaobjeti vseh vidikov realnosti, še manj pa smo tega sposobni posamezniki. Družbe so postale preveč kompleksne tudi za vlade in odločevalce in tako so pravzaprav vse politične sfere postale odvisne od vložka ekspertov. Politiki in odločevalci morajo pri odločanju upoštevati različne vidike nekega problema, npr. okoljske, družbene, politične in gospodarske. V praksi se politiki najpogosteje zanašajo na znanost in znanstveno znanje preko zapletene mreže svetovalnih teles in institucij, odborov, najetih strokovnih sodelavcev in možganskih trustov (Knight 2019).

Svetovalna telesa delujejo na različnih nivojih, lahko že na ravni političnih strank, največjo vlogo pa navadno odigra sistem stalnih in ad hoc svetovalnih teles na ravni parlamenta, ministrstev in vlad,

navadno usmerjena v specifična področja oziroma tematike. Ključna naloga svetovalnih teles je v »dovajanju informacij, faktov in dokazov v različne faze političnega procesa« (OECD 2017, 14), kar dviguje legitimnost sprejetim politikam ter pomaga pri oblikovanju konsenza. OECD pa opozarja, da uspešnost tovrstnih teles zahteva jasno razmejitve med delom svetovalcev in politikov, pri čemer je ključno zagotavljanje avtonomnosti v procesu raziskovanja (OECD 2017).

Pri omenjenih telesih pa gre še vedno za preplet strokovnega svetovanja in političnega delovanja, pogosto je stvar politične debate tudi imenovanje članov v posamezna telesa, kar lahko vpliva na način delovanja in kakovost ekspertize. Tudi politično svetovanje popolnoma zunanjih institucij in ekspertnih skupin ni nujno lažje. Choi in drugi (2005) opozarjajo, da imajo znanstveniki in politiki drugačne cilje in odnose do informacij, govorijo v različnih jezikih, drugačna pa je tudi njihova percepcija časa. Eno od možnih rešitev vidijo v vzpostavljanju vmesne strukture, posrednikov oz. razlagalcev znanja.

V primerjavi z zgodnjimi teorijami tehnokracije je dandanes jasno, da eksperti niso popolnoma nevtralni, izvzeti iz vseh interesov in zavezani le ekspertizi. Tako kot drugi so tudi oni del političnega procesa odločanja in kot taki imajo politične interese – torej simpatizirajo s posameznimi političnimi opcijami, ekonomskimi ali političnimi cilji in interesi oziroma sledijo določenim ideologijam. To pa pomeni nekažno oviro pri priznavanju legitimnosti strokovnjakov, a je v javnosti še vedno ločnica med politiko na eni strani, ki deluje pristransko in v okviru interesov, in eksperti, ki imajo nepolitično funkcijo iskanja najboljše možne rešitve problemov, ideološko neobremenjeno in brez političnih predsodkov (Stehr in Grundmann 2014, 105). Kljub temu pa več avtorjev (H. Collins 2014; Nichols 2019) opozarja na spremenjena razmerja zaupanja v eksperte v zadnjih desetletjih.

H. Collins (2014) tako razlaga, da se je odnos javnosti do znanosti in ekspertov izrazito spremenil v zadnjih desetletjih. Znanje, ki ga znanstveniki producirajo, postaja vedno manj vrednoteno. Nichols (2019) dodaja, da eksperti nimajo več prave veljave v družbi ter da v družbi velja prepričanje, da je vsako mnenje vredno enako. Avtorji že več let opozarjajo na zmanjšano zaupanje v znanost (glej npr. Haerlin in

Parr 1999). Hendriks, Kienhues in Bromme (2016) na podlagi pregleda javnomnenjskih raziskav v ZDA in Evropi ugotavljajo, da ima javnost sicer večinoma pozitivno mnenje o znanosti in večinoma še vedno zaupa v znanost na splošno, a se pojavljajo precejšnji dvomi v znanost, kadar so posamezniki povprašani o dotičnih tematikah ali situacijah, povezanih z znanostjo (npr. z zaupanjem v znanstvenike, ki delajo v zasebnih podjetjih, ali pa z zaupanjem v znanstvenike, ki se ukvarjajo z gensko spremenjenimi organizmi ali nuklearno energijo ...).

Avtorji navajajo več razlogov za spremenjeno razmerje med znanostjo in javnostjo. Po eni strani gre za vrsto opolnomočenja posameznika – zaničevanje ekspertnega mnenja pomeni vrsto vzpostavitve lastne avtonomije¹³. Z vsesplošno dostopnostjo informacij in zavedanjem, da je tudi znanost zmotljiva, je postal v družbi močnejši občutek, da je vsak posameznik del znanostvenega procesa in ima vsak posameznik pravico do mnenja, ki je enakovredno ekspertnemu mnenju (H. Collins 2014, 16). Nichols nadalje razlaga, da je razumevanje demokracije kot sistema, v katerem imamo vsi enake pravice, preraslo v razumevanje demokracije, kjer morajo biti mnenja vsakega posameznika sprejeta kot enakovredna (Nichols 2019, 5). Pri tem ne gre le za ignoranco znanja, ampak tudi za nastrojenost proti znanju, kar je povezano z enačenjem ekspertov in znanstvenikov kot delom politične elite.

To enačenje ne gre pripisati le delu laične javnosti, pač pa so resni razmisleki o tem tudi v delu literature. Salvatore Babones (2018) govori o tiraniji ekspertov in o vzpostavitvi novega ekspertnega razreda, ki ga predstavljajo visoko izobraženi ljudje, ki dajejo mnenja in oblikujejo politike. Ta razred oblikuje multinacionalno liberalno elito, ki odloča o zagotavljanju človeških pravic, a ni z ničimer odgovorna ljudstvu in lahko deluje v popolnem nasprotju z voljo ljudi. Babones pa povezuje ekspertno elito z izrazito liberalnimi vrednotami, ki ignorirajo ali zaničujejo konservativne in progresivne ideje ter predpostavljajo, da so nekatere vrednote pomembnejše od vrednot večine oz. glasu ljudstva. To imenuje novo obliko avtoritarizma, saj ekspertni razred močno vpliva tudi na volilno izbiro. Glavne politične stranke ponujajo vse bolj

¹³ Nichols kot dodatne razloge navaja še množično izobraževanje in posledično poplavo diplom, zaradi tega ima velik delež ljudi vtis, da so pametnejši, kot so v resnici; ter dostop do množice podatkov in iluzijo znanja, ki jo ta dostop ustvarja (Nichols 2019).

podobne politike, odgovor ljudstva na to obliko avtoritarizma pa je vzpon populizma (Babones 2018). Avtor sicer izhaja iz predpostavke, da so mnenja vseh posameznikov enakovredna, in ne razpravlja o legitimnosti na podlagi znanja oziroma znanstvenih dokazov, temveč problematizira nedemokratičnost zanašanja na odločitve strokovnjakov. Na to je sicer opozarjal že Beck, ki je refleksivno moderno označil za vrsto avtoritarne tehnokracije prav zaradi velike koncentracije odločevalske moči v ekspertih (Ekberg 2007). Nekoliko širše to obravnavajo še Lind (2020), ki govori o menedžerski eliti visoko izobraženih strokovnjakov, ter Bovens in Wille (2017), ki opozarjata na čedalje večji politični vpliv visoko izobraženih in negativni vpliv na demokracijo.

Oprava imamo torej z neustreznim odnosom med eksperti in družbo oziroma med eksperti in laiki. Zaradi visoke specializacije in delitve dela ter kompleksnosti družb smo vse bolj odvisni od ekspertov na vsakem koraku našega življenja, a vanje vedno manj zaupamo. Nichols (2019) pojasnjuje, da gre za odvisnost od strokovnjakov oz. zanašanje nanje brez dialoga ali komunikacije z njimi. Na eni strani dialog zavračajo državljani z odklonilnim odnosom do ekspertov¹⁴, na drugi strani pa mnogo ekspertov, predvsem ti, ki prihajajo iz akademske in znanstvene sfere, povsem zanemarja to nalogo in se ne udeleži aktivno večji komunikaciji z javnostjo (Nichols 2019). Znanstvena skupnost pogosto vidi laike kot nepoučene in nekvalificirane za diskusijo o znanstvenih stvareh in to, da bi diskusija o znanosti morala potekati le znotraj znanstvene sfere. Laiki res večinoma ne razumejo znanosti, vendar kot razlaga Knight (2019), tudi znanstveniki pri svojem delu prepogosto ignorirajo ali zavračajo tehtne poudarke javnosti ali laikov. Tudi poskusi približevanja znanosti laikom ter vplivanja na njihovo razumevanje so redki. Dober primer takšnega sodelovanja so projekti državlanske oz. občanske znanosti (v angleškem originalu: *citizen science*). Ta izraz se v grobem nanaša na znanstvene projekte, ki aktivno

¹⁴ Nichols podaja tudi nekaj drugih, psiholoških vidikov, ki otežujejo ta odnos med državljani oz. laiki, in sicer naravna tendenca posameznika, da ima prav; velika prisotnost Dunning-Krugerjevega efekta, kjer so tisti z najmanj znanja najbolj prepričani o svojih sposobnostih; manko metakognicije in samorefleksije laikov, zaradi česar težje pogledajo na svoje mišljenje z drugega zornega kota; pristranskost potrditve, ko ljudje bolj verjamejo dejstvom, ki potrjujejo, v kar smo že prepričani, ter želja po sprejetosti (Nichols 2019, 44–56).

vključujejo neznanstvenike oz. laike v različne faze raziskovalnega dela. Ti projekti ustvarjajo sodelovalni odnos med znanstveniki in širšo javnostjo oz. zainteresiranimi posamezniki. Sodelovanje omogoča raziskovalcem, da npr. zberejo obrežne ali skrite podatke, ki jih sami ne bi mogli zbrati, na drugi strani pa se zainteresirani posamezniki s tem izobražujejo, izboljšujejo svoje veščine, kot so kritično razmišljanje in sposobnost reševanja problemov, dviguje pa se tudi zavedanje o poteku znanstvenega raziskovanja (Adam 2018).

Prav nerazumevanje narave znanosti in znanstvenega raziskovanja pa je pogosto ovira pri odnosu med eksperti in znanstveniki ter laiki. Prepogosto se od znanstvenikov in ekspertov pričakuje, da bodo imeli odgovore na vsa vprašanja, ter se od njih zahteva natančne predikcije. A znanost je v prvi vrsti kolektivna aktivnost, ki napreduje na podlagi sodelovanja in medsebojne kritike znanstvenikov. Znanstvena skupnost je tista, ki z recenzijami in soglasjem odloča, kaj sprejemamo kot resnice o stvareh (H. Collins 2014). Znanost je tako proces, usmerjen v pridobivanje novega znanja, ki pa ni statičen. Nenehno se spreminja glede na nova spoznanja in odkritja. Znanost danes morda ne bo enaka znanosti jutri. Hkrati pa je potrebno tudi zavedanje, da različne znanstvene discipline lahko razlagajo enake podatke na različne načine, saj vsaka raziskuje z zornega kota svoje teoretske perspektive¹⁵ (Knight 2019).

Družbeno situacijo izrazitega nezaupanja v industrijo, regulatorje in eksperte, v kateri ljudje družbena tveganja ocenjujejo sami, Löfstedt (2009) imenuje *post-trust societies* (v prevodu npr. postzaupne družbe). Zaupanje ni povsem izginilo, pač pa se je le preneslo v skupine ali na posameznike, za katere ljudje menijo, da niso vključeni v interese, o katerih se odloča. Javno zaupanje pa je ena izmed najpomembnejših pojasnjevalnih spremenljivk pri javnem zaznavanju tveganja, in sicer, ali bo javnost, ki je bolj nezaupljiva, bolj nagnjena k tveganjem (Löfstedt 2009, XIX). Nezaupljiva javnost poišče druge vire informacij, kar lahko sproži teorije zarot in še dodatno zamaja zaupanje v eksperte.

¹⁵ To pa sproža tudi vprašanja, koga naj štejemo za eksperta pri katerem problemu oz. družbenem vprašanju. Ali je za svetovanje o varni uporabi pesticidov kot ekspert bolj primeren toksikolog ali specialist javnega zdravja? (Knight 2019, 240).

Löfstedt (2009) zato trdi, da je treba ugotoviti, kaj je razlog za nezaupanje, in ga poskušati ljudem povrniti.

Sodobne demokracije ne morejo uspešno funkcionirati brez vključenosti ekspertov v odločanje. Enačenje politikov in ekspertov ter poglobljeno nezaupanje vanje pa lahko vodi v politizacijo ekspertize. Politiki bodo namreč še vedno potrebovali mnenja in nasvete ekspertov, le da se bodo pogosteje zanašali na mnenja tistih, ki jim bodo povedali to, kar želijo slišati oziroma kar si želi slišati javnost (Nichols 2019). Zato je pomembna transparentnost pri tem, kdo je tisti, ki sprejema odločitve, in kdo je tisti, ki je pri tem le svetoval in zagotavljal strokovno utemeljenost odločitev.

Čeprav imajo eksperti veliko znanja, pa njihovi nasveti niso vedno tehnični in nevtralni. Realnost ni dovolj preprosta, da bi lahko znanstvene razlage o tem, kako je videti svet okoli nas, uporabili za neposredno usmerjanje tega, kaj naj vlade storijo (Stevens 2020). Nadalje pri vključenosti ekspertov pogosto ne gre le za iskanje najboljše tehnične rešitve, ampak imajo njihovi nasveti velike aksiološke posledice, ki se dotikajo vprašanja vrednot v družbi. Epistemična avtoriteta, ki jo eksperti posedujejo, ni dovolj za odločanje o takšnih zadevah, pri katerih je potreben širši družbeni konsenz, in za sprejemanje odločitev v demokratičnih procesih politične deliberacije (Lavazza in Farina 2020). Na tem mestu se spet dotaknemo vprašanja diferenciacije družbe in ozke specializacije področij. Četudi bi upoštevali vsa najnovejša znanstvena dognanja različnih znanstvenih disciplin, pa je še vedno aktualen Beckov opomnik, da nobena znanstvena metoda ne more odgovoriti na vprašanje, kako si želimo živeti (Beck 1999 v Ekberg 2007, 359).

1.7 Ključne ugotovitve poglavja

Poglavje v prvem delu z obravnavanjem nekaterih aktualnih teorij oriše sliko sodobnih družb, ki so (vsaj deloma) osnovane na znanju z vsesplošno prisotnim tveganjem in zavedanjem tveganja. To ustvarja okoliščine, ki vplivajo na delovanje družb, posameznikov znotraj družb in so temeljni okvir oz. okoliščine, na katerih temelji nadaljnje raziskovanje.

Čeprav težko trdimo, da so sodobne družbe čiste družbe znanja, saj je nemogoče ignorirati še vedno pomembno vlogo klasične industrije, pa trendi nakazujejo čedalje večjo vlogo znanja in na znanju osnovanih poklicev v sodobnih ekonomijah oz. prehod v kapitalizem znanja, kot to poimenuje Stehr (2022). Postindustrijski razvoj, ki temelji na znanju, na eni strani prinaša razvoj, možnosti in svobodo, ki je doslej nismo poznali, s seboj pa prinaša tudi nekatera tveganja, ki vplivajo na naše življenje. S svobodo in neskončnimi priložnostmi se je razvila tudi odgovornost za sprejemanje odločitev in krmarjenje svoje usode. Znanje je tako postalo ključno na več nivojih – kot glavno gonilo družbenega napredka in kot nujno sredstvo za preživetje. Refleksivnost kot odgovor na vseprisotna tveganja namreč zahteva vedno nova znanja in informacije, na podlagi katerih se sprejemajo odločitve in prilagajajo vedenja.

Globalizacija in tehnološki razvoj omogočata hitro ustvarjanje in dostop do informacij, kar pa ni povzročilo le večje produkcije znanja, ampak tudi produkcijo neznanja. Lažne novice, nezanesljivi podatki in postfaktičnost sodobnih družb vplivajo na odnose med različnimi družbenimi sferami ter spreminjajo klasično vlogo znanosti in ekspertov. Govorimo tudi o postnormalni znanosti in novih pristopih, ki jih znanost potrebuje pri svoji vlogi v družbi.

Nemogoče je zanikati, da je znanje izjemnega pomena na vseh ravneh družbe ter da bo v prihodnosti postajalo še pomembnejše. V luči postfaktičnosti sodobnih družb tveganja pa je pomembna tudi kakovost tega znanja. Tukaj v ospredje pridejo družbeni mehanizmi ustvarjanja, upravljanja znanja in človeških virov in različnih principov znotraj teh mehanizmov. Tukaj pridemo do koncepta meritokracije,

enega ključnih konceptov modernosti (Wooldridge 2021), ki v središču nosi idejo promocije znanja, sposobnosti in napredka.

V drugem delu poglavja koncept meritokracije postavimo v kontekst družb znanja in družb tveganja predvsem preko vloge znanja in ekspertov v družbi. Pri tem najprej obravnavamo, kaj sploh je znanje in kako različne vrste znanja klasificirajo različni avtorji. Kot najbolj celovito klasifikacijo znanja na podlagi vrst in značilnosti znanja opredelimo De Jongovo in Ferguson-Hesslerjevo (1996) klasifikacijo, ki pa se predvsem nanaša na uporabno znanje pri reševanju problemov. V okviru teme knjige je na znanje smiselno gledati z nekoliko širše perspektive. Na eni strani nam klasifikacija H. Collinsa (2014) pomaga razumeti razliko med laiki in znanstveniki oziroma eksperti, še bolj pa se osredotočamo na vidik generalnosti znanja. Osnovna delitev na generalno in specializirano znanje vsebuje tudi dimenzijo globine znanja, zato je bolj smiselna delitev na specializirano znanje in generalno znanje, to je interdisciplinarno znanje, torej znanje, ki je vseeno lahko pogobljeno, a vključuje znanje in teoretske perspektive iz dveh ali več specializiranih disciplin. Zato je pomembno upoštevati tudi reflektivno znanje, ki ga razumemo predvsem kot znanje, ki je samoregulirajoče in upošteva kontekst končne uporabnosti znanja in specifik okolja in situacij, v katerih bo znanje uporabljeno. Raziskovalna vprašanja, ki se nanašajo na vrsto znanja, se torej predvsem nanašajo na razlikovanje med generalnim, torej širšim in interdisciplinarnim znanjem in specializiranim znanjem, upoštevamo pa tudi pomen reflektivnega znanja, a se zavedamo omejitev definicije in prepoznavanja takega znanja.

Poglavje nam omogoča tudi podrobnejšo opredelitev ekspertov ter njihovo razlikovanje od strokovnjakov in znanstvenikov. Čeprav se izraz stroka načeloma nanaša na znanstveno ali gospodarsko panogo, se v javnem diskurzu največkrat uporablja kot sopomenka za eksperte, zato jo na tak način uporabljamo tudi v tej disertaciji. Ključni koncept našega raziskovanja pa so eksperti, torej strokovnjaki ali znanstveniki, ki imajo aktivno vlogo podajanja mnenj in nasvetov za delovanje ali ukrepanje. Legitimnost zasedanja tega položaja jim daje velika količina znanja, ki jo na posameznem področju posedujejo, ki je globlje kot znanje laikov in dobro informiranih državljanov (oz. v smislu H. Collinsove (2014) definicije posedujejo tudi interakcijsko in prispevajoče

znanje), priznanje drugih strokovnjakov ter talent in občutek za področje (kar bi lahko razumeli tudi kot implicitno znanje).

Eksperti imajo v družbi pomembno vlogo, vendar je ta močno odvisna tudi od zaupanja javnosti v eksperte in znanost na splošno. Več avtorjev (H. Collins 2014; Nichols 2019) opozarja na porušeno zaupanje oziroma odklonilen odnos do znanstvenikov v zadnjih desetletjih. Na eni strani so pogosto videni kot del (politične) elite, na drugi strani pa gre za neustrezen oziroma neuspeh dialog med znanostjo ali eksperti in javnostjo ali laiki. Ta dialog prepogosto poteka kot bitka različnih mnenj, pri čemer se znanstvena podlaga posameznih mnenj pogosto ne upošteva. Upoštevanje teh novih okoliščin in razmerij med javnostjo in znanostjo ali eksperti je predvsem pomembna za razumevanje dogajanja med pandemijo koronavirusne bolezni in vloge znanosti v njej. Ta situacija je nedvomno še bolj osvetlila nekatere procese in razmerja in omogoča še globlje raziskovanje te problematike.

2. Vpliv meritokracije na različne družbene procese

Meritokracija je izrazito večplasten koncept, ki posega na različna področja družbe, odnosov in razmerij v družbi, s tem pa nosi tudi različne konotacije. V najširšem smislu je meritokracija princip, ki pre-sega delitev družbenih položajev na podlagi dedovanja ter skrbi za pravičnejšo delitev in nagrajevanje na podlagi posameznikovih zaslug in kompetenc. S tem ima vsak posameznik možnost napredovanja po družbeni lestvici ne glede na njegov izvor. Omogoča posameznikovo družbeno mobilnost na podlagi lastnega angažmaja in truda, hkrati pa poskrbi, da vodilna mesta zasedajo najsposobnejši posamezniki. S tem koristi tako posamezniku kot družbi. A v zadnjih letih se koncept meritokracije uporablja v veliko bolj negativnem kontekstu in se celo označuje za družbi škodljivega (predvsem pri delu družboslovnih raziskovalcev, vezanih na anglosaksonski svet). Pri tem pa ne gre za nekaj povsem novega, saj je bila sama beseda *meritokracija* prvič uporabljena v negativnem smislu. Skoal jo je M. Young v svoji satiri *The Rise of Meritocracy* konec petdesetih let. V njej opisuje distopično britansko družbo v prihodnosti, v kateri se vsi položaji delijo zgolj na podlagi zaslužnosti (ang. *merit*) posameznika, ki je izmerjena po formuli $zaslužnost = IQ + trud$. A v Youngovi distopični družbi strogo sledenje meritokratskim principom ne daje pozitivnih učinkov – vodi namreč v izrazito razslojenost, elitizem in neizogiben upor tistih, ki ostanejo na dnu.

Čeprav je izraz star šele dobrega pol stoletja, pa meritokracija sloni na mnogo starejših idejah, ki so v družbah znane že od nekdaj. Platon je v knjigi *Država* kot idealno državo predstavil državo, v kateri je kralj filozof in v kateri so elitni razred filozofi (kot poosebitev umskega dela duše), torej najbolj izobraženi in z veliko življenjskimi

izkušnjami¹⁶. Sicer gre pri Platonu za vrsto aristokracije z zelo razdelano kastno razdelitvijo, vendar je bistveno, da se človek v kasto ne rodi, temveč se tja uvršča glede na vrline in intelektualno moč (Hercog in Godnjavec 2007). Meritokratska ideja pa se je že prej razvijala tudi na vzhodu z idejami Konfucija in sistemom ocenjevanja znotraj civilne službe v kitajskem cesarstvu (Keju), s katerim so določali posameznike za delo v državni birokraciji. Ta danes velja za enega prvih standardiziranih testov za ocenjevanje človekovih kompetenc in sposobnosti, zaposlovanje na podlagi sposobnosti pa je spodkopalo politično dominacijo nekaterih uveljavljenih aristokratskih družin. Čeprav se je sistem prenehal uporabljati v začetku dvajsetega stoletja, pa ima skupaj s konfucianizmom nedvomno velik vpliv na kasnejšo težnjo k razvoju politične meritokracije na Kitajskem (Chou, Moffitt in Bryant 2020, 17).

Koncept meritokracije je v desetletjih po Youngovi knjigi postajal vse bolj prisoten v političnem in širšem družbenem diskurzu, vse bolj pomemben pa je postajal tudi znotraj družboslovnih krogov v povezavi z različnimi teorijami modernizacije, tehnološkega napredka in nastajajoče družbe znanja. Nasprotno, kot je predvidel Young, pa je meritokracija večinoma prevzela vlogo pozitivnega ideala, h kateremu stremijo sodobne družbe. Idejo družbe priložnosti, v kateri lahko uspe vsakdo, ne glede na njegovo izhodiščno stanje, so v ameriški družbi prevzeli z idejo t. i. »*ameriških sanj*«, ki jo danes številni avtorji štejejo za sinonim meritokratske družbe (Markovits 2019; McNamee 2018). Ameriška naklonjenost meritokratskim principom je povezana z nekaterimi ključnimi koncepti, na katerih je država zgrajena, predvsem najde povezave v močni ideologiji individualizma, protestantski miselnosti in ideji prostotržnega kapitalizma, ki promovira individualno tekmovanje, zasebno lastnino v kombinaciji s kulturo »*can-do*« odnosa (McNamee 2018).

Meritokratski sistemi v teoriji naj ne bi bili nepotistični, organizirani okoli korupcije, niso populistični in ne plutokracije (Bills 2019). Zato je kljub prepričanju dela avtorjev težko trditi, da so ZDA, kjer ogromno vlogo v družbi še vedno igra finančni kapital, poosebitev meritokratske

¹⁶ Neposreden vpliv Platona na meritokracijo danes kažejo npr. paralele med strukturo singapurske vladajoče Stranke ljudske akcije (PAP) in Platonovimi idejami idealnih vladarjev in države, kot jih opisuje v delih *Država in Zakoni* (Tan 2008, 13).

države. Adam (2020) ameriško družbo opisuje kot preplet meritokracije in plutarhije, ko razlaga, da je koncept meritokratske družbe le eden od idealno-tipskih modelov družbenih formacij, sicer pa so sodobne družbe v praksi preplet več modelov (Adam 2020). Meritokracija prav tako nikoli ne nastopa v družbi kot edini regulativni princip, niti ni neodvisna od drugih družbenih procesov. Singapur in Kitajska s svojo zavezanostjo ureditvi politične meritokracije tako kažeta, da meritokracija ni nujno neposredno povezana z demokratično ureditvijo. In če v omenjenem primeru govorimo o politični ureditvi, pa je na drugi strani v sferi organizacijskih ved meritokracija sinonim za način upravljanja človeških virov, pri katerem organizacije v svoje vrste pridobijo najsposobnejše in najboljše kandidate.

Meritokracijo je tako rekoč nemogoče opredeliti z enostavno definicijo. Bills meritokraciji pripisuje tri različne pomeni, in sicer kot distopični sistem razdeljevanja redkih pozicij v družbi: kot nepopolno uresničena družbena aspiracija oz. točka preobrata v sociološki misli povezana s postindustrijsko družbi ter kot parameter napredovanja in nazadovanja v družbi (Bills 2019). Meritokracija je v splošnem premalo definiran pojem, da bi lahko bili gotovi o njegovi vsebini (Sen 2000), zato ga poskušamo v naslednjih poglavjih podrobneje opredeliti z več različnih vidikov – z vidika načela pravičnosti in enakosti v družbi, vprašanja družbene mobilnosti, množičnega izobraževanja in znanja, pa tudi z vidika širše družbene ureditve. Nadalje obravnavamo meritokracijo tudi v sodobnih družbah, vpeto v družbeno delovanje in različne procese in mehanizme, s katerimi soobstaja. Pri tem se dotaknemo še nekaterih kritik meritokracije ter ključnih dilem sodobnih družb.

2.1 Meritokracija in družbena pravičnost

V literaturi se pojavlja nasprotno razumevanje meritokracije glede pravičnosti v družbi. Ideja napredovanja na podlagi zaslužnosti kot nasprotja in kritike privilegijem se v zgodovini kaže kot vir modernosti (Smith 1996). Predvsem v razsvetljenstvu so evropski misleci takratno različico meritokratskega sistema Kitajske pogosto dojemali kot moralno boljšo možnost političnega sistema v primerjavi z evropsko.

Voltaire je, na primer, dejal, da so Kitajci izpopolnili moralno znanost (Schwarz 1996, 232). Meritokracija je nadomestila družbeno razslojevanje na podlagi pripisanih in podedovanih atributov z razslojevanjem na podlagi dosežkov in s tega vidika je bila razumljena kot pravična (D. Bell 1972). Omogočila je družbeno napredovanje in posameznik nikoli prej ni imel takih možnosti, kot jih je dobil s konceptom meritokracije (Tašner, Kos in Gaber 2016).

Na drugi strani je velik del (predvsem novejših) avtorjev prepričan, da je meritokracija nepravičen koncept, saj zaupanje vanj daje idejo, da je vsak človek zaslužen za svojo pozicijo, pri čemer zanemarja druge vplive, kot so sreča, talenti, zunanje okoliščine, ter posameznike krivi za svoj neuspeh (Mijs 2019; Mijs in Savage 2020; Sandel 2020). To je lahko za družbo korozivno, saj, kot pravi Sandel, *»bolj kot sebe dojemamo kot 'samo-narejene' in samozadostne, težje se naučimo hvaležnosti in ponižnosti. In brez teh sentimentov je težko skrbeti za skupno dobro¹⁷«* (Sandel 2020, 14). Hkrati zaupanje v meritokracijo opravičuje veliko neenakost v družbi, saj se te zdijo pravične, zaradi česar pripomore k večji stratifikaciji (Bloodworth 2016); tiste, ki imajo več, pa občutek uspešnosti in zaslužnosti vodi v željo po še večjem imetju (Lipsey 2014). Pojavljajo se tudi kritike, da z uvajanjem nenehnega tekmovanja na podlagi zaslužnosti meritokracija sramoti tiste, ki ne želijo tekmovali, oziroma tiste, ki nimajo ustreznih kompetenc ali sposobnosti, da bi lahko tekmovali (Bloodworth 2016).

Med najpogostejšimi razlogi za razumevanje meritokracije kot nepravične pa je vidik neenakosti. Tako nekateri avtorji menijo, da meritokracija v družbi proizvaja nove družbene delitve in gre v svojem bistvu za ideologijo prikrivanja družbene neenakosti (Littler 2017), da je ideologija meritokracije kriva za družbeno neenakost v ZDA (Markovits 2019).

¹⁷ Brezbrižnost posameznikov v sodobnih družbah, ki ne čutijo ničesar do drugih in se umikajo v svoj svet, opisuje več avtorjev, ko govorijo o krizi zahodnih, postmodernih družb. Bahovec (2005, 258) govori o osiromašenju kulturno-duhovne substance Zahoda – rahljanje pretesne povezanosti s skupnostjo je namreč nekoč izražalo avtentičnost in avtonomnost posameznika. Obrat od tega pa ne pomeni nujno zanikanja meritokratskih principov, temveč usmerjanje v ustvarjanje pravih skupnosti, ki bodo temeljile na trajnih medčloveških odnosih, pri tem pa »ohranjali brezpogojno sprejemanje dostojanstva in integritete lastne osebe in osebe drugega«. (Bahovec 2005, 258)

Do nasprotujočih si razlag glede pravičnosti meritokracije navadno privedejo predvsem različne teorije pravičnosti, ki so jim zavezani avtorji, oz. razumevanja enakosti v družbi v okviru teh teorij, čemur moramo zato posvetiti več pozornosti.

Vprašanje o pravičnosti je pomembno že vse od antike in skozi stoletja se je razvilo veliko različnih teorij in razumevanja pravičnosti, ki so tudi kontradiktorne. Če se osredotočimo le na nekoliko modernejšje avtorje, lahko v grobem omenimo na primer: utilitaristične teorije pravičnosti, ki pravičnost razumejo v okviru koristi za družbo oz. glede na princip zadovoljstva, kjer se dejanja kot dobra ali zaželena vrednotijo glede na njihove želene učinke na družbo (eden glavnih utemeljiteljev je John Stuart Mill ali sodobnejši Richard Hare); kontraktualistične teorije, ki razumevanje pravičnosti temeljijo na podlagi družbenega dogovora (npr. že John Hobbes ali sodobnejši John Rawls), libertarne, ki temeljijo na svobodi posameznika in zagovarjajo minimalen poseg države (npr. Robert Nozicks); socialistične teorije, pri katerih je enakost fundamentalni ideal pravičnosti (npr. Kai Nielsen), ter komunitarne teorije pravičnosti, ki v ospredje postavljajo blaginjo skupnosti nad individualno svobodo (npr. Michael Sandel) (Pomeriau 2021).

Dandanes je ena najpogostejše citiranih teorij pravičnosti teorija Johna Rawlsa, ki jo je razvil v knjigi *Pravičnost kot poštenost* (*Justice as Fairness*) in h kateri se pogosto zatekajo tudi avtorji, ko govorijo o meritokraciji (npr. (Kodelja 2006)). Rawlsova teorija je utemeljena na ideji, kakšna bi bila pravična družba, če bi o njej odločali posamezniki za t. i. *tančico nevednosti*, kjer nihče ne bi imel informacij o sebi (svojem spolu, rasi, razredu, etničnosti, inteligentnosti, fizični moči in talentih) in bi o pravičnosti odločal brez sebične pristranskosti. Tako je pravično tisto, kar bi se zdelo pravično tudi pod to tančico nevednosti. Rawls na podlagi tega opredeljuje dva glavna principa pravičnosti: (1) nujna enakost vseh posameznikov pri določanju temeljnih pravic in dolžnosti, ter (2) družbene in ekonomske neenakosti so pravične le, kadar so te neenakosti posledica kompenzacij koristi za vse oz. predvsem za prikrajšane člane družbe (Rawls 1971, 13). Vsakršna neenakost je torej po Rawlsu v družbi upravičena le, če koristi tudi tistim na dnu družbene lestvice oziroma je bilo za zasedanje pozicij zagotovljeno popolnoma odprto tekmovanje na podlagi enakih možnosti. Pri tem

trdi, da je nemogoče popolnoma izničiti posameznikove možnosti, predvsem tudi zaradi naravnih razlik med ljudmi, zato zagovarja osredotočenost na večjo končno enakost – enakost rezultata (D. Bell 1972). Rawlsova teorija ima kljub veliki popularnosti tudi nekaj kritik¹⁸ o neuresničljivosti, več avtorjev pa se ne strinja niti z osnovnimi teoretskimi izhodišči (Adelešič 1998, 441).

Vse teorije pravičnosti namreč ne enačijo pravičnosti z enakostjo. Marxov ideal družbeno-ekonomske enakosti, pri kateri bi morali posamezniki prispevati k družbi toliko, kolikor so sposobni, ter od nje dobiti vse, kar potrebujejo, je na primer precej različna od razumevanja pravičnosti filozofa Davida Huma, ki je mnenja, da je popolna enakost za družbo škodljiva, ter Milla, ki trdi, da ideja enakosti ni nujna za razumevanje pravičnosti. Predvsem pa so na nasprotovanju socio-ekonomske enakosti med posamezniki utemeljene libertarne teorije pravičnosti. Nozick tako v ospredje postavlja človekovo svobodo, kamor spada tudi pravica do lastnine, ki jo je dobil pravično. Po tej teoriji je vsakršno zavzemanje za deljenje te lastnine z drugimi (torej tudi zavzemanje za redistribucijo) nepravično. Na drugi strani pa so teorije, ki kot bistvo pravičnosti razumejo enakost. Te so predvsem pogoste pri socialističnih teorijah, kot je teorija Kaia Nielsena, po kateri je enakost bolj fundamentalen ideal kot individualna svoboda (Pomeriau 2021).

Teorije pravičnosti pa se večinoma koncentrirajo na vprašanje, kakšna družba je najbolj pravična. Kot razlaga Sen (2006), pa takšna osredotočenost na iskanje nadiskustvene teorije pravičnosti ne daje zadovoljivih odgovorov na vprašanja o napredku ali regresiji pravičnosti. Avtor zagovarja, da bi se teorije pravičnosti morale osredotočiti na omenjena vprašanja. Živimo namreč v zelo nepravičnem svetu, in za to, kaj je bolj pravično, ni treba vedeti, kakšna je popolna pravična družba (Sen 2006, 237). Tudi sam družbeni razvoj ni linearen, zato je treba določiti, ohraniti in okrepiti vzode, ki pripomorejo k družbenemu napredku (Pinker 2018).

¹⁸ V Sloveniji je tovrstno kritiko napisal Anton Jamnik, ki nasproti liberalističnim teorijam, v katerih prevladujejo individualizem in fragmentarnost bivanja, postavi komunitarizem oz. komunitarno etiko, kjer je v ospredju človek v skupnosti oz. odnosu do drugih (Jamnik 2013).

Tako tudi večina kritik meritokracije upošteva teorije pravičnih družb, ki pravičnost pogojujejo ali enačijo z vsesplošno, končno enakostjo (predvsem ekonomsko enakostjo). Nekateri svojo naklonjenost takšni ideologiji jasno omenijo, kot na primer Littler, ki se v svoji knjigi zavzema za družbeni sistem z ekonomsko enakostjo, a socialno, kulturno in okoljsko raznolikostjo v družbi (2017, 221). Bloodworth podobno meni, da se je treba osredotočiti na večjo ekonomsko enakost ljudi, ki bi omogočila bolj pravično družbo, v kateri bi se lahko vsi ljudje razvijali tudi glede na zdaj veljavne meritokratske kriterije (Bloodworth 2016).

Posledično so tudi med kritiki resne alternative meritokraciji precej redke, večinoma gre za želje po večji splošni enakosti oziroma uravnilovki (o tem tudi v Adam in Gorišek 2020). A enačenje kakršne koli neenakosti z nepravičnostjo oz. družbeno nezaželenostjo je lahko problematično tudi z vidika empiričnih raziskav. Neenakost je bila v številnih primerjalnih študijah povezana z različnimi negativnimi posledicami na družbi npr. z višjimi stopnjami kriminala, nezaupanja, odvisnosti od substanc in nižjim zadovoljstvom posameznikov (kritično o teh raziskavah tudi Pinker 2018, 139). Na drugi strani ekonomska neenakost lahko spodbuja produktivnost (o tem tudi Bell 1972). Nedavna raziskava na podlagi laboratorijskih študij, meduklturnega raziskovanja in eksperimentov na mlajših otrocih pa kaže, da ni trdnih dokazov, da bi odrasli ljudje ali otroci imeli naraven odpor do neenakosti. (Starmans, Sheskin, in Bloom 2017, 5).

Laboratorijske študije sicer v velikem številu dokazujejo, da si ljudje želijo enake distribucije, četudi bi to pomenilo slabšo situacijo za udeležence, ter neenakosti ne vidijo kot moralno dobro. A avtorji opozarjajo, da se v študijah v realnem svetu ti rezultati ne potrjujejo. Izkazuje se, da ljudje v bistvu preferirajo neenako distribucijo, četudi bi si želeli živeti v bolj enakem okolju, in jih bolj kot neenakost skrbijo nekatere družbene posledice, ki bi lahko bile povezane z neenakostjo, na primer revščina in nepravičnost. Tako si ljudje ne želijo zmanjšati neenakosti same po sebi, temveč imajo odpor do nepravičnosti (Starmans, Sheskin in Bloom 2017). Tudi če pogledamo podatke Evropske družboslovne raziskave za leto 2018, lahko vidimo, da se v Evropi večji delež ljudi strinja s trditvijo, da je družba pravična, kadar tisti,

ki trdo delajo, zaslužijo več, kot pa s trditvijo, da je družba pravična takrat, ko so prihodki enako razdeljeni.

Pomemben vpogled v človeško razumevanje neenakosti, distribucije in pravičnosti omogočajo tudi eksperimenti igre ultimata oz. igre diktatorja. Gre za ekonomski eksperiment, namenjen proučevanju različnih aspektov odločanja posameznika, kot so racionalnost, sebičnost in preračunljivost. V osnovi eksperimenta je akter (diktator), ki prejme določeno višino sredstev (navadno 10 \$), ki jih nato lahko po lastni volji razdeli z drugim akterjem, lahko pa jih zadrži zase¹⁹. Glavni namen eksperimenta je bilo testiranje hipoteze o racionalnem ekonomskem vedenju in maksimizaciji profita. Rezultati metaanalize več kot 130 študij iz različnih držav na podlagi teh eksperimentov ne kažejo, da bi bila enaka delitev resursov najpogostejša ali najbolj zaželena oblika delovanja. Analiza kaže veliko dejavnikov, ki vplivajo na *diktatorjevo* deljenje denarja – tako so npr. starejši ljudje bolj pripravljeni deliti denar, otroci in posamezniki, ki so se morali za denar potruditi (oz. ga zaslužiti), pa so ga manj pripravljeni deliti (Engel 2011, 606–8). Vse omenjene empirične raziskave kažejo, da predpostavka, da je vsakršna neenakost nepravična, ni popolnoma samoumevna.

Raziskovanje odnosa do neenakosti več avtorjev poveže tudi s konceptom meritokracije in njene pravičnosti. Tako npr. Mijs in Savage v članku ugotavljata, da so posamezniki v ekonomsko bolj neenakih okoljih manj zaskrbljeni nad to neenakostjo, če mislijo, da je to posledica meritokratskih mehanizmov. Rezultati njune raziskave torej potrjujejo ideji, da neenakosti ljudem niso problematične, če jih ljudje razumejo kot pravične, vendar avtorja to označita za problematično in negativno posledico meritokracije (Mijs in Savage 2020). Takšno oceno bi lahko opravičili le z idejo, da so vse ekonomske neenakosti v družbi nepravične in nezaželene. Harry Frankfurt v svoji knjigi *On inequality (o neenakosti)* pravi nasprotno, da »z vidika moralnosti ni pomembno, da imajo vsi enako. Kar je zares pomembno, je, da imajo vsi dovolj.« (Frankfurt 2015, 7). Podobno Pinker svari, da neenakosti ne gre zamenjevati z revščino, saj večja neenakost ne pomeni nujno, da se

¹⁹ Različne študije s tem eksperimentom v zadnjih 25 letih nato prilagajajo osnovni eksperiment in dodajajo pravila ter spreminjajo okoliščine glede na fokus raziskave.

tistim na dnu lestvice godi slabše kot ob večji enakosti, oz. z drugimi besedami, to, da imajo bogatejši več, ne pomeni, da imajo revnejši manj (Pinker 2018, 134–38). V povezavi s tem Mandler navaja, da je rast dohodkovne neenakosti veliko večja na vrhu lestvice (v najvišjem enem odstotku ljudi), medtem ko se v nižjih razredih skorajda ne spreminja (Mandler 2020, 204).

Meritokracija torej ne more biti pravična z vidika, ki kot nepravilno dojema vsakršno neenakost, saj je njeno bistvo na vrednotenju in razlikovanju posameznikov. Vendar vse neenakosti niso nepravilne – kot pravične jih lahko razumemo, kadar so posledica individualnih kapacitet, zasluge in truda posameznika (Kodelja 2016) oziroma posameznikovih prostovoljnih odločitev (Dworkin v Allingham 2021). Zato ni pomemben le odnos med pravičnostjo in enakostjo, ampak tudi vprašanje, o kakšni enakosti govorimo. Ključno je razlikovati med enakostjo, to je uravnilovka oz. končna, generalna enakost (*equality of outcome*), ter enakostjo možnosti (*equality of opportunities*). Čeprav nekateri avtorji omenjeni vrsti enakosti izenačujejo oz. ju razumejo enako (na primer interpretacija Colemanovega poročila iz leta 1966, da je enakost rezultata ena izmed zvrsti enakosti možnosti (Gordon 2017), gre za precej drugačna koncepta. Enakost možnosti namreč ne vodi vedno v enake rezultate posameznikov. Vsi ljudje v družbi namreč nimajo enakih naravnih talentov, hkrati pa se veliko stvari zgodi kot posledica čiste sreče oz. naključja. Enakost možnosti upošteva, da posamezniki nimajo vedno enake sreče, vendar se zavzema, da ima vsakdo pravico, da izrabi vse svoje talente. To pa ne pomeni, da bodo vsi tudi enako uspešni, imeli enake prihodke, izobrazbo in življenjski standard (Kodelja 2016).

Daniel Bell pri konceptu enakih možnosti izhaja iz idej klasičnega liberalizma, kjer je v ospredju posameznik kot osnovna enota družbe, družbeni dogovori pa se sklepajo za uresničevanje posameznikovih ciljev. Povezuje ga neposredno z meritokracijo, ko pravi, da kot princip enakost možnosti zanika rojstvo, nepotizem, pokroviteljstvo in druge načine določanja pozicij, ki niso talent ali ambicija. Na drugi strani enakost rezultatov poveže z Rawlsovo idejo pravičnosti kot poštenosti in idejam, ki fokus od posameznika obrača k skupnosti (D. Bell 1972).

Tudi koncept enakih možnosti je večplasten oziroma lahko vsebuje več različnih interpretacij. Roemer loči dva koncepta enakih možnosti, ki prevladujeta v zahodnih družbah. Prvi se zavzema izenačitev pogojev (*leveling the playing field*) med posamezniki, ki tekmujejo za pozicije, ali pa med posamezniki v času njihovega formiranja, s čimer se zagotovi, da bodo vsi, ki imajo relevanten potencial, nekoč vključeni v bazen kandidatov, ki tekmujejo za neko pozicijo. Drugi koncept, ki ga avtor imenuje nediskriminatorni oz. meritorni koncept, pa se zavzema za to, da morajo biti v tekmovanje za pozicije vključeni vsi ljudje, ki posedujejo relevantne attribute za izvajanje dolžnosti na posamezni funkciji, oz. z drugimi besedami, da je posameznikova potencialna zasedba pozicije ocenjevana zgolj na podlagi teh relevantnih atributov. Kot praktični primer prvega koncepta avtor navaja zavzemanje za dodatno izobraževanje otrok iz deprivilegiranih okolij z namenom, da bo več otrok iz teh okolij pozneje tekmovalo za pozicije skupaj s posamezniki iz bolj privilegiranih okolij. Primer drugega koncepta je zavzemanje, da dejavniki, kot sta spol in rasa, ne smejo vplivati na oceno posameznikove primernosti za delo, kadar so ti dejavniki irelevantni za opravljanje nalog pozicije (Roemer 2000, 17)²⁰.

Koncept meritokracije je torej neposredno povezan z drugim Roemerjevim konceptom enakih možnosti, več avtorjev pa pravičnost meritokracije pogojuje tudi z upoštevanjem prvega koncepta zagotavljanja enakih možnosti kot izenačevanja izhodiščnih možnosti vseh (glej npr. Lipsey 2014; Meroe 2014; So 2015). Predvsem v okviru izobraževanja se pojavljajo opozorila, da neupoštevanje neenakih izhodiščnih možnosti diskriminira manjšine in deprivilegirane posameznike, pri čemer lahko meritokracija skozi šole igra vlogo reprodukcije neenakosti (Gaber in Umek 2013). Avtorji pri teh kritikah predvsem izhajajo iz podatkov o deprivilegiranih družbenih pozicijah manjšin in etničnih skupin v

²⁰ Fleurbaey in Peragine oblikujeta podobno ločitev, ko na primer poudarjata, da se princip kompenzacije, ki zagovarja, da morajo biti neenakosti na podlagi okoliščin eliminirane, lahko hitro znajde v nasprotju s principom odgovornosti, pri katerem so neenakosti na podlagi neenakega truda sprejemljive. To poimenujeta kot trk med *ex post* in *ex ante* perspektivo enakih možnosti, pri čemer perspektiva *ex ante* ocenjuje neenake možnosti le na podlagi skupine, ki ji posameznik pripada, perspektiva *ex post* pa vključuje človekov vloženi trud pri evalvaciji neenakih dosežkov. Zagotavljanje enakih možnosti na podlagi perspektive *ex post* torej stremi k temu, da vsi ljudje, ki se enako trudijo, dosežejo isto stopnjo uspeha (Fleurbaey in Peragine 2013, 119, 126).

posameznih družbah. Walton, Spencer in Erman ugotavljajo, da meritokracija v praksi, kot jo poznamo v današnjih družbah, pristransko ocenjuje zaslužnost (podcenjuje nekatere skupine, ki so navadno stereotipizirane), zato predlagajo alternativo – meritokracijo pozitivne diskriminacije (*Affirmative Meritocracy*²¹), pri kateri se meritokratski kriteriji uporabljajo naknadno, ko so vzpostavljeni mehanizmi pozitivne diskriminacije, ki zmanjšujejo pristranskost meritokratskih mehanizmov (Walton, Spencer in Erman 2013). Njihova ideja ni doživela velike odmevnosti v poznejši literaturi, že desetletja pred tem pa je bil do koncepta kvot in pozitivne diskriminacije v kontekstu meritokracije kritičen že Bell, ki opozarja, da tak sistem ustvarja idejo reprezentativnosti skupin znotraj poklicev, s čimer je posameznikova sposobnost podrejena njegovi skupinski identiteti. Opozarja, da je takšen princip morda ustrezen v poklicih z bolj homogenimi sposobnostmi, kjer lahko vsakdo nadomesti vsakogar in kjer sta posameznikov talent in delo manj pomembna kot posedovanje kvalifikacije, vendar to ni tako v nekaterih sferah, kot je raziskovanje, pri katerem je zaslužnost stvar individualne vrline (D. Bell 1972).

Na drugi strani pa avtorji opozarjajo, da enakost možnosti v okoljih z visoko stopnjo neenakosti ni mogoča. Bloodworth v svoji knjigi to parafrizira z naslednjim stavkom: »*Poskus oblikovanja meritokracije v izrazito neenakem okolju, kot je naše, je podobno kot nanašanje barve na razpadajočo hišo*« (Bloodworth 2016, 131). Lipsey podobno pravi, da so »*enake možnosti, kadar jih kombiniramo z velikimi končnimi neenakostmi, najslabši možni recept za harmonično družbo*« (Lipsey 2014, 37). Oba se pri tem nanašata na britansko okolje, za katerega pravita, da je izrazito neenako. A Bloodworth hkrati tudi priznava, da je Velika Britanija svetlobna leta stran od prave meritokracije predvsem zaradi velikega vpliva zasebnega šolstva in podedovanega bogastva na uspeh posameznikov.

Na kratko bi tako lahko povzeli, da meritokracijo kot nepravilno označujejo predvsem avtorji, ki pravičnost razumejo v Rawlsovem kontekstu *pravičnosti kot poštenosti*, ki vse družbene neenakosti večinoma

²¹ *Affirmative meritocracy* izhaja iz poudarjanja *affirmative action*, torej ukrepov, ki preferirajo zoperstavljene skupine. V slovenščini ustreznega enoznačnega prevoda izraza ni, gre pa za oblike pozitivne diskriminacije.

dojemajo kot nepravilne ter kot pravično dojemajo končno enakost rezultata, ki edina omogoča enake izhodiščne možnosti. Na drugi strani meritokracijo kot pravično večinoma vidijo tisti avtorji, ki pravičnost razumejo v bolj klasično liberalnem kontekstu, kjer sta v ospredju posameznik in njegovo udejstvovanje in kjer so nekatere neenakosti v družbi lahko pravične, če so posledica posameznikovega truda, angažmaja in sposobnosti.

Vsi avtorji pa se ne opredelijo popolnoma na eno ali drugo stran. Daniel Bell tako opozarja, da se neenakost ne sme uporabljati kot enoznačen koncept, ampak je treba razlikovati med vrstami neenakosti. Čeprav priznava več problemov meritokracije, meni, da koncept sam po sebi ni nepravil, predvsem z vidika izbire najkompetentnejših posameznikov za najvišja mesta. »*Principi zaslužnosti, dosežkov in univerzalizma so, po mojem mnenju, nujni temelji za produktivno in kultivirano družbo,*« (D. Bell 1972, 67) piše ter dodaja, da se vprašanje nepravičnosti meritokracije pojavi, ko lahko tisti na vrhu s svojo avtoriteto dosežejo velike materialne in družbene prednosti pred drugimi²². Meritokracija je po njegovem (tu parafrizira Runcimana) lahko pravična, če v družbi obstaja enakost spoštovanja, a neenakost prestiža na podlagi hvale bolj zaslužnih (D. Bell 1972, 68).

Razpravo o pravičnosti meritokracije najlažje končamo s prispevkom Nobelovega nagrajenca Amartye Sena, ki odpira več točk za nadaljnjo razpravo in raziskovanje, ki se jih dotaknemo v naslednjih poglavjih. Sen meni, da je za oceno pravičnosti meritokracije treba koncept meritokracije in prakso nagrajevanja zaslužnosti bolj izrazito definirati predvsem z vidika zaslužnosti in kriterijev, na podlagi katerih se ta ocenjuje. Zaslužnost dejanj tako ne more biti ocenjevana neodvisno od tega, kaj razumemo kot dobro ali zaželeno v družbi (Sen 2000, 6). Pri tem opozarja na različne načine razumevanja zaslužnosti ter pred-

²² Za Bella je pri tem ključen sociološki problem, kako daleč gre lahko ta zamenjava. Opredeljuje tri ključna področja hierarhije – bogastvo, moč in status. V buržoazijah lahko bogastvo zagotavlja status, v aristokracijah status (s poroko) zagotavlja bogastvo in moč, v današnjih družbah pa povezava med temi področji ni popolnoma jasna – bogastvo ni več izenačeno s prestižem, visok status pa ne vedno z najvišjim zaslužkom. Tudi znotraj posameznega področja se pojavljajo nekatere omejitve in neskladja (D. Bell 1972, 67).

vsem na problematiko interpretacij meritokracije, ki so lahko v praksi nekonsistentne z idejo nagrajevanja zaslužnosti z vidika ugodnosti za družbo. Zaključi takole: *»Morda je najbolj bistven problem konvencionalnega razumevanja 'meritokracije' predvsem v razdalji, ki je zrasla med 'meritokracijo' (torej predstavlja) in temeljno idejo nagrajevanja zaslužnosti«* (Sen 2000, 15).

2.2 Meritokracija in družbena mobilnost

Eden ključnih argumentov za meritokracijo kot družbeno zaželen princip je, da omogoča družbeno mobilnost posameznikov. V idealno-tipskih meritokracijah status in razred nista več odvisna od posameznikovega rojstva in podedovanih privilegijev, temveč ima vsak človek možnost za napredovanje po družbeni lestvici, če izkazuje potrebno znanje, kompetence in trud. V meritokratskih državah naj bi torej bilo več družbene mobilnosti, predvsem na podlagi izobrazbe, ter manj povezave med socio-ekonomskim statusom staršev in otrok. Raziskav o družbeni mobilnosti je v zadnjih desetletjih, predvsem v anglosaksonskem delu literature, veliko, vendar prihajajo do različnih sklepov. Ekonomisti se pri oceni družbene mobilnosti večinoma osredotočajo na razlike v zaslužkih posameznikov, sociologi pa se osredotočajo na razlike med izhodiščnim in končnim razredom posameznika, predvsem z vidika poklica (Hout 2015; Mandler 2020).

Pogosto vprašanje pri raziskovanju družbene mobilnosti je, kdo napreduje po družbeni lestvici, da bi ugotovili, kakšne priložnosti družba omogoča posameznikom in kako poštena je pri tem. Na podlagi primerjav zaslužkov ali poklicev staršev in otrok se poskuša oceniti družbena mobilnost generacij in posameznikov iz različnih socio-ekonomskih okoliščin. Pri tem pogosto velja predpostavka, da če družba omogoča priložnosti posameznikom in je pravična, potem bo več ljudi napredovalo po družbeni lestvici. Hout opozarja, da je takšen fokus napačen, saj je napredovanje po družbeni lestvici bolj odvisno od rasti kot od priložnosti in pravičnosti. Zagovarja, da se je pomembneje osredotočiti na vprašanje, koliko pogoji in okoliščine zgodnjega življenja ovirajo posameznikov uspeh v odraslosti (Hout 2015, 28).

Ocenjevanje okoliščin v zgodnjem otroštvu pa je težavno. Številne, predvsem starejše raziskave se osredotočajo le na prihodke očeta, vendar je ta kriterij lahko neustrezen. Vse pomembnejša je tudi vloga mater in njihovih zaslužkov, pomembni pa so še drugi, nefinančni kriteriji, na primer izobrazba staršev, struktura družine, tip naselja, rasa, verska, etnična pripadnost. Pomembno je upoštevati, da gre za kompleksno mrežo dejavnikov, ki oblikujejo človekove okoliščine (Hout 2015). Tako danes poznamo tudi več različnih klasifikacij socio-ekonomskih razredov, ki so večinoma oblikovane na podlagi posameznikove pozicije na trgu dela ter predvsem poklica in dela, ki ga opravlja. V grobem obstajata dva pristopa, pri prvem gre za poklicne lestvice, ki se osredotočajo predvsem na distributivne aspekte neenakosti, pri drugem pa gre za kategorične sheme, ki merijo relacijske in distributivne aspekte (Rose in Harrison 2007, 460). Ena najbolj znanih je Goldthorpeva klasifikacija razredov (v različnih verzijah poimenovana tudi shema EGP ali CASMIN), pred leti pa je bila v želji po harmonizaciji shem na območju EU na pobudo evropskega statističnega urada Eurostat izdelana tudi evropska klasifikacija razredov ESeC (Rose in Harrison 2007).

Veliko študij o družbeni mobilnosti na podlagi starejših podatkov primerja družbeno mobilnost v različnih časovnih obdobjih in različnih družbah. Tako na primer Beller in Hout ugotavljata, da je bila v devetdesetih letih družbena mobilnost (z vidika poklicev) v ZDA nižja kot v Kanadi, na Norveškem ali Švedskem, vendar višja kot na Irskem ali Portugalskem (Beller in Hout 2006a, 30). V drugi raziskavi ista avtorja ugotavljata, da je družbena mobilnost v istem kontekstu višja v socialističnih in socialnodemokratskih državah blaginje in manj v liberalnih in korporatističnih režimih (Beller in Hout 2006b). Andrews in Leigh ugotavljata, da so bili ljudje, ki so v sedemdesetih letih odrasli v bolj enakih državah (na podlagi gini koeficienta), leta 1999 bolj verjetno deležni družbene mobilnosti (Andrews in Leigh 2009). Curtis na podlagi nekoliko novejših podatkov ugotavlja, da je družbena mobilnost (z vidika družbenih razredov²³) med najvišjimi na Finskem, Švedskem, Norveškem, Slovaškem, Češkem in v Avstraliji ter med najnižjimi v Južni Koreji, na Kitajskem in v Čilu (Curtis 2016). Najnovejša

²³ Avtor mobilnost izračuna kot povezavo med družbenim razredom posameznika in njegovega očeta na podlagi podatkov javnomnenjske raziskave ISSP (Curtis 2016, 6).

raziskava OECD o družbeni mobilnosti v državah OECD ugotavlja, da je družbena mobilnost po več kriterijih med najvišjimi v nordijskih in skandinavskih državah (npr. delež otrok, katerih družbeni razred je višji kot razred staršev). Med najboljše se v tem smislu uvršča tudi Slovenija (OECD 2018, 223).

Sicer so raziskave o družbeni mobilnosti v Sloveniji zelo redke oziroma jih skorajda ni. Edina na podlagi primarnih podatkov je raziskava avtorjev Jerebove in Ferjana, ki ugotavljata, da je stopnja družbene mobilnosti v Sloveniji višja kot v Nemčiji, Italiji, na Poljskem in Madžarskem (o tem tudi v Adam in Gorišek 2020). Največ mobilnosti avtorja opazujeta iz najnižjih razredov v srednji razred, pri čemer zaznavata tudi statistično značilen vpliv stopnje izobrazbe. Treba pa je poudariti, da gre za nekoliko starejše podatke in da je velik del mobilnosti predvsem mobilnost v uradniški sloj oziroma oblikovanju ogromnega birokratskega sistema (Jereb in Ferjan 2008, 205).

V novejši literaturi, ki obravnava vprašanje mobilnosti in meritokracije v posameznih državah, lahko najdemo različne interpretacije in ocene. Tako za ZDA nekateri avtorji trdijo, da obstaja relativno visoka stopnja družbene mobilnosti (Benhabib, Bisin in Luo 2019), nekateri drugi pa trdijo, da je ta minimalna (npr. Markovits 2019). Več avtorjev (npr. Bloodworth 2016; Reay 2020) trdi, da ima Velika Britanija eno najslabših družbenih mobilnosti, medtem ko Lipsey (2014) meni, da meritokracija s spodbujanjem družbene mobilnosti daje vtis, da živimo v nizko mobilnih družbah, česar raziskave ne potrjujejo.

Z vidika meritokracije je pomembno tudi, kateri dejavniki najbolj pripomorejo k družbeni mobilnosti. Poenostavljeno bi lahko dejali, da so okolja z višjo družbeno mobilnostjo bolj meritokratska, saj je vpliv podedovanih okoliščin manjši. A na višino družbene mobilnosti lahko vplivajo še drugi družbeni dejavniki, kot je na primer sprememba v strukturi gospodarstva. Mandler na primer razlaga, da je v družbah, v katerih je nižji in srednji sloj velik in je tako prostora v višjih družbenih razredih več, možna večja družbena mobilnost kot v družbah, v katerih je velik del ljudi že v višjih razredih (Mandler 2020, 196). Tako je nemogoče pričakovati, da bo družbena mobilnost v družbah vse večja in bo to ustrezen kazalnik meritokratskosti družbe. Razisk-

ovalci se tako že desetletja trudijo oceniti, koliko posamezni kriteriji, npr. izobraževanje, vplivajo na medgeneracijsko družbeno mobilnost in koliko lahko meritokratski kriteriji izničujejo vpliv izhodiščnih okoliščin posameznika v njegovi karieri. Več raziskav ugotavlja, da je družbena mobilnost višja v državah, ki več vlagajo v izobraževanje (OECD 2018, 39), oziroma v državah z večjim deležem višje izobraženih posameznikov v delovni sili (Beller in Hout 2006b, 362). Omenjena raziskava navaja tudi višjo družbeno mobilnost v državah, v katerih je večja izobraževalna mobilnost (Beller in Hout 2006b). Vpliva izobraževanja na mobilnost tako ni moč zanikati, težko pa je izmeriti vpliv drugih meritokratskih dejavnikov na mobilnost, kot so kompetentnost, posameznikovi dosežki in trud.

Med različnimi raziskavami se pojavljajo trenja, tudi pri obravnavi identičnih podatkov. Daniel Bell je v sedemdesetih letih razvil tezo, da so postindustrijske družbe po svoji funkcionalni logiki meritokratske, saj tehnološki napredek zahteva izbor najkompetentnejših kadrov in s tem nastanek nove, tehnološke elite, izbrane na podlagi sposobnosti in znanja, in ne na podlagi podedovanih lastnosti (D. Bell 1973). Gre za tako imenovano predpostavko IMS²⁴ (*increasingly meritocratic selection*), da bo družbena mobilnost vse bolj posledica meritokratskih kriterijev. Na primeru Velike Britanije s podatki različnih kohort tej tezi pritrjuje Saunders v seriji svojih raziskav, v katerih ugotavlja, da družbena mobilnost tam večinoma res poteka na podlagi meritokratskih kriterijev (Saunders 2002, 559).

Breen in Goldthorpe pa Saundersu izrecno nasprotujeta in na podlagi enakega seta podatkov ugotavljata nasprotno, da je britanska družba daleč od meritokracije (Breen in Goldthorpe 2001, 82). V odgovoru na njuno kritiko ugotavlja Saunders, da obe raziskavi kažeta podobne rezultate, razlika pa je predvsem v njuni interpretaciji (Saunders 2002). Goldthorpe tudi v seriji nadaljnjih raziskav Veliki Britaniji kaže, da je meritokracija mit, ki v praksi ne deluje. Ugotavlja, da se ne da sklepati, da trud in talent nevtralizirata izvorni razredni položaj posameznika

²⁴ Nasprotna je t. i. teza SAD (*social advantages and disadvantages*), kot jo poimenuje Saunders, kjer je statistična povezava med izhodiščnim in končnim razredom posledica družbenih prednosti in prikrajšanosti zaradi izhodiščnega razreda (Saunders 2002).

in da ta še vedno igra veliko vlogo pri določanju posameznikovega končnega razreda (Goldthorpe 2003). Sicer v kasnejših prispevkih ugotavlja, da se je v zadnjih letih vpliv ekonomskih resursov družine na stopnjo izobrazbe otrok zmanjšal, a se je povečal vpliv sociokulturnih in izobraževalnih resursov staršev na stopnjo izobrazbe otrok, kar še vedno dokazuje, da družba ni meritokratska (Bukodi idr. 2019). Tudi Brown ugotavlja, da Velika Britanija ni sledila tezi vse bolj meritokratske družbe, saj izobraževalni sistem ne more popraviti vseh družbenih neenakosti, ki bi omogočile enake možnosti vsem (Brown 2013).

Pri tem pa je treba opozoriti, da ima meritokracija v Veliki Britaniji močno politično konotacijo, saj je bila njena ideja vpeljana kot politična ideologija laburistične stranke, ter je še vedno pomemben del političnega diskurza (Mandler 2020, 180), zato je pogosto obravnavana in kritizirana v tem kontekstu. Podobno obstajajo drugi kulturni, politični in strukturni dejavniki, zaradi katerih raziskave in interpretacije, vezane na anglosaksonsko družbo, morda niso relevantne v drugih okoljih, na primer v kontinentalni Evropi oz. v Sloveniji. Ko je govor o vplivu izobraževanja na družbeno mobilnost, je izrednega pomena že različno urejen izobraževalni sistem v anglosaksonskem svetu, predvsem z vidika dostopnosti do visokošolskega izobraževanja, ter pomembne vloge elitnih zasebnih univerz z visoko šolnino, ki so pogosto lažje dostopne premožnejšim. Koncepte meritokracije, družbene mobilnosti in izobraževanja je tako pomembno obravnavati skladno z družbenim kontekstom, na katerega se nanaša.

2.3 Meritokracija in izobraževanje

Meritokracija je ne glede na to, ali jo razumemo kot način družbene ureditve, princip vladanja ali pa kot mehanizem upravljanja človeških virov, dandanes neločljivo povezana z izobraževanjem in izobraževalnim sistemom. Po eni strani v današnjih družbah obstaja širok konsenz, da je formalna izobrazba ustrezen proxy indikator zaslužnosti (Bills 2019), in je zato v praksi največkrat prepoznana z diplomami, stopnjo izobrazbe in certifikati; po drugi strani pa je prav izobraževalni sistem meritokratski sam po sebi in je osnova za meritokracijo v družbi.

Predvsem pri drugem vidiku pa so pogledi na meritokracijo lahko zelo različni, kar je predvsem odvisno od osnovnega razumevanja zaslužnosti v odnosu *spodobnost* in *trud*. Japonska, na primer, se je v osemdesetih letih v želji po bolj meritokratski družbi osredotočila na popolno uniformnost izobraževalnega sistema. Njihov namen je bil vsakemu posamezniku zagotoviti popolnoma enako izobrazbo in doseči prostorsko enakost možnosti, kot glavni meritokratski kriterij pa so razumeli trud (Kariya in Rappleye 2020). Na drugi strani so se nekatere družbe osredotočile na aspekt *spodobnosti* in v želji po bolj meritokratski družbi začele zgodaj ocenjevati sposobnosti otrok in razslojevati v različne skupine glede na njihovo sposobnost (primer Singapurja (Talib 2020) ali Velike Britanije po drugi svetovni vojni (Mandler 2020, 32). Tako lahko doseganje istega cilja, bolj meritokratske družbe, pomeni nasprotno politike, kar priča o kompleksnosti koncepta in različnih načinih razumevanja. Tudi pri avtorjih, ki se v bistvu strinjajo, da je za meritokracijo potrebno zagotavljanje enakih možnosti v izobraževanju, se razlikujejo interpretacije enakih možnosti – ali gre torej za enako vrsto in način izobraževanja za vse, ne glede na njihove sposobnosti, ali je treba to prilagoditi njihovim sposobnostim ali pa je morda treba prilagoditi način izvajanja izobraževanja z vidika pozitivne diskriminacije do otrok iz deprivilegiranih okolij (Evetts v Kariya in Rappleye 2020).

Izobraževalni sistem naj bi torej v meritokratski družbi z zagotavljanjem enakih možnosti omogočal vsakemu posamezniku, da razvije svoje talente in na podlagi svoje sposobnosti in truda. Z ocenjevanjem pridobljenega znanja se nagrajujejo posameznikovi talenti, trud in sposobnosti kar v je bistvu meritokratski proces. V popolni meritokraciji torej izobraževanje služi kot priložnost za človekov razvoj in hkrati kot ocenjevalec njegovih sposobnosti in zaslužnosti in tako kot mehanizem, preko katerega vsi ljudje, ne glede na njihovo izhodišče, napredujejo zgolj glede na svoje sposobnosti. V sodobnih družbah pa pomembno vlogo igrajo še drugi družbeni procesi.

Tako več avtorjev (Meroe 2014; Bovens in Wille 2017; Littler 2017; Bukodi idr. 2019; Dubet in Grenet 2021) opozarja na velik vpliv družinskih okoliščin na človekove izobrazbeno izbiro, možnosti in dosežke. Dubet in Grenet (2021) to poudarjata na primeru Francije, kjer izvorni razred otroka še vedno igra veliko vlogo pri njegovih šolskih uspehih.

Glede na rezultate raziskave PISA obstajajo velike razlike v šolskih dosežkih med otroki iz nižjih in višjih socio-ekonomskih razredov, navajata. Tu ne moremo mimo Bourdiejeve teorije socialne in kulturne reprodukcije, kjer eno glavnih vlog igrajo prav šole. Bourdieu v center svoje teorije postavi kulturni kapital, ki je skupek kulturnih pravil, navad in dispozicij (Tzanakis 2011, 77). Ta kapital lahko nastopa v treh oblikah – v posebljeni obliki kot dolgotrajne dispozicije telesa in duha; v objektivizirani obliki kot kulturne dobrine (knjige, slike, instrumenti ...) oziroma v institucionalizirani obliki kot na primer dokazilo o izobrazbi (Bourdieu 1986, 243). Kulturni kapital človek večinoma pridobi od svojih staršev med procesom socializacije oz. *habitusa*²⁵. Habitus družin se razlikuje v različnih družbenih razredih, hkrati pa je posedovanje kulturnega kapitala povezano tudi s posedovanjem ekonomskega kapitala, zato so otroci iz bogatejših in elitnejših družin pri tem privilegirani. Pri njih se akumulacija kulturnega kapitala začne že zelo zgodaj in poteka skozi celotno obdobje socializacije. Bourdieu zato trdi, da je kulturni kapital najbolj skrita oblika podedovanega kapitala, zaradi česar igra večjo vlogo v kontekstu reprodukcije kot druge vrste kapitala, ki so hitreje opazne in lažje kontrolirane (Bourdieu 1986, 245).

Iz teh razlik izhaja tudi osrednja vloga šole pri družbeni in kulturni reprodukciji. Kulturni resursi, ki jih posedujeta srednji in elitni razred, se v družbah lahko oblikujejo kot cenjena *intelektualna* kultura, ki je močno preferirana tudi v šolah. Učitelji jo spoznavajo in nagrajujejo, s čimer izključujejo otroke, ki nimajo podobnega kulturnega kapitala. Otroci iz nižjih družbenih razredov so tako podvrženi obliki *simbolnega nasilja*, ki jih sili v tekmovanje, pri katerem se nagrajuje le dominantni kulturni kapital, čeprav je ta proces priznan kot meritokratski in legitimen (Tzanakis 2011, 77).

Bourdiejeva teorija družbene in kulturne reprodukcije je eden izmed pomembnejših doprinosov k sociologiji izobraževanja in osvetljuje

²⁵ Bourdieu habitus razlaga kot sistem utelešenih, ponotranjenih dispozicij, ki generirajo posameznikove prakse glede na strukturne principe družbenega sveta. Posamezni pripadniki določene družbene skupine tako preko socializacije pridobijo set dispozicij, ki reflektirajo osrednje strukturne elemente. Habitus je lahko kolektivni, kot poenotena kulturna koda, dispozicijski, v smislu ponotranjene kulturne kode, oz. manifestni, torej kot praksa določenega značilnega stila (Nash 1990, 432–33).

nekatero vidike, ki so pomembni tudi z vidika meritokracije in nagrajevanja zaslužnosti, o čemer več govorimo v naslednjih komentarjih. Nekateri kritiki pa opozarjajo, da empirične, kvantitativne raziskave generalno gledano ne podpirajo Bourdiejeve teorije dovolj prepričljivo. Tzanakis v metaanalizi ugotavlja, da študije večinoma ugotavljajo precej šibko povezavo med kulturnim kapitalom in družbenim razredom, prav tako pa je vprašljiva vloga, ki jo učiteljem pripisuje Bourdieu. Težko je namreč verjeti, da vsi učitelji brez premisleka vsiljujejo dominantni kulturni kapital učencem, predvsem upoštevajoč dejstvo, da učitelji prihajajo iz različnih etničnih, družinskih in razrednih okolij ter se močno razlikujejo glede na svoje izkušnje, starost in avtoriteto (Tzanakis 2011, 84).

Prav na Bourdiejevi teoriji sloni večina kritik, ki se osredotoča na kulturno pristranskost šol in njihovo reproduciranje neenakosti, na podlagi česar kritizirajo meritokracijo in njeno pravičnost v družbi (npr. Gaber in Umek 2013). Tudi če izvzamemo vlogo kulturnega kapitala, pa veliko vlogo v mnogih državah igra tudi ekonomski kapital staršev, saj premožnejši starši lahko v izobrazbo in obšolske dejavnosti vlagajo več kot manj premožni (Mandler 2020). Tudi Bills trdi, da meritokracija na podlagi izobrazbe deluje predvsem za tiste otroke, ki jim starši omogočijo varen prostor za razmišljanje, talent pa ostane skrit pri tistih, ki nimajo možnosti, da bi ga razvijali. Otroci bogatih staršev v tekmo vstopijo z več zaslužnosti, ki jo moderne šole nagrajujejo, kot otroci revnih staršev. Dodaja pa, da šole vsaj nekoliko cenijo in nagrajujejo tudi trud in do neke mere izboljšujejo neenakost v družbi, saj predstavljajo bolj enako okolje kot zgolj izvorna družina (Bills 2019, 98).

Če se osredotočimo še na druge pomembne aspekte meritokracije in izobraževanja, je pomemben tudi vidik vloge (predvsem visokošolskega) izobraževanja v družbi. S tem, ko izobraževalni sistem pomeni glavno kolo dodeljevanja zaslužnosti in s tem družbene mobilnosti, se spodbuja množično izobraževanje. Predvsem v zadnjih desetletjih smo priča veliki ekspanziji visokošolskega izobraževanja. Zagotovo je vedno večji pomen izobrazbe in znanja vsaj deloma moč pripisati tudi razvoju v družbo znanja, tehnološkemu napredku in porastu tretjega sektorja, kar je že v sedemdesetih letih opisoval Daniel Bell (1973). Na drugi strani pa je Randall Collins le nekaj let kasneje (1979) opisal pojav velike

inflacije diplom ter trdil, da je tehnološki napredek sam po sebi ne pojasnjuje. Trdi, da vsebina izobraževanja namreč ni določena na podlagi tehnoloških zahtev, saj izobraževalni sistem ni glavno gonilo tehnološkega napredka. Meni, da inflacija diplom sloni na predstavi oz. ideologiji, da bo več izobrazbe prineslo več priložnosti, visokotehnološke in ekonomske uspešnosti ter več dobrih služb (Collins 2019, IX). Tudi v novejši literaturi Mandler na podlagi zgodovinskega pregleda ekspanzije izobraževalnega sistema v Veliki Britaniji ugotavlja, da je ključno vlogo odigralo predvsem čedalje večje povpraševanje mladih oz. njihovih staršev po izobraževanju. (Mandler 2020). Meritokracija je torej tudi koncept spodbujanja vključevanja v izobraževanje (Gaber in Umek 2013) in izobraževanje je dandanes pogosto razumljeno kot del države blaginje, kot pravica vsakega državljana (Mandler 2020).

To pa ima lahko tudi negativne posledice. Velik porast diplom namreč viša izobrazbene zahteve za posamezna delovna mesta, hkrati pa znižuje vrednost posamezne diplome na trgu dela. Torej za delovno mesto, za katero je bila nekoč dovolj srednja izobrazba, je danes morda zahtevana visokošolska, čeprav se sama zahtevnost dela morda ni spremenila (Collins 2019). Collinsova analiza se sicer osredotoča na situacijo v ZDA, vendar lahko potegnemo nekatere vzporednice tudi s situacijo v Evropi dandanes. Podatki Evrostata kažejo, da ima na ravni Evropske unije že skoraj tretjina prebivalcev med 15. in 64. letom terciarno izobrazbo, v zadnjih dvajsetih letih pa se je ta odstotek skoraj podvojil. V nekaterih državah (predvsem zahodne in severne Evrope) ta delež že presega 40 % omenjene populacije. V Sloveniji ima po teh podatkih 29,3 % ljudi terciarno izobrazbo (Eurostat 2019).

Po eni strani je postala izobrazba vse bolj pomembna za funkcioniranje v sodobnih družbah, ki so vse bolj kompleksne in v katerih igra znanje vse večjo vlogo v družbi. Adam v tem kontekstu družbenih sprememb omenja dva glavna procesa – socializacijo znanosti na eni in scifikacijo oz. poznanstvenjevanje družbe na drugi strani, pri kateri znanost postaja vse bolj vpeta v vse pore našega življenja (Adam 2018; Adam, Gorišek in Makarovič 2020). Vendar množičnost izobraževanja zbuja vprašanja tudi o njegovi kvaliteti. Množičnost vpisa postavlja fakultete v vlogo produkta, kjer mladi igrajo vlogo potrošnikov. Fakultete, predvsem na primeru ZDA to ugotavlja Nichols, oblikujejo

svoje programe in storitve glede na to, kako bodo najbolj ugajali študentom, in ne na podlagi tega, kakšno znanje jim bodo predali. To znižuje standard fakultet in jih bolj kot v vlogo ustvarjalk znanja spreminja v prostor zavlačevanja na poti do odrasčanja. Pri tem avtor opozarja, da se dogaja tudi inflacija ocen, saj je na najprestižnejših ameriških univerzah najpogostejša prav najvišja ocena A (Nichols 2019). Pri zaposlovanju se tudi od visoko izobraženih posameznikov pričakuje, da imajo še druga znanja, ki so jih pridobili zunaj formalnega izobraževanja, če želijo biti konkurenčni na trgu dela (Podmenik 2011). Strukturna brezposelnost mladih, tudi višje izobraženih (več o tem v Podmenik in Gorišek 2020), priča o tem, da ekspanzija in množičnost izobraževanja v trenutni obliki nima le pozitivnih učinkov na družbo. Vendar meritokracije ne gre enačiti z množičnim izobraževanjem. Ostaneta namreč pomembno vprašanje in dilema, ali so diplome in certifikati o formalni izobrazbi res najboljši kazalnik sposobnosti, znanja in zaslužnosti posameznika.

2.4 Meritornost, zaslužnost in merjenje kompetentnosti

Zaslužnost je močno fluiden pojem, ki je kulturno pogojen in se spreminja skozi čas in prostor (Bills 2019), in nemogoče je z enim stavkom opisati, kaj je zaslužnost, kompetentnost, četudi govorimo o povsem praktičnih primerih. Na mikro nivoju in pri vprašanju upravljanja človeških virov znotraj organizacije so kompetence pogosto precej jasno določene predvsem glede na specifiko posameznega dela in področja. A določanje najbolj kompetentnega posameznika tudi v teh okoljih ni enostavno – kaj je dovoljšen dokaz kompetentnosti in kako so dokazi med seboj primerljivi? Je diploma dovoljšen kazalnik in kaj se zgodi, ko ima več kandidatov podobno izobrazbo, kako določiti tistega, ki je najbolj zaslužen, kompetenten? To zahteva konkreten razmislek že na ravni organizacij, še bolj pa je to pomembno na ravni družbe – kdo so zaslužni in kako njihovo zaslužnost merimo? Vzpostavitev meritokratskih sistemov je tako predvsem odvisna od dogovora, kaj je zaslužnost in kako jo merimo (Šliwa in Johansson 2014, 829).

Zaplete se že pri obravnavi pojma zaslužnost (angl. merit), ki samo po sebi le pomeni lastnost, dejanje ali ravnanje, ki je za človeka ali

skupnosti pomembno in vredno ter omogoča pravico do priznanja ali nagrade. V zelo širokem pomenu gre pri meritokraciji torej za nagrajevanje katerihkoli dejanj ali lastnosti posameznika, ki jih družba priznava kot dobre in ugodne. V tem smislu je meritokracija, vsaj v določeni meri, pomemben del vsake dobro delujoče države (Sen 2000). Takšna definicija pa je preveč široka, da bi lahko meritokracijo in njene implikacije proučevali bolj podrobno. Young je v svoji satiri zaslužnost oblikoval s formulo $IQ + \text{trud}$, poznejše definicije k temu dodajajo tudi sposobnosti, naučeno znanje in izkušnje (Son Hing idr. 2011, 433). Vendar tudi pri avtorjih, ki obravnavajo meritokracijo in njen vpliv na družbo, ni zaznati konsenza o tem, kaj je zaslužnost. Nekateri avtorji se osredotočajo predvsem na vidik inteligentnosti, prirojene sposobnosti in talentov posameznika, pri čemer je pogosta kritika, da gre za prirojene lastnosti, na katere posamezniki nimajo veliko vpliva (o tem tudi Young 2020). Primer takega razumevanja meritokracije je tudi npr. Singapur z zgodnjim razslojevanjem otrok v različne smeri izobraževanja glede na njihove sposobnosti (Talib 2020). Na drugi strani se nekateri avtorji bolj osredotočajo na posameznikov trud in dosežke (o tem npr. Kariya in Rappleye 2020).

V sodobnih družbah se v praksi kot izkaz zaslužnosti najpogosteje uporabljajo dokazi o stopnji in vrsti izobraževanja (diplome in certifikati) ter različni testi za merjenje znanja in sposobnosti. Množičnost izobraževanja pa odpira vprašanje, ali je diploma oz. stopnja izobrazbe res najustreznejši kazalnik kompetentnosti, zaslužnosti in sposobnosti posameznika?

Čeprav je izobrazba v določeni meri lahko prediktor posameznikovega uspeha, Collins (2019) opozarja, da pogosto ni tudi dejanska zahteva za opravljanje posameznikovega poklica. Večino profesionalnih in menedžerskih veščin se posamezniki naučijo z izkušnjami, pravi, a je izobraževanje bolj kot prostor za učenje institucija podajanja določene socializacije in kulturne osnove. Tašnerjeva in drugi (2016) podobno poudarjajo, da diplome in dokazila o izobrazbi delodajalcu sporočajo, da je posameznik poučen o osnovah področja, sprejema ustaljena pravila ter vrednote in se zna prilagoditi ter se je pripravljen disciplinirano posvetiti problemu. Listina dokazuje, da je oseba zanesljiva ter spoštuje voljo in želje nadrejenih.

Raziskave do neke mere potrjujejo te teze tudi v praksi, čeprav obstajajo nekatere razlike v družbenih sferah. Formalno izobraževanje ima v javnem sektorju zelo veliko vlogo, saj veljajo stroga in natančna navodila glede zahtevane stopnje izobrazbe za posamezna delovna mesta in pozicije, ki se uporabljajo tako pri zaposlovanju kot napredovanju. Težko pa bi trdili, da je primer javne uprave popolno meritokratsko okolje. Izrazit pomen senioritete, predhodno določena pot napredovanja, birokratska naravnost ter nagnjenje k statusu quo namreč povzročajo precej tog, birokratski in formalističen sistem, kjer se poskusi nagrajevanje znanja in dosežkov pogosto izjalovijo v formalnostih (več o tem tudi v empiričnem delu). Drugačna slika je v gospodarskem sektorju, predvsem je tu pomemben visokotehnološki sektor. Raziskava iz leta 2014 kaže, da je vodilnim v malih in srednje velikih visokotehnoloških podjetjih formalno znanje pomembno, vendar ni dovolj. Večinoma je nujno potrebno dodatno izobraževanje kadrov znotraj svojih podjetij, so pomembnejše izkušnje, ki jih posamezniki pridobijo na delu, formalno znanje pa nekateri opisujejo kot preveč faktično in sicer sveže, vendar neuporabno brez dodatnega izobraževanja (Adam idr. 2014).

Analiza zaposlitvenih oglasov v Veliki Britaniji v začetku tega tisočletja ugotavlja, da sta izobrazba in diploma sicer pomemben dejavnik pri zaposlovanju, še zdaleč pa ne edini, saj obstajajo še drugi kriteriji, ki se zaposlovalcem zdijo enako pomembni, ter gre v večini primerov za kombinacijo meritokratskih in nemeritokratskih kriterijev (Jackson 2007). Tudi v visokotehnoloških podjetjih v Sloveniji vodilni pri vključevanju novih članov cenijo tudi mehkejšo osebnostne dejavnike, kot so pripravljenost in odprtost za učenje, zmožnost samostojnega odločanja, smisel za komunikacijo ter predvsem zmožnost timskega dela (Adam idr. 2014).

Omenjeni primeri kažejo, da obstaja dvom o ustreznosti diplom kot kazalnikov posameznikove kompetentnosti, znanja in zaslužnosti. A diplome niso edino orodje, s katerim se stremi k uresničevanju meritokratskih načel, uporabljajo se še druga orodja, s katerimi se dokazujejo znanje in kompetence, kot so različni certifikati, preizkusi in testi. S temi mehanizmi pa se ocenjevanje začne že zelo zgodaj v izobraževalnem sistemu. Testi v šolah služijo za orodje prepoznavanja tistih najboljših, z največ znanja, ter jih na podlagi tega nato nagraditi in spodbujati.

Izobraževalni sistem je torej že sam po sebi meritokratski, saj nagraduje znanje, uspešnost in trud. V želji po zagotavljanju enakih možnosti, objektivnosti ocenjevanja in pridobivanju primerljivih rezultatov na širši (nacionalni) ravni se pogosto uporabljajo standardizirani testi. Tako rekoč vsaka država pozna vrsto mature, ki služi kot glavni kriterij znanja in sposobnosti, na podlagi katerega se delijo mesta na univerzah. Če govorimo o slovenskem kontekstu, se tudi na nižjih nivojih osnovne šole v zadnjih letih povečuje število standardiziranih testov (nacionalni preizkusi znanja).

Več raziskovalcev se ukvarja z vprašanjem ustreznosti in objektivnosti takšnih testov. Predvsem je to vprašanje aktualno v ZDA, kjer je zaradi izrazitega pomena prestižnosti univerze dosežek na teh standardiziranih testih izrednega pomena. Hkrati so ZDA tudi rasno, etnično in socialno bolj raznoliko okolje, zaradi česar je zagotavljanje objektivnosti še večjega pomena. Au (2013) ugotavlja, da so standardizirani testi v ZDA razumljeni kot orodje meritokracije predvsem zaradi domneve o njihovi nepristranskosti in objektivnosti, vendar raziskave kažejo, da obstaja velika razlika med rezultati na različnih standardiziranih testih glede na rasno, kulturno in ekonomsko pripadnost. Velik delež posameznikovega dosežka je namreč lahko posledica zunanjih dejavnikov, kot so prihodki družine, stopnja nasilja v okolici, kvaliteta zgodnjega učenja in dostopnost do drugih aktivnosti.

Pri ocenjevanju znanja in sposobnosti večjega števila posameznikov v določenem trenutku je uporaba neke vrste standardiziranega mehanizma, kot je matura, skoraj nujna. Dosežek na maturi daje informacijo o znanju posameznika, vprašanje pa je, kakšno znanje se na maturi ocenjuje in kako relevanten je tak postopek za ocenjevanje različnih vrst znanj in kompetentnosti. Ali so najboljši učenci na maturi tudi pozneje najuspešnejši pri študiju in v svojem poklicu?

Podobna vprašanja si lahko postavimo v raziskovalni oz. znanstveni sferi, kjer sta za najpomembnejši dosežek prepoznana znanstvena odličnost in novo znanje, s čimer gre za okolje, ki je že v svoji naravi naklonjeno meritokraciji. Nekoč je veljalo prepričanje, da se znanosti ne da ocenjevati brez človeških ekspertov in recenzij (Boyack in Börner 2003), kar pa je zaradi dolgotrajnosti postopka v sodobnih družbah z

veliko večjim številom raziskovalcev in inštitutov težko izvedljivo. Pojavljajo se dvomi o objektivnosti takšnih ocen, zadnja leta pa, ob poplavi znanstvenih revij, tudi o njihovi kvaliteti (glej Bohannon 2013). V želji po večji objektivnosti in ustreznosti pri ugotavljanju zaslužnosti v znanosti so se razvili številni kvantitativni kazalniki za ocenjevanje, v obliki vrste matematičnih in statističnih metod namenjenih analizi in merjenju kvalitete in kvantitete knjig, člankov in publikacij, ki hkrati omogočajo tudi mednarodno primerjavo. Ti kazalniki danes pomenijo velik del ocenjevanja znanstvene odličnosti predvsem pri dodeljevanju financiranja, vendar so vedno glasnejše tudi kritike, da uporaba teh kazalnikov ni ustrezen način za ocenjevanje znanstvene odličnosti. Na eni strani gre za neustreznost nekaterih načinov merjenja (deklaracija DORA npr. nasprotuje uporabi dejavnika vpliva (glej San Francisco Declaration on Research Assessment 2012), na drugi strani pa ima takšna metodologija več negativnih učinkov na znanstveno sfero na splošno (vzpostavitev kulture v raziskovanju, kjer so bolj kot rezultati raziskovanja pomembne objave – načelo Publish or perish (objavljaj ali umri), zaradi česar se raziskovalci redkeje odločajo za interdisciplinarne študije, etnografske ali longitudinalne pristope, saj so ti dolgotrajni in ne omogočajo takojšnjih objav, zato zanje niso takoj nagrajeni (De Rond in Miller 2005).

Takšen sistem bi bolj kot meritokracijo lahko opisali kot mediokracijo oziroma spodbujanje povprečnosti (Adam 2020). Predvsem z vidika optimalnega upravljanja človeških virov in spodbujanja najbolj talentiranih in uspešnih se torej pojavljajo vprašanja, ali trenutno uporabljena merila res najbolj ustrezna pri prepoznavanju odličnosti. Sen (2000) opisuje, da obstaja osnovna tenzija med razumevanjem zaslužnosti kot fiksne in absolutne pogoje, ter med instrumentalnimi lastnostmi zaslužnosti, ki je močno odvisna od koncepta dobrega v neki družbi. V praksi se tako pogosto pojavlja razumevanje zaslužnosti kot nefleksibilne forme, ki odraža vrednote in prioritete preteklosti, kar pa je pogosto v konfliktu s koncepti, ki bi bili potrebni za razumevanje zaslužnosti v kontekstu sodobnih družbenih težav in ciljev (Sen 2000, 5). Na to opozarjajo raziskave o veščinah 21. stoletja, ki so se v zadnjih desetletjih močno razširile. Casner-Lotto in Barrington na primeru anket med ameriški zaposlovalci ugotavljata, da obstaja veliko veščin, ki so v sodobnem svetu izredno pomembne, vendar jim v šolah

ne posvečajo dovolj pozornosti in se raje usmerjajo v bazično znanje. Pri tem gre predvsem za mehke veščine, kot so kritično mišljenje, delo v skupini in sodelovanje, ustvarjalnost in inovativnost (Casner-Lotto in Barrington 2006). Raziskava je sicer stara še več kot petnajst let, vendar podoben pomen mehkih veščin v nastajajočih družbah znanja ugotavlja tudi nekatere novejša študije (Pereira in Costa 2017).

Succi in Canovi (2020) v svoji raziskavi ugotavljata, da so mehke veščine vse pomembnejše v zadnjih desetletjih, česar se zavedajo tako zaposlovalci kot študentje. Ugotavljata pa, da prihaja do nekaterih odstopanj. Zaposlovalci večinoma menijo, da so najpomembnejše mehke veščine profesionalna etičnost, sposobnost prilagajanja, ustvarjalnost in inovativnost, študentje pa menijo, da je najpomembnejša sposobnost spletnja mrež in reševanja konfliktov. Zavedanje o pomenu teh veščin je močno in z vidika zaposlovalcev gre za vrsto sposobnosti, ki jih cenijo in nagrajujejo, torej gre za vidike zaslužnosti. Obstaja zavedanje, da bi morali več pozornosti tem vidikom zaslužnosti nameniti tudi v drugih podsistemih, predvsem v izobraževalnem, kar je odgovor tudi na nekatere prej omenjene kritike standardiziranih testov. Vendar se poraja vprašanje, kako meriti te vidike sposobnosti in veščin, na primer ustvarjalnost. Čeprav je zaslužnost osrednji koncept meritokracije, se kaže, da jasnega konsenza o tem, kaj je zaslužnost oziroma kaj bi zaslužnost morala biti, v družbah ni. Katero vrsto sposobnosti, znanja in vedenja nagrajujemo v družbi, pa je ključno za razumevanje učinka meritokracije na družbo. Temu zato v prihodnjih poglavjih namenimo več pozornosti, predvsem ko umeščamo meritokracijo v kontekst (nastajajoče) družbe znanja.

2.5 Širši družbeni kontekst – meritokracija kot način vladanja

Meritokracija se lahko nanaša tudi na način družbene ureditve v širšem kontekstu oziroma način vladavine, na kar namiguje že njeno ime samo (kratós kot grški izraz za moč). Ker gre za vladavino zaslužnih oziroma posameznikov, ki so za voditelje izbrani na podlagi svojih sposobnosti in zaslug, jo mnogi razumejo kot nasproten koncept demokraciji. Navsezadnje je že Platon prve zametke meritokrat-

skih idej osnoval kot kritiko grške demokracije. Seveda je Platonova ideja voditeljev s posebnimi sposobnostmi nasprotna takratni ideji demokracije, kjer so se voditelji določali z žrebom, vendar se vprašanje nasprotja med meritokracijo in demokracijo postavlja tudi v kontekstu sodobnih, liberalnih demokracij. S tem povezana debata se je predvsem razvila v zadnjih dvajsetih letih s pojavom ideje o politični meritokraciji azijskih držav kot boljši alternativi zahodnim liberalnim demokracijam²⁶. Eden glavnih v tem kontekstu je Daniel A. Bell, ki je liberalno demokracijo v zahodnih državah označil za disfunkcionalno, v kateri prevladuje politična kultura kratkoročnih in specialnih interesov. Po njegovem mnenju je najboljša alternativa sistem politične meritokracije, pri čemer kot primer navaja sistem v Singapuru²⁷ ali na Kitajskem, kjer so voditelji izbrani na podlagi meritokratskih kriterijev (D. A. Bell 2012).

D. A. Bell je pred slabim desetletjem predlagal t. i. *kitajski model* demokratične meritokracije, pri čemer bi demokratični procesi delovali predvsem na lokalni ravni, na političnem vrhu pa bi se mesta delila zgolj na podlagi meritokratskih kriterijev. Meni, da so nekateri aspekti demokracije nujni za legitimnost meritokracije, vendar meni tudi, da je sistem politične meritokracije še vedno najbolj mogoč v enostrankarskih sistemih (Mang 2020). Ideja politične meritokracije se v literaturi pojavlja predvsem v povezavi s ponovno oživitvijo konfucionizma v Aziji ter je pogosto predstavljen kot razlog za izjemen gospodarski uspeh in razvoj nekaterih azijskih držav v zadnjih desetletjih. Ideja konfu-

²⁶ V tem kontekstu avtorji za težave liberalne demokracije navajajo predvsem možno tiranijo večine, tiranijo manjšine, ignorantske volivce in težave političnih strank (Zhang 2020; Ziliotti 2020). V zadnjih letih se politična meritokracija uporablja tudi kot odgovor na vzpon populizma na Zahodu. Chou, Moffit in Bryant ugotavljajo, da meritokracija morda res zmanjšuje možnosti za nastanek populističnih gibanj, vendar ne prinaša zagotovila, da se ta ne vzpostavijo. Meritokracija še vedno oblikuje elito, proti kateri je možen upor, značilen za populistična gibanja (Chou, Moffitt in Bryant 2020).

²⁷ Singapurski model meritokracije sloni na zgodnjem razslojevanjem otrok glede na njihove sposobnosti. Na podlagi teh delitev nato nadaljujejo izobraževanje v različnih šolah, s čimer želijo zagotoviti, da do najvišjih mest pridejo le najbolj sposobni posamezniki, ki so hkrati tudi najbolj izobraženi. Nadira Talib v knjigi *Is it time to let meritocracy go? Examining the case of Singapore* kritizira singapursko meritokracijo z vidika zgodnjega razslojevanja otrok in fokusa v ekonomski razvoj kot edini cilj. Dvom o meritornosti in ustreznosti takega sistema prikazuje s podatki, da študentje iz vrst malajske etnične manjšine že desetletja dosegajo nižje rezultate na testih, singapurska meritokracija pa opravičuje takšne neenakosti (Talib 2020).

cijske politične meritokracije v ospredje postavlja oblikovanje elitnega političnega razreda, ki skrbi za dobro ljudi na podlagi strokovnosti in moralnosti posameznikov (Ziliotti 2020). Gospodarska prevlada azijskih držav nad zahodnimi spodbuja idejo, da je politična meritokracija drugačna in boljša družbena ureditev kot zahodna demokracija²⁸.

Mang opozarja, da primerjave, ki politično meritokracijo predstavljajo kot alternativo nasproti liberalni demokraciji, navadno primerjajo najboljše aspekte politične meritokracije z najslabšimi ali povprečnimi lastnostmi liberalne demokracije, čeprav bi bilo ustrezneje primerjati najslabše od obeh (Mang 2020, 1122). Predvsem pa več avtorjev opozarja, da pri razmerju med meritokracijo in demokracijo ne gre za dihotomijo (Zhang 2020; Ziliotti 2020). He in Warren pojasnjujeta, da gre za kategorično napako pri primerjavi meritokracije in demokracije kot dveh alternativ. Meritokracija je ideal selekcije posameznikov na vodilnih mestih in ne vsebuje teorije moči, zato jo kljub svojemu poimenovanju ne smemo šteti za vrsto režima, temveč za aspiracijsko idejo o zaslužnosti voditeljev sorazmerno z njihovo funkcijo. Meritokracija tako pušča odprto vprašanje, kdo ima moč selekcije in komu je ta elita odgovorna (He in Warren 2020, 2). Ideja zaslužnosti je vedno v interakciji z režimom in meritokracija je torej eden od vzvodov oziroma mehanizmov, ne nastopa pa sama kot družbeni režim. Zato lahko o meritokraciji govorimo tako v avtoritarnih kot demokratičnih okvirjih. Zhang poudarja, da vsak režim vsebuje nekoliko meritokracije, tudi demokracija, kjer je veliko institucij oblikovanih na podlagi meritokracije (na primer sodišča, centralne banke, administrativni sistemi). Zato ne gre za vprašanje med demokracijo in meritokracijo, marveč za vprašanje med demokratično meritokracijo ali avtokratsko, oligarhično meritokracijo (Zhang 2020). V tem kontekstu He in Warren pravita, da lahko govorimo o *avtoritarni meritokraciji* in *demokratični meritokraciji* (He in Warren 2020).

²⁸ Ideja kitajskega modela meritokracije kot alternativni liberalnim demokracijam sloni predvsem na izjemnem gospodarskem napredku, ki ga je Kitajska dosegla v zadnjih desetletjih. Predvsem v času, ko se je Zahod spopadal s hudo gospodarsko krizo po letu 2008, je kitajsko gospodarstvo konstantno dosegalo izjemno rast. Njihov bruto domači proizvod se je v tem času potrojil. V času vlade Xi Jinpinga v zadnjih letih pa smo priča nekaterim premikom v večjo zaprtost Kitajske pred globalnim svetom in prevlado drugih interesov pred meritokracijo (predvsem lojalnosti in pripadnosti).

Zhang pa gre še korak dalje in pravi, da je demokracija v svojem smislu vrsta meritokracije. Zaslužnost namreč ni trdno definiran koncept, in čeprav za izbiro voditeljev niso predpisani strogi meritokratski kriteriji v zvezi z izobrazbo, dosežkom na testu ali prejšnjimi dosežki, pa volivci kandidate izbirajo na podlagi zaslužnosti: osebnost, etika, karizma (Zhang 2020). Izbira voditeljev zgolj na podlagi tehničnih znanj je namreč bližje tehnokraciji kot meritokraciji. Ključne vrline dobrih voditeljev zajemajo tudi promocijo najboljšega interesa ljudstva in odločanje skladno s tem, kar ni vedno le tehnično znanje. Zhang nadaljuje, da politika ni le stvar resnice in dejstev in mnogokrat odločitve niso ločene na pravilne ali napačne, pač pa gre za vrednotne odločitve. Kar je politično, ne more biti le meritokratsko, saj vsebuje normativna vprašanja, o katerih ne moremo odločati le na podlagi tehničnega znanja (Zhang 2020).

Nekateri avtorji (npr. Mang 2020) tako menijo, da je demokracija nujna za vzpostavitev meritokracije, saj se vsakršna oblika politične meritokracije, ki ni zavezana demokraciji, lahko hitro izkaže za nemeritokratsko. He and Warren dodajata, da demokracija vključuje deliberativne lastnosti in s tem zaslužnost v demokraciji vključuje tudi pozornost na perspektive, potrebe in interese ljudi. Dobro moralno presojo kot vrlino dobrih (zaslužnih) voditeljev pa je težko najti v avtoritarnih režimih, saj koncentrirana moč navadno zatira glasove tistih z manj moči in izpodbija spoštovanje in recipročnost in ne spodbuja pozornosti voditeljev do drugih (He in Warren 2020).

Da meritokracija ni enoznačen koncept družbene ureditve in jo je treba razumeti v kontekstu družbenega okolja, priča tudi primer Japonske. Ta je v osemdesetih letih veljala za vzor države, v kateri meritokracija igra veliko vlogo. Japonske šole so mednarodno dosegale veliko boljše rezultate kot mnoge zahodne šole, službe pa so se delile skoraj povsem na podlagi uspeha v šoli. V nasprotju s Singapurjem, ki svojo meritokracijo utemeljuje na zaslužnosti kot sposobnosti in zato uvaja zgodnje razslojevanje in usmerjanje že v otroštvu, Japonska zaslužnost razume v povezavi s trdom in stremljenjem k čim bolj enakemu in uniformiranemu izobraževanju za vse otroke. Kariya in Rappleye opisujeta japonski meritokratski sistem in opozarjata, da ne gre za sistem, ki bi ga lahko preprosto prekopirali v druge družbe, ki želijo

biti bolj meritokratske. Japonski način razumevanja koncepta meritokracije je namreč že v osnovi popolnoma različen in z zahodnega vidika lahko celo deluje nesmiseln. Japonska v ospredje postavlja skupnost in, na primer v šolah, vsakršno prikazovanje individualnih razlik med posamezniki vidi kot neetično in diskriminacijsko. Spodbujanje individualnosti je razumljeno kot neetično, zato je bil fokus na uniformiranje izobraževalnega sistema, kjer je kar čim manj vidnih razlik med posameznimi učenci, pozicije pa se nato delijo glede na posameznikov trud oz. trdo delo znotraj tega sistema (Kariya in Rappleye 2020). Primerjanje držav z vidika bolj ali manj meritokratskih je tako lahko nehvaležno, in pomembno je razumeti podrobnosti nekatereh principov v kontekstu obravnavanih družb.

V primerjavi anglosaksonskih avtorjev, ki meritokracijo večinoma obravnavajo le z vidika družbene neenakosti in mobilnosti ter so do meritokracije izredno kritični, v literaturi, povezani z Azijo, ni zaznati a priori negativnega mnenja o meritokraciji. Četudi so kritični do načina politične meritokracije v trenutnih oblikah npr. v Singapurju ali na Kitajskem in do ideje, da ta pomeni alternativo zahodni, liberalni demokraciji, pa so kritični predvsem do avtoritarnosti teh režimov, in ne do koncepta meritokracije kot takega. Zhang navaja takole: »Z besedami, težave demokracije niso opravičilo za izbiro avtoritarizma pod pretvezo 'meritokracije'.« (Zhang 2020, 239) Še več, zaznati je tendenco, da bi meritokracija oz. njeni principi lahko rešili več težav zahodnih družb, vendar morajo biti vzpostavljeni v kontekstu demokracije (glej npr. Ziliotti 2020).

V zahodnih demokracijah pa takega optimizma nad meritokracijo v povezavi s politiko ni zaznati. Prej nasprotno. Bovens in Wille v knjigi *Diploma Democracy, The Rise of Political Meritocracy* trdita, da je meritokracija v nekaterih družbenih podsistemi, kot so šport, znanost in izobraževanje, potrebna, v politiki pa je škodljiva oziroma ogroža demokracijo. Čedalje večji delež predstavnikov (poslancev in politikov) ter članov civilnodružbenih organizacij in drugih, ki najbolj vplivajo na politično odločanje, je visoko izobraženih. Ti imajo drugačne svetovnonazorske poglede o nekaterih ključnih družbenih problematikah kot nižje izobraženi, katerih interesi so nepredstavljeni (Bovens in Wille 2017). Avtorja izraz politična meritokracija uporabljata

v drugačnem kontekstu kot v primeru Azije, in sicer se s tem ne osredotočata na način izbire politikov in voditeljev, temveč tako poimenujeta trenutno stanje zahodnih demokratičnih družb, v katerih ima večina predstavnikov visoko izobrazbo. Prav tako njuna teza daje vtis, da lahko le pripadnik določene skupine predstavlja stališča te skupine in bi predstavniško telo moralo odražati demografsko strukturo državljanov. Vendar demografske (v tem primeru izobrazbene) skupine niso homogene in stopnja izobrazbe ni edini razkol v svetovnonazorskem prepričanju posameznikov – nižje izobraženi so še vedno različnih starosti, spola, verske pripadnosti, živijo v bolj ruralnih ali urbanih okoljih in imajo lahko popolnoma drugačna prepričanja.

A zavedanja o vedno večjem razkolu med ideologijami in preferencami družbenih skupin z različnimi družbenimi vplivi je v literaturi precej. Avtorji je ne povezujejo nujno z meritokracijo, problematizirajo pa veliko vlogo višje izobraženih (tudi ekspertov) v družbi. Babones tako govori o liberalni, visoko izobraženi eliti, ki z mnenjem in vplivom oblikuje politike, čeprav pomenijo le majhen del družbe, ker pa ne gre za izvoljene predstavnike, niso odgovorni ljudstvu. Nesorazmerno moč njihovih idej imenuje kot novo obliko avtoritarizma, kar vidi kot enega izmed razlogov za vzpon populizma (Babones 2018). Za Linda je to nova razredna vojna, v kateri je buržoazijo nadomestila manjšina visokošolsko izobraženih menedžerjev in strokovnjakov (Lind 2020). Ideje o novem razredu višje izobraženih posameznikov niso nove, v začetku tisočletja je Richard Florida opisal vzpon novega, kreativnega razreda, kamor spadajo na primer inženirji, arhitekti, pisatelji, umetniki in drugi poklici, ki slonijo na posameznikovi ustvarjalnosti. Ta razred je gonilna sila ekonomskega razvoja in je zato postal dominanten z vidika svojega vpliva v družbi, za katerega je Florida predvidel, da bo imel ključno vlogo tudi pri družbenih transformacijah (Florida 2019). Vzpon tega novega razreda izobraženih mnenjskih voditeljev oziroma vplivne kognitivne elite, ki jo poimenuje *clerisy*, Kotkin označi za novo obliko aristokracije in prehod v novo vrsto fevdalizma (Kotkin 2020).

V povezavi z idejo vodenja najsposobnejših in elito zaslužnih pa lahko opazimo tudi vrsto drugih konceptov poleg meritokracije. Prvi,

na videz zelo podoben, je tehnokracija oziroma vladavina tehnikov. Priljubljenost koncepta sloni na podobnih idejah kot kreativni razred Floride, da so znanstveniki, ekonomisti, inženirji in tisti s tehničnimi znanji nove osrednje figure v družbah, vendar gre še korak dlje. Tehnokracija predvideva, da je politično odločanje in služenje skupnemu interesu najboljše narediti racionalno in nepolitično, in tudi ni naklonjena odprtosti in enakosti politične demokracije (Putnam 1977). Nadalje bi lahko omenili koncepte scientokracije (o tem tudi Adam in Gorišek 2020) ter epistokracije, ki jo Runciman opiše kot vladavino poznavalcev (*rule of the knowers*). Gre za vladavino, nasprotno od demokracije, pri kateri je participacija v političnem odločanju odvisna od tega, ali posameznik ve, kaj počne. Ideje, da naj imajo več politične moči znanstveniki, eksperti in posamezniki, ki se spoznajo na posamezne teme, se pogosto razvijejo iz ugotovitev, da so trenutne družbe preveč kompleksne, da bi o vsaki stvari lahko odločali volivci. Runciman pa opozarja, da stvari niso tako enostavne in političnega odločanja ne moremo kar prepustiti strokovnjakom. Epistokracija se lahko razvije v opresiven režim, kjer imajo odločevalci vedno prav oziroma so o tem prepričani tudi takrat, ko nimajo (Runciman 2018).

Omenjeni režimi se osredotočajo predvsem na vidik političnega odločanja in vodenja v državi in pogosto nasprotujejo demokraciji. Meritokracija pa, kot smo opazili, zavzema širše razsežnosti in soobstaja z različnimi družbenimi mehanizmi, principi in v različnih okoljih in družbah. Njene vidike lahko, v različni meri, najdemo v tako rekoč vseh državah, a ima lahko precej drugačno konotacijo. V Aziji je torej močna povezava z avtoritarnim režimom, v ZDA z idejo ameriških sanj in neskončnih možnosti posameznika, v Veliki Britaniji pa ima beseda meritokracija izrazito politično konotacijo. Bila je eden ključnih konceptov politične kampanje laburistov, predvsem Tonyja Blaira, in še danes jo avtorji pogosto obravnavajo kot del javnopolitične debate (npr. Lipsey 2014; Littler 2017). Na drugi strani pa v slovenskem prostoru izraz meritokracija skorajda ni slišan. Nekaj pozornosti mu namenja del raziskovalcev s področja izobraževanja, v javnosti pa ga načeloma zaznamo predvsem v kontekstu upravljanja človeških virov v (visokotehnološkem) gospodarstvu. Se pa meritokratske ideje pojavljajo še v drugih sferah, čeprav morda poimenovane z drugačnimi izrazi, predvsem tam, kjer se pojavljajo težnje po oblikovanju strogih meril za

nagrajevanje ali zaposlovanje (npr. razdeljevanje raziskovalnih projektov na podlagi točkovanja, ali pa strogo določena višina izobrazbe za posamezno delovno mesto v javni upravi).

2.6 Ključne ugotovitve poglavja

V tem poglavju ugotavljamo, da je meritokracija zelo kompleksen pojem, ki ga lahko obravnavamo iz različnih perspektiv in v povezavi z različnimi družbenimi procesi. Čeprav se v več kontekstih uporablja pojem meritokracija, se ta ne nanaša vedno na iste ideje in procese, zato lahko pritrdimo avtorjem, ki menijo, da je pojem premalo definiran. Tako avtorji meritokracijo v družbi zaznavajo različno. Nekateri jo enačijo z visoko stopnjo družbene mobilnosti, drugi pa jo na primer enačijo z enakostjo izhodiščnih možnosti. Nizko stopnjo družbene mobilnosti ali odsotnost popolnoma enakih izhodiščnih možnosti tako pogosto enačijo z neobstojem meritokracije. Različno je tudi razumevanje zaslužnosti. Nekateri se osredotočajo le na inteligenčni kvocient, sposobnosti posameznika ali le na stopnjo izobrazbe, spet drugi bolj poudarjajo trud. V povezavi s tem je lahko različno tudi razumevanje časovne točke, na kateri se aplicirajo meritokratski kriteriji. Nekateri avtorji se osredotočajo na zgodnjo segregacijo otrok v zgodnjem izobraževanju, nekateri na končno izobrazbo kot zadnjo točko meritokratskih kriterijev, ki določa celotno človekovo prihodnost, spet drugi so bolj osredotočeni na uporabo meritokratskih kriterijev v poznejših fazah – pri zaposlovanju. Kot smo videli, so tudi različne ocene pravičnosti meritokracije odvisne predvsem od različnega razumevanja koncepta pravičnosti, predvsem pa odnosa med pravičnostjo in neenakostjo.

Ključna dilema, okoli katere se v zadnjih letih krešejo mnjenja o meritokraciji, pa je elitizem oz. reprodukcija elite. Velik del anglosaksonskih avtorjev meritokraciji izrazito nasprotuje, jo obravnava kot škodljiv družbeni princip, ki ima večinoma negativne posledice – povečuje neenakosti v družbi, reproducira elite, jim daje občutek, da so za svoj privilegirani položaj zaslužne same, hkrati pa manj privilegiranim daje občutek, da so za svoj neugodni položaj

krive same²⁹. Kot tako meritokracijo označujejo kot nepravičen koncept, ki ga je treba odpraviti v želji po večji enakosti v družbi. Čeprav so pomisleki omenjenih avtorjev relevantni, predvsem pa glasni (hitro internetno iskanje besede *meritocracy* da večino prvih zadetkov o meritokraciji kot pasti, mitu in njegovi škodljivosti), je treba biti pazljiv pri nekritičnem povzemanju teh pomislekov v evropskem kontekstu. Večina pomislekov in kritik izhaja iz anglosaksonskega sistema visokošolskega izobraževanja, ki temelji na elitnih, zasebnih univerzah, kamor večinoma hodijo premožnejši študentje in člani elite. Te fakultete veljajo za najboljše, njihove diplome pa za najbolj vredne, torej so njihovi lastniki videni kot najbolj meritorni člani družbe. Ker je dostop do teh listin močno omejen in rezerviran predvsem za najbogatejše, se seveda pojavljajo pomisleki o meritokraciji kot principu, ki nagraduje predvsem tiste, ki so imeli dostop do te listine na podlagi svojih izhodiščnih možnosti. V tem smislu je meritokracija lahko razumljena kot nepravilna, kot orodje reprodukcije elite in povečevanja neenakosti. A vendar je treba razumeti, da gre v bistvu za nemeritokratski proces. Na večino prostih mest se lahko prijavijo samo tisti, ki si lahko privoščijo visoke šolnine, hkrati pa več točk pri izbiri kandidatov prinese tradicija družine (predniki, ki so obiskovali to elitno šolo, morebitne donacije). Glede na to in na druge omenjene kritike standardiziranih testov, na katerih sloni preverjanje sposobnosti posameznika za vpis na elitno univerzo, je težko govoriti o meritokratskem procesu. Četudi izvzamemo dejstvo, da so večino teh knjig napisali profesorji prav teh univerz, je treba takšna stroga zavračanja meritokratskih principov obravnavati pazljivo in kritično.

Wooldridge pravi (2021), da je meritokracija ključen koncept, ki je oblikoval sodobni svet, kot ga poznamo. Popolno zavračanje meritokracije bi torej pomenilo zavračanje modernega sveta, kot ga poznamo. Tudi Wooldridge priznava, da je sodobna anglosaksonska družba močno nepravilna ter da se elita na vrhu družbe vidi kot meritokratsko

²⁹ Na odmaknjenost in pomanjkanje civilne zavesti privilegiranih delov družbe v ZDA opozarjajo tudi nekateri drugi avtorji, ki tega ne povezujejo neposredno s konceptom meritokracije. Ločijo namreč dve vrsti elite, establišment in oligarhijo, pri čemer se prvi del zaveda svojih odgovornosti do drugih delov družbe, medtem ko oligarhična elita tega ne počne. Prav ta pa se v zadnjih desetletjih povečuje in še dodatno ograjuje od drugih delov družb (Bahovec 2005, 206).

in zaslužno, hkrati pa se vse bolj zapira. A opozarja, da tu ne gre za problem meritokracije kot principa, temveč za združitev meritokracije z denarjem. Tisti, ki so rojeni v bogatejše družine, izkoriščajo sistem za utrjevanje svojega položaja. Adam in Gorišek (2020) v tem kontekstu govorita tudi o plutokraciji oz. kombinaciji plutokracije in meritokracije. Tako Wooldridge (2021) zaključuje, da je moralna nevarnost meritokracije predvsem v plutomeritokraciji, torej spoju meritokracije z denarjem, in ne v meritokraciji kot taki. V zgodovinski perspektivi pa je meritokracija še vedno liberalna ideja, ki omogoča, da službe opravljajo najbolj sposobni ljudje, spodbuja investicijo v znanje in sposobnosti posameznika ter kljub vsemu znižuje diskriminacijo v družbi.

Wooldridge (2021, 393) nadalje priznava, da potrebuje meritokracija tudi moralno preobrazbo v smislu, da naloga meritokratskih elit ni le tehnično reševanje problemov, ampak tudi ohranjanje in izboljševanje civilizacije. Pri tem opozori na Kitajsko, ki k tej ideji stremi z obujanjem konfucianizma. V kontekstu azijske naklonjenosti meritokraciji pa je njeno popolno zanikanje iz Zahoda še toliko bolj problematično. Skrb vzbuja tudi to, da najtrši nasprotniki meritokracije ne ponujajo ustreznih alternativ oziroma se te odmikajo stran od družbe znanja. Lipsey je tako mnenja, da je družbena mobilnost v sodobnih družbah konstanta in jo lahko spremenimo le s spremembo struktur služb, tako da bodo te bolj dostopne srednjemu razredu, ne pa tako, da se povečuje bazen posameznikov iz deprivilegiranih okolij, ki tekmujejo za visoke službe (Lipsey 2014). Podobnega mnenja o možni alternativni meritokracije je tudi Markovits (2019), ki se zavzema, da se v center gospodarstva vrnejo delovna mesta za srednje izobražene. Več avtorjev alternativo vidi v pozitivni diskriminaciji in mehanizmih, ki bi povečali končno enakost med ljudmi.

Poglavje tako kaže, da se meritokracija kot družbeni princip pojavlja v različnih kulturnih (tako v Evropi in ZDA kot v Aziji) in političnih okoljih (v demokracijah in avtokracijah), zato je težko govoriti o eni meritokraciji in je še posebno pomembno, da smo pozorni na družbene okoliščine, ko govorimo o vplivu meritokratskih principov na družbo. Seveda pa ima tudi koncept meritokracije svoje pomanjkljivosti oziroma omejitve tudi znotraj enega družbenega okolja. Te so predvsem povezane z načinom merjenja zaslužnosti. Že na ravni definicije lahko

zaslužnost pomeni posameznikovo sposobnost oz. znanje, trud ali pa talent. Gre za drugačne vidike človekove sposobnosti oz. aktivnosti. To pa nadalje odpira še vprašanja o vplivu nemeritokratskih dejavnikov, kot sta sreča ali genetika, na posameznikovo zaslužnost (več o tem tudi Frank 2016). Te je zagotovo treba upoštevati, vendar gre za zunanje dejavnike, na katere težko vplivamo oz. jih težko izničimo.

V tej knjigi se predvsem osredotočamo na evropski, demokratičen družbeni kontekst ter na meritokracijo kot družbeni princip preferiranja znanja in sposobnosti na vseh družbenih nivojih, predvsem pa na vodilnih mestih v različnih družbenih sferah. Tako je v fokusu predvsem obravnava spodbujanja in nagrajevanja znanja v družbi in posledice tega. Pri tem je seveda ključnega pomena predvsem to, za kakšno znanje gre, kar obravnavamo v naslednjem poglavju.

3. Meritokracija in družba znanja

3.1 Opis in metodologija raziskave

Prvi del poglavja predstavlja rezultate kvantitativne analize na osnovi deskriptivne analize sekundarnih podatkov, pridobljenih iz različnih baz podatkov. Na podlagi teoretske obravnave meritokracije smo izoblikovali nabor indikatorjev, ki lahko služijo kot ocena nivoja meritokracije v posamezni družbi, in na podlagi teh indikatorjev pridobili podatke za vse evropske države. Pri tem smo podatke pridobili iz različnih virov:

- Indikatorji, ki kažejo na inovacijsko razvitost posameznika: Eurostat 2018/2019 in European Innovation Scoreboard 2021
- Indikatorji, ki kažejo na pomen meritokratskih principov v posamezni državi: European Social Survey 2018
- Indikatorji, ki kažejo na odnos ljudi do meritokracije in egalitarizma: European Social Survey
- Indikatorji, ki kažejo na odnos ljudi do znanosti in tehnologije: Eurobarometer 2021

Podatke Eurostata, European Innovation Scoreboarda in Eurobarometra uporabljamo na podlagi objavljenih poročil oziroma že opravljenih analiz. Podatke iz European Social Survey uporabljamo v surovi obliki, pridobljene neposredno iz baze podatkov. Podatke smo ustrezno utežili in prikazali z uporabo deskriptivne statistike. Podatke prikazujemo v zbirni tabeli v prilogi.

Drugi del poglavja predstavlja rezultate kvalitativne analize meritokracije na ravni različnih družbenih podsistemov, ki temelji na polstrukturiranih intervjujih. Načrtovanje in izvedba intervjujev sta potekala v okviru temeljnega projekta Meritokracija in družba znanja – med simulacijo in realnostjo na Inštitutu za razvojne in strateške analize. Oblikovali smo vprašalnik, ki vsebuje pet vsebinskih sklopov:

- nivo organizacije: vprašanja glede kadrovanja in kriterijev pri zaposlovanju in napredovanju;

- nivo podsistema: vprašanja glede kompetenc, potrebnih za uspeh v sferi; kriteriji za določanje vodstvenih položajev;
- nivo države: ocena pomena posameznikovih kompetenc na njegovo napredovanje, pomena izobrazbe v družbi in družbene mobilnosti;
- kompetence: vprašanja glede bistvenih kompetenc v sodobnem svetu ter za dobro družbe, pomen specifičnega in interdisciplinarnega znanja ter etike in integritete;
- mednarodno okolje: ocena meritokracije v drugih državah; vprašanje glede uspešnosti in razvitosti držav, ki se bolj osredotočajo na izbiro kompetentnih ljudi ter primerjalna uvrstitev Slovenije.

Ciljna skupina intervjuvancev so bili posamezniki na vodilnih položajih v sferah zdravstva, raziskovanja, visokotehnoloških podjetij in javne uprave.

V testni fazi so bili izvedeni trije intervjuji, glede na katere smo malenkostno spremenili vprašalnik. Vprašalnik je dodan med priloge te disertacije. Intervjuji so potekali med novembrom 2019 in marcem 2020. Skupaj je bilo izvedenih 15 intervjujev, od tega trije po elektronski pošti, 12 pa v živo.

Po koncu zbiranja podatkov so bili vsi intervjuji transkriptirani in anonimizirani. Posameznemu intervjujancu smo določili kodo na podlagi zaporedne številke in sfere, iz katere prihaja. Sledilo je kodiranje in analiza intervjujev v več fazah. V prvi fazi smo intervjuje obravnavali kot celoto in pri podrobnem branju določili ključne kode po induktivnem pristopu, torej glede na tematske poudarke, ki so se v besedilu pojavljali pogosto. Te kode smo nato glede na tematsko sorodnost združili v kategorije, ki so nam služile kot okvir za nadaljnje postopke analize.

V drugi fazi smo intervjuje analizirali v skupinah glede na sfero intervjuvanca, saj so bile v ospredju podobnosti znotraj posamezne sfere in razlike med različnimi sferami. Opravili smo ponovno kodiranje, pri čemer smo znotraj posamezne tematske kategorije iz prvega koraka aplicirali nove kode, ki smo jih prav tako oblikovali po induktivnem pristopu na podlagi vsebinskih poudarkov intervjuvancev. Rezultate intervjujev v poglavju prikazujemo glede na tematske kategorije. Med prilogami disertacije je tudi splošna pregledna tabela z vsebinskimi povzetki opravljenih intervjujev.

3.2 Meritokracija in družba znanja v Evropi: oris na podlagi kvantitativnih podatkov

Debat o ravni meritokracije v posamezni družbi se avtorji lotevajo z različnih perspektiv, kar je predvsem povezano s tem, kako razumejo meritokracijo oziroma na katerega od njenih aspektov se osredotočajo. Najpogosteje se avtorji (npr. McNamee 2018; Markovits 2019) osredotočajo na raven družbene mobilnosti v posamezni državi in na podlagi tega ocenjujejo, katere države so bolj meritokratske. Gre za preprosto formulo – večja kot je družbena mobilnost, bolj meritokratske so države. Ta indikator je pomanjkljiv iz več razlogov, predvsem pa ne raziše razlogov za družbeno mobilnost in ne pojasnjuje načinov, na katere se delijo družbene pozicije in se zaposluje. Družbena mobilnost je namreč v odvisna tudi od splošne ravni izobrazbe v populaciji in predvsem od značilnosti ekonomije oz. trga dela.

Nekateri drugi avtorji (npr. Pellegrino in Zingales 2017) želijo raven meritokracije meriti s kombinacijo ekonomskih parametrov razvoja in javnomnenjskih raziskav o vodilnih pozicijah v državi. Spet drugi se osredotočajo le na javnomnenjske raziskave glede odnosov ljudi do neenakosti in različnih pogledov na pravičnost v družbah (npr. Hadler 2005). Pogosteje kot meritokracijo avtorji sicer merijo mnenje o meritokraciji v posamezni državi (npr. Kuppens idr. 2018; Mijs 2019; Newman, Johnston in Lown 2015). Pri tem se pojavlja med avtorji neskladnost.

Jasne klasifikacije, katera država je bolj meritokratska in katera manj, tako ni moč najti ali pa jo enostavno oblikovati. To tudi ni glavni namen te disertacije. Na tem mestu se osredotočamo predvsem na meritokracijo v okviru vloge znanja v družbi in pomena izbora kandidatov po meritokratskih procesih v različnih družbah, ki se med seboj razlikujejo po stopnjah razvitosti, političnem in družbenem sistemu. Za ta oris uporabimo kombinacijo sekundarnih podatkov in nedavnih javnomnenjskih anket, ki prikazujejo sliko v Evropi.

Za osnovo tega poglavja se navežemo na rezultate nekaterih prejšnjih raziskav in objav. Adam, Gorišek in Makarovič (2020) na podlagi podatkov Evrostat in hierarhične analize klastrov razvrščajo evropske države glede

na raven kognitivne mobilizacije oz. inovacijske razvitosti posamezne države, ki kaže pomen in vlogo znanja v posamezni državi. V grobem so države razvrščene na severozahodni blok bolj inovativnih in razvitih držav ter mediteransko-vzhodnoevropski blok držav s slabo ravno kognitivne mobilizacije. Bolj podrobno so države razvrščene v pet skupin:

- Mešana skupina nordijskih, nekaterih centralnoevropskih držav in Beneluksa (Finska, Švedska, Avstrija, Nemčija, Danska, Luksemburg in Belgija). Gre za države z visokimi dosežki v vseh obravnavanih kategorijah – inovativnosti, uspešnosti sektorja raziskav in razvoja, visokotehnološkega podjetništva in izobraževanja. To pomeni, da gre za države z velikim številom patentov in visokim vlaganjem v raziskave in razvoj, velikim deležem zaposlitev v visokotehnološkem sektorju in sektorju s poudarkom na znanju ter velikim številom doktorandov. Dosegajo pa te države podpovprečne vrednosti visokotehnološkega izvoza.
- Zahodnoevropski blok (Velika Britanija, Nizozemska, Francija). Te države so bolj usmerjene v visokotehnološko produkcijo in izvoz, a v nasprotju s prejšnjo skupino dosežajo nižje vrednosti pri zaposlitvah v visokotehnološkem sektorju in sektorju s poudarkom na znanju. Glede števila doktorandov države variirajo, od srednje ravni (Francija) do zelo visoke (Velika Britanija).
- Vzhodno- in srednjeevropski blok (Madžarska, Češka, Estonija in Slovenija). Te države dosežajo zmerno visoke ravni visokotehnološkega podjetništva in zaposlitev v tem sektorju (z izjemo Slovenije) in visokotehnološkega izvoza, dosežajo pa nekoliko nižje ravni zaposlitev v sektorju s poudarkom na znanju. Podobno te države zaostajajo v uspešnosti sektorja raziskav in razvoja, vanj vlagajo manj in imajo manj patentov. Podobno so tudi številke doktorandov nižje (predvsem v Estoniji in na Madžarskem).
- Mediteranski in postkomunistični polperiferni zaostajalci (Italija, Poljska, Litva, Latvija, Hrvaška, Portugalska, Grčija). Za te države so značilne nizke vrednosti indikatorjev visokotehnološkega podjetništva, zaposlitev v teh sektorjih ter terciarni izobrazbi.
- Periferni postkomunistični zaostajalci (Romunija in Bolgarija). Ti dve državi vidno zaostajata za drugimi skupinami v vseh indikatorjih, predvsem to velja za Romunijo (Adam, Gorišek in Makarovič 2020, 115–16).

Te podatke lahko povežemo tudi z ugotovitvami Evropskega sistema inovacijskih kazalnikov oz. European innovation scoreboard, ki ga vsako leto izdaja Evropska komisija³⁰. Gre za komparativno analizo uspešnosti držav EU glede na kazalnike, povezane z inovativnostjo. Kazalnik razvršča države v štiri skupine, in sicer (European Innovation Scoreboard 2021):

- inovativni voditelji (Švedska, Finska, Danska, Belgija),
- močni inovatorji (Nizozemska, Nemčija, Luksemburg, Avstrija, Estonija, Francija in Irska),
- povprečni inovatorji (Italija, Ciper, Malta, Slovenija, Španija, Češka, Litva, Portugalska, Grčija),
- nastajajoči inovatorji (Hrvaška, Madžarska, Slovaška, Poljska, Litva, Bolgarija, Romunija).

Poročilo torej kaže podobno sliko, saj se med države z najmočnejšim inovacijskim sistemom uvrščajo nordijske in zahodnoevropske države, nižje pa se uvrščajo vzhodno- in južnoevropske države. V povprečju se Evropska unija na globalnem nivoju uvršča na podobno raven inovacijske uspešnosti kot Japonska (European Innovation Scoreboard 2021, 7). Znotraj države Evropske unije je v zadnjih letih enega največjih napredkov naredila Estonija, velik napredek pa je viden tudi na Cipru in v Grčiji³¹.

Omenjeni raziskavi se osredotočata predvsem na vlogo znanja kot inovativnosti in kognitivne mobilizacije v evropskih državah in se ne ukvarja z vprašanjem meritokracije neposredno. Z vlogo meritokratskih principov se, sicer bolj teoretsko, ukvarjata Adam in Gorišek (2020), in oblikujeta štiri idealno-tipske modele družbenoekonomskih ureditev oziroma regulativnih principov – meritokratski, klientelistični, plutarhični in egalitarni. Nadalje prispevek pojasnjuje, da so sodobne družbe preplet različnih modelov. Tako skandinavske države in nekatere

³⁰ Kritično o načinu merjenja inovacijske kapacitete držav na podlagi tovrstnih kazalnikov v (Adam 2014).

³¹ Slovenija se je v zadnjih letih uvrščala med močne inovatorke, a je leta 2019 padla v skupino povprečnih inovatorok. Deloma je to zaradi nižjih vlaganj v inovacije, znižal pa se je tudi delež doktorskih študentov, kar pa je posledica neustreznega statističnega beleženja. Slovenija je namreč edina država v EU, ki je po bolonjski reformi visokošolskega sistema v statistiko doktorandov štela tudi posameznike z znanstvenim magisterijem (t. i. stari magisteriji). Z letom 2016 ni bilo več možno opravljati znanstvenih magisterijev, zato je v statistiki viden padec v številu doktorandov. Več o tem v Adam (2020, 21–24).

zahodnoevropske (Nemčija, Beneluks, Avstrija in Francija) označuje preplet meritokratskega in egalitarnega modela. Za sredozemske in vzhodnoevropske države je značilen vpliv klientelizma v okviru periferne kapitalizma in nestabilne demokracije. ZDA označi kot preplet plutarhičnega in meritokratskega sistema, Slovenijo pa kot kombinacijo klientelizma, egalitarizma in meritokracije (Adam in Gorišek 2020).

O pomenu in uporabi meritokratskih principov v posameznih evropskih državah nam veliko povedo tudi podatki mednarodne javnomnenjske raziskave European Social Survey iz leta 2018, v kateri so v vprašalnik vključena tudi vprašanja o dejavnikih, ki vplivajo na zaposlitev in napredovanje posameznika, ter mnenja o pravičnosti družbe glede na distribucijo prihodkov. Za to analizo smo za vse vključene države upoštevali naslednje spremenljivke:

- *»Koliko po vašem mnenju, v državi, vsak od naslednjih dejavnikov vpliva na odločitev o tem, ali oseba dobi službo ali ne? (od 1 – nima dosti oz. nima vpliva do 4 – ima veliko vpliva):*
 - *predhodne delovne izkušnje*
 - *znanje in veščine te osebe*
 - *to, ali oseba koga pozna v tej organizaciji*
 - *spol te osebe*³² (ESS-9 Documentaton Report 2018).
- *»Obstaja veliko različnih pogledov na to, kdaj je neka družba pravična oziroma nepravilna. Koliko soglašate ali ne soglašate z vsako od naslednjih trditev (od 1 – močno soglašam do 5 – sploh ne soglašam):*
 - *Družba je pravična, kadar sta dohodek in bogastvo enakomerno porazdeljena med vsemi ljudmi*
 - *Družba je pravična, kadar tisti, ki trdo delajo, zaslužijo več kot drugi.* (ESS-9 Documentaton Report 2018).

³² V vprašalniku je dodana tudi spremenljivka »to, ali ima oseba priseljsko poreklo«. Pritrdilni odgovor bi seveda bil v nasprotju z meritokratskimi principi in bi ga lahko vključili v analizo. Obstaja pa velika razlika v deležu oseb s priseljskim poreklom v posameznih državah, in tudi z različno pomembnostjo priseljske problematike v državah. Tako so lahko pritrdilni odgovori posledica drugih vplivov in kažejo druge družbene probleme in ne prikazujejo nujno odnosa do meritokratskih principov, zato ta spremenljivka v analizo ni vključena.

Iz prvih spremenljivk, ki se dotikajo zaposlovanja, lahko sklepamo, v katerih državah so meritokratski principi bolj uveljavljeni (pomen predhodnih izkušenj ter znanja in veščin oseb) v primerjavi z nemeritokratskimi principi (pomen osebnih poznanstev in spola osebe). Drugi del spremenljivk kaže vrednotno naravnano prebivalcev posamezne države. Meritokracija je nasprotna prvi ideji, in sicer, da morata biti dohodek in bogastvo enakomerno porazdeljena, ter sovпада z drugo idejo – da tisti, ki trdo delajo, zaslužijo več kot drugi.

Za omenjene spremenljivke smo preverili deleže pritrdilnih in odklonilnih mnenj respondentov³³ ter jih združili v skupno pregledno tabelo (glej prilogo 1). Na podlagi kombinacije teh odgovorov lahko medsebojno primerjamo države in ocenimo, katere so bolj in katere manj meritokratske. Države, v kateri imajo meritokratski principi največjo vlogo pri zaposlovanju, hkrati pa imajo nemeritokratski najmanjšo vlogo, so Danska, Estonija, Finska, Nizozemska, Norveška in Švedska. Pri tem je treba opozoriti, da je tudi pri teh državah več kot 40 % respondentov odgovorilo, da osebno poznanstvo močno vpliva na zaposlovanje posameznikov, torej so tudi tam prisotne koruptivne in nepotistične prakse. Velik vpliv znanja in izkušenj v primerjavi z nemeritokratskimi kriteriji se kaže tudi v Nemčiji, Islandiji in na Irskem, deloma pa tudi v Franciji, čeprav ima tam spol nadpovprečno veliko vlogo pri zaposlovanju.

Na drugi strani lahko najdemo države, v katerih imajo meritokratski principi najmanjši vpliv, nemeritokratski pa najvišji oziroma nadpovprečni vpliv. Sem spadajo Hrvaška, Madžarska, Srbija, Črna gora pa tudi Slovenija, Bolgarija in Portugalska, čeprav v teh treh državah ni zaznati nadpovprečnega vpliva spola. Kljub temu v večini teh držav še vedno več kot polovica anketirancev meni, da imajo znanje, izkušnje in sposobnosti veliko vlogo pri zaposlovanju. Vseeno pa so razlike med državami velike, npr. na Finskem in Nizozemskem znanje in

³³ Odgovori so ustrezno uteženi (design weight) in agregirani za lažjo primerjavo. V prvem sklopu spremenljivk so odgovori agregirani na dve možnosti: (1) Malo vpliva = »Nima dosti oz. nima vpliva« + »Ima nekaj vpliva« in (2) Veliko vpliva = »Ima kar dosti vpliva« + »Ima veliko vpliva«. V drugem sklopu spremenljivk so odgovori agregirani na tri možnosti: (1) Strinjam se = »Močno soglašam« + »Soglašam«; (2) Neopredeljeno = »Niti-niti« in (3) Se ne strinjam = »Ne soglašam« + »Sploh ne soglašam«.

sposobnosti ocenjuje kot zelo pomembno okoli 90 % vprašanih, ta delež je v Sloveniji 55 %, na Hrvaškem pa še celo nekoliko manj.

Nekaj držav dosega nadpovprečno visoke vplive tako meritokratskih kot nemeritokratskih principov, torej menijo, da imajo zelo velik vpliv na zaposlitev tako izkušnje, znanje in sposobnosti kot tudi osebna poznanstva in spol posameznika. Te države so Ciper, Češka, Španija, Litva, Latvija, Poljska in Slovaška. Italija pa na drugi strani dosega podpovprečne vrednosti vpliva tako meritokratskih kot nemeritokratskih kriterijev.

Podatki, ki se nanašajo na drug del spremenljivk, nam več povedo o vrednotni naravnosti prebivalcev v posamezni državi. Glede na podatke v prilogi 1 lahko opazimo, da so v Nemčiji, na Danskem, v Estoniji, na Nizozemskem, Norveškem in Švedskem prebivalci popolnoma naklonjeni meritokratski miselnosti. V vseh teh državah se več kot 80 % ljudi strinja, da bi morali tisti, ki trdo delajo, zaslužiti več kot drugi. Hkrati v teh državah (z izjemo Nemčije) manj kot tretjina ljudi meni, da je družba pravična takrat, ko so prihodki enako razdeljeni med vse. Nenaklonjenost egalitarizmu in naklonjenost meritokraciji lahko opazimo tudi v Švici, na Češkem, Finskem, v Veliki Britaniji, Islandiji, Litvi, Latviji in na Poljskem, vendar so tam odstotki naklonjenosti egalitarizmu nekoliko višji, odstotki naklonjenosti meritokraciji pa nekoliko nižji. Poseben primer je Madžarska, kjer je delež podpore meritokraciji oz. nagrajevanju tistih, ki bolj trdno delajo, eden najnižjih (73,7 %), hkrati pa se za egalitarizem zavzema manjšina ljudi.

Nadalje najdemo še skupino držav, v katerih velja nekakšen paradoks, večina ljudi podpira tako egalitarizem kot meritokracijo oz. se zavzemajo hkrati za enakomerno razporejene prihodke, pa tudi za to, da tisti, ki trdo delajo, zaslužijo več. V nekaterih državah – v Avstriji, Belgiji, Bolgariji in na Slovaškem – je ta paradoks nekoliko manjši oziroma egalitarizem podpira okoli 50 % ljudi, medtem ko meritokracijo podpira več kot 80 % ljudi. Na Cipru, v Španiji, Franciji, na Hrvaškem, Madžarskem, v Italiji, Črni gori, na Portugalskem, v Srbiji ter v Sloveniji pa zelo velika večina ljudi vidi oba nasprotujoča si principa kot pravična. Posebej ekstremni primeri so Italija, Portugalska in Slovenija, kjer več kot 70 % ljudi podpira egalitarizem ter več kot 80 % meritokracijo.

Če združimo oba sklopa variabel, torej uporaba meritokratskih principov ter meritokracija kot vrednota v družbi, v strnjen pregled, lahko v grobem ločimo naslednje skupine evropskih držav:

- Meritokratske države³⁴: Švica, Nemčija, Danska, Estonija, Finska, Velika Britanija, Nizozemska, Norveška in Švedska. To so države, v katerih so pri zaposlovanju meritokratski dejavniki veliko pomembnejši od nemeritokratskih, ter prebivalci v veliki večini podpirajo meritokracijo, torej nagrajevanje tistih, ki trdo delajo, ter večinoma ne podpirajo egalitarizma.
- Pretežno meritokratske države z veliko podporo egalitarizmu: Avstrija, Belgija, Irska, Islandija. Gre za države, v katerih so pri zaposlovanju meritokratski kriteriji pomembnejši od nemeritokratskih, močno podpirajo meritokracijo, hkrati pa večina prebivalcev podpira tudi egalitarizem.
- Delno meritokratske države z visoko podporo meritokraciji: Ciper, Češka, Latvija in Poljska. Gre za države, v katerih veliko vlogo pri zaposlovanju igrajo tako meritokratski kot nemeritokratski kriteriji, večina državljanov pa podpira meritokracijo ter ne podpira egalitarizma (z izjemo Cipra).
- Pretežno nemeritokratske države z visoko podporo tako meritokraciji kot egalitarizmu: Bolgarija, Italija, Slovenija. Gre za države, v katerih meritokratski kriteriji igrajo manjšo vlogo kot v drugih državah, nemeritokratski pa večjo, a z vidika vrednot močno podpirajo meritokracijo. Hkrati je za te države značilna nadpovprečna podpora egalitarizmu.
- Nemeritokratske države: Hrvaška, Madžarska, Črna gora, Portugalska in Srbija. Za te države so značilne podpovprečne vrednosti vpliva meritokratskih principov na zaposlovanje, podpovprečna podpora meritokraciji ter nad drugi strani nadpovprečne vrednosti vpliva nemeritokratskih kriterijev na zaposlovanje in nadpovprečna podpora egalitarizmu.

Omenjena klasifikacija je namenjena orisu meritokracije kot principa in vrednote v različnih evropskih družbah. Gre za približek katego-

³⁴ Poimenovanje meritokratske države v tem kontekstu ne pomeni, da gre za čiste meritokracije, kjer velja le meritokratski princip deljenja pozicij. Gre za države, ki se v mednarodno-primerjalnem kontekstu kažejo kot najbolj meritokratske.

riziranja držav glede na skupne lastnosti, vendar je treba vedeti, da tudi med državami znotraj iste skupine obstajajo razlike. Tako na primer v Sloveniji le 55 % ljudi meni, da imajo znanje in sposobnosti vpliv na zaposlovanje, medtem ko je ta odstotek v Bolgariji 66,6 %. Sta pa obe državi v splošnem vidiku precej pod povprečjem vseh držav. Še več, med pretežno nemeritokratskimi in nemeritokratskimi državami ni nobene, v kateri bi več kot 70 % ljudi menilo, da imajo znanje in sposobnosti velik vpliv na zaposlovanje.

Dodaten vpogled v vlogo in odnos do znanja nam daje tudi nedavna raziskava Evrobarometra o znanju evropskih državljanov ter njihovem odnosu do znanosti in tehnologije. Raziskava predstavlja rezultate reprezentativne ankete, opravljene aprila in maja 2021 v vseh državah Evropske unije (in nekaterih drugih evropskih državah). Na tem mestu predstavljamo rezultate za naslednje tematske sklope:

- Zanimanje za znanost in znanstvena pismenost, kamor smo vključili naslednje spremenljivke:
 - *»V vsakodnevnem življenju se ukvarjamo z veliko različnimi problemi, za katere smo bolj ali manj zainteresirani. Za vsako od naslednjih, prosimo, navedite, ali ste 'zelo zainteresirani', 'zmerno zainteresirani', 'sploh niste zainteresirani': (1) Okoljske problematike vključno s klimatskimi spremembami; (2) nova medicinska odkritja; (3) nova znanstvena odkritja in tehnološki razvoj.*
 - *V vsakodnevnem življenju se ukvarjamo z veliko različnimi problemi, o katerih se počutimo bolj ali manj informirane. Za vsako od naslednjih, prosimo, navedite, ali ste 'zelo dobro informirani', 'srednje dobro informirani' ali 'slabo informirani': (1) Okoljske problematike vključno s klimatskimi spremembami; (2) nova medicinska odkritja; (3) nova znanstvena odkritja in tehnološki razvoj.*
 - *»Ali: (1) gledate dokumentarce oz. berete revije in knjige s področja znanosti in tehnologije; (2) govorite o znanosti in tehnologiji ter s tem povezanimi problemi z družino in prijatelji; (3) obiskujete znanstvene in tehnološke muzeje; (4) proučujete z znanostjo in tehnologijo povezane stvari v svojem prostem času. Možni odgovori: 'da, redno', 'da, občasno', 'akoraj nikoli' in 'ae, nikoli'.« (Special Eurobarometer 516 2021).*
 - *Za spremenljivko znanstvene pismenosti je v anketi navedenih več*

z znanostjo povezanih trditev splošnega znanja³⁵, na katere morajo anketiranci odgovoriti s 'pravilno', 'napačno' in 'ne vem'. Kombinacija teh odgovorov je v poročilu Evrostata združena v splošno oceno znanstvene pismenosti.

- Odnos do znanosti, kamor spadajo spremenljivke:

- »Ali menite, da je splošen vpliv znanosti in tehnologije na družbo: 'zelo pozitiven', 'precej pozitiven', 'precej negativen', 'zelo negativen'.
- Kako močno se strinjate z naslednjimi trditvami: (1) Znanost in tehnologija ne koristijo ljudem, kot ste vi; (2) Znanost in tehnologija bi lahko izboljšala življenja vseh, a izboljšuje predvsem življenja tistih, ki so že zdaj na boljšem; (3) Znanost in tehnologija bi lahko izboljšala življenjske razmere v manj razvitih državah, vendar predvsem izboljšujejo življenjske razmere v dobrostojećih državah, (4) Znanost in tehnologija bi lahko izboljšala okolja, vendar predvsem pomagajo podjetjem služiti denar, (5) Preveč se zanašamo na znanost in premalo na vero, ter (6) Uporaba znanosti in tehnologije lahko ogrožajo človekove pravice. Možni odgovori: 'Popolnoma se strinjam', 'Načeloma se strinjam', 'Se niti ne strinjam ali ne strinjam', 'Načeloma se ne strinjam' ter 'Popolnoma se ne strinjam'.« (Special Eurobarometer 516 2021).

- Odnos do znanstvenikov, kamor vključujemo spremenljivke:

- »Tukaj je seznam karakteristik, ki jih lahko povežemo z znanstveniki danes. Za vsako karakteristiko določite, ali menite, da znanstvenike opisuje dobro ali slabo: (1) inteligentni, (2) zanesljivi, (3) sodelovalni, (4) pošteni, (5) vedo, kaj je najboljša za ljudi, (6) altruistični, (7) slabi v komunikaciji, (8) arogantni, (9) ozkogledni, (10) nemoralni.
- Koliko se strinjate z naslednjimi izjavami o znanstvenikih danes: (1) Znanstvenikom ne moremo več zaupati, da bodo govorili resnico o kontroverznih znanstvenih in tehnoloških problemih, saj so vedno bolj odvisni od denarja iz industrije, (2) Zaradi svojega znanja imajo znanstveniki moč, ki jih dela nevarne. Možni odgovori: 'Popolnoma se strinjam', 'Načeloma se strinjam', 'Se niti ne strinjam ali ne

³⁵ **Primer takšnih trditev:** »Kontinenti, na katerih živimo, se premikajo že več milijonov let in se bodo premikali tudi v prihodnosti«, »Ljudje, kot jih poznamo danes, so se v zgodnjih oblikah razvili iz živali«, »Laserji delujejo s fokusiranjem zvočnih valov« ...

*strinjam', 'Načeloma se ne strinjam' ter 'Popolnoma se ne strinjam'.«
(Special Eurobarometer 516 2021).*

Podobno kot pri drugih podatkih nas je tudi tukaj zanimala predvsem razlika med različnimi evropskimi državami, zato smo za vsako spremenljivko izluščili po 7 držav z najvišjimi in najnižjimi deleži, nato pa poskušali določiti tiste države, ki se konstantno pojavljajo med najboljšimi in najslabšimi znotraj spremenljivk posameznega tematskega sklopa.

Med državami, v katerih vlada največje zanimanje za znanost, v katerih se državljani počutijo najbolj informirane o znanstvenih temah ter se najpogosteje tudi prostovoljno izobražujejo o znanstvenih temah tako, da gledajo dokumentarne filme, berejo knjige s področja znanosti in tehnologije, najdemo Luksemburg, Irsko, Belgijo, Portugalsko, Češko, Švedsko, Nizozemsko, Dansko in Estonijo. Gre tudi za države, v katerih je splošna znanstvena pismenost najvišja, sem pa lahko dodamo še Finsko in Nemčijo. Na drugi strani se med državami z najnižjimi vrednostmi omenjenih spremenljivk najpogosteje uvrščajo Bolgarija, Poljska, Italija, Romunija in Slovaška. Tudi tu gre za države z nižjimi ocenami znanstvene pismenosti, pri tem indikatorju pa lahko med najslabše dodamo še Ciper, Grčijo in Hrvaško.

Skoraj enaka razporeditev držav velja za vprašanje, ali imata znanost in tehnologija na družbo pozitiven ali negativen vpliv. Države z večjim zanimanjem in boljšo informiranostjo o znanosti imajo tudi najvišji delež prebivalcev, ki menijo, da je vpliv znanosti za družbo negativen. Nasprotno velja za države z nižjim deležem zanimanja in informiranostjo, te države, z dodatkom Avstrije, Francije in Slovenije, najpogosteje menijo, da je vpliv znanosti in tehnologije na družbo negativen. Na podlagi te in drugih spremenljivk glede odnosa do znanosti smo želeli identificirati države, ki so najbolj in najmanj skeptične do znanosti. Med najmanj skeptične lahko tako uvrstimo Estonijo, Finsko, Dansko in Nizozemsko, med najbolj skeptične pa Madžarsko, Bolgarijo, Slovenijo, Ciper in Španijo. To pomeni, da v teh državah največji delež ljudi meni, da znanost pomaga le bogatim ter da se nanjo preveč zanašamo. V Sloveniji se na primer skoraj 70 % ljudi strinja ali popolnoma strinja, da bi znanost in tehnologija lahko izboljšala življenje vseh, vendar jih izboljšuje le tistim, ki so že zdaj na boljšem. Povprečno se s to trditvijo

v EU strinja oz. popolnoma strinja 57 % ljudi. Na Nizozemskem, v Estoniji in Belgiji je ta odstotek nižji od 45 %.

Na podoben način smo analizirali tudi tretji tematski sklop, in sicer odnose do znanstvenikov in določili države, ki so do znanstvenikov najbolj in najmanj skeptične. Med najmanj skeptične države, ki v najnižjem deležu menijo, da so znanstveniki nezanesljivi, arogantni in nemoralni, spadajo Portugalska, Irska, Estonija, Švedska, Danska, Finska in Nizozemska. Med države, ki so najbolj skeptične do znanstvenikov, lahko štejemo Avstrijo, Nemčijo, Francijo, Ciper, Slovenijo, Romunijo, Poljsko, Litvo in Hrvaško. V Sloveniji tako 30 % ljudi meni, da znanstveniki niso zanesljivi, hkrati pa v največjem odstotku med vsemi državi vprašani odgovarjajo, da so znanstveniki nemoralni (32 %) in ozkogledni (48 %). Podobno smo Slovenci v samem vrhu držav, v katerih največji delež ljudi meni, da znanstvenikom ne moremo zaupati, saj so vse bolj odvisni od denarja industrije.

Če zdaj strnemo obravnavane sekundarne podatke iz različnih virov v splošen pregled evropskih držav, lahko vidimo, da se kaže vzorec na podlagi različnih parametrov, ki nam omogočajo, da, vsaj na osnovni ravni diskusije, nekatere države opredelimo kot bolj in druge kot manj meritokratske. Ta pregled prikazujemo v spodnji strnjeni tabeli.

Tabela 3.1: Pregledna tabela uvrstitve držav glede na prej obravnavane vsebinske vidike in sekundarne podatke

Relativna uspešnost	--	-	0	+	++
Vsebinski vidik					
Kognitivna mobilizacija in inovacijska sposobnost	RO, BG	IT, PL, LT, LV, HR, PT, GR,	HU, CZ, EE, SI, SK	VB, NL, FR	FI, SE, AT, DE, DK, LU, BE
Meritokracija (princip pri zaposlovanju in kot vrednota pravičnosti)	HR, HU, PT, SR	BG, IT, SI	CY, CZ, LV, PL	AT, BE, IR, IS	CH, DE, DK, EE, FI, VB, NL, NO, SE
Zanimanje za znanost in informiranost o znanosti	BG, PL, IT, RO, SK		*	LU, IR, BE, PT, CZ, SE, NL, DK, EE	
Odnos do znanosti	BG, HU, SI, CY, ES	PL, IT, RO, SK, AT, FR,	*	LU, IR, BE, PT, CZ, SE	EE, FI, DK, NL
Odnos do znanstvenikov	AT, DE, FR, CY, SI, RO, PL, LT, HR		*	PT, IR, EE, SE, DK, FI, NL	

Vir: lastna analiza 2020/2021, vir podatkov: Adam, Gorišek in Makarovič (2020); ESS-9 Documentation Report (2018); Special Eurobarometer 516 (2021).

**V analizi teh vsebinskih vidikov smo analizirali le najbolj nad- in podpovprečne države, zato v to kategorijo spadajo države, ki niso izrecno omenjene v pozitivni ali negativni kategoriji.*

Čeprav zaradi dostopnosti podatkov v vse vsebinske vidike niso zajete popolnoma iste države, nam omenjena primerjava omogoča deskriptiven oris evropskih družb glede pomena znanja v družbah in uporabe ter pomena meritokratskih principov. Opazno je, da se nekatere države pojavljajo v kategorijah z najvišjimi vrednostmi kognitivne mobilizacije, meritokracije, zanimanja do znanosti pa tudi glede pozitivnega odnosa do znanosti in znanstvenikov. To so predvsem nordijske države, torej Švedska, Danska in Finska, ter Nizozemska³⁶. Te države dosegajo najvišje vrednosti v vseh kategorijah in zanje bi lahko rekli, da so najbolj meritokratske države v Evropi oziroma so to države, v katerih je znanje najbolj cenjeno. V to kategorijo bi lahko dodali še Irsko, ki se v kategoriji kognitivne mobilizacije in inovacijske sposobnosti ni uvrstila v nobeno skupino, vendar je dosegala zelo visoke vrednosti visokotehnološkega podjetništva, terciarnega izobraževanja, a nekoliko nižje pri inovacijski sposobnosti (Adam, Gorišek in Makarovič 2020, 116).

Na drugi strani se kaže nasprotna skupina držav, večinoma iz skupine vzhodnih postsocialističnih držav, ki dosegajo najnižje vrednosti v vseh vsebinskih kategorijah. Predvsem so to Bolgarija, Romunija³⁷, Hrvaška, med najslabše pa lahko štejemo še Italijo, Madžarsko, Poljsko, Slovaško, in tudi Slovenijo. Za te države bi lahko rekli, da so najmanj meritokratske države oziroma je tam znanje najmanj cenjeno, vendar so v delu teh držav vidne tendence k večjemu pomenu znanja v družbah. Tako je raven kognitivne mobilizacije v Sloveniji, na Slovaškem in Madžarskem višja kot v nekaterih drugih državah te skupine, na Poljskem pa je vpliv znanja in sposobnosti pri zaposlovanju pomembnejši kot v drugih državah.

Kot zelo zanimive primere moramo na tem mestu omeniti Češko, Estonijo in Portugalsko. Predvsem Estonija dosega zelo visoke odstotke v kategorijah uporabe meritokratskih principov pri zaposlovanju, nagnjenju k meritokraciji kot vrednoti, zanimanju za znanost ter k zaupanju v znanost, vendar spada med države z relativno slabo kognitivno mobilizacijo in inovacijsko sposobnostjo. Lahko bi rekli, da gre za državo, v kateri sta meritokracija in znanje v družbi velika vrednota, vendar država še ne spada med najbolj inovacijsko in visokotehnološko razvite. Po-

³⁶ V to kategorijo bi verjetno spadali tudi Norveška in Švica, vendar ker nista članici Evropske unije, zanju vsi podatki niso na voljo.

³⁷ Podatki European Social Survey cikla 9 za Romunijo niso dostopni.

dobno bi lahko rekli za Česko, čeprav ne dosega tako visokih vrednosti pri uporabi meritokratskih principov pri zaposlovanju in vrednotenju meritokracije. Zanimiva izjema pa je tudi Portugalska, ki dosega najnižje vrednosti kognitivne mobilizacije in uporabe meritokratskih principov pri zaposlovanju, hkrati pa dosega najvišje vrednosti zanimanja za znanje ter zaupanja v znanost in znanstvenike. Pri tem je treba opozoriti, da je bila anketa glede odnosov do znanosti in znanstvenikov opravljena globoko v času pandemije covid-19, zato se tudi odgovori lahko, nenamerno, nanašajo na pandemsko situacijo oziroma je lahko nacionalna situacija v zvezi s pandemijo vplivala na omenjene rezultate³⁸.

Pregled sekundarnih statističnih podatkov ter nedavnih javnomnenjskih raziskav tako kaže, da obstajajo razlike v pomenu znanja in odnosu do meritokracije v državah, ki so različno razvite in imajo različen kulturnozgodovinski razvoj. Nekatere najbolj razvite države v Evropi so bolj meritokratske, med manj meritokratskimi pa se večinoma pojavljajo najmanj razvite države v Evropi ter pripadnice vzhodnoevropskih postsocialističnih držav ter države južne Evrope. Med postsocialističnimi državami največ meritokratskih tendenc kažeta Češka in Estonija, ki sta skupaj s Slovenijo tudi državi z najvišjim BDP na prebivalca v tej skupini držav. Slovenija po gospodarskih indikatorjih pogosto dosega višje vrednosti od Estonije ter dosega podobne nivoje kognitivne mobilizacije. Kljub temu pa močno zaostaja v vseh drugih indikatorjih meritokracije in vloge znanja v družbi, saj se uvršča med najbolj skeptične do znanosti in znanstvenikov, relativno malo ljudi meni, da na zaposlovanje vplivajo znanje in sposobnosti, vrednotno pa so državljani razcepljeni in si želijo tako meritokracije kot egalitarizma.

3.3 Razumevanje meritokracije v različnih družbenih podsystemih: kvalitativna analiza

Sekundarni statistični podatki ter podatki javnomnenjskih raziskav so nam omogočili deskriptiven pregled uporabe in odnosa do meri-

³⁸ Portugalska je bila, na presenečenje mnogih, ena izmed držav, ki je dosegla najvišjo stopnjo precepljenosti. Novembra 2021 je bilo polno cepljenih 98 % vseh, ki so se lahko cepili (Castelfranco in Kim 2021).

tokracije in znanja v evropskih državah. Kot izhaja iz teoretskih poglavij, pa je meritokracija izrazito večplasten koncept, ki se nanaša na več ravni družbe in ga različni družbeni akterji lahko razumejo drugače. Tudi znanje je lahko znotraj družbe razumljeno in uporabljeno različno. Za celovit vpogled v načine, na kakršne se meritokracija izraža in uporablja v družbi, je potrebnejša globlja analiza, ki posega v različne družbene sfere in podsisteme. V tem podpoglavju tako predstavljamo rezultate opravljenih polstrukturiranih intervjujev s predstavniki različnih družbenih sfer v Sloveniji. Intervjuji so bili opravljeni med novembrom 2019 in marcem 2020 in se ukvarjajo z vprašanji, kako v različnih družbenih sferah razumejo meritokracijo, kako pomembni so meritokratski kriteriji pri zaposlovanju ter koliko na zaposlovanje vplivajo tudi nemeritokratski dejavniki. Zanima nas, katere so ključne sposobnosti in veščine, ki jih predstavniki različnih družbenih sfer vidijo kot ključne v njihovi sferi ter v družbi na splošno, in kakšne razlike nastanejo pri tem. Vprašalnik, uporabljen pri intervjujih, in pregledna tabela opravljenih intervjujev sta dodani disertaciji v prilogah.

3.3.1 Vrednotenje in način razumevanja meritokracije v različnih družbenih sferah

Na zaposlovanje in napredovanje v vseh obravnavanih sferah vplivajo različni kriteriji, pri čemer obstajajo velike razlike med posameznimi sferami, kjer so pogoji in kriteriji zakonsko določeni (akademija, javna uprava, delovna mesta predpisana in sistemizirana z zakonodajo), ter sferami, kjer imajo zaposlovalci bolj proste roke (gospodarstvo, visokotehnološka podjetja). V tako rekoč vseh sferah pa je vidno, da izobrazba in kompetence igrajo pomembno vlogo pri zaposlovanju in napredovanju.

V grobem lahko ločimo tri funkcije formalne izobrazbe kot kriterij pri zaposlovanju:

- **Formalna izobrazba je pomembna kot kazalnik specifične vsebine znanja:** to je predvsem v visokospecializiranih poklicih, na primer v zdravstvu in farmaciji, kjer je izobrazba ustrezne smeri ključen kriterij pri zaposlovanju. Tam je ustrezna specialistična smer potrebna tudi za zasedanje najvišjih mest. I-10/VTP: *»Industrija je tako napre-*

dovala, da ne gre brez specifičnih osnov, ki ti jih da ustrezna fakulteta, tudi za vodstvene pozicije so zahtevana strokovna znanja.» V zdravstveni sferi je zelo pomembna specializacija, strokovno znanje. Nekoliko v to skupino spada tudi akademska sfera, kjer je vsebina izobraževanja zelo pomembna, vendar tam veljajo nekatere specifične, značilne za naslednjo skupino.

- **Formalna izobrazba kot formalnost in prvi pogoj (formalističen pogled na izobrazbo):** to je značilno predvsem za javno upravo, nekoliko pa tudi za akademsko sfero. V javni upravi je višina stopnje izobrazbe predpisana za posamezno delovno mesto (in tudi za napredovanje) s strogo sistemizacijo, pri čemer večinoma smer izobraževanja ni nujno pomembna in se izobrazba šteje precej formalistično. Primer sogovornika s sfere raziskovanja: *»Glede na to, da smo javni zavod, je nujno upoštevati določene izobrazbene kriterije, izobrazba je torej prva vstopna točka. Potem pa pomembno vlogo igra še znanje in pa drugi kriteriji ...« (I-3/R).* Mnogi tudi nadaljujejo izobraževanje ob delu, da lahko zadostijo formalnim kriterijem za napredovanje. Večina intervjuvancev akademske sfere prihaja iz javnih institucij, zato se nekatere specifične javne uprave vidijo tudi v akademski sferi. Izobrazba je minimalen pogoj v akademski sferi, kjer se prava karierna pot začne z doktoratom, najvišjo ravno izobrazbe, ki pa velja za neke vrste vstopno točko. Pozneje se v sferi za napredovanje upoštevajo drugi kriteriji dokazovanja uspešnosti, predvsem točkovanje, objavljanje, pridobljeni projekti (pri čemer več sogovornikov omenja težnjo h kvantifikaciji).
- **Formalna izobrazba je pomembna, vendar ne kot odraz vsebinskega znanja, temveč nekaterih posameznikovih lastnosti:** v nekaterih podjetjih in nevladnih organizacijah izobrazba ni kriterij, ki odraža posameznikovo znanje in kompetence, pač pa dokazuje nekatere druge kvalitete posameznika – da so vztrajni, sposobni dokončati projekt, da imajo določene vrednote. Primer sogovornika z visokotehnološkega podjetja: *»... si v resnici v gospodarstvu nihče ne predstavlja, kakšna znanja točno predstavlja posamezni naziv.«*

Tudi znotraj posameznih sfer pa lahko obstajajo razlike. Tako je na primer na področju visokotehnoloških podjetij v farmaciji formalna izobrazba zelo pomembna in se brez nje ne pride niti do razgovorov za službo. Na drugi strani pa nekatera podjetja (predvsem manjša in

zagoniska podjetja) bolj cenijo posameznikove osebnostne lastnosti in jim je pomembnejše osebno ujemanje, energija, skupne vrednote.

Glede vloge formalne izobrazbe je zdravstvena sfera precej specifična, saj je izobrazba izjemnega pomena. Tudi sicer gre za drugačen tip izobraževanja, ki je usmerjen zelo ozko v posamezne specializacije in traja dlje kot druge oblike študija, zato je drugačen princip vrednotenja izobrazbe pričakovan. Drugi kriteriji večjo vlogo igrajo predvsem pri kasnejšem napredovanju in pri vprašanju zasedb vodilnih mest.

Glede na velik pomen izobrazbe v skoraj vseh sferah je zanimivo analizirati tudi mnenja sogovornikov glede cenjenosti izobrazbe v Sloveniji. Pri tem se pri veliko sogovornikih poraja prej obravnavan dvom, ali izobrazba res odraža tudi posameznikovo znanje. Tako je veliko sogovornikov mnenja, da je izobrazba premalo cenjena, kadar za njo stoji primerljivo znanje, ter preveč cenjena tam, kjer ni zadaj znanja. Na splošno prevladuje mnenje, da je zaradi masifikacije izobraževanja zdaj izobrazba manj in premalo cenjena. *»Vsi gredo po nekem avtomatizmu po diplomu, ne vedo, kaj bi v življenju radi počeli./.../ Zato je tudi izobrazba premalo cenjena, ker v resnici si v gospodarstvu nihče ne predstavlja, kakšna znanja točno predstavlja posamezen naziv.«* (I-10/VTP)

»Izobrazba je formalni pogoj, ampak samo to. Izobrazbo ljudje vedno manj cenijo, nimam občutka, da bi me kdo bolj cenil zato, ker imam doktorat. Mislim, da je formalna izobrazba pri nas izgubila tisti namen, ki bi ga morala imeti. Ta bolonjska reforma in to... razvrednotili smo znanje, vedno več ljudi ima formalno izobrazbo, čeprav mu je jaz ne bi dal.« (I-7/R).

Čeprav ima klasična izobrazba velik vpliv na zaposlovanje in napredovanje v nekaterih bolj institucionaliziranih okoljih (predvsem v javni sferi), pa v praksi to ne pomeni vedno, da so kriteriji za zaposlovanje in napredovanje nujno tudi bolj meritokratski, čeprav so pravila močno formalizirana prav s tem namenom. Več sogovornikov opozarja na pomanjkljivosti, ki jih tak sistem prinaša, predvsem z vidika napredovanja. Javni sistem omogoča redno napredovanje po nazivih in plačnih razredih glede na delovno uspešnost in strogo določene kriterije za zasedbo posameznega delovnega mesta, kar v teoriji sledi meritokratski logiki. V praksi pa tak sistem velikokrat postavlja nekatere omejitve glede

možnosti napredovanja najsposobnejših. Tako sogovornik s področja javne uprave opisuje, da *»brez univerzitetne izobrazbe je posameznik lahko samo neki strokovno-tehničen delavec, ne more biti uradnik ne glede na znanje, voljo, pripadnost do organizacije, tukaj so res omejitve«* (I-9/JU), pri čemer je problematično predvsem: *»da so pravila igre jasno postavljena in včasih vidiš nekoga, ki je zelo sposoben, pa ne more napredovati tako hitro kot v zasebnem sektorju, ker ima prenizko stopnjo izobrazbe, čeprav je sposoben veliko več.«* (I-9/JU). Tak sistem tudi onemogoča vsebinsko napredovanje na delovno mesto z drugimi cilji ter zanemarljivo posameznikova zanimanja, želje in načrtovanje kariere.

Hkrati pa visoka formaliziranost pravil in kriterijev v praksi ne pomeni, da so nagrajeni najbolj sposobni in kompetentni posamezniki in da ti zasedajo najvišja mesta. Sistem rednega napredovanja omogoča kontinuiteto, ki je za organizacijo lahko ugodna, vendar kontinuiteta velikokrat ni zgrajena na znanju, temveč na delovni dobi oziroma senioriteti. *»Nekdo, ki je na vrhu hierarhične lestvice, nima nujno sodobnih znanj, je zaostal za stroko 10, 15 let. Včasih je res strašljivo, ko prideš s strokovnim problemom, nato pa se o tem niti pogovarjati ne moreš, ker ni znanja. V tem smislu je sistem nepretočen, delovna mesta so za nedoločen čas in ljudje so lahko na teh položajih desetletja, do pokoja, če želijo, in počasi napredujejo.«* (I-8/JU).

Nekaj sogovornikov meni, da je izobrazba včasih lahko tudi ovira ter obstaja nekakšen strah pred visoko izobraženimi in kompetentnimi ljudmi. *»Tudi če nekdo pride iz tujine z doktoratom, se ga ne sprejme, ljudje se počutijo ogrožene.«* (I-8/JU). Sogovornica iz raziskovalne sfere navaja anekdoto dveh znank, ki sta za prijavo na delovno mesto zamolčali, da imata doktorat, sicer ju ne bi zaposlili, saj je bilo delovno mesto vrednoteno precej nižje.

Vloga nemeritokratskih kriterijev

V skoraj vseh primerih so sogovorniki dejali, da na izbiro kandidatov vplivajo tudi nekatere osebne lastnosti posameznika oziroma druge kompetence in mehke veščine. Te pa se razlikujejo oziroma se razlikuje tudi povod za ocenjevanje teh lastnosti:

- Na posameznih delovnih mestih obstaja določen nabor mehkih

veščin in osebnostnih lastnosti, ki so specifične za posamezno delovno mesto in omogočajo boljše opravljanje dela oz. so posamezniki s temi lastnostmi navadno uspešnejši pri svojem delu. Tako na primer sogovorniki opozarjajo, da so za bolj komercialno usmerjene poklice pomembne nekatere socialne veščine. Na področju zdravstva sogovorniki omenjajo sposobnost dela z ljudmi, empatija, hitrost, agilnost in zmožnost zdržanja pritiska.

- Pogosto se pri zaposlovanju in napredovanju cenijo mehke veščine, povezane s posameznikovim napredkom, investicijo v kompetence in znanje, npr. pripravljenost za konstantno učenje, zavzetost in zagnanost, spremljanje novih trendov, inovativnost, kreativnost, razmišljanje o idejah za naprej in izboljšavah znotraj organizacije.
- Večkrat se kot pozitivne osebnostne lastnosti, ki so pomembne pri zaposlovanju in napredovanju, pojavljajo povezovalnost, zmožnost sodelovanja oziroma nekonfliktnost. V primeru sogovornika iz zdravstva je konfliktnost lahko problematična do te mere, da prevlada nad kriteriji strokovnosti in znanja in onemogoča napredovanje.
- Predvsem v manjših visokotehnoloških podjetjih (predvsem v mladih, zagonskih podjetjih) so zelo pomembne osebne lastnosti, kot je medsebojno ujemanje z ekipo in energija, ki jo posameznik doprinese. Pomembno je, da so posamezniki po vrednotah podobni kolektivu in se bodo dobro obnesli v skupini. Pri tem so osebnostne lastnosti videne kot vrsta kompetenc: *»Kompetence se razumejo kot znanja, veščine, lastnosti posameznika.«* (I-12/VTP). Kot razlagajo sogovorniki, so ta podjetja pogosto osnovana okoli problema, ki je kolektivu blizu in se osebno angažirajo zanj, pri čemer je v ospredju pogosto širša družbena naravnost. *»Pri start-upih je vgrajena v kolektiv zavest, da se probleme rešuje skupaj in vsak prispeva, kar najbolj zna.«* (I-12/VTP). Tak način razmišljanja pa se ne pojavlja izključno v sferi mladih, zagonskih podjetij, saj o podobnih kriterijih govori tudi sogovornica iz sfere raziskovanja: *»Ker je zelo pomembna zmožnost delovanja v timu in oblikovanje skupnega razumevanja tem, ki jih soustvarjamo, je pripadnost podobni svetovnonazorski opciji in opciji mišljenja zelo pomembna«* (I-3/R), pri čemer je pripadnost drugačni politični opciji oz. drugačnemu svetovnonazorskemu pogledu lahko tudi diskvalifikator pri zaposlovanju.
- V visokotehnoloških podjetjih je pogosto pomembna lojalnost, predvsem zaradi specifičnih znanj, ki jih posameznik pridobi med delom

v tem podjetju. *»Lojalnost je v visokotehnoloških podjetjih pomembna zaradi specifičnih znanj, ki jih (zaposleni) posedujejo in jih na trgu težko najdeš. Ti kadri so dragoceni in jih je treba zadržati, vendar ne omejevati.«* (I-12/VTP). V smislu lojalnosti se pogosto nagraduje tudi predanost delu in organizaciji (npr. v javni upravi).

- Nekateri sogovorniki opozarjajo na pomen sreče pri zaposlovanju oz. *»predvsem moraš biti na pravem mestu ob pravem času«* (I-2/R).

V sferi zdravstva je več sogovornikov opozorilo, da obstaja vpliv družinskega izvora in zaledja na karierno pot posameznika. *»Studenti, ki imajo starše profesorje, zdravnike, imajo olajšano pot do specializacije«* (I-14/ZD), kljub temu pa na področju zdravstva, kjer so specialistična in specifična znanja nujna in zelo cenjena, kriterij sposobnosti in referenc omogoča napredovanje tudi tistim, ki nimajo poznanstev in zaledja. Na pomen družinskega okolja opozarjajo tudi nekateri drugi sogovorniki, pri čemer pa ne opažajo tako specifičnih vzvodov v svoji sferi. Sogovornik iz visokotehnološkega podjetja meni, da ni nujno, da vsak z dobro situiranimi starši uspe, ima pa boljše možnosti.

Na pomen klientelističnega zaposlovanja opozarja tudi sogovornica iz raziskovalne sfere, pri čemer to opisuje kot posledico majhnosti slovenske družbe. Drug sogovornik, prav tako iz raziskovalne sfere, opozarja na situacije, ko je kandidatov za službo več, in se zaposli manj sposobni kandidat, ki pa ima zveze. *»Problem je, če je več kandidatov, pa se ti nekdo zdi bolj primeren, a pride nekdo drug po zvezah.«* (I-4/R).

Več posameznikov je opozorilo na pomen zaledja in podpore predvsem v povezavi s politiko. *»V sferi šolstva /.../ so pomembnejši neki drugi parametri, osebna poznanstva s ključnimi posamezniki, ki so na odločevalskih pozicijah, vpetost v lokalni politični kontekst, to igra veliko vlogo.«* (I-3/R). V tem kontekstu več sogovornikov meni, da to negativno vpliva na družbeno mobilnost, saj trud sam po sebi ni dovolj za napredovanje. *»Trud je zagotovo pomemben, ampak žal moraš pripadati določenemu krogu, ki te lahko potisne, prepozna, in s to prepoznavnostjo pride uspeh. Če pa ne pripadaš temu krogu, trud ni dovolj.«* (I-3/R). Pri tem sogovornik opozarja, da elite lahko tudi brez truda ohranjajo položaje, in tudi če se specializirajo, ne potrebujejo izkazovati tako visoke odličnosti kot nekdo drug, ki ni del te elite.

Vzvodi ohranjanja moči

V skoraj vseh sferah (predvsem pa v akademiji) so intervjuvanci opozorili na nekatere prakse, ki omogočajo ohranjanje moči nekaterih akterjev. Pri tem gre pogosto za nagrajevanje tistih, ki so najbolj poslušni in pripravljeni upoštevati navodila ter kimati. Sogovornik iz velikega visokotehnološkega podjetja trdi, da napredovanje pogosto poteka po logiki, *»da si najdejo maskoto, ki bo kimala, kot je treba/.../ da najdejo čim bolj medle voditelje«*. V povezavi s tem so v akademski sferi nekateri sogovorniki opozorili, da jim je bilo napredovanje onemogočeno, ker so kritizirali nekatere (sporne) prakse nadrejenih. Zgovoren je primer sogovornice, ki je iz tujine prišla z zagotovljenimi sredstvi in projektom, pa je niso zaposlili zaradi kritičnosti in je nato odšla na drugo institucijo. Opaža, da gre za nekakšen proces, ki se nadaljuje skozi generacije, vendar ni nujno, da izključuje strokovnost: *»Veliko tistih, ki so bili že med šolanjem dobri, so sprejeli to igro, so kimali avtoriteti in uspeli na karierni poti ter so bili tudi strokovno dobri. So prišli do položajev avtoritete, ki so ji prej kimali, sedaj pa pričakujejo, da bodo drugi kimali njim.«* (I-6/R).

Prav tako v akademski sferi sogovornica meni, da se kadrovanje na najvišja mesta dogaja predvsem glede na močno socialno mrežo in vpetost v sistem odločanja, kar je po njenem mnenju povezano z razmerjem moči in strahom, da bi nekdo »od zunaj« razburkal te moči in bi se »cona udobja za nekatere zmanjšala«. Kot dodaja, pa vzdrževanje pozicije moči ni nujno vedno delegirano le od zgoraj, saj bi bili ob spremenjenih razmerjih moči nekateri posamezniki primorani prevzeti druge vloge in več odgovornosti, česar morda nočejo. Pri tem je druga izmed sogovornic iz akademske sfere opozorila, da take prakse silijo najboljše kadre, ki ne morejo napredovati, v odhod v tujino.

Več sogovornikov, iz tako rekoč vseh sfer, pa opozarja, da čeprav znotraj sistema veljajo nekateri mehanizmi napredovanja, pa so za najvišje položaje potrebne zveze oz. poznanstva. V zdravstvu so pri napredovanju sicer najpomembnejši strokovnost, delavnost in strokovno znanje, vendar, kot pravi sogovornik, za najvišje položaje potrebuješ tudi zveze, saj *»vedno vsi zbirajo svoje potomce iz svojega kroga«* (I-15/ZD). Tudi v sferi visokotehnoloških podjetij so pomembna poznanstva, saj je za uspeh pomembno, da prideš v stik s pravimi ljudmi.

Zelo pogosto pa je tudi prepričanje, da je na najvišjih mestih vedno tudi politika, pri čemer so skoraj vsi mnenja, da so tam meritokratski kriteriji manj pogosti oz. se skoraj ne uporabljajo. *»Najvišji položaji v družbi so pretežno razdeljeni na podlagi sposobnosti, delno tudi na podlagi poznanstev, v politiki obratno.«* (I-13/ZD). V veliko sferah (predvsem v javni upravi, raziskovanju in zdravstvu) je delovanje sfere precej odvisno od političnih odločitev in je velik vpliv ministrstev ali drugih javnih organizacij. Sogovornik iz sfere visokotehnoloških podjetij pri tem opozarja, da obstaja veliko nasprotujočih si interesov in da se na najvišjih pozicijah odloča na podlagi teh interesov, in ne na strokovnosti. *»Strokovnjaki iz gospodarstva se pogosto ne vmešavajo v te funkcije, saj bi po strokovni plati naredili nekaj, nato pa bi jim drugi rekli, da to ni v njihovem interesu, in bi morali narediti drugače. Vsi, ki so na položajih, delajo le za lastno korist in za koristi tistih, ki so jim blizu.«* (I-10/VTP).

Ne gre pa vedno za najvišje položaje, ki so pod vplivom politike. Sogovornica iz raziskovalne sfere meni, da je čedalje več delegiranega zaposlovanja po političnih ukazih: *»Vedno več je kadrovanja od zgoraj navzdol, tudi s političnim predznakom, namesto da bi bila upoštevana avtonomija organizacij pri izbiri vodilnih oseb.«* (I-5/R). Eden izmed sogovornikov je poudaril, da v državi obstajajo podsistemi, ki so zelo povezani s specifično politično opcijo – *»tam ne moreš dobiti službe ali napredovati, če nisi prave politične opcije«*. (I-7/R). Podobno na velik vpliv politike opozarja tudi sogovornik – za področje nevladnih organizacij.

Spodbujanje povprečnosti oz. mediokracija

Pogosto sogovorniki opozarjajo, da se v družbi bolj kot uspešnost in dosežki nagraduje in spodbuja povprečnost. To opažajo na ravni družbe in vrednot, pa tudi na ravni institucionalne ureditve. Tako na primer sogovorniki iz zdravstva, akademske sfere in sfere nevladnih organizacij opažajo, da v družbi včasih obstaja strah pred izobraženimi in kompetentnimi ljudmi.

Na eni strani sogovorniki menijo, da gre za nekatere značilnosti družbe oziroma kulture. V kontekstu visokotehnoloških podjetij sogovornik opaža, da se uspeh v Sloveniji ves čas postavlja v kontekst lopo-

vov: *»Če je nekdo uspešen, je gotovo kradel, oz. če si uspešen, ti bodo tako ali tako odsekali glavo.«* (I-12/VTP). Opozarja, da to ustvarja neugodno izhodišče za vse, ki bi želeli kaj narediti, in zato veliko posameznikov odhaja v tujino. Prepričan je, da slovenska družba ne mara odstopanja od povprečja: *»Nekdo, ki je skladen s povprečjem, je bolj spoštovan, spodbujan, cenjen kot pa tisti, ki s svojimi rezultati odstopa.«* Podobno meni sogovornik iz sfere javne uprave, ki je prepričan, da *»smo Slovenci sami po sebi taki, da ne iščemo nekih priložnosti, premikov, se zelo hitro sprijaznimo z eno službo in ne iščemo nekih novih priložnosti«*. (I-9/JU). Sogovornik iz sfere raziskovanja meni, da: *»Dostikrat se ujameš v to mediokriteto, povprečnost, da dajanje idej in pobud ni v redu, saj morajo potem tudi drugi delati več, ambicioznost je problem.«* (I-4/R).

Ne gre pa le za kulturno specifiko, ampak tudi za institucionalne vzvode. Na to opozarja več sogovornikov na primeru akademske sfere. Ta omogoča zelo jasen načrt napredovanja, pri katerem se pričakuje, da bo vsakdo prišel do vrha. Obenem pa se kriteriji dotikajo predvsem kvantifikacije dosežkov, pri čemer ima veliko vlogo ARRS. Pri tem se pogosto zapostavlja dejansko znanje, raziskovalna in znanstvena odličnost. *»Sistem oz. akademski podsistem pri nas ti omogoča, da tudi če si zelo povprečen, lahko dosežeš najvišji akademski naziv, če imaš le željo in motiv in neko povprečno znanje.«* (I-4/R). Kot opozarja isti sogovornik, posamezniki zato večkrat nočejo prevzemati odgovornosti, se ne angažirajo za študente in dodatno delo, projekte, temveč dosegajo minimalne kriterije za napredovanje. Nadalje opozarja, da sistemske pomanjkljivosti vodijo v to, da niso nagrajeni najboljši in najbolj angažirani, saj *»tisti, ki so bolj angažirani in več doprinesejo k univerzi, pogosto nimajo časa za doseganje kriterijev in počasneje napredujejo«*.

Širša družbena in mednarodna perspektiva

Veliko sogovornikov je prosto dostopno izobraževanje identificiralo kot ključni vidik družbene mobilnosti v Sloveniji ter kot izrazito pozitiven mehanizem. Nekateri izmed njih izobrazbo navajajo kot prvi pogoj za uspeh. Sogovornik iz visokotehnološkega podjetja meni, da ima vsakdo v Sloveniji možnosti za uspeh, ker ima vsakdo možnosti, da doseže visoko stopnjo izobrazbe. Drugi pa vlogo izobraževanja vidijo

bolj v izenačevanju neenakosti, kot na primer sogovornica iz akademske sfere, ki meni, da *»šola še vedno poskrbi, da so vsi vključeni in tam se jih skuša učiti ne neenakosti«*. (I-4/R). Vseeno pa sogovorniki večinoma menijo, da so poti za uspeh pri nekaterih bolj odprte kot pri drugih. Predvsem pri tem omenjajo posameznike iz deprivilegiranih okolij in v primeru nasilja ali alkoholizma v družini. Eden izmed sogovornikov je opozoril tudi na regionalne razlike, ki jih javno šolstvo ne more izničiti. *»Otroci v vzhodnem delu države, četudi obstajajo javne šole, imajo že v štartu slabše možnosti kot nekdo v osrednji Sloveniji.«* (I-8/JU).

Ključne omejitve pozitivne družbene mobilnosti so po mnenju večine sogovornikov predvsem povezane z neugodnimi razmerami v družini, predvsem v primerih nasilja v družini, alkoholizma, hude revščine. Ena izmed sogovornic meni, da niti meritokratski principi ne morejo izničiti te neenakosti, saj *»tisti, ki prihajajo iz nestimulativnih okolij, niti ne morejo priti do nivoja, kjer se nagrajevanje lahko začne izvajati.«* (I-R/3).

Nasprotno pa so lahko ugodne življenjske okoliščine tudi velika spodbuda pri družbeni mobilnosti. Pri tem sogovornica omenja velik vpliv podedovanega bogastva, predvsem nepremičnin, ki omogočajo lažji začetek samostojne življenjske poti in napredovanje po družbeni lestvici.

Večinoma sogovorniki menijo, da obstajajo države, kjer je večji pou-darek na izbiri kompetentnih ljudi, torej najbolj sposobnih za določeno pozicijo. Menijo, da so te države tudi bolj razvite, čeprav se pogosto pojavlja dvom o tem, kaj je vzrok in kaj posledica. Torej, ali so države bolj razvite zato, ker upoštevajo bolj meritokratske principe, ali pa jih lahko bolj upoštevajo prav zato, ker so bolj razvite.

Nabor držav, v katerih se bolj uporabljajo meritokratska načela pri zaposlovanju in nagrajevanju, je v vseh sferah precej podoben, prednjačijo skandinavske države, ZDA, Švica, Nemčija, Nizozemska in druge zahodnoevropske države. Eden izmed sogovornikov je to povezal s protestantskim načinom razmišljanja, saj so takšni mehanizmi pogostejši v državah s protestantsko etiko.

Slovenijo večina sogovornikov uvršča v *»zgornji srednji razred«*, torej med boljše države Vzhodne in Srednje Evrope, vendar za najboljšimi

državami. Pogosto je mnenje, da ima Slovenija veliko perspektive, je spodbudno okolje in se trudi napredovati v večji meritokratskosti, vendar jo omejujejo nekatere značilnosti, povezane z majhnostjo ali zgodovino.

3.3.2 Razumevanje kompetenc, zaslužnosti in dosežkov v različnih sferah

Pravzaprav v vseh sferah sogovorniki opozarjajo, da formalno izobraževanje oz. diploma, certifikat ni nujno tudi kazalnik znanja. Sogovornik iz sfere visokotehnoloških podjetij meni, da se diplome pridobivajo po avtomatizmu, pri čemer posamezniki ne vedo, kaj bi radi počeli v življenju, se ne trudijo in je premalo povezave s praktičnimi projekti, zato *»je izobrazba premalo cenjena, ker si v resnici v gospodarstvu nihče ne predstavlja, kakšna znanja točno predstavlja posamezni naziv«* (I-12/VTP). Sogovornik iz javne uprave ugotavlja, da so diplome postale zelo razširjene, vendar za njimi ne stoji primerljivo znanje kot pred časom. *»Vidim velik razkorak med tem, kaj je formalno znanje in kaj je dejansko izkušnja, pogled na svet, tega primanjkuje.«* (I-8/JU). Nekateri so celo prepričani, da *»vsi študirajo, a nič ne znajo«* (I-15/ZD). Glavni razlog pa ni le v množičnosti izobraževanja, ampak tudi v vsebini izobraževanja, znanje je večinoma zastarelo, ali pa si nekateri ne zapomnijo veliko: *»Formalna izobrazba je sicer pomembna, ker da razgledanost in širši pogled na svet, vendar je tisto, kar je naučeno v šoli, hitro pozabljeno, včasih tudi zastarelo...«* (I-7/R(NVO)).

Poleg stopnje in smeri izobrazbe se v večini sfer uporabljajo tudi drugi načini merjenja in vrednotenja kompetenc posameznikov. Tako na primer v visokotehnoloških podjetjih pri zaposlovanju pogosto uporabljajo sistem priporočil, lahko pisnih, lahko pa z navedbo in klicem prejšnjih delodajalcev kandidata, kjer se pozanimajo o izkušnjah dela z njimi. Žazeleni so še drugi dokazi, ki pričajo o kvalitetah kandidata, vendar pri tem več sogovornikov opozarja, da zgolj navedba na življenjepisu ni dovolj: *»(priporočilo) je vedno boljši feedback kot nekaj, kar pač piše, drugo je lahko v realnosti«*. Pri tem je pogosto pomembna vpetost v druge, pristočasne aktivnosti in organizacije, kar služi kot dokaz večšin.

Upoštevajo so merljivi rezultati, na primer število dobljenih, izvedenih ali končanih projektov, v raziskovalni sferi pa so zelo pomembni

tudi kvantitativni kriteriji in doseganje točk, kar pa je velik del sogovornikov označil za neustrezno.

V nekaterih sferah se pogosto uporablja tudi poskusna doba za nove zaposlene, na razgovorih se uporabljajo različne igre vlog in preverjanje reakcij v določenih situacijah, nekatere organizacije pa organizirajo preizkuse znanja. V zdravstveni sferi so za napredovanje in uspeh v sferi pomembni še drugi kriteriji, povezani z znanjem in strokovnostjo, kot so dodatna strokovna dela in uspešno znanstveno delo. V javni upravi sogovornik omenja, da je izjemnega pomena doprinos k organizaciji, razmišljanje o reševanju problemov in izboljšanju procesov.

Več sogovornikov omenja, da je pomembna kompetenca vključenost v druge organizacije, različno udejstvovanje, preko katerega se lahko sklepa o pridobljenih veščinah in kompetencah (npr. vodstvene sposobnost, izkušnje z delom v ekipi itd.).

Doseganje najvišjih mest

Veliko sogovornikov iz vseh sfer je opozorilo, da so za najvišje pozicije potrebna drugačna znanja in kompetence kot za strokovno uspešnost znotraj področja, kar vpliva na to, kdo zaseda najvišja mesta. Tako sogovornik na primeru zdravstva opisuje, da so na pozicijah odločevalcev *»na eni strani politika, ki ni kos razmeram, na drugi strani pa strokovnjaki, ki so odlični za strokovno delo, pa nimajo vodstvenih sposobnosti ali moči za odločanje«* (I-14/ZD), in opozarja na pomen zaledja, ki omogoča sprejemanje odločitev na najvišji ravni. Podobno opažajo sogovorniki v akademski sferi, in sicer, da funkcije pogosto prevzemajo ljudje, ki nimajo veliko znanja, pomembnega za vodenje institucij, kar lahko po mnenju enega izmed sogovornikov omogoča malverzacije in izkoriščanje funkcij za zadoščanje ožjih interesov.

Z vidika kompetenc je veliko sogovornikov opozorilo, da za vodstvene funkcije niso nujno pomembne iste kompetence kot za uspeh v sferi. V primeru visokotehnoloških podjetij sogovornik opozarja, da obstaja velika razlika med specializiranimi znanji in kompetencami, ki jih potrebujejo vodilni: *»Potrebna je tudi diplomacija, ne samo dobri rezultati. Potrebne so tudi druge kompetence, menedžerske sposobnosti, možnosti vplivanja*

na druge in sodelovanje izven meja, vodstvene kompetence. Nekdo je lahko dober za doseganje rezultatov, vendar nima najboljših vodstvenih kompetenc.» (I-10/VTP). Tudi v primeru manjših visokotehnoloških podjetij se naslednji sogovornik strinja, da »lahko ima podjetje najbolj izobražen kader, pa če ga ne zna voditi, ne bo uspešno«. (I-12/VTP).

Na primeru akademske sfere sogovornik meni, da bi moral biti dekan nekdo, ki že ima najvišji akademski naziv, vendar pa mora imeti še druge sposobnosti: *»Da ima tudi neko širino, širši mednarodni kontekst, sposobnost navezovanja stikov z drugimi ter prepoznavanje potenciala med zaposlenimi, da zna delegirati delo in zaupati delavcem.« (I-4/R). Tako na ravni sfere kot v družbi druga sogovornica meni, da so na nižjih pozicijah pomembnejša specializirana, ozka znanja, a višje po lestvici, kot se premikamo, pomembnejša so interdisciplinarna znanja.*

Kot razlaga sogovornik, pa so se v nekaterih organizacijah javne uprave s tem namenom odločili za dodatna usposabljanja v vodstvenih veščinah za tiste, ki so bili prepoznani kot najbolj kompetentni in uspešni.

Pogosto sogovorniki opozarjajo na velik pomen želje po uspehu, ki je včasih pomembnejša od samih kompetenc in uspešnosti. Po mnenju več sogovornikov se je za napredovanje na vodilne položaje treba izpostavljati in načrtno delati za to. Eden izmed sogovornikov meni, da so v zdravstvu nagrajeni tisti, ki so najbolj glasni in si najbolj želijo biti pomembni, ter pravi, da *»vodstveni položaj ni nujno odraz kompetenc in sposobnosti« (I-14/ZD). Tudi na področju visokotehnoloških podjetij veliko vlogo igra samomotivacija, v eni izmed večjih podjetij pa je sogovornik prepričan, da na vodilna mesta večinoma pridejo le »ambiciozneži z veliko ega« (I-11/VTP).*

Da je za napredovanje ključna motivacija, je prepričan tudi sogovornik iz sfere nevladnih organizacij, v kateri je zaposlitev malo in se bije nenehno boj za financiranje in so tako uspešni le tisti najbolj zagnani. Kot opozarja, pa to ni vedno povezano tudi z največjo kompetentnostjo. *»Težko je to enačiti s sposobnostmi in kompetencami, človek jih ima ali pa jih nima, bolj sta pomembna zagnanost in povezovanje ljudi.« (I-7/RNVO). Podobno meni več sogovornikov iz akademske sfere, in sicer, da je za vodstveni položaj vedno nujna želja, ki pa ni nujno neposredno povezana s*

kompetentnostjo; da najvišje položaje pogosto zasedajo posamezniki, ki so izredno ambiciozni, vendar ne nujno tudi najbolj kompetentni. Posledično nekateri v akademski sferi ugotavljajo, da pogosto tisti, ki jih skupnost prepoznava za najboljše, nočejo biti izpostavljeni in ne pridejo do vodstvenih položajev. »Nekateri se bojijo, da se bo njihova akademska kariera zaustavila, nekateri pa bi bili na visokih položajih že takoj.« (I-4/R). V veliko primerih pa si tega niti ne želijo: »Pogosto se tisti najbolj sposobni raje posvetijo stroki in tistemu, kar jih veseli.« (I-15/ZD).

3.3.3 Vrste znanja in kompetenc za uspeh

Intervjuvanci so v sklopu vprašalnika odgovarjali tudi na vprašanje, katere kompetence ocenjujejo kot ključne za uspeh znotraj njihove sfere. Odgovore prikazujemo v spodnji tabeli.

Tabela 3.2: Najpomembnejše kompetence za uspeh v posamezni sferi

Zdravstvo	• izobrazba • dodatna strokovna znanja, obnavljanje znanj • dobro delo
Visokotehnoška podjetja	• izobrazba • lojalnost • pripravljenost za konstantno učenje • motiviranost • fleksibilnost • skupinsko sodelovanje • osebne lastnosti
Javna uprava	• izobrazba • doseganje formalnih kriterijev (ocene)
Raziskovanje	• izobrazba • doseganje formalnih, merljivih kriterijev (točke, objave, dobljeni projekti) • motivacija • avtonomnost pri delu
Nevladne organizacije ³⁹	• delo v skupini • zmožnost izpeljave celotnega projekta • empatija

Vir: lastna analiza, 2020/2021.

Ključno za skoraj vse sfere je, da je izobrazba zelo pomembna za uspeh v sferah predvsem z dveh vidikov, ki sta podobna vlogi izobrazbe pri zaposlovanju. Na eni strani je izobrazba zelo pomembna zaradi specializacije in specifičnih znanj, ki jih daje posamezniku (predvsem

³⁹ Eden izmed sogovornikov deluje tako v raziskovalni sferi kot v sferi nevladnih organizacij in je na to vprašanje odgovarjal z vidika vodje nevladne organizacije.

v sferi zdravstva in visokotehnoloških podjetij). Na drugi strani pa je izobrazba pomemben formalni kriterij (doktorat je vstopna točka za začetek kariere v raziskovanju) in npr. v javni upravi ni povezan z vsebino izobraževanja, temveč z višino dosežene izobrazbe, ki omogoča napredovanje na nekatera delovna mesta.

Nadalje smo sodelujoče povprašali tudi o kompetencah, za katere ocenjujejo, da so ključne v sodobnih družbah. Odgovore prikazujemo v spodnji tabeli glede na sfero, iz katere prihajajo sogovorniki.

Tabela 3.3: Najpomembnejše kompetence v sodobnih družbah glede na sfero sogovornika

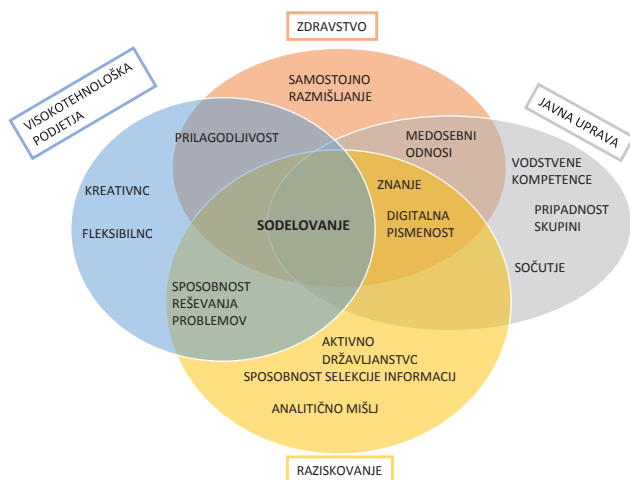
Zdravstvo	• sposobnost učenja, • prilagodljivost • socialne veščine (psihološka znanja) • sodelovanje (medosebni odnosi) • informacijska pismenost
Visokotehnološka podjetja	• prilagodljivost • sposobnost reševanja problemov • ustvarjalnost • povezovanje (sodelovanje različno mislečih za reševanje problema)
Javna uprava	• vodstvene kompetence • projektno vodenje • sodelovanje (pripadnost skupini) • sočutnost (odnos do sočloveka) • digitalne kompetence
Raziskovanje	• razumevanje in reševanje kompleksnih problemov (zmožnost presoje o prihodnosti in družbenem razvoju) • razločevanje bistvenega od nebistvenega (definiranje problemov) • sodelovanje (ustvarjanje skupnosti za reševanje problemov, socialnih mrež, povezovanje z drugimi sferami) • kritično mišljenje • znanje • digitalne kompetence • državljanske kompetence • različne pismenosti (kulturna razgledanost)

Vir: lastna analiza, 2020/2021.

Opazimo lahko, da je mnenje o kompetencah, ki so pomembne v sodobnih družbah, precej različno glede na sfero. Znotraj sfere je bilo moč ugotoviti precej ujemanja glede pogleda na te kompetence. Predvsem v zdravstveni sferi vsi sogovorniki menijo, da je ena najpomembnejših kompetenc v sodobnih družbah sposobnost učenja. Podobno skoraj vsi sogovorniki v raziskovalni sferi menijo, da so med najpomembnejšimi kompetencami tiste, ki so usmerjene v reševanje problemov in kompleksnih družbenih pojavov. Sicer pa, kot opazujemo na spodnjem diagramu, ni velikega konsenza o tem, katere so ključne kompetence v

sodobnih družbah. Opazimo pa lahko skupno točko, ki se zelo pogosto pojavlja v vseh sferah, in sicer sodelovanje. To je vidno tudi v spodnji shemi, kjer odgovore prikazujemo v obliki vennovega diagrama.

Slika 3.1: Vennov diagram kompetenc, ki jih intervjuvanci navajajo kot ključne v sodobnih družbah.

Vir: lastna analiza, 2020/2021.

Pri tem sogovorniki navajajo različne vrste sodelovanja, na primer:

- vsesplošno sodelovanje;
- povezovanje različno mislečih pri reševanju istih problemov;
- pripadnost skupini; zmožnost stopiti skupaj;
- ustvarjanje skupnosti za reševanje problemov;
- povezovanje z drugimi sferami;
- sposobnost pridobivanja neformalnih mrež in sodelovanja z drugimi ljudmi.

Te ugotovitve se skladajo z razmišljanjem sogovornikov glede specialističnih in interdisciplinarnih znanj, kjer so specialistična znanja zelo pomembna, vendar je ključno povezovanje med njimi. Večina sogovornikov meni, da je interdisciplinarnega sodelovanja premalo, predvsem v raziskovalni sferi. »V resnici se interdisciplinarnost sploh ne goji, znanstveni podsistem tudi v vrhu ne razmišlja strateško in ne razmišlja o svoji funkciji spreminjanja na boljše, gre za birokratske, politične funkcije.« (I-2/R).

Pomen specialističnega ali interdisciplinarnega znanja

V grobem lahko ločimo tri vrste mnenj glede pomena specialističnega in interdisciplinarnega znanja v družbi:

- Pomembno je oboje, specialistično in interdisciplinarno znanje: v to skupino spada največ sogovornikov. Pri tem večinoma menijo, da so v družbi pomembni posamezniki, ki se visoko specializirajo, ter posamezniki, ki so sposobni sklepati kompromise in povezovati specialiste.
- Pomembnejša so interdisciplinarna, širša znanja: nekaj sogovornikov meni, da so bolj kot specialistična znanja pomembna interdisciplinarna, predvsem z vidika timskega sodelovanja, širšega razumevanja družbenih problemov in širše razgledanosti. *»Če se preveč specializiramo za eno majhno temo, je težje razumeti celoto okoli nje. Če pa imamo širše znanje, se vedno lahko posvetimo posameznim temam.«* (I-8/RU). Pri tem večina sogovornikov dodaja, da je v nekaterih poklicih specializacija nujna, kar ni ovira za večjo interdisciplinarnost. V tem kontekstu je to razmišljanje podobno prvi skupini.
- Pomembnejša so specifična znanja: nekaj posameznikov meni, da so v sodobnih družbah najpomembnejša predvsem specifična znanja, ki omogočajo napredovanje stroke. Predstavnik iz sfere visokotehnoloških podjetij meni, da so specialistična znanja pomembna tudi zato, ker *»posameznik mora najti nekaj, v čemer izstopa«* (I-10/VTP).

Glede pomena specialističnih in interdisciplinarnih znanj nastajajo velike razlike glede na sfero, kar je pričakovano:

- V zdravstveni sferi so specialistična znanja zelo pomembna, prav tako se področja vse bolj specializirajo. Interdisciplinarnosti je bolj malo oziroma je razumljena kot povezovanje različnih specialističnih znanj.
- V sferi visokotehnoloških podjetij so pomembna različna znanja, predvsem odvisno od delovnega mesta. Na nekaterih delovnih mestih (npr. v laboratorijih, razvoju) so zelo pomembna specifična znanja, vendar se vsi sogovorniki zavedajo pomena interdisciplinarnih in širših znanj. Več sogovornikov je omenilo, da širša znanja potrebujejo predvsem zaposleni na vodilnih položajih ter posamezniki, ki lahko povezujejo specialistične posameznike.
- Tudi v sferi javne uprave so mnenja različna. Na eni strani sogov-

orniki menijo, da so interdisciplinarna znanja, razumljena kot širša razgledanost in nenehno učenje, pomembnejša in omogočajo sodelovanje. Na drugi strani pa so službe znotraj javne uprave precej ozko usmerjene in se med opravljanjem dela precej specializirajo in vsak opravlja le svoje delo. Sogovorniki pa opozarjajo, da je za nekatere poklice specializacija nujna in širša znanja ne omogočajo ustreznega dela (npr. informatika).

- V raziskovalni sferi so sogovorniki večinoma prepričani, da je pomembnejša specializacija, vendar dajejo vtis, da bi si želeli več interdisciplinarnosti. Večinoma menijo, da je pomembno oboje. *»Specialistična znanja so pomembna za razvoj stroke kot take, hkrati pa niso dovolj in so interdisciplinarne povezave med področji zelo pomembne.«* (I-3/R). Večinoma so mnjenja, da je pomembno, da imajo posamezniki specialistično znanje, vendar so sposobni ta znanja povezovati z drugimi in jih nadgrajevati z angažiranostjo v skupnosti, aktivnim državljanstvom.

Pri odgovorih je moč ugotoviti, da prihaja do drugačnega razumevanja interdisciplinarnega znanja. V sferah, kjer je bolj prisotna specializacija že med izobraževanjem (zdravstvo in raziskovanje, deloma tudi visokotehnološka podjetja na nižjih funkcijah), je interdisciplinarnost razumljena kot povezovanje različnih sfer specializiranih znanj, večje sodelovanje in združevanje. Drug vidik razumevanja interdisciplinarnih znanj (predvsem v javni upravi in deloma v visokotehnoloških podjetjih) pa je v smislu širine znanj in splošne razgledanosti, ki jo ima posameznik. Iz tega vidika je pogosto tudi razmišljanje, da so interdisciplinarna znanja pomembna predvsem na višjih položajih ter pri sklepanju socialnih stikov.

Profesionalna integriteta in etika

V vseh sferah so sogovorniki mnjenja, da so profesionalna avtonomija, etika in integriteta izjemnega pomena pri delu in v družbi. Pogosto pa je tudi mnenje, da za uspeh niso najpomembnejše, se da uspeti tudi brez teh kvalitete oziroma je včasih celo bolje, če jih posameznik nima. *»V idealnem svetu so izjemno pomembne, ampak žal je v realnosti to treba postaviti v sekundarni plan oziroma jih celo zanikati in igrati igro širše družbene sfere.«* (I-3/R).

Predvsem v raziskovalni sferi se pojavljajo očitki, da omenjene kvalitete niso dovolj cenjene in spodbujane na institucionalni ravni ter se institucije na njihove kršitve ne odzivajo ustrezno, kar v ospredje postavlja osebno odgovornost. *»Ključnega pomena so tudi na ravni institucij. Včasih se institucije ne soočijo s tem ustrezno in takrat je osebna integriteta še toliko pomembnejša.«* (I-2/R). Kot meni drug sogovornik iz raziskovalne sfere: *»Preseneča me, kako za njeno (profesionalna avtonomija op. p.) erozijo vedno bolj skrbijo kar člani same akademske skupnosti.«* (I-1/R).

3.4 Ključne ugotovitve poglavja

Enoznačnega kriterija, ki bi nam povedal, kako meritokratska je posamezna družba, nimamo, lahko pa uporabimo kombinacijo različnih indikatorjev, s katerimi se lahko tej oceni približamo, in sicer na podlagi ravni kognitivne mobilizacije posameznih družb, njihovega odnosa do vrednot meritokracije in znanosti ter podatkov o upoštevanju meritokratskih kriterijev pri zaposlovanju. Ti podatki nam seveda omogočajo le grob oris in jih moramo s take perspektive tudi razumeti. Kljub temu pa se države v različne kategorije uvrščajo dovolj konsistentno, da lahko ocenjujemo, katere so bolj in katere manj meritokratske. Med bolj meritokratske absolutno lahko uvrstimo nordijske države ter nekatere zahodnoevropske, medtem ko nekdanje socialistične države, predvsem pa Bolgarija, Romunija in Hrvaška, spadajo med najmanj meritokratske države. Slovenija je v tem kontekstu pogosto blizu povprečja, a se večkrat uvršča med manj meritokratske države.

Ta razdelitev se precej ujema z osebnimi mnenji posameznikov na vodilnih pozicijah različnih družbenih sfer v Sloveniji. Še več pa lahko iz obravnavanih intervjujev sklepamo o meritokraciji v Sloveniji in njenem razumevanju v različnih družbenih sferah. Opazimo lahko, da obstaja močna zavest in težnja po uporabi meritokratskih načel v vseh družbenih sferah, vendar je prisoten precejšen dvom, da se ta načela uporabljajo na nacionalni ravni pri določanju najvišjih položajev v družbi. Glede uporabe meritokratskih načel so velike razlike med visoko institucionaliziranimi, birokratsko vodenimi okolji, kjer so stroga pravila

zaposlovanja in napredovanja, ter med tržno usmerjenimi okolji, ki so bolj prilagodljiva pri razumevanju zaslug in vloge izobraževanja.

Opažamo, da izobraževanje še vedno igra pomembno vlogo, vendar ne vedno kot dokaz o obstoju veščin in znanja. Diploma je včasih le formalnost, stopnja izobrazbe je pomembnejša od področja in vsebine. Po drugi strani pa je diploma, predvsem v komercialnih sferah, lahko dokaz za vztrajnost in prizadevnost posameznika oziroma dokaz, da je sposoben dokončati projekt. Pogost je dvom o tem, kakšno znanje se skriva za nazivom oziroma diplomom.

Nekateri ključni dejavniki, ki omejujejo uporabo meritokratskih principov, so predvsem vzrodi ohranjanja moči, ki se kažejo v praksi spodbujanja tistih, ki kimajo; tistih, ki spadajo v določeno skupino; ali pa z vplivom politike na kriterije izbora. Pomemben dejavnik zaviranja meritokracije je tudi mediokracija oziroma podpiranje povprečnosti. Na eni strani lahko ta pojav opazujemo s kulturnega vidika Slovenije, kjer uspeh ni nekaj zaželenega, temveč uspešne ljudi vidimo kot tatove; pa tudi z institucionalnega vidika, ki je pogosto povezan s kvantificiranjem rezultatov, ki omogočajo promocijo povprečnih ljudi, ki dobro igrajo po pravilih in pridobijo dovolj točk.

Predstavniki različnih podsistemov navajajo različne veščine in kompetence, ki so potrebne za uspeh v teh sferah, v tem okviru se razlikuje tudi pomen znanja. Dejstvo, da so za uspeh na različnih področjih potrebne različne veščine, ni preveč presenetljivo. Še posebno, če primerjamo medicino z nevladnim sektorjem, je to popolnoma smiselno. Zanimivo pa je te kompetence primerjati s tistimi, ki so jih sogovorniki označili kot ključne za sodobno družbo. Tu je prekrivanja zelo malo. Obstaja samo ena kompetenca, ki so jo kot pomembno omenili pripadniki vseh sfer, in to je sodelovanje. To opisujejo bodisi kot sodelovanje med ljudmi iz različnih okolij, z različnimi veščinami, kot več interdisciplinarnosti in kot gradnjo skupnosti za reševanje problemov. To se precej razlikuje od veščin, potrebnih za uspeh na nekaterih področjih, in tudi od njihovih mnenj o pomanjkanju interdisciplinarnosti znotraj sfere.

4. Meritokracija in družba tveganja – stroka v pandemiji covida-19

To poglavje meritokracijo kot princip promocije znanja in izbire najbolj kompetentnih posameznikov na ustrezna mesta umešča v kontekst družb tveganja. Pandemija covida-19 osvetljuje vse značilnosti sodobnih družb tveganja in izzivov, ki jih to prinaša, ko govorimo o vlogi znanja v družbah. Čeprav tveganje naravnih nesreč in pandemij poznamo že od nekdaj, pa je razsežnost trenutne pandemije močno povezana z družbenim in globalnim razvojem. Prav velika mobilnost posameznikov ne le na lokalnem, ampak tudi na globalnem nivoju je povzročila, da se je virus hitro razširil po vsem svetu (Zinn 2020).

Pomembna vloga znanstvenikov, stroke oziroma ekspertov je bila vidna že vse od začetka in na različnih nivojih. Sprva za ocene resnosti tveganja in analiziranja bioloških značilnosti virusa in njegovega širjenja, odkrivanje načinov zdravljenja in novih zdravil ter cepiv, pa tudi z vidika oblikovanja javno-politične reakcije na nevarnost. Znanje je postalo centralno na mednarodnem nivoju, v okviru mednarodnih organizacij, kot je Svetovna zdravstvena organizacija, na nacionalnem nivoju v okviru oblikovanja posebnih svetovalnih skupin vladam ter na lokalnem nivoju v okviru strokovnih navodil in priporočil za ravnanje in prilagojeno obnašanje na tako rekoč vsakem področju.

Pandemija covida-19 v vseh vidikih presega zgolj zdravstveno krizo, zaradi prepletenosti zdravstvenih in družbenih vidikov jo mnogi poimenujejo *sindemija* namesto pandemija. V sodobnih, globaliziranih družbah spopadanje z njo poteka v treh razsežnostih – prostorski (spopadanje ni lokalizirano, razširjeno je na svetovno skupnost), čas-

ovni (nima časovnih omejitev oz. te še niso znane) ter socialni (omejuje in ogroža odnose med ljudmi) (Ule 2021). Spopadanje z epidemijo tako ne pomeni le ustavljanje širjenja virusa in reorganiziranje zdravstvenega sistema, ampak so potrebne tudi politike za ohranitev zaposlitev in zagotavljanje ekonomske in socialne varnosti prebivalcev ter zagotavljanje drugih podpornih ukrepov na vseh ravneh življenja (npr. šolanje, mentalno zdravje, družinska podpora ...). Ne gre torej le za vprašanje pomena znanja in koliko se družbe zanašajo na stroko, pač pa tudi, kako navigirajo v poplavi različnih znanj in ekspertiz.

4.1 Opis in metodologija raziskave

To poglavje temelji na analizi arhiva primarnih in sekundarnih dokumentov, ki smo jih zbirali od začetka pandemije covida-19. Gre za zbirko dokumentov uradne komunikacije Vlade Republike Slovenije, zapisnikov strokovne skupine, novinarski člankov in intervjujev, spletnih zapisov in drugih komentarjev, ki se tematsko navezujejo na vprašanje obvladovanja pandemije in odnosa med stroko, politiko in javnostjo. Gre za javna mnenja, razlage, izjave različnih akterjev, ki dajejo vpogled v ključne odnose, hkrati pa soustvarjajo javni diskurz. Omenjene dokumente smo analizirali s kombinacijo metode kritične analize diskurza in vsebinske analize.

Kritično analizo diskurza smo uporabili na dokumentih uradne komunikacije vlade. Kritična analiza diskurza nam namreč daje vpogled v odnose in razmerja med različnimi akterji, ki so vpeti v komunikacijo. Tako kritična analiza diskurza ne vsebuje le opisa in interpretacije diskurza znotraj konteksta, temveč tudi razlago in interpretacijo, zakaj in kako diskurz poteka ter je preko diskurza mogoče analizirati razmerja moči (Machin in Mayr 2012).

Ključno vprašanje kritične analize diskurza je bilo, kakšne odnose med politiko in stroko lahko zaznamo v uradni komunikaciji Vlade Republike Slovenije v primeru upravljanju pandemije covida-19. Vlada je že v začetku epidemije kot ključno komunikacijsko orodje izbrala novinarske konference, ki jih je organizirala enkrat ali večkrat na dan.

Po vsaki novinarski konferenci so na svoji uradni strani objavili pisno izjavo za javnost oziroma povzetek novinarske konference. Kritična analiza diskurza se osredotoča na te izjave za javnost.

Za časovno obdobje analize smo izbrali obdobje od 1. 10. 2020, ko so kriteriji pandemije glede števila novih primerov in hospitalizacij že jasno kazali, da gre za izbruh drugega vala pandemije, ter do 31. maja 2021, ko je bila epidemija uradno preklicana. V omenjenem časovnem obdobju smo v kategoriji koronavirus na uradni strani vlade identificirali 536 izjav za javnost. Te smo filtrirali tako, da smo ohranili samo tiste, ki se nanašajo na novinarske konference, in identificirali smo skupno 197 izjav za javnost, ki smo jih vključili v kritično analizo diskurza, ki smo jo opravili s programom Atlas.ti.

Program Atlas.ti omogoča hitro in pregledno urejanje dokumentov, prepoznavanje pojmov in delov besedila, iskanje izrazov ter kodiranje (Lamut v Adam 2012, 123). Dokumente izjav za javnost smo poimenovali glede na datum nastanka dokumenta ter jih naložili v program. Na podlagi teoretičnih izhodišč, raziskovalnih vprašanj in metodoloških smernic kritične analize diskurza (glej predvsem Machin in Mayr 2012; Paltridge 2012) smo opredelili več kod, na podlagi katerih smo označili dele besedila, ki so predstavljali naše enote analize:

- omembe stroke/strokovnjakov/ekspertov kot skupine,
- omembe drugih skupin akterjev (ministri, inšpektorji, psihologi, člani gospodarskih in drugih združenj ...),
- omembe stroke ali ekspertov poimensko,
- omemba drugih akterjev poimensko.

Ta faza raziskovanja nam je že omogočala vpogled v pogostost pojavljanja posameznih akterjev v besedilih. Pridobljene enote besedila smo nato ponovno kodirali v več fazah glede na določene kriterije:

- V prvi fazi smo analizirali omembe stroke/ekspertov v povezavi s sprejemanjem ukrepov in jih kodirali glede na njihovo vlogo pri sprejemanju ukrepov. Temu je sledila predvsem vsebinska analiza novokodiranih pojmov.
- V drugi fazi smo analizirali omembe stroke/ekspertov in drugih ak-

terjev poimensko ter jih ponovno kodirali glede na način poimenovanja (uporaba znanstvenih nazivov, funkcij in poklica pri poimenovanju). Izbire poimenovanja in predstavljanja akterjev namreč pozornost usmerjajo na nekatere vidike posameznikov, kar vpliva na način, kako dojemamo te posameznike. Funkcionalizacija poudarjanja poklica in izobrazbe pri poimenovanju lahko npr. konotira legitimnost, reprezentacija častnih nazivov in kredenc pa lahko nakazuje na senioriteto, pomembnost in avtoriteto posameznika (Machin in Mayr 2012).

Program Atlas.ti omogoča kvantitativen prikaz uporabljenih kod, kar nam omogoča pregled nad velikim številom besedil ter večjo generalizacijo.

Drugi del analize primarnih in sekundarnih virov pa temelji predvsem na vsebinski analizi. Osrčje analize je analiza zapisnikov Strokovne skupine za zajezitev in obvladovanje epidemije, ki jo je kot posebno svetovalno telo oblikovalo Ministrstvo za zdravje. Zapisniki strokovne skupine niso javno dostopni. Prvič smo jih pridobili 15. januarja 2021 na pisno zaprosilo s sklicem na dostop do informacij javnega značaja. Ministrstvo je posredovalo vse zapisnike strokovne skupine od njene ustanovitve do zadnjega sestanka pred našim zaprosilom. Naknadno smo 15. 6. 2021 na ministrstvo zaprosili še za preostale zapisnike strokovne skupine in jih 8. 7. 2021 prejeli po elektronski pošti. Skupaj tako analiziramo zapisnike delovanja strokovne skupine na 32 sestankih v skupno osmih mesecih. Pregledna tabela analiziranih zapisnikov je priložena disertaciji. Analiza zapisnikov se nanaša na enako časovno obdobje, torej od 1. 10. 2020 do 31. 5. 2021.

Zapisnike smo za izbrano obdobje analizirali z uporabo programa Atlas.ti, ki omogoča lažji pregled nad besedili in označevanje besedil za vsebinsko analizo. V analizi smo se osredotočili predvsem na zapise, ki bi nam omogočili uvid v delovanje strokovne skupine, njene odnose z ministrstvom oziroma vlado ter odnose znotraj strokovne skupine. Analiza je podkrepljena z dodatnimi viri, predvsem z novinarskimi članki, intervjuji in drugimi dokumenti arhiva. Povzetek vseh obravnavanih sestankov z vidika udeležbe in vsebinskega obravnavanja je priložen disertaciji.

4.2 Epidemija covida-19 v Sloveniji

Ob koncu leta 2019 se je, sprva le na Kitajskem, kmalu pa po celotnem svetu, začel širiti novi koronavirus, ki je predvsem (a ne le) pri starejših in kronično bolnih povzročal hudo obliko pljučnice. Prvi primer koronavirusa smo v Sloveniji odkrili 4. marca 2020, točno teden dni prej, preden je Svetovna zdravstvena organizacija razglasila svetovno pandemijo covida-19. V Evropi je bilo prvo žarišče virusa v Italiji, zaradi globalne povezanosti in mobilnosti ljudi pa ga je bilo nemogoče zadržati, in že kmalu se je razširil po celotnem svetu. Od takrat smo bili priča več različnim valovom pandemije in izbruhom, ki pa niso prizadeli vseh držav sočasno in enakomerno.

- Prvi val pandemije covida-19 lahko v globalnem smislu časovno umestimo v obdobje od marca do septembra 2020. Pri tem se je glavnina prvega vala v Evropi in Severni Ameriki končala do poletja 2020, medtem ko je predvsem v Južni Ameriki ta val sledil pozneje. V Sloveniji je prvi val trajal od marca do maja 2020, med poletjem pa okužb z novim koronavirusom skoraj ni bilo. Septembra 2020 pa že zaznamo prve začetke drugega vala. Za prvi val je značilno, da je močnejše prizadel države zahodne in južne Evrope (predvsem so bile na udaru Italija, Španija in Velika Britanija) ter ZDA, države srednje in vzhodne Evrope pa so jo odnesle z zelo nizkimi številkami okužb, hospitalizacij in smrti zaradi koronavirusa⁴⁰ (več o tem tudi Adam 2021). Med njimi je tudi Slovenija, ki je bila junija 2020 prva država v Evropi, ki je slovesno razglasila konec epidemije. Za obdobje prvega vala so značilni rigorozni ukrepi zapiranja, ki so bili predvsem v srednji in vzhodni Evropi zelo hitri – ob pojavu prvih okužb, preden so se te razširile po celotni državi – in javnost jih je upoštevala.
- Drugi val lahko v globalnem smislu opredelimo v času od oktobra 2020 do februarja 2021. Ta val je hudo zajel predvsem severnoameriške države in Evropo, zlasti srednje- in vzhodnoevropske države, ki

⁴⁰ Razlage za uspešnost v prvem valu so bile različne, od visoke precepljenosti proti tuberkulozi do nižje gostote prebivalstva, manjše izpostavljenosti turizmu, manjšemu zaupanju v zdravstveni sistem in vlado, zaradi katerega so ljudje ravnali bolj samozaščitno, pojavljale pa so se tudi teorije o avtokratskih značilnostih nekaterih vlad v Srednji in Vzhodni Evropi. Mnogo teh ugotovitev je bilo v kasnejših valih ovrženih. Gotovo pa je, da so vse te države ukrepe zapiranja sprejele, ko so bile njihove številke okužb še zelo nizke (Loblova, Rone in Borbath 2021).

so jo v prvem valu odnesle brez velikih izbruhov. V Sloveniji je število okužb, s tem pa tudi hospitalizacij in smrti strmo naraščalo že v začetku oktobra 2020. Kljub strogim ukrepom zapiranja in omejitev gibanja pa je bilo število novih okužb visoko vse do maja 2021. Uradno je bila v Sloveniji epidemija razglašena vse od konca oktobra 2020 do konca maja 2021, zato glede Slovenije lahko rečemo, da sta bila drugi in tretji val epidemije združena. V tem času smo imeli več kot 250.000 pozitivnih primerov in več kot 4.500 umrlih.

- Tretji val lahko globalno opredelimo v času od marca do junija 2021⁴¹, predvsem v Evropi in Severni Ameriki je bilo za tretji val značilnih manj okužb in smrti kot v drugem valu, deloma je to moč pripisati začetku cepljenja najranljivejših delov populacije. Kot že omenjeno je v Sloveniji ta val potekal kot nadaljevanje drugega vala, vendar tudi v tem primeru z manjšimi posledicami kot v jeseni.
- Četrti val se je začel z rastjo okužb v Evropi in ZDA ob koncu poletja 2021 ter je trajal do oktobra 2021. V Evropi pa oktobra ni sledil padec okužb, temveč velik porast, ki je po številu okužb presegal drugi val, zahvaljujoč cepljenju pa je bil nižji po številu hospitalizacij in smrti. V Sloveniji smo bili od oktobra 2021 priča eksponentni rasti primerov, ki je vrh dosegla v sredini novembra, nato pa je sledil strm padec, kot je sicer pogosto značilno za izbruhe epidemije.

Tako rekoč po vsem svetu, predvsem pa v Evropi in ZDA, so bili ukrepi za zaježitev širjenja virusa enaki oziroma precej podobni. Kljub hitremu znanstvenemu napredku pri identificiranju virusa in razvoju cepiva so bili še vedno potrebni klasični epidemiološki nefarmakološki ukrepi na ravni celotne družbe predvsem usmerjeni v zmanjševanje stikov med ljudmi – zapiranje podjetij, dejavnosti in uvedba dela od doma, omejitev gibanja in stikov, zaprtje šol in vrtcev, prepoved javnega prevoza, zaprtje letališč in podobni ukrepi popolne ustavitve javnega življenja, skupaj s higienskimi ukrepi nošenja mask in vzdrževanja medosebne razdalje ter vzpostavitev sistema spremljanja okužb in izdajanja karanten. Greer in drugi (2021) v zborniku komparativnih politik v času pandemije ugotavljajo, da je za uspešno zaježitev okužbe ključna kombinacija nefarmakoliških ukrepov zapiranja, ki zatre val

⁴¹ V Južni Ameriki se je ta val začel in končal nekoliko pozneje. V obdobju od februarja do septembra 2021 je v teh državah potekal doslej največji val pandemije, tako po številu okužb kot po številu smrti (Our World In Data 2021).

okužb, ter vzpostavitev učinkovitega sistema testiranja, sledenja, izolacij in (predvsem socialne) podpore. Od decembra 2020 je eno izmed najpomembnejših vlog pri spopadanju s pandemijo prevzelo množično cepljenje. Čeprav so mnogi voditelji in strokovnjaki z začetkom cepljenja obljubljali konec pandemije, se je hitro izkazalo, da zgolj ta ukrep ne bo zadosten. Mnogo držav ni doseglo dovoljšne precepljenosti populacije za doseg množične imunosti, hkrati pa cepiva ne preprečujejo širjenja okužbe, marveč drastično vplivajo predvsem na potek bolezni in število hospitalizacij in smrti. Dodatno težavo so povzročali pojavi različnih mutacij virusa, ki so vplivali na učinkovitost cepljenja, pa tudi na hitrost širjenja in prizadetost posameznih delov sveta.

V Sloveniji smo prve ukrepe za zaježitev širjenja virusa sprejeli marca 2020, s postopno prepovedjo dogodkov za večje število ljudi in prepovedjo gibanja smo do konca marca prešli v popoln *lockdown* oz. zaprtje javnega življenja, vključno s strogimi omejitvami na mejah, ukinitvijo vseh vrst javnega prevoza ter zaprtjem letališč. Hitri ukrepi, ki so se jih ljudje ob prvotnem šoku⁴² tudi v veliki meri držali, so uspešno zaustavili prvi val širjenja virusa. Po podatkih Valicon (2020a) je v marcu 2020 manj kot 10% ljudi menilo, da so ukrepi za obvladovanje širjenja virusa prestrogi.

Nasprotna slika je sledila v drugem valu. Ukrepi zapiranja so bili sprejeti pozneje v primerjavi s širjenjem okužb, vsebovali so veliko izjem, nadzor nad spoštovanjem je bil pomanjkljiv, prav tako pa je že v začetku oktobra povsem razpadel sistem sledenja kontaktom potrjenih okužb. Raziskovalci Inštituta za biostatistiko in medicinsko informatiko Medicinske fakultete so s pomočjo posebnega modela in številčk drugega vala ugotovili, da bi ob enakih ukrepih, a z delujočim sistemom sledenja stikov in odrejanja karanten lahko zmanjšali smrtnost za kar 75%. Še večji učinek na smrtnost v drugem valu bi imelo prejšnje sprejetje ukrepov, že v septembru (Ružić Gorenjec idr. 2021). Tako zgodaj političnega in družbenega konsenza o novih ukrepih za-

⁴² Prvi val je zaznamovalo tudi hudo pomanjkanje zaščitne opreme tako za prebivalstvo kot tudi za zdravstvene uslužbenke. Zaradi globalne razsežnosti pandemije je globalno zavladalo pomanjkanje zaščitnih mask (OECD 2020), kapacitete testiranja so bile izjemno omejene, primanjkovalo je tudi ventilatorjev za predihavanje ter znanja o tem, kako najbolje zdraviti okužbo z novim koronavirusom.

piranja dejavnosti in javnega življenja ni bilo oziroma ga ni bilo niti v kasnejših mesecih. Priča smo bili nasprotovanju ukrepom veliko interesnih organizacij⁴³, politične opozicije⁴⁴ pa tudi dela javnosti. Kljub veliko večjemu številu okužb je v oktobru skoraj 40 % ljudi menilo, da so ukrepi prestrogi (Valicon 2020a). Prepozni in pomanjkljivi ukrepi, ki jih javnost (vsaj del nje) ni sprejemala in upoštevala, so preprečili padec števila okužb na raven, ki bi ga zdravstveni sistem in epidemiološko sledenje lahko normalno izvedla, zato je bilo rahljanje ukrepov skoraj nemogoče. Bari in številne druge storitve so bile zaprte več kot šest mesecev, omejitve gibanja v večernem času, t. i. policijska ura, ter lokacijska omejitev gibanja pa sta trajali več kot 170 dni.

Spomladanskemu padcu okužb je sledilo množično cepljenje prebivalstva in vzpostavitev digitalnih potrdil o cepljenju, prebolelosti ali nedavnem testiranju na ravni celotne Evropske unije. Potrdilo je v poletnem času omogočalo relativno odprte meje in razcvet turizma, ki so ga v Sloveniji dodatno pospeševali ekonomski ukrepi za pomoč turizmu v obliki turističnih bonov. Stava, da bo cepljenje končalo pandemijo, se, kot rečeno, ni obnesla in v jeseni 2021 je v Sloveniji sledil doslej najhujši val novih okužb, ki je izredno obremenil zdravstveni sistem, vendar je bilo število smrti manjše, predvsem zaradi pridobljene zaščite velikega dela prebivalcev s cepljenjem ali predhodno prebolelostjo. Kljub velikemu številu okužb ukrepi zapiranja niso sledili, glavni ukrep za preprečevanje širjenja okužb je bila uveljavitev potrdila o cepljenju, prebolelosti ali nedavnem testiranju (PCT) za katerokoli javno dejavnost ter v vseh podjetjih.

Pandemija je posegla v vse sfere človeškega življenja, čeprav gre v bistvu za zdravstveno krizo, je postala tudi socialna, izobraževalna, gospodarska pa tudi informacijska kriza. Vlade so se znašle v novem položaju, ki je zahteval hitre in odločne ukrepe v situaciji, v kateri nima-

⁴³ Sindikat vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture Slovenije je na primer glasno nasprotoval nošenju mask pri pouku za šolarje in strokovne delavce, kar je vlada sprejela v septembru 2020, proti temu ukrepu so protestirali tudi pri pristojni ministrici (Sindikat vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture Slovenije 2020), gostinci so glasno nasprotovali omejitvi delovnega časa poslovanja lokalov in restavracij (Hacler 2020).

⁴⁴ Največja opozicijska stranka SD je septembra 2020 predvsem na družbenih omrežjih zagnala medijsko kampanjo s sloganom: »Za šolo brez mask«, do katere so bili strokovnjaki biomedicinskih ved zelo kritični (Musić 2020).

jo vseh informacij in potrebnih znanj. Prisiljene so se bile posvetovati s strokovnjaki, predvsem epidemiologi in drugimi strokovnjaki biomedicinskih ved, da bi s svojimi ukrepi zaščitile javno zdravje in preprečile smrt, hkrati pa omejile posledice zdravstvene krize na drugih nivojih. Tudi pritisk javnosti je zahteval večjo vključenost strokovnjakov v odločanje, vendar, kot je že obravnavano v prejšnjih poglavjih, gre za kompleksen odnos, na katerega vpliva veliko dejavnikov.

4.3 Vloga stroke v pandemiji covid-19 v svetovni oz. evropski perspektivi

Zaradi neodzivnosti Evropske unije in njenih institucij so se evropske države, tako kot druge države po svetu, posvetovanja z znanstveniki in strokovnjaki lotevale različno. Že v začetku epidemije smo lahko videli različne pristope – tako z vidika institucionalne ureditve kot z vidika komunikacije z javnostjo. Razlike v nekaterih federalnih državah so vidne tudi znotraj države, kjer pomembno vlogo igra tudi deželna oziroma državna oblast.

Z vidika institucionalne ureditve lahko v grobem ločimo države, v katerih so glavno posvetovalno vlogo prevzele že ustanovljene institucije, predvsem nacionalni inštituti za varovanje javnega zdravja, ter države, v katerih so vlade ustanovile nova ad-hoc delovna telesa oziroma posvetovalne strokovne skupine, že ustanovljene institucije pa so prevzele manj pomembno oz. bolj tehnično vlogo. Seveda tu ne gre za enostavno in enoznačno delitev, saj so se v letu in pol pandemije strokovna telesa spreminjala, ustanavljala so se nova, v številnih državah so se menjavale tudi vlade.

Med države, kjer so vlade oblikovale posebna posvetovalna telesa, štejemo poleg Slovenije na primer še Francijo, Italijo, Bolgarijo in navsezadnje tudi Nemčijo. V Franciji je vlada marca 2020 oblikovala dva znanstvena komiteja, ki sta vladi zagotavljala strateške nasvete s področja javnega zdravja in s tem tudi glavne strokovne nasvete glede sprejemanja s pandemijo. Že vzpostavljene agencije, vključno z osrednjo institucijo za javno zdravje *Santé publique France*, niso bile vključene v

institucionalni odziv na pandemijo (Rozenblum 2021, 266). Kot osrednje ekspertno strokovno telo še danes pod okriljem ministrstva za zdravje deluje *Conseil Scientifique du Covid* (v prevodu: Znanstveni svet za covid), ki ga vodi imunolog Jean-François Delfraissy. Svet sestavljajo večinoma strokovnjaki s področja biomedicine (epidemiologi, virologi, infektologi), pa tudi strokovnjaki s področja modeliranja, sociologije in antropologije. Glavna naloga sveta je predvsem pomoč pri sprejemanju odločitev, torej podajanje nasvetov na podlagi znanstvenih in strokovnih mnenj, ti nasveti pa za vlado niso zavezujoči (Blaize 2021). Svet deluje pod posebnimi pravili delovanja, ki so javno objavljena, prav tako je javna njihova sestava, tudi nasveti so javno objavljeni. Drugo ustanovljeno telo *Comité analyse recherche et expertise* (v prevodu: Odbor za raziskave in strokovne analize) je usmerjeno predvsem v analizo znanstvenih raziskav o tehnoloških in terapevtskih predlogih, spremljanje raziskav s področja novega koronavirusa ter v spodbujanje raziskav in razvoja teh tematik znotraj Francije (Élysée 2020).

Poseben primer med temi državami je Nemčija, ki v času vlade Angele Merkel ni ustanavljala novih osrednjih svetovalnih teles, pač pa je večino strokovnega dela opravil državni inštitut za javno zdravje oz. Inštitut Roberta Kocha. Dodatno se je vlada, zlasti njena predsednica, vseskozi posvetovala z individualnimi strokovnjaki, najpomembnejša sta bila predsednik prej omenjenega inštituta Lotharja Wielerja ter predstojnik oddelka za virologijo Christian Drosten. Predvsem slednji je za nemško, pa tudi evropsko javnost nadvse pomemben, saj je poleg izjemnih raziskovalnih dosežkov postal tudi glavni obraz razlaganja kompleksnih znanstvenih pojavov v zvezi s pandemijo. Centralni vpliv osrednjih institucij in osebnosti pa ne pomeni, da niso bila ustanovljena nova telesa, specializirana za pandemijo. Sell in drugi (2021) so ugotovili, da je v Nemčiji med majem in julijem 2020 nastalo več kot 21 različnih ekspertnih teles, večina je bila oblikovana na deželni ravni. Za nekatera izmed njih ni mogoče najti njihove sestave in načina delovanja, zato je vpliv teh teles na sprejete politike težko oceniti.

Način sodelovanja vlade in ekspertov v Nemčiji se je močno spremenil z menjavo vlade, ko je Angela Merkel zamenjal Olaf Scholz. Ena izmed njegovih prvih potez je bila oblikovanje osrednjega strokovnega odbora, ki bo vladi svetoval glede spoprijemanja s pandemijo. V *Ex-*

pertengremium zur wissenschaftlichen Begleitung der Covid-19-Pandemie (v prevodu: Ekspertna skupina za znanstveno podporo v pandemiji covida-19) je vključenih 19 ekspertov, večinoma s področja biomedicine, vključeni pa so tudi eksperti s področja etike in psihologije. Dodatno sta v skupino vključena predstavnika obeh najpomembnejših institucij s področja javnega zdravja – Inštituta Roberta Kocha ter centralnega odbora za cepljenje (STIKO). Skupina se bo sestajala enkrat tedensko, namenjena pa je bolj transparentnemu sodelovanju med stroko in politiko, čeprav je odločevalska vloga še vedno povsem v rokah vlade (K.-A. Scholz 2020).

V Italiji je v okviru ministrstva za zdravje že februarja 2020 nastala *Comitato Tecnico Scientifico* (v prevodu: Znanstveno-tehnična komisija), ki vladi svetuje pri spopadanju s pandemijo. Kljub večkratnim spremembam obstaja še danes, vodi pa jo Franco Locatelli, ki sicer deluje na področju pediatrije. Komisijo večinoma sestavljajo strokovnjaki iz biomedicinskih ved, ki imajo visoke pozicije v nekatereh nacionalnih institucijah (npr. direktor nacionalnega inštituta za nalezljive bolezni ter direktor italijanske agencije za zdravila). Na Irskem je vlada v okviru ministrstva za zdravje ustanovila *National Public Health Emergency Team for Covid-19* (v prevodu: Nacionalna ekipa za nujne primere v javnem zdravju za covid-19). Ekipa se deli na več manjših skupin in odborov, ki so razdeljene po tematikah, npr. ekspertna svetovalna skupina, skupina za pripravljenost bolnišnic, podskupina za spremembe v obnašanju (ki svetuje o načinu komunikacije v kriznih razmerah), podskupina za usmerjanje in sintezo dokazov ter posebna podskupina za modeliranje pandemije (Department of Health 2020).

V Bolgariji pa je premier Borissov oblikoval kar dve nasprotujoči si ekspertni skupini, eno, ki je podpirala stroge ukrepe zapiranja, ter drugo, ki je zmanjševala pomen grožnje virusa ter zagovarjala koncept čredne imunosti. Konflikt teh dveh strokovnih skupin je premier nato pogosto uporabljal kot izgovor ter izogibanje krivdi za sprejete odločitve glede pandemije (Loblova, Rone in Borbath 2021).

Nekateri avtorji so kritični do ustanavljanja novih ekspertnih teles ob že vzpostavljenih institucijah za varovanje javnega zdravja. Ro-

zenblum (2021) na primeru Francije ugotavlja, da je v Franciji, kjer je velik del izvršilne oblasti skoncentriran v predsedniku države, zagotavljanje javnega zdravja neposredna odgovornost države, zato je bila tudi pandemija razumljena v smislu, da mora zanjo poskrbeti država. To je vodilo v centralizacijo moči pod zakoni, ki določajo delovanje v kriznih razmerah, ter posledično v oblikovanje novih posvetovalnih teles, ki so neposredno pod predsedniško kontrolo. S tem je bila mogoča tudi izbira članov, ki bodo svetovali vladi, in s tem še večja kontrola nad organom. Možna razlaga je tudi, da je bila potrebna bolj fleksibilna svetovalna skupina, ki ni omejena z administrativnimi postopki in birokracijo, ki navadno spremlja že obstoječe institucije (Rozenblum 2021). Zagotovo pa ustanovitev novega odbora oziroma svetovalnega telesa, vsaj ob začetku pandemije, deluje tudi kot javna izjava vlade, da situacijo jemlje resno in da aktivno ukrepa proti njej. Kljub temu pa ustanavljanje novih odborov in skupin odpira vprašanja o učinkovitosti in hierarhični poziciji teh obstoječih institucij.

Posebnih strokovnih teles ali odborov pa niso ustanavljali na primer na Finskem ter na Švedskem. Predvsem Švedska je bila s svojim pristopom vseskozi črna ovca Evrope. Švedska je v svojem pristopu upoštevala načrt, ki ga je pripravila Agencija za javno zdravje. Cilj strategije je sicer znižanje krivulje okužb v dovoljšni meri, da se prepreči preobremenitev zdravstvenega sistema, vendar v nasprotju s priporočili Svetovne zdravstvene organizacije in Evropskega centra za preprečevanje in kontrolo bolezni (ECDC) to ni vključevalo rigoroznih ukrepov zapiranja. Švedska strategija je predvsem stavila na individualno odgovornost državljanov ter izdajanju priporočil (Olofsdotter 2021). Glavno besedo je tako imela Agencija za javno zdravje oz. v njenem imenu glavni epidemiolog agencije Andres Tegnell. Ta je v javnosti večino časa zasedal mesto glavnega govornika in je bil glavna osebnost pandemije na Švedskem. Njegov pristop, ki je temeljil na zelo mehkih ukrepih, so pogosto kritizirali različni domači in tuji strokovnjaki, po visokem deležu okuženih in umrlih v prvem in drugem valu pa je bil do njega kritičen tudi švedski predsednik vlade. V primerjavi s sosednjima Finsko in Norveško je Švedska zabeležila veliko več smrtnih žrtev novega koronavirusa. Posledično je ekspertno skupino za covid nato ustanovila kar Švedska akademija znanosti (*The Royal Swedish Academy of Sciences*), sicer ne z namenom svetovanja vladi, pač pa z namenom analize spo-

prijemanja Švedske s pandemijo. Skupino sestavljajo profesorji biomedicinskih ved, v poročilu pa ugotavljajo, da so visoke ravni okužb in smrti najverjetneje posledica švedske strategije (Olofsdotter 2021).

Nestrinjanje med različnimi strokovnjaki in strokovnimi skupinami je prej pravilo kot izjema. Znanost je pogosto razumljena kot nedvoumna, jasna in nezmotljiva, zato se od nje pogosto pričakujejo natančne razlage in napovedi (Nichols 2019), a znanost je proces. Ni statična, se nenehno spreminja in prihaja do novih spoznanj. Nadalje pa lahko tudi različne discipline na podlagi istih podatkov pridejo do različnih zaključkov (Knight 2019). Različna mnenja imajo tudi predstavniki istih disciplin, kot je primer dveh najbolj znanih nemških virologov, že prej omenjeni dr. Christian Drosten in dr. Hendrik Streeck, ki sta v javnosti pogosto imela nasprotujoča si mnenja glede spoprijemanja z epidemijo. Oba zdaj zasedata mesto v novi strokovni skupini, zato se pojavljajo nekateri dvomi glede učinkovitosti te skupine (K.-A. Scholz 2020).

Tudi med strokovnjaki na globalni ravni so med razvojem pandemije nastajale različne interpretacije dogodkov in razmišljanj, kako se zoperstaviti pandemiji. Tako so ti (predvsem profesorji, akademiki in raziskovalci, najpogosteje iz biomedicinskih ved) podpisovali različne peticije oziroma deklaracije, ki si med seboj pogosto nasprotujejo. Prva taka je bila deklaracija The Great Barrington (Kulldorff, Sunetra in Bhattacharya 2020), ki so jo lansirali trije profesorji prestižnih ameriških in angleških univerz in se zavzema za čredno imunost in nasprotuje večini rigoroznih ukrepov za zaježitev širjenja virusa. Sicer je bila deklaracija kritizirana tudi z vidika verodostojnosti podpisov ter finančnih in interesnih vplivov nanjo, a najhujša kritika je bila z vidika vsebine in v njen odgovor je nastal memorandum Johna Snowa (Alwan idr. 2020), ki svari pred nevarnostmi čredne imunosti in neskladnostjo te ideje s splošnim znanstvenim konsenzom. Na evropski ravni je pred časom nastala tudi peticija Contain COVID-19 (Priesemann idr. 2021), ki strema k skupni evropski strategiji spopadanja z epidemijo in spodbuja hitro, intenzivno ukrepanje s kratkotrajnim, toda radikalnim lockdownom.

Nastajajo pa še zunanje, neformalne skupine strokovnjakov, raziskovalcev in zainteresiranih posameznikov, ki želijo s svojim znanjem vplivati na potek epidemije in ukrepanje vlad. Če ostanemo pri pri-

meru Češke, kot opisuje Loblova (2020), so v prvem valu epidemije predstavniki vlade epidemiološki model prvič videli, ko jim ga je predstavil poslovnež, ki z vlado ni bil povezan in je sam oblikoval osnovni model epidemioloških predikcij oz. napovedi. V Sloveniji in nekaterih drugih državah (npr. v ZDA in Makedoniji) so se oblikovale skupine prostovoljcev z različnih ekspertnih področij in izdelovale podatkovne portale za spremljanje okužb in posredovanje informacij o stanju pandemije (primer Sledilnik covid-19).

Oblikovane neformalne skupine so bile pogosto interdisciplinarne, uradne strokovne skupine vlad pa so večinoma sestavljali strokovnjaki biomedicinskih ved. Ta trend v Evropi obravnavata tudi Lohse in Canali (2021) ter problematizirata pomanjkanje vključenosti strokovnjakov družboslovnih disciplin v strokovne svetovalne skupine za spopadanje s pandemijo. Navajata, da bi prav družboslovne vede s svojimi izsledki in znanji lahko pripomogle ključne dokaze pri oblikovanju javnozdravstvenih politik.

4.4 Vloga stroke v pandemiji covida-19 v Sloveniji

Čeprav državni načrt zaščite in reševanja ob pojavu epidemije kot ključno strokovno telo predvideva Nacionalni inštitut za javno zdravje, in posebne strokovne skupine ne omenja, je Vlada republike Slovenije, podobno kot večina drugih evropskih držav, oblikovala posebno strokovno svetovalno telo. Strokovna skupina za zaježitev in obvladovanje epidemije covida-19 je bila v prvi sestavi ustanovljena v okviru ministrstva za zdravje že marca 2020. Gre za posvetovalno telo v okviru ministrstva za zdravje s sklepom ministra, ki vanjo tudi imenuje člane. Od ustanovitve je bila vodja skupine sprva prof. dr. Bojana Beović, doktorica znanosti s področja infektologije, zaposlena na Kliniki za infekcijske bolezni in vročinska stanja na UKC Ljubljana in profesorica na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ta je bila pozneje izvoljena za predsednico zdravniške zbornice, zato je marca 2021 vodenje od nje prevzela doc. dr. Mateja Logar, prav tako doktorica znanosti s področja infektologije, zaposlena na isti kliniki v UKC Ljubljana in prav tako profesorica na Medicinski fakulteti.

Informacije o strokovni skupini za zajezitev in obvladovanje epidemije covida-19 so navedene na spletni strani ministrstva za zdravje, vendar le na podstrani, namenjeni izvajalcem zdravstvene dejavnosti. Tam je navedena le trenutna sestava strokovne skupine, čeprav je iz medijskega poročanja razvidno, da se je ta večkrat spremenila. Sklepi o imenovanju članov strokovne skupine niso javno objavljeni. V medijih so bile, poleg zamenjave vodje, odmevne tri spremembe strokovne skupine. Že aprila je iz nje izstopila epidemiologinja prof. dr. Maja Sočan (G. in M. 2020), dr. Mario Fafangel, prav tako epidemiolog ter vodja centra za nalezljive bolezni, pa je iz skupine izstopil kar dvakrat, decembra 2020 in aprila 2021, obakrat s precejšnjo medijsko pozornostjo.

Podatki o imenovanju in spremembah strokovne skupine niso transparentno objavljeni in znani javnosti. Ne gre pa za tajne podatke, zato jih je na zahtevo moč dobiti. Tako je 10. 3. 2021 poslanec Željko Cigler na ministra za zdravje naslovil poslansko vprašanje glede sestave in sprememb v strokovni skupini. Iz odgovora ministra sledi, da se je strokovna skupina ponovno imenovala trikrat – prvič 31. 3. 2020, nato 6. 10. 2020, obakrat je skupino imenoval minister Gantar. Tretjič se je skupina imenovala s sklepom 26. 2. 2021, ko jo je imenoval novi minister Janez Poklucar. Poklucar, sicer doktor medicine in nekdanji direktor UKC Ljubljana, je bil član strokovne skupine, dokler ni prevzel ministrskega mesta.

Poleg omenjenih odstopov odgovor ministra navaja še spremembo v aprilu, ko je iz strokovne skupine izstopila Tina Bregant, ki je prevzela mesto državne sekretarke na Ministrstvu za zdravje. Kar dva člana prvotne strokovne skupine sta torej prenehala delovati v skupini in začela delom v izvršilni veji oblasti.

Sestava strokovne skupine na dan 22. 7. 2021 je na spletni strani ministrstva navedena kot:

- »dr. Mateja Logar, UKCL, vodja,
- Irena Grmek Košnik, NIJZ, članica,
- Lucija Mak Uhan, NIJZ, članica,
- dr. Bojana Beović, UKC Ljubljana, članica,
- Simona Repar Bornšek, ZD Ljubljana, članica,

- *dr. Miroslav Petrovec, Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani, član,*
- *Tjaša Žohar Čretnik, NLZOH, članica,*
- *Milan Krek, NIJZ, član,*
- *dr. Nina Gorišek Miksić, UKC Maribor, članica,*
- *dr. Matjaž Jereb, zaposlen v UKCL, član» (Spletna stran ministrstva za zdravje, rubrika Koronavirus (SARS-CoV-2) Za izvajalce zdravstvene dejavnost, 22. 7. 2021).*

Na spletni strani je torej objavljen poimenski sestav, a brez izobrazbe oziroma poklica posameznega člana, zgolj s kratico institucije, na kateri so zaposleni. Naveden je znanstveni doktorski naziv pri nekaterih članih, vendar precej nedosledno, saj ima doktorat znanosti tudi Irena Grmek Košnik, česar na spletni strani niso navedli. Analiza članov strokovne skupine pove, da so bili do februarja člani skupine le strokovnjaki s področja biomedicinskih znanosti, pri čemer močno prevladujejo infektologi. Z najnovejšim sklicem se je skupini pridružila sociologinja, ki sicer dela na področju komuniciranja in odnosov z javnosti in ne prihaja iz raziskovalne sfere.

Pristojnosti in naloge strokovne skupine so kratko opisane na isti spletni strani, in sicer:

»Naloge strokovne svetovalne skupine so:

- *pripravlja strokovne podlage, mnenja in predloge za ukrepe za potrebe Ministrstva za zdravje in Vlade Republike Slovenije,*
- *preveri strokovno utemeljenost ukrepov iz odlokov Vlade Republike Slovenije oziroma odredb Ministrstva za zdravje ob upoštevanju strokovnih razlogov pri čemer predlaga, da se ti ukrepi še naprej uporabljajo, se jih spremeni oziroma odpravi,*
- *redno spremlja in poroča ministru o epidemiološkem stanju,*
- *pripravlja in podaja stališča na dokumente Ministrstva za zdravje in se nanašajo na ukrepe za obvladovanje COVID-19,*
- *po potrebi izdela priporočila, navodila, predloge v zvezi z aktivnostmi na področju obvladovanja COVID-19,*
- *opravljanje drugih nalog po presoji ministra» (Spletna stran ministrstva za zdravje, rubrika Koronavirus (SARS-CoV-2) Za izvajalce zdravstvene dejavnost, 18. 5. 2021).*

Njenega delovanja ne določa noben dokument ali predpis, v bistvu pa ima vlogo posvetovalnega telesa. V nadaljevanju podrobneje obravnavamo odnos med stroko, politiko in javnostjo z različnih vidikov.

4.4.1 Odnos politike do stroke in znanosti

V tem podpoglavju se nanašamo predvsem na odnos vlade do strokovnjakov pri njenem uradnem komuniciranju. In na rezultate kritične analize diskurza in razmerja moči, ki jih vlada izraža v svojem uradnem komuniciranju. Ta je že ob začetku epidemije sprejela komunikacijsko strategijo, ki sloni na dnevnikih (ali večkrat na dan) novinarskih konferencah, preko katerih vlada nagovarja medije in širšo publiko. Novinarske konference so bile neposredno prenašane na več spletnih straneh (Vlada, Slovenska tiskovna agencija, Radiotelevizija Slovenija), po vsaki novinarski konferenci pa je vlada na svoji uradni strani objavila novico oz. izjavo za javnost. V tem delu smo analizirali omenjene izjave za javnost, ki so dostopne v kategoriji novice na uradni strani vlade (gov.si), z metodo kritične analize diskurza. Skupaj smo z uporabo programa Atlas.ti analizirali 197 izjav za javnost.

Eksperti kot odločevalci ali svetovalci?

Pri sprejemanju novih ali podaljševanju že obstoječih ukrepov vlada v največ primerih strokovnjakov sploh ne omenja. Kot razlog za sprejetje največkrat navajajo objektivne razloge, povezane z epidemijo. Najpogosteje vlada glavni razlog navaja z naslednjimi besednimi zvezami: »za preprečitev/zajezitev širjenja virusa«, »za obvladovanje epidemije«, oziroma zaradi »stanja/poslabšanja epidemije«.

V primerih, kjer so strokovnjaki sploh omenjeni, vlada večinoma navaja, da so bili ukrepi sprejeti »na podlagi strokovnih ocen« oz. navaja, da se je vlada »seznanila z oceno strokovne skupine«. Strokovnjaki pa so največkrat omenjeni prav v primerih, ko gre le za podaljšanje že sprejetih ukrepov, in ne, kadar gre za novosprejete ukrepe. Na kakšen način se vlada najpogosteje nanaša na strokovnjake, je vidno tudi v spodnji tabeli.

Tabela 3.4: Različni načini, kako se vlada nanaša na stroko, ter pogostost pojavljanja v vladnih izjavah za javnost

Vlada se nanaša na strokovnjake (v zvezi z ukrepi)	Pojavnost
Odločitev je sprejeta na podlagi strokovnega mnenja	28
Vlada se je seznanila s strokovno oceno/presojo	7
Vlada pričakuje od stroke ...	5
Stroka je odločila	5
Vlada je sprejela odločitev v sodelovanju s stroko	4
Različne stroke/strokovnjaki so bili upoštevani	4
Vlada in stroka sta uskladili mnenja	3
Vlada je sprejela strokovno odločitev	2

Vir: Vlada Republike Slovenije, novice (2020/2021), lastna analiza, 2020/2021.

Kot kaže tabela, lahko vidimo, da vlada le redko postavlja stroko v vlogo odločevalcev in sama prevzema to vlogo ter stroko vidi kot svetovalca. Na eni strani to pomeni, da vlada sprejema odgovornost za sprejete odločitve. Na drugi strani pa je glede na uradno komunikacijo vlade nemogoče vedeti, koliko nasvetov in predlogov stroke vlada tudi dejansko upošteva in v kolikšni meri je stroka preslišana.

Uporaba stroke za opravičevanje nepriljubljenih ukrepov

Več avtorjev opozarja, da v epidemiji covida-19 lahko pretirano zanašanje vlade na stroko vodi tudi v izrabo stroke z namenom, da ta opraviči nepriljubljene ukrepe ter krivdo zanje prevale na stroko. Pri tem je pomembno vedeti, da ukrepi, ki so jih vlade po vsem svetu sprejemale za spopadanje z epidemijo, namreč močno vplivajo na pravice in svoboščine državljanov in kot taki morajo imeti strokovno podlago. Navsezadnje je tako določilo tudi ustavno sodišče, ko je predpisalo, da mora vlada preverjati strokovno utemeljenost sprejetih ukrepov enkrat tedensko (Odločba ustavnega sodišča U-I-83/20 z dne 27. 8. 2020). Glede na analizirana besedila bi le v redkih primerih lahko rekli, da je vlada prevladila krivdo na strokovnjake in jih uporabila za opravičevanje sprejetih ukrepov. Tak primer je na primer izjava predsednika vlade: »*Razglasitev epidemije pa je odvisna od števil, pri čemer je parametre določila zdravstvena stroka, ko in če bomo prišli do teh parametrov, bo epidemija razglašena.*« (Vlada republike Slovenije/novice 16. 10. 2020), čeprav se razglas epidemije predvsem nanaša na administrativne, politične in pravne zadeve. Vlada se je tudi v več primerih sklicevala na stroko, kadar je njene odločitve glede zaprtja šol s posebnimi potrebami izzivalo ustavno sodišče.

Ne glede na to pa je vlada za svoje ukrepe večkrat kot stroko krivila zunanje okoliščine, ki so zunaj njenega nadzora. Tako se vlada večkrat postavi v vlogo žrtve, ki sicer ukrepov ne želi sprejemati, ampak jih mora. Dober primer je izjava vladnega govornika na novinarski konferenci 16. novembra 2020, ko je dejal: *»Epidemiološke razmere ostajajo resne, saj število oseb, ki potrebujejo bolnišnično oskrbo, še naprej ostaja visoko. Tudi zato, /.../ je vlada prejšnji teden morala sprejeti nove, dodatne ukrepe, med njimi tudi ustavitev javnega potniškega prometa za 14 dni in zaprtje številnih nenujnih gospodarskih dejavnosti.«* Pogosto vlada v svoji komunikaciji uporablja besedne zveze, kot so *»smo prisiljeni sprejemati ukrepe«* in *»ukrepi so nujno potrebni«*. Pri tem velikokrat poudari, da s tem pomaga ljudem in ščiti življenja.

Drug, pogost, način opravičevanja sprejetja določenih ukrepov pa je primerjava Slovenije s širšim, mednarodnim okoljem. Vlada pogosto v svoji komunikaciji omenja, da v Sloveniji sprejemamo določene ukrepe tako kot oziroma zato, ker jih sprejemajo tudi druge države. Dober primer obeh načinov opravičevanja nekaterih ukrepov je viden v nagovoru predsednika vlade iz 18. oktobra 2020, ko je dejal: *»Skupaj s preostalo Evropo smo prisiljeni sprejemati ukrepe za obvladovanje širitve virusa za obvladovanje zdravja in življenj.«* (Vlada Republike Slovenije/novice, 16. 10. 2020).

Nasveti stroke na tehnični – vpliv drugih interesnih skupin

Odnos med vlado in stroko se ne dogaja v zaprtem prostoru. Eksperti različnih ved, prav tako predstavniki različnih interesnih skupin so del istega političnega procesa. Velik del nefarmakoloških ukrepov za spopadanje z epidemijo se je dotikal več različnih strokovnih področij in na različne načine posegal v posameznikove svoboščine. Analiza uradnega komuniciranja vlade kaže, da je nastajal pritisk med različnimi eksperti in interesnimi skupinami, kar je močno vplivalo na proces odločanja, na odnos med stroko in politiko pa tudi na odnos znotraj vlade.

Ves čas je obstajala velika dihotomija (čeprav do neke mere napačna, glej Smithson 2020) med zdravstveno in gospodarsko krizo. Posledično je bil eden izmed glavnih motivov vlade pri sprejemanju ukrepov čim manjša gospodarska škoda, preprečitev padca gospodarstva in večanja nezaposlenosti. Tako se je vlada pogosto sestala s predstavniki različnih

sektorjev gospodarstva in jih tudi povabila k sodelovanju na novinarskih konferencah. Najdemo lahko več primerov, ko so bili ukrepi spremenjeni ali umaknjeni po posvetovanju z določenimi gospodarskimi sektorji in strokovno skupino (o tem na primer govori novinarska konferenca 13. maja 2021). Člani strokovne skupine so bili pogosto povabljeni, da sodelujejo na sestankih vlade z interesnimi skupinami, kar je vplivalo tudi na odločanje strokovne skupine. Ta na svojih sestankih tako ni vedno odločala le z vidika zdravstvene stroke, temveč je poskušala upoštevati širši aspekt družbe. O tem priča izjava vodje strokovne skupine na novinarski konferenci 9. aprila 2021, ko je dejala, da so v strokovni skupini pri oblikovanju načrta ukrepanja »poskušali prisluhniti tudi željam gospodarstva« (Vlada Republike Slovenije/novice, 9. 4. 2021).

Najpomembnejši primer kompleksnega odnosa med različnimi akterji in znotraj vlade pa je konflikt med Ministrom za zdravje in Ministrom za gospodarski razvoj in tehnologijo glede morebitnega zaprtja (lock-downa) v decembru 2020. Minister za zdravje je s soglasjem strokovne skupine predlagal striktne ukrepe zapiranja države, vključno z nekaterimi delovnimi mesti, zaradi visokih števil okužb in smrti v državi. Podatki NIJZ so namreč kazali, da največ okužb izvira prav z delovnih mest. Minister za gospodarski razvoj in tehnologijo je s podporo drugih interesnih organizacij nasprotoval tako ukrepom kot tudi podatkom NIJZ in trdil, da raziskava, ki so jo izvedle *gospodarske organizacije*, kaže, da podjetja niso vir okužb (Vlada Republike Slovenije/novice, 2. 12. 2020). Oba ministra sta svoje stališče v javnosti predstavila z odprtima pismoma. Takšni konflikti so nedvomno del demokratičnega procesa, kljub temu pa je presenetljivo, da sta bili obe nasprotujoči si stališči objavljeni na uradni strani vlade v nekajdnevnem razmiku, brez jasnih navedb, da gre za mnenje posameznega ministra. To v javnosti povzroča precej zmede glede uradnega stališča vlade ter zanesljivosti podatkov NIJZ.

Razmerja moči, ki se kažejo skozi diskurz

Z namenom odkrivanja razmerij moči v analiziranih besedilih kritična analiza diskurza »denaturalizira« besedila in uporabljeni jezik, da razkrije ideje, odsotnost in domneve. S kritično analizo diskurza lahko analiziramo posamezne lingvistične elemente tekstov z namenom, da ugotovimo razmerja in povezave med jezikom, močjo in ideologijo (Machin in Mayr

2012). Deloma je ta rekonstrukcija besedila narejena že v prvem delu, ko smo analizirali besedne zveze, uporabljene za opravičevanje sprejetih ukrepov. V tem poglavju pa se podrobneje osredotočimo na strategije in načine reprezentacije in klasifikacije v uporabljenem jeziku in analiziramo, kaj nam to pove o razmerjih moči med akterji.

Vloga različnih akterjev

Oblikovanje dnevnega reda novinarskih konferenc ter seznama povabljenih gostov, ki na teh konferencah nastopajo, je v domeni urada vlade za komuniciranje. Na tem mestu nas zanima, kdo je bil pooblaščen za nagovarjanje javnosti – ali so bili to predvsem politiki ali je šlo večinoma za predstavnike stroke? Ker je bilo na novinarskih konferencah navadno več gostov, nas niso zanimala le povabila za nastop na konferencah, pač pa celotna pozornost, ki jo je vlada v svoji uradni komunikaciji namenila gostom, zato smo analizirali vse omembe posameznega gosta v obravnavanih besedilih. To nam daje uvid ne le v spekter povabljenih gostov, ampak tudi v pomembnost, ki jo vlada nameni posameznemu gostu. Goste smo klasificirali glede na njihovo izobrazbo ali poklic oziroma glede na funkcijo, s katere so nastopali na novinarski konferenci.

Tabela 3.5: Pogostost omembe v uradni vladni komunikaciji, povezani z novinarskimi konferencami po skupinah govorcev

Klasifikacija govorcev	Omembe
Eksperti biomedicinskih ved (člani strokovne skupine, zdravniki, mikrobiologi itd.)	346
Člani vlade (ministri)	211
Uradni govorec Vlade za covid-19	162
Javni uslužbenci (državni sekretarji, člani direktorats)	159
Inšpektorji, policisti	87
Člani nevladnih organizacij in drugih interesnih organizacij (gospodarstvo)	55
Psihologi	51
Civilna zaščita in člani operativnih delovnih skupin	30
Direktorji zdravstvenih organizacij brez medicinske izobrazbe (tudi direktorji DSO).	12

Vir: Vlada Republike Slovenije, novice (2020/2021), lastna analiza, 2020/2021.

Na novinarskih konferencah je veliko različnih govorcev. Tabela kaže, da so najpogostejše predstavljana skupina prav eksperti iz biomedicinskih ved, predvsem člani vladne strokovne skupine. Druga najpogostejše

zastopana skupina pa so člani vlade. Ta kategorija sicer vključuje le ministre in predsednika vlade. Državni sekretarji in člani direktoratsv so prikazani ločeno, saj nekateri izmed njih prav tako prihajajo iz medicinske stroke oziroma imajo nekakšno polstrokovno, svetovalno vlogo. Kljub temu pa na novinarskih konferencah govorijo v imenu vladne strani, podobno kot uradni govorec vlade za covid-19. Če torej upoštevamo vse govorce, ki nastopajo iz vlade, vidimo, da eksperti biomedicinskih ved ne prevladujejo več. Govorci vlade se namreč v uradni komunikaciji vlade pojavljajo dvakrat pogosteje kot eksperti iz biomedicine.

Novinarske konference so bile organizirane predvsem za informiranje državljanov o zadnjih trendih pandemije (vključno z zasedenostjo posameznih bolnišnic in statistiko kazni, ki so jih za neupoštevanje ukrepov napisali inšpektorji) in ukrepih, ki jih je vlada sprejela. Občasno so na novinarskih konferencah gostje spregovorili tudi o drugih informativnih temah, kot na primer o mentalnem zdravju, položaju posameznih ekonomskih sektorjev, aktivnostih, ki potekajo na terenu... Tema posamezne novinarske konference vpliva na izbiro govorcev, zato je treba upoštevati tudi to. Govorci po navadi govorijo o zelo specifični temi, pri čemer so vidni nekateri vzorci. Policisti vedno predstavljajo podatke o kršitvah ukrepov, ministri pa so tisti, ki vedno predstavljajo nove ukrepe, ki jih je sprejela vlada. Eksperti biomedicinskih ved so po navadi predstavljali zadnje statistične podatke glede širjenja virusa in stanja v bolnišnicah ter pojasnjevali zaščitne ukrepe in njihov pomen.

Vladna reprezentacija akterjev

Odločitve za način poimenovanja oz. reprezentacije akterjev pritegujejo pozornost na nekatere aspekte teh posameznikov ter povzročajo asociacije, vrednote in ideje, ki vplivajo na to, kako dojemamo te ljudi in njihove aktivnosti. Na primer, funkcionalizacija kot poudarjanje poklica pri imenovanju lahko kaže oz. namiguje na večjo legitimnost posameznika, reprezentacija kot poudarjanje posameznikovih častnih ali uradnih nazivov pa sugerira akterjevo senioriteto, pomembnost in avtoriteto (Machin in Mayr 2012). Pomen nazivov in izobrazbenih certifikatov pri poimenovanju posameznih akterjev prav tako namiguje na odnos vlade do meritokracije oziroma njene pomembnosti. Naslednja tabela kaže načine, na kakršne vlada v obravnavanih izjavah za javnost

poimenuje različne akterje, oziroma kakšne besede uporablja, ko se nanaša na njih. Kategorije različnih načinov poimenovanja smo oblikovali po hierarhičnem redu, glede na količino informacij, ki določeno poimenovanje pove o posameznikovi meritornosti.

- Ime/priimek: Posameznik je naveden zgolj s svojim imenom in/ali priimkom, brez dodatnih informacij
- Institucija: Posameznik je naveden kot nekdo iz institucije, brez navedbe njegove izobrazbe, poklica, dela ali pozicije v tej instituciji
- Funkcija: Posameznik je naveden z nazivom svoje funkcije, brez navedbe njegove izobrazbe, dejanskega poklica ali drugih informacij⁴⁵ (npr. minister, direktor, vodja skupine)
- Poklic: Iz navedbe posameznika je moč razbrati njegov poklic (včasih tudi institucijo) kar posredno daje informacijo o njegovi izobrazbi in izkušnjah (npr. epidemiolog, infektolog, psiholog).
- Izobrazba: Posameznik je naveden s poudarkom na njegove izobrazbene nazive (navedba znanstvenega naziva, npr. psiholog mag.)
- Vse informacije: Posameznik je naveden tako, da lahko razberemo njegovo raven izobrazbe, področje izobrazbe, njegov poklic in institucijo.

Tabela 3.6: Način, kako vlada v uradni komunikaciji naziva posamezne govorce na novinarskih konferencah v odstotku vseh omemb.

	Ime/priimek	Institucija	Funkcija	Poklic	Izobrazba	Vse informacije
Člani vlade	4,45 %	0,00 %	91,90 %	0,40 %	2,83 %	0,40 %
Eksperti biomedicinskih ved	33,71 %	7,30 %	38,20 %	5,34 %	10,67 %	4,78 %
Javni uslužbenci (sekretarji, člani direktorátov)	30,59 %	2,94 %	58,24 %	3,53 %	3,53 %	1,18 %
Psihologi	25,00 %	5,77 %	1,92 %	46,15 %	13,46 %	7,69 %
Člani NVO in interesnih org.	34,33 %	2,99 %	44,78 %	5,97 %	7,46 %	4,48 %
Inšpektorji, policisti	37,93 %	27,59 %	31,03 %	3,45 %	0,00 %	0,00 %
Direktorji zdravstvenih organizacij, DSO (brez biomed. izobrazbe)	16,67 %	0,00 %	83,33 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
Civilna zaščita, člani operativnih delovnih skupin	28,13 %	0,00 %	53,13 %	3,13 %	15,63 %	0,00 %

Vir: Vlada Republike Slovenije, novice (2020/2021), lastna analiza, 2020/2021.

Kot je razvidno iz tabele, vlada poimenuje govorce večinoma glede na njihovo funkcijo. Nekaj zadev izstopa – na primer, psihologi so veliko pogostejše imenovani s svojim poklicem v primerjavi z drugimi skupinami, direktorji zdravstvenih ustanov brez medicinske izobrazbe pa so skoraj izključno nazivani s svojo funkcijo. Večina skupin ima precej visok delež nazivanja le z imenom in priimkom, kar bi lahko preprosto pojasnili z naravo teksta in pisanja. Večinoma so gostje sprva namreč predstavljeni z več informacij o svoji izobrazbi in funkciji, nato pa se nanje, da se ne bi ponavljali, navezujejo z uporabo imena in priimka. Vendar pa to ne velja za skupino članov vlade. To je tudi skupina, pri kateri so vidne največje razlike v primerjavi z drugimi skupinami. Člani vlade so skoraj izključno nazivani s svojo funkcijo. V praksi to pomeni, da se hkrati biomedicinski eksperti naslavljajo zgolj z imenom in priimkom, člani vlade pa z nazivom *minister* oziroma *minister ime in priimek* (oz. priimek). V absolutnih številkah so bili ministri poimenovani zgolj z imenom in priimkom samo petnajstkrat v vseh obravnavanih besedilih.

To indicira določeno pozicijo moči, ki jo ima vlada in jo izraža v komunikaciji. Ker so druge razlike med skupinami govorcev precej majhne, to kaže, da vlada vse govorce dojema kot zunanje goste. Pri tem ne moremo reči, da vlada strokovnjakom iz biomedicinskih ved pri tem daje večjo avtoriteto in legitimnost v primerjavi z drugimi skupinami. Nasprotno, glede na načine nazivanja je odnos vlade skoraj identičen pri biomedicinskih ekspertih kot pri članih nevladnih organizacij in drugih interesnih skupin (med katerimi so tudi nadškof, predstavniki gospodarskih zbornic, direktorji različnih podjetij in ravnatelji). To kaže, da vlada biomedicinske eksperte in strokovno skupino vidi le kot ene izmed akterjev oz. še en glas v političnem procesu.

⁴⁵ Nekatere funkcije implicirajo določeno raven ali področje izobrazbe oziroma izkušnje na posameznem področju. Kljub temu pa se v kritični analizi diskurza osredotočamo prav na nianse uporabljenega jezika in predvsem na izbiro besed pri tem. Funkcije so namreč večinoma voljene in ne garantirajo človekove izobrazbe ali izkušenj

4.4.2 Vloga stroke in odnos med strokami

V tem podpoglavju se osredotočamo predvsem na rezultate analize zapisnikov strokovne skupine, dopolnjene z drugimi pridobljenimi viri, predvsem medijskim poročanjem in javno objavljenimi intervjuji. Zapisnike strokovne skupine smo pridobili na podlagi zahteve po dostopu do informacij javnega značaja. Na vsakem zapisniku so navedeni datum zapisnika in prisotni. Ker v javno dostopnih dokumentih ni bilo moč ugotoviti, kako pogosto se sestaja strokovna skupina, smo v prvem zaprosilu za dostop do zapisnikov 15. 1. 2021 posredovali tudi vprašanje, ali strokovna skupina še obstaja in kako redno se srečuje. V zvezi s tem smo dobili odgovor, da *»je strokovna skupina še vedno aktivna, frekvenca njihovih srečanj pa je razvidna iz same dokumentacije, ki jo pošiljamo«*. (Mojca Grabar, univ. dipl. prav. v elektronski komunikaciji, 15. 1. 2021).

Pridobljeni zapisniki se močno razlikujejo med zapisniki do konca leta 2020 in zapisniki v letu 2021. Prvi so zelo skopi, navadno obsegajo manj kot eno stran in so napisani v enostavnih povedih oziroma alinejah, v katerih pogosto niso uporabljene cele povedi, temveč le enostavni stavki. Pogoste so tipkarske in slovnične napake, zapisniki tudi niso slogovno urejeni ali poenoteni. V nekaterih primerih se sklicujejo na priponke oz. gradivo, ki pa zapisnikom ni priloženo. Poimenska mnenja članov niso vključena. Že v januarju so zapisniki nekoliko bogatejši, predvsem pa se spremenijo z marcem, ko je vodenje prevzela Logarjeva. Od takrat naprej so zapisniki poenoteni, vsebujejo dnevni red in daljše pojasnitve sklepov. Prav tako so pogostejše vključena posamezna ločena mnenja članov skupine.

Delovanje strokovne skupine – odnos med vlado in strokovno skupino

Že iz opisa nalog strokovne skupine se da sklepati, da gre predvsem za svetovalno telo, ki deluje v okviru ministrstva. Iz jesenskih zapisnikov ni razvidno, da bi imela strokovna skupina redno določen urnik srečanj. Ta so zelo neredna, sklepamo lahko, da se je skupina sestajala le na poziv ministrstva. Decembra tako niso imeli niti enega sestanka. Nekatere drugače je razvidno v zapisnikih iz leta 2021, predvsem od marca. Sestanki si sledijo redno vsak teden, navadno ob ponedeljkih.

V zapisnikih, ki vsebujejo dnevni red, ni razvidno, kdo ga je sestavljal. Večinoma pa gre za obravnavanje zaprosil ministrstva za zdravje. Ta zaprosila so zelo različna. Pogosto gre za odloke, predloge ali pa vprašanja vlade (ministrstva za zdravje) in interesnih skupin, do katerih naj se strokovna skupina opredeli. Pogosta so tudi vprašanja, povezana z organizacijo zdravstvenega sistema, s testiranjem. Pregled obravnavanih sestankov prikazujemo v tabeli v prilogi.

Kot je razvidno iz zapisnikov, ministrstvo za zdravje v dokument zbere vprašanja oziroma zadeve, do katerih naj se opredeli strokovna skupina, ter dokument posreduje v obravnavo. Pogosto gre pri tem za besedila odlokov, ki jih želi vlada sprejeti ali pa podaljšati, strokovna skupina pa nato pove svoje soglašanje ali nasprotovanje odloku. V jesenskem obdobju je bilo zaprosil manj, pogosto se je strokovna skupina opredeljevala le glede podaljšanja splošnih ukrepov za zavezitev epidemije (nošenje mask, razkuževanje), le redko o ukrepih, ki so bili v javnosti bolj pereči (omejitev zbiranja, policijska ura ...). Za analizo pa so seveda najpomembnejši dogodki v času sprejemanja novih ukrepov, predvsem pa obdobje ob začetku drugega vala. Tako v Sloveniji kot drugod po Evropi so namreč očitki, da so bili ukrepi jeseni 2020 sprejeti prepozno.

Že ob začetku drugega vala, natančneje devetega septembra, je strokovna skupina poslala nabor ukrepov, ki jih priporočajo ob obstoječi epidemiološki situaciji, ter predlagala pripravo stopenjskega nabora ukrepov glede na število obolelih in hospitaliziranih. Vlada je nato skoraj en mesec pozneje (6. oktobra 2020) na novinarski konferenci predstavila načrt ukrepov za drugi val, pri katerem je upoštevala kriterije, ki jih je navedla strokovna skupina. Najpomembnejši kriterij je bil več kot 250 bolnikov v bolnišnicah, kar bi pomenilo, da je treba sprejeti ukrepe zapiranja dejavnosti, šol in razglasitev epidemije. Strokovna skupina je že v začetku septembra opozorila, da bo po takratnih projekcijah ta kriterij dosežen v sredini oktobra. Ta kriterij je bil nato, po podatkih Sledilnika covid-19, dosežen 17. oktobra, torej le enajst dni po sprejetju vladnega načrta. Že 11. oktobra pa je na sestanku strokovna skupina predlagala takojšnjo uvedbo ukrepov zapiranja gostinskih obratov, obvezno delo na domu, zaustavljanje zasebnih druženj in podobno.

Vlada je predvidene ukrepe za rdečo fazo (zaprtje trgovskih centrov in dejavnosti, šol in prepoved dogodkov) postopoma sprejemala med 19. (šole na daljavo), ko je tudi razglasila epidemijo, in 27. oktobrom (prepoved gibanja med občinami). Prvo zaprtje storitev se je zgodilo 24. oktobra, ko so se zaprle tudi gostinske storitve.

Kot lahko opazimo, je vlada upoštevala stroko glede kriterijev za zaostrovanje predlogov in glede nekaterih vrst ukrepov, ni pa opozoril in predlogov upoštevala pravočasno. Od opozorila strokovne skupine glede prehoda v kritično fazo že v oktobru je do predstavitve načrta minil kar mesec dni, od poziva k takojšnjem zaprtju gostinskih lokalov in do dejanskega zaprtja pa 13 dni. Pomembno pri tem je, da je šlo za čas velike eksponentne rasti primerov, ko se je sedemdnevno povprečje okužb gibalo med 1000 in 1800.

Na splošno lahko ob primerjavi zapisnikov strokovne skupine vidimo, da je vlada nekatere predloge upoštevala dobesedno, druge le deloma, nekatere pa je ignorirala kljub večkratnem opozarjanju strokovne skupine. Predloge skupine je v celoti upoštevala predvsem pri določanju kriterijev za prehode v druge faze ukrepov, pri ukrepih glede urejanja zdravstvene oskrbe in zdravstvenega sistema in pa kadar se je skupina strinjala s posameznim odlokom oziroma podaljšanjem posameznih ukrepov. Kadar je šlo za vsebinsko obširnejše in pomembnejše ukrepe, je vlada strokovno skupino upoštevala deloma. Tako je na primer strokovna skupina 30. 11. 2020 predlagala vrsto ukrepov, npr. poostreni nadzor nad izvajanjem ukrepov povsod, nadzorovanje zdravja zaposlenih, odprt javni prevoz, stimulacija za podjetja, kjer so delavci v izolaciji, ureditev plačila za delo na domu, ki bo izenačeno s plačilom za delo na delovnem mestu, intenzivna medijska kampanja itd. Izmed predlaganih ukrepov vlada večine ni upoštevala, je pa na primer ponovno odprla javni prevoz in vzpostavila množično brezplačno testiranje s hitrimi testi, kar je prav tako predlagala strokovna skupina.

V nekaterih primerih pa vlada ni upoštevala predlogov strokovne skupine kljub večkratnim opozorilom. V jeseni je eden najočitnejših primerov večkratno pozivanje k strožjemu nadzoru upoštevanja pravil, v spomladanskem delu pa očitno opozarjanje na strožji režim na mejah. Strokovna skupina je enak predlog (uvredba obvezne karantene za vsak

prehod meje, razen za cepljene in prebolele) na Ministrstvo za zdravje posredovala petkrat zapored, po vsakem sestanku v aprilu. Glavni razlog za zaostritev pogojev je bil po mnenju strokovne skupine pojav novih variant virusa in preprečevanje vnosa.

Strokovna skupina se ne odziva le na vprašanja Ministrstva za zdravje, pač pa ministrstvo nanje naslavlja tudi vprašanja, ki jih prejmejo od drugih interesnih organizacij in akterjev (npr. zbornice, organizatorji, društva). Tako se je morala strokovna skupina opredeljevati do zelo specifičnih primerov, kot je na primer vprašanje, ali lahko smučarska zveza organizira tekmovanje oziroma ali bi lahko v lekarnah izjemoma dopustili večje število obiskovalcev. Strokovna skupina je podajala mnenja, ki so bila večinoma skladna s splošnimi pravili in ukrepi v določenem obdobju. Je pa ukvarjanje s posameznimi primeri in deli gospodarstva verjetno vplivalo na način dela in odločanja strokovne skupine, tako da se skupina ni osredotočala le na zdravstveni vidik epidemije, pač pa je pri odločanju poskušala upoštevati tudi druga mnenja in interese ter včasih predlagala ukrepe, ki niso bili neposredno povezani z zdravstveno krizo. V zapisniku iz 27. decembra 2020 je tako predlagala uvedbo stimulacij za podjetja, ki imajo delavce v izolaciji in karanteni.

Vseeno pa ne moremo trditi, da je to povsem zaznamovalo odločanje strokovne skupine, saj se je večkrat opredelila tudi drugače in se odpovedala odločanju onkraj biomedicinske stroke. Na sestanku 19. 1. 2021 je ministrstvo, pristojno za gospodarstvo, skupino zaprosilo za mnenje o tem, katere gospodarske dejavnosti s seznama naj se ponovno odprejo. Strokovna skupina je podala mnenje, da zavrača *»pobudo za opredelitev katere gospodarske dejavnosti naj se sproščajo«*, in podala pobudo, naj se sprostijo dejavnosti glede na upoštevanje navodil NIJZ in kvadratura prostora. Tudi prva vodja strokovne skupine je v javnosti povedala, da je strokovna skupina osredotočena na spopadanje zdravstva z epidemijo ter da *»če želi ministrstvo širši pogled, mora strokovno skupino zasnovati drugače«*. (dr. Bojana Beović v Zgonik 2020).

Iz zapisnikov strokovne skupine pa sicer ni razvidnih veliko strokovnih razlag in utemeljitev posameznih ukrepov, večinoma gre za sklepe, ki so jih na podlagi razprave dosegli z večinskim strinjanjem.

V posameznih zapisnikih se pojavljajo ločena, poimenska mnenja, sicer pa gre večinoma za kratke opredelitve do zadev dnevnega reda.

Odnos znotraj strokovne skupine – odnos med strokami

Zapisniki torej navadno vsebujejo le sklepe, ki jih je strokovna skupina predlagala skupaj, in ni razvidno, kako so do teh sklepov prišli. Večinoma zapisniki dajejo vtis enotnosti strokovne skupine, čeprav je moč zaznati tudi nekatera nesoglasja. Ta so razvidna iz ločenih mnenj, ki jih člani skupine včasih podajo, ter pri nekaterih nekonsistentnostih pri predlaganju ukrepov. V začetku novembra je strokovna skupina zaradi kritične situacije v zdravstvu vladi predlagala, da se »v Sloveniji zaprejo prav vse nenujne dejavnosti vključno z gospodarskimi dejavnostmi. Gibanje se omeji na 1 km od doma.« (Zapisnik strokovne svetovalne skupine, 5. 11. 2020). Že na naslednjem sestanku (11. novembra) je strokovna skupina presodila, da tak ukrep ni smiseln. Največ nesoglasij pa je bilo glede odpiranja šol in ukinitve nočne omejitve gibanja (t. i. policijske ure). V zapisniku z dne 30. 11. 2020, ko je strokovna skupina odločala o načrtu za december, je na primer navedeno, da: »V razpravi ni bilo doseženega enotnega stališča glede odpiranja šol. Del Svetovalne skupine je mnenja, da bi bilo ob minimalnem izboljšanju (postopnem upadu števila hospitaliziranih ta teden) možno odpiranje šol za prvo triado in zlasti za otroke s posebnimi potrebami 7.12.2010⁴⁶.« Pri tem sicer ni razvidno, kdo je zagovarjal katero izmed stališč in kakšno je bilo razmerje med nasprotujočima si deloma strokovne skupine, je pa v istem zapisniku strokovna skupina navajala strokovne članke, ki so kot enega najučinkovitejših ukrepov pri obvladovanju epidemije navajali zaprtje šol.

Nekoliko bolj jasen je konflikt okoli ohranitve ukrepa policijske ure. O tem je strokovna skupina odločala večkrat v marcu. V zapisniku 8. 3. 2021 je navedeno: »Večina prisotnih se je zavzela za podaljšanje ukrepa policijske ure.« Pri tem je dodatno navedeno mnenje mag. Maka Uhana, da gre za nesorazmeren ukrep, ki traja predolgo in zmanjšuje zaupanje v sprejete ukrepe oz. odločevalce. Skupina je ponovno ukrep obravnavala 22. 3. 2021, kjer so navedli: »Glede na trenutno epidemiološko situ-

⁴⁶ Gre za dobesedni prepis iz zapisnika strokovne skupine, kjer je napaka pri zapisu datuma.

acijo v državi, ki se slabša, smo mnenja, da je v državi še vedno potrebna omejitev gibanja v nočnem času.» Temu je dodana obrazložitev za podaljšanje in poimenska navedba, da se s tem sklepom ne strinjajo dr. Fafangel, dr. Gorišek Miksić, dr. Repar Bornšek in mag. Mak Uhan.

Nekoliko več lahko o razmerjih in nestrinjanju znotraj svetovalne skupine izvemo tudi iz medijskega poročanja in intervjujev različnih članov strokovne skupine. Mario Fafangel, predstojnik centra za nalezljive bolezni na NIJZ in član strokovne skupine, je v intervjuju v časniku Mladina (20. 11. 2020) dejal, da ima kot član strokovne skupine en glas, tako kot vsi drugi, ter da se z nekaterimi ukrepi in priporočili strinja, z nekaterimi pa ne. V tem intervjuju je nadalje kritiziral nekatere ukrepe (nošenje mask na zunanjih površinah in omejitev gibanja na občine).

Kot že omenjeno, je nato 7. decembra 2020 Fafangel izstopil iz strokovne skupine z veliko medijske pozornosti, pri čemer je v javnosti kot glavni razlog za njegov izstop odmevalo nestrinjanje z nekaterimi ukrepi za obvladovanje epidemije. Ob tem je takratni minister Tomaž Gantar komentiral, da so si mnenja v strokovni skupini zelo različna in pogosto ne peljejo nikamor, četudi se odločitve sprejemajo skupaj, in dodal, da *»je verjetno nekje točka, kjer se takšnega načina dela naveličaš«*. (Libnik 2020). Takratna vodja strokovne skupine, dr. Bojana Beović, je ob tem dejala, da strokovna skupina ni bila nikoli usmerjena, da bi koga omejevala, ter poudarila, da je pri spopadanju z epidemijo treba najti konsenz z vlado in družbo, pri čemer so občutki ljudi različni.

V intervjuju za časnik Mladina, 11. decembra 2020, se je dr. Beovićeva še bolj konkretno odzvala na Fafangelov odstop in dejala, da *».../ Če želi, da so vsi njegovi predlogi v strokovni skupini, ali pa tudi širše, upoštevani, je sodelovanje pač težko, saj vsako sodelovanje v skupini zahteva tudi veliko usklajevanja in dogovarjanja. Če se ob tem ne počuti dobro, je seveda zelo pametno, da je odstopil.«* Kot pravi dr. Beovićeva, je Fafangel na strokovno skupino pošiljal sezname ukrepov, s katerimi se ni strinjal, vendar tega ni vezal na svoje članstvo v strokovni skupini. Takšni sezname niso omenjeni nikjer v zapisnikih strokovne skupine, niti ni razvidno, da bi prišlo do razprave o njegovih mnenjih. Vodja strokovne

skupine je nadalje komentirala, da je vedno pustila prosto pot in besedo vsem članom, ki lahko prosto nastopajo v medijih in izražajo svoja mnenja, sebe pa vidi bolj kot koordinatorico.

Iz obeh intervjujev, ki sta se zgodila le nekaj dni narazen, je razvidno, da med Fafanglom in dr. Beovićevo prihaja do popolnoma nasprotnih mnenj o učinkovitosti nekaterih ukrepov. Na eni strani Fafangel meni, da v ukrepu nošenja mask v zunanjih prostorih *»z epidemiološkega vidika logike ni. Dobro prezračeni odprti prostori so ob upoštevanju primerne medsebojne razdalje preklemsko varni,«* ter da ukrep omejevanja gibanja na občine *»v trenutnih razmerah s strokovnega vidika nima prav velikega smisla.«* Na drugi strani dr. Bojana Beović meni, da bi s strokovnega vidika težko zagovarjala njuno odpravo, ter da je *»omejitev gibanja kot taka eden od dokazano učinkovitih ukrepov za zamejevanje epidemije.«* (Zgonik 2020).

Mario Fafangel je bil februarja v novem sklicu spet imenovan za člana strokovne skupine, in 20. 4. 2021 ponovno izstopil z javno objavljenim pismom, v katerem je navajal, da sta *»vloga in teža epidemiologov pri usmerjanju ukrepov v času pandemije covida-19 še naprej nezaznavna«*. (Klipšteter 2021). Fafangel je na enem od predhodnih sestankov, ki se ga ni udeležil, poslal vrsto predlogov, s katerimi je zahteval odpravo nekaterih ukrepov (takojšnje odprtje teras, odpravo policijske ure, odprtje šol, uvedba 100 % nadomestila za izolacijo in karanteno), vendar strokovna skupina ni predlagala vseh omenjenih ukrepov. Fafangel je sicer ob odstopu kritiziral strokovno skupino, češ da *»sprejete odločitve, ki so pogosto v nasprotju z mnenjem epidemiološke službe in tudi z ustaljenimi protokoli in načinom dela epidemiologov, nas spravljajo v stisko in zato pri tem ne morem in ne želim več sodelovati«*. (Klipšteter 2021). Tudi na zaslišanju pred parlamentarno komisijo je Fafangel dejal, da je iz strokovne skupine izstopil, ker so bili njegovi predlogi premalo upoštevani ter nekaterih sprejetih ukrepov ni mogel strokovno zagovarjati (G. in M. 2020).

Razvidno je torej, da nastajajo veliki konflikti znotraj strokovne skupine oz. znotraj različnih strok, predvsem epidemiologov in infektologov oziroma strokovnjakov drugih medicinskih ved. Pri tem je zgovorna tudi analiza sodelovanja posameznih strokovnjakov

znotraj strokovne skupine in njihova aktivnost v analiziranem obdobju, kar je razvidno iz spodnje tabele.

Med najbolj aktivnimi člani, ki so se udeležili večine obravnavanih sestankov, so kar štirje strokovnjaki s področja infektologije, dva s področja mikrobiologije, strokovnjakinja s področja družinske medicine in specialist javnega zdravja s področja socialne medicine. V zapisnikih, ki pokrivajo delovanje strokovne skupine v obdobju osmih mesecev, je epidemiološko stroko zastopal le Mario Fafangel, ki je bil prisoten na vseh devetih sestankih. Strokovno skupino torej večinoma sestavljajo strokovnjaki s področja zdravljenja bolezni, in ne s področja obvladovanja epidemij. Na to temo so na ministra za zdravje poslansko vprašanje naslovili tudi nekateri opozicijski poslanci, ta pa je odgovoril, da so bili v strokovno skupino povabljeni strokovnjaki z vseh prepoznanih področij medicine in področij, ki so pomembni za obvladovanje epidemije. Da je vodenje skupine prevzela infektologinja, pojasnjuje s tem, da gre pri dr. Logarjevi za uveljavljeno strokovnjakinjo, ki je vajena dela v interdisciplinarnih timih na nacionalnem in mednarodnem področju in tudi v akademski sferi. Pri tem minister Poklukar pojasnjuje, da *»naloge vodje strokovne svetovalne skupine niso zgolj medicinske narave, saj zajemajo usklajevanje dela tako med člani skupine kot z Vlado Republike Slovenije in Ministrstvom za zdravje. Vodja strokovne svetovalne skupine tudi predstavlja stališča skupine širši javnosti na novinarskih konferencah in v medijih.«* (Janez Poklukar, Ministrstvo za zdravje, Odgovor na zahtevo za dopolnitev odgovora št. 001-119/2021/4, 30. 4. 2021).

Da epidemiologi niso ključen del strokovne skupine, je moč sklepati tudi na podlagi nekaterih zapisov v zapisnikih, kjer člani strokovne skupine pozivajo epidemiološko stroko k ukrepanju podobno, kot bi naslavljali ministrstvo ali vlado. Tako na primer na sestanku 11. 1. 2021 skupina predlaga: *»Epidemiološka služba naj začne s spremljanjem kontaktov, na primer omejeno za zaposlene v šolstvu in otroke.«* (Zapisnik sestanka strokovne skupine, 11. 1. 2021). Na tem sestanku Fafangel ni bil navzoč. Podobni pozivi epidemiologom se pojavljajo večkrat.

Na drugi strani pa so tudi epidemiologi kritični do strokovne skupine. Dr. Ivan Eržen, epidemiolog in nekdanji direktor NIJZ, je bil

večkrat kritičen do strokovne skupine ter javno dejal, da je bila ustanovitev posebne strokovne skupine nepotrebna, saj bi to nalogo lahko opravljala skupina epidemiologov znotraj NIJZ (G. in M. 2021). Kot je razvidno iz njegovega pričanja na preiskovalni komisiji Državnega zbora julija 2021, so epidemiologi kljub obstoju posebne svetovalne skupine še vedno pripravljali svoje predloge ukrepov in jih posredovali ministrstvu za zdravje.

Podrobnejši pogled v dogajanje nam torej kaže, da ne moremo govoriti o stroki kot eni, soglasni skupini. Nastajajo konflikti med različnimi disciplinami, ki se kažejo v različnih strokovnih stališčih in predlogih vladi. Ta so se pojavljala v celotnem obdobju pandemije ne le med strokovno skupino in NIJZ, pač pa tudi širše. Konec decembra 2021 je Strokovni svet UKC Ljubljana soglasno sprejel sklep, s katerim je predlagal uvedbo obveznega cepljenja proti covidu-19. Ta sklep je podprl tudi kolegij infektologov, večkrat so ga javno zagovarjali tudi v Slovenskem zdravniškem društvu in v Zdravniški zbornici Slovenije. Na drugi strani pa strokovna skupina in NIJZ tega predloga niso podprli oz. so mu javno nasprotovali (Gorenc 2021).

4.4.3 Odnos med stroko, politiko in javnostjo

Z vidika spopadanja z epidemijo je pomembno upoštevati tudi vidik javnosti, saj je uspešnost sprejetih ukrepov odvisna predvsem od obnašanja in sodelovanja javnosti. V tako rekoč v vseh evropskih državah smo bili med pandemijo večkrat priče različnim vrstam upora in protestov dela populacije proti ukrepom za zaježitev epidemije. Predvsem v začetnih mesecih pandemije in v obdobju bolj rigoroznih ukrepov zapiranja so se pogosto izvajale javnomnenjske raziskave z namenom ugotavljanja, kolikšen delež ljudi spoštuje ukrepe in kolikšen delež jim nasprotuje. Kratek pregled nekaterih takšnih raziskav iz oktobra in novembra 2020 kaže, da je vsaj del ljudi ukrepom izrazito nasprotoval. Novembra 2020 več kot polovica ljudi ni podpirala ukrepov omejitve gibanja na občine, uvedbe šole na daljavo in omejitev gibanja med 21. in 6. uro (Mediana 2020), več kot polovica ljudi pa je kljub strogemu priporočilu dela od doma še vedno hodila v službo, od tega tudi 24,7 % takih, ki bi lahko delali tudi od doma (Sledilnik, Mladi Zdravniki Slovenije in Valicon 2020). Ob tem je bilo kar 37 % ljudi prepričanih,

da uradne institucije v Sloveniji prirejajo podatke o dnevnem številu pozitivnih testov (Mediana 2020).

To kaže na določeno nezaupanje v vlado in uradne institucije. Slovenija se sicer srečuje z dolgoletnim močnim nezaupanjem v institucije, ki se v času pandemije le še potrjuje ali celo pogloblja. Hafner-Fink in Uhan (2021) ugotavljata, da obstaja povezava med zaupanjem v vlado in spoštovanjem ukrepov, vendar v letu 2020 beležita le dobrih 35 % ljudi, ki zaupajo vladi. Ko se zaupanje nanaša na upravljanje epidemije, je po podatkih Valicon a ta odstotek, sicer novembra 2021, še veliko nižji. Le 7 % vprašanih vladi pri upravljanju epidemije popolnoma zaupa vladi in le dodatnih 12 % vladi bolj zaupa kot ne. Tudi glede vprašanja o ustrezni strogosti ukrepov so mnenja zelo razdeljena. 42 % ljudi je bilo mnenja, da so ukrepi premalo strogi, medtem ko je 36 % ljudi menilo, da so ukrepi prestrogi (Valicon 2021).

Tako Hafner-Fink in Uhan (2021) kot Valicon (2020b) pa ugotavljajo, da posamezniki močnejše zaupajo zdravnikom oziroma strokovnjakom s področja biomedicine kot politikom. Podatki iz novembra 2020 kažejo, da predstavnikom biomedicinske stroke in članom strokovne skupine bolj zaupa med 63 in 80 % ljudi, politiki in ministri pa dosegajo med 20 in 46 % (Valicon 2020b).

Že v začetku pandemije se je v Sloveniji, pa tudi na globalni ravni oblikovala skupina ljudi z biomedicinsko izobrazbo⁴⁷, ki je zavzela popolnoma drugačno stališče od znanstvenega konsenza, namreč da virus ni nevaren, da so vsakršni ukrepi nepotrebni in celo škodljivi, ter s temi stališči aktivno nastopala v delu javnosti. Pri tem so pogosto širili lažne in napačne raziskave ter neresnice, zaradi katerih se je odzvalo več strokovnjakov (npr. dr. Alojz Ihan), z odzivi pa je ukrepala tudi Zdravniška zbornica. Kljub temu so se tovrstna vsebina in mnenja posameznikov hitro širila predvsem na družbenih omrežjih. Oblikovale so se različne skupine, ki so tovrstna mnenja še dodatno potencirale; razsežnosti te skupine pa so se predvsem pokazale ob začetku množičnega cepljenja proti covidu-19. Velik del javnosti je namreč cepljenju, ki

⁴⁷ Večinoma je šlo za zdravnike, ki nimajo raziskovalnih izkušenj na področju medicine in se pogosto ukvarjajo tudi z alternativnimi metodami medicine oziroma služijo s prodajo prehranskih dodatkov ali drugih nezdravstvenih terapij.

je glede na znanstveni konsenz varen in zelo učinkovit ukrep obvladovanja pandemije in predvsem zaščite prebivalcev, izrazito nasprotoval. Nastalo je t. i. proticepilsko gibanje, ki je razsežnosti pokazalo tudi na več protestih, na katerih se je zbralo več tisoč ljudi (G. in B. 2021).

Velik odklon se kaže v veliki polarizaciji javnosti oz. deljenju na *zagovornike* in *nasprotnike* cepljenja ter napetosti med omenjenima poloma (Kaluža 2021). Dodatno pa se kaže v majhnem deležu precepljenosti. Marca 2022, to je več kot leto dni od začetka cepljenja, se je v Sloveniji za cepljenje odločilo manj kot 60 % državljanov, kar nas uvršča med pet držav Evropske unije z najnižjo stopnjo precepljenosti. Nordijske, zahodno- in južnoevropske države dosegajo več kot 70 % precepljenost, nekatere celo nad 80 %, vse tranzicijske države pa dosegajo nižje stopnje. Najnižje odstotke beležijo v Romuniji in Bolgariji, v slednji se je za cepljenje odločila manj kot tretjina prebivalcev (European Center for Disease Prevention and Control 2022).

Razlogov za odklanjanje cepiva je več, na primeru Bolgarije Mitev in Nanov (2022) ugotavljata, da so ključni razlogi predvsem v populistični uporabi strokovnih stališč s strani avtoritet ter nizka raven javnega razumevanja znanosti, tehnologije in medicine. Toshkov (2022) ugotavlja, da so posamezniki, ki glede zdravstvenih informacij v večji meri zaupajo internetu, družbenim omrežjem in »ljudem okrog«, bolj verjetno skeptični do cepiva. Če se še enkrat ozremo na prej omenjeno primerjavo med državami, lahko z zanimivostjo opazujemo, da so odstotki precepljenosti najnižji prav v državah, ki smo jih v prejšnjih poglavjih opredelili za manj meritokratske. To zagotovo ne pojasnjuje vseh razlik in kompleksnih družbenih razmerij, kaže pa negativne posledice spremenjenih odnosov med znanostjo, eksperti in javnostjo.

4.5 Ključne ugotovitve poglavja

Ideja o poslušanju ekspertov oz. stroke je v času pandemije covid-19 dobila nove razsežnosti v javnem diskurzu. Eksperti so bolj kot kdaj prej v ospredju javnih razprav in medijskih poročil, ki pogosto

dajejo vtis, da bi morale vlade storiti, kar jim strokovnjaki naročijo, če želijo premagati pandemijo. Vendar lahko tej tezi ugovarjamo iz več razlogov. Prvič, kdo sploh je ekspert? So to epidemiologi, infektologi ali morda odvetniki? Pandemija je večdimenzionalna kriza in strokovni nasveti, kako ustaviti širjenje virusa, presegajo najboljše tehnične rešitve in vplivajo na nekatere temeljne vrednote naše družbe ter pravice in svoboščine državljanov. Pandemija ne vpliva enako na vse družbene skupine in sfere in ukrepi, ki pozitivno vplivajo na širjenje virusa, imajo lahko na drugih področjih velike negativne posledice. Na primer zaprtje šol zmanjšuje število stikov in širjenje virusa, kar lahko reši življenja, vendar ima negativne posledice za učenje in druženje otrok ter neenakost med njimi (UNESCO Education Response 2021). Potrebna je vključenost več strokovnih področij in več interesnih skupin. V demokracijah to zahteva močno politično posvetovanje ter upravljanje različnih področij in interesov z javnim diskurzom in dialogom. To tudi pomeni, da morajo vlade sprejeti javno odgovornost za ukrepe, ki jih sprejmejo.

Analiza kaže, da vlada v neposrednem komuniciranju in v niansah diskurza, ki ga uporablja, izraža svojo polno avtoriteto. Strokovnjaki so delovali kot pomemben akter v procesu sprejemanja teh ukrepov, vendar imajo očitno posvetovalno vlogo. Zgolj na podlagi komunikacije vlade je težko oceniti, koliko je vlada upoštevala stroko in za kakšen odnos je šlo, saj ti procesi niso pojasnjeni ali predstavljeni pregledno. Vseeno pa obstaja mnogo dokazov, da so na odločanje vlade vplivali številni interesi, zlasti gospodarski. Čeprav je jasno, da so avtoriteta in legitimnost sprejetih ukrepov ter odgovornost za sprejete ukrepe na strani vlade, ostane vprašanje, ali bi boljša uporaba znanja ali večje zanašanje na priporočila strokovnjakov vladi omogočila, da bi rešila več življenj in močnejše zaščitila javno zdravje. Vendar pa večje zanašanje na strokovnjake ne pomeni nujno boljše uporabe znanja.

To lahko vidimo na podlagi podrobnejše analize zapisnikov strokovne skupine, kjer je jasno, da je strokovna skupina sicer dajala videz enotnosti, vendar je bilo znotraj različnih strok veliko nesoglasja in konfliktov, ter da je šlo za prevlado infektologov nad drugimi disciplinami. To sproža več vprašanj, predvsem glede tega, katera strokovna disciplina je najbolj kredibilna za odločanje o javnozdravst-

venih ukrepih spoprijemanja s pandemijo. Treba pa je upoštevati, da so razhajanja tudi znotraj posamezne discipline.

Pomembno vlogo pa igra tudi vprašanje vloge širše javnosti in odnosa javnosti do politike in stroke. Tudi ta razmerja niso enoznačna. Čeprav javnomnenjske raziskave kažejo, da javnost bolj zaupa ekspertom kot politikom, je pandemija potrdila nekatere prej omenjene težave v odnosu med eksperti in javnostjo. Dober primer nam prikazuje oblikovanje skupin, ki so zavračale cepljenje, čeprav je znanstveni konsenz jasno zagovarjal cepljenje celotne populacije kot varen in učinkovit ukrep obvladovanja pandemije. Tovrstna manjšina se je pojavljala povsod po Evropi, priča smo bili številnim protestom. Kljub temu pa obstaja med državami velika razlika v velikosti te skupine in končni precepljenosti populacije. V tem kontekstu se Slovenija uvršča v družbo vzhodnoevropskih držav z nižjo precepljenostjo, vzporednice pa lahko povežemo tudi z našo raziskavo bolj ali manj meritokratskih držav. Znano je, da so nekatere države, predvsem skandinavske in nordijske, lahko bazirale svoje ukrepe na priporočilih in pozivih k solidarnemu in družbeno odgovornemu ravnanju in so kljub temu dosegale visoke stopnje spoštovanja teh priporočil. Dogajanje v Sloveniji daje občutek, da nad osebno odgovornostjo za druge prevlada prevlada osredotočenost na odgovornost države. Pandemija nam kaže, da ima nizko zaupanje v znanost torej lahko tudi direktne implikacije v kontekstu družbenega upravljanja. Naša raziskava pa kaže, da vprašanje zaupanja v znanost lahko obravnavamo v širšem kontekstu vloge meritokracije in znanja v družbi. Prav ta vidik pa pomeni tudi eno največjih priložnosti meritokracije v sodobnih družbah.

5. Ključne ugotovitve in diskusija

Koncept meritokracije je bil v zadnjih desetletjih deležen tako rekoč celotnega spektra mnenj in pripisanih vrednosti. Od dojemanja meritokracije kot ključnega gonilnika napredka na vseh družbenih področjih do nedavnega revolta proti meritokraciji kot konceptu, ki družbi zgolj škoduje. Tovrstna mnenja oziroma ideologija v zadnjih letih prevladujejo v akademski in poljudnoznanstveni literaturi in dajejo vtis znanstvenega konsenza. A podrobnejši pregled te literature kaže vzorce, ki pričajo o nujnosti globlje razprave o meritokraciji in njeni vlogi v družbi. Omenjena literatura prihaja skoraj izključno iz anglosaksonskega območja in obravnavajo se večinoma ti, precej ozki vidiki meritokracije, ki so pogosto pogojeni z družbenopolitično ureditvijo v teh državah. V slovenskem prostoru se z idejo meritokracije ne srečamo pogosto. Akademске objave o tej temi so redke oziroma se večinoma dotikajo zelo ozkih področij, najpogosteje izobraževalnega sistema. O meritokraciji pa se tako v Sloveniji kot globalno pogosto govori tudi brez uporabe izraza meritokracija. Na primer, ko se kot družba sprašujemo, kdo si zasluži višjo plačo in zakaj, ter ko se dotikamo vprašanja, v kako egalitarni družbi želimo živeti. Navsezadnje tudi takrat, ko se sprašujemo, koliko želimo vlagati v znanosti.

Vsa ta opažanja pa so spodbudila nastanek doktorske disertacije, na kateri temelji ta knjiga. V njej smo se s konceptom meritokracije spopadli večplastno in celovito. Vodilo disertacije je bilo vprašanje priložnosti in omejitev meritokracije z upoštevanjem razsežnosti koncepta in njegove soodvisnosti od drugih družbenih in kulturnih okoliščin in procesov. Meritokracija namreč v družbi ne obstaja kot edini družbeni princip. Prav tako pa njene vloge v družbi ne moremo ocenjevati zgolj z enega posameznega vidika, na primer z vidika družbene neenakosti, pri tem pa zanemarjati druge aspekte, kot je na primer učinkovito upravljanje človeških virov.

Knjiga je razdeljena na štiri večje vsebinske sklope, ki naslavljajo več raziskovalnih vprašanj, ki jih opredelimo v uvodnem poglavju. Prvo in drugo poglavje knjige sta teoretsko usmerjena. V prvem poglavju najprej skozi obravnavo teorij družbe znanja in družbe tveganja orišemo okoliščine v katerih analiziramo koncept meritokracije. V drugem poglavju nato meritokracijo celovito obravnavamo s teoretskega vidika, pri čemer skušamo zajeti vse vidike, na katere se meritokracija nanaša, oz. družbene procese na katere vpliva.

Celovit pregled literature kaže, da se mnenja avtorjev o meritokraciji razlikujejo predvsem glede na njihovo okolje ter na vidik meritokracije, na katerega se nanašajo. Ugotavljamo, da je meritokracija izrazito večplasten koncept, ki ga lahko obravnavamo tako z vidika družbene mobilnosti in neenakost, z vidika ravni izobrazbe v družbi, inovacijskim performansom, ali pa tudi s povsem političnimi procesi. Tudi znotraj posameznega vidika meritokracije pa se lahko razlikujejo pogledi. Tako lahko različni avtorji pravičnost meritokracije razumejo različno, odvisno od teorije pravičnosti, na katero se navezujejo. Pomemben vpliv pri odnosu do meritokracije pa se kaže tudi v odnosu avtorjev do neenakosti. Avtorji, ki se zavzemajo za enakost v smislu enakosti končnih rezultatov, so izrazito kritični do koncepta meritokracije. Analiza pa tudi kaže, da se najbolj kritični avtorji (npr. Litterer 2017; Markovits 2019; Sandel 2020) skoraj izključno navezujejo le na specifične, anglosaksonske družbene okoliščine. Predvsem njihove kritike slonijo na meritokraciji kot ključnem konceptu reprodukcije elit. V grobem gre za idejo, da elite profitirajo na račun meritokracije ter utrjujejo svoj položaj, medtem ko manj uspešne krivijo, da so si za svoj položaj krivi sami. Ti premisleki pa so predvsem odvisni od konteksta. V anglosaksonskih družbah namreč meritokracija sloni na sistemu prestižnih, zasebnih fakultet, ki so lažje dostopne premožnejšim. S tem elite izkoriščajo svoje bogastvo za pridobitev meritokratskih zaslug in ohranjanje svojega položaja. A v svojem bistvu je ta proces nemeritokratski, saj gre za sistem, v katerem ne veljajo le meritokratski kriteriji, ampak tudi drugi, torej posameznikovo bogastvo. Tovrstne kritike nimajo enake teže v drugih okoljih, na primer v Sloveniji, kjer je visokošolsko izobraževanje brezplačno dostopno vsem. Seveda je tudi v teh okoljih pomemben razmislek o neenakosti izhodiščnih možnosti, ki nekaterim omogočajo lažje napredovanje kot drugim, a je argument o

samoreprodukciji elite težko pripisati zgolj konceptu meritokracije, upoštevati je treba še druge družbene mehanizme, ki obstajajo vzporedno. Wooldridge v tem kontekstu govori o spoju meritokracije z denarjem (Wooldridge 2021).

V drugi polovici knjige predstavljamo rezultate raziskave, v kateri meritokracijo obravnavamo na treh različnih nivojih oz. v treh različnih kontekstih. V tretjem poglavju najprej naslovimo vprašanje vloge znanja, meritokratskih kriterijev in vrednot v različnih državah v Evropi.

Že na podlagi analize literature vidimo, da imajo meritokratski procesi v različnih državah različno vlogo, prav tako pa jih tudi razumejo različno. Meritokratski principi so v nekaterih azijskih državah, kot sta Japonska in Singapur, predvsem stvar promocije znanja med izobraževalnim procesom in zaposlovanjem v smislu tehnološkega in gospodarskega napredka družbe, na Kitajskem pa je pomen meritokracije predvsem v političnem smislu, kot protiutež zahodnim liberalnim demokracijam. Podrobneje smo obravnavali predvsem razlike v evropskih državah. Na podlagi kvantitativnih podatkov iz različnih baz podatkov in upoštevajoč različne indikatorje, ki se najpogosteje uporabljajo za določanje meritornosti posamezne družbe, ugotavljamo, da obstajajo razlike v pomenu meritokratskih procesov v različnih evropskih državah. Prav tako obstajajo tudi zelo velike razlike med temi državami glede uporabe znanja v smislu inovacijske in visokotehnološke odličnosti oz. kognitivne mobilizacije. Ugotavljamo, da države, ki so inovacijsko bolj razvite oziroma dosegajo večje ravni kognitivne mobilizacije, dosegajo višje ravni tudi pri vprašanjih o pomenu meritokratskih kriterijev pri zaposlovanju ter so bolj naklonjeni meritokraciji kot vrednoti.

Treba pa je omeniti omejitve naše raziskave. Opiramo se namreč le na osnovne, deskriptivne statistične prikaze in ne raziskujemo vzročno-posledičnega odnosa oz. statističnih povezav med spremenljivkama. Ta odnos opredeljujemo na teoretski podlagi. Nadalje pa nekatere omejitve izhajajo tudi iz uporabe podatkov kot takih, ki so pogosto nepopolni oziroma ne odražajo dejanskega stanja (npr. podatki o visokotehnološkem performansu nekaterih držav) oziroma temeljijo na javnem mnenju, ki pogosto daje kontradiktorne rezultate (npr. kon-

tradiktorna mnenja o pravičnosti egalitarnih in neegalitarnih družb, ki jih omenjamo v empiričnem delu). Lahko pa ta del raziskave podkrepimo s kvalitativno raziskavo, v kateri na več mestih ugotavljamo pomen vrednot v družbi in vpliva na meritokracijo. Intervjuvanci večkrat opozorijo, da v Sloveniji uspeh ni cenjen, da se na odmik od povprečja gleda kot na nekaj negativnega, kar ustvarja slabo izhodišče za napredek in inovativnost. Tudi po osebnih izkušnjah z bivanjem v tujini sogovorniki navajajo države, ki so po njihovem mnenju bolj meritokratske, ta ocena pa se skoraj povsem sklada z ugotovitvami naše kvantitativne analize, gre za bolj razvite evropske države.

V nadaljevanju tretjega poglavja predstavljamo rezultate kvalitativne raziskave na podlagi intervjujev, s katerimi preverjamo kako meritokracijo in znanje razumejo v različnih družbenih podsistemi in kako pomembni so meritokratski kriteriji pri zaposlovanju in napredovanju. Ugotavljamo, da so velike razlike med različnimi družbenimi podsistemi glede njihovega razumevanja meritokracije in predvsem glede praktične uporabe meritokratskih principov. V nekaterih sferah je izrazito v ospredju specifično znanje, na primer v zdravstvu, v nekaterih drugih sferah pa so bolj v ospredju generalna znanja, interdisciplinarno povezovanje in širina znanja. Takšen rezultat je pričakovan, saj ni smiselno, da bi bile za delovno mesto zdravnika ali pa uradnika zahtevane enake kompetence oziroma enaka znanja. Bolj zanimive pa so ugotovitve, da so velike razlike pri razumevanju, katere kompetence in katera znanja vprašani ocenjujejo kot ključna v sodobnih družbah ter katera so ključna v njihovem sistemu. V vseh primerih so tu razhajanja, kar pomeni, da se v praksi ne spodbujajo tiste sposobnosti in znanja, ki jih intervjuvanci označujejo kot za družbo najpomembnejša. Pogosto je mnenje, da so potrebna bolj generalna znanja, kot so povezovanje in sodelovanje ter mehke veščine, ki pa so težje merljiva v praksi in jih je zato tudi težje spodbujati. Velikokrat se tako v želji po meritokratskem odločanju upoštevajo strogo napisana pravila glede pogojev zaposlovanja in napredovanja, predvsem v sferah raziskovanja in javne uprave, ki v praksi bolj kot uspešnost promovirajo povprečnost. V nekaterih sferah, predvsem v visokotehnoloških podjetjih, pa je merilo meritokratskih zaslug vezano na doprinos k podjetju in njegovi uspešnosti in je torej usmerjeno v kratkoročne gospodarske učinke.

Četrto poglavje se nanaša na meritokracijo v kontekstu družbe tveganja, kar se kaže tudi z vlogo in vplivom ekspertov v političnem procesu med pandemijo covid-19. To obravnavamo na podlagi študije primera, ki je vsebovala kritično analizo diskurza ter analizo širokega nabora različnih primarnih in sekundarnih virov. Na podlagi te analize opazamo, da je bilo precej pritiska znotraj stroke, ki se je kazal predvsem v konfliktu med infektologi in epidemiologi, torej v konfliktu med različnimi disciplinami. Glede na oblikovanje in delovanje strokovne skupine prav tako lahko sklepamo, da je bilo bolj kot interdisciplinarno sodelovanje in generalno znanje spodbujano specializirano znanje, kar nosi posamezne omejitve. Pri teh zaključkih pa je potrebna previdnost. Na vlogo stroke v pandemiji namreč niso vplivali le odnos politike do stroke in odnosi znotraj stroke, temveč gre za kompleksnejši splet odnosov, ki se dotika tudi javnosti ter vloge znanosti kot take v družbi, kar odpira veliko možnosti za nadaljnjo diskusijo.

5.1 Meritokracija v Sloveniji

Koncept meritokracije se v slovenskem javnem diskurzu ne pojavlja pogosto. Podobno so tudi akademske objave o tej temi relativno redke oziroma usmerjene predvsem na vprašanja, povezana s šolskim sistemom, njegovo pravičnostjo in enakimi možnostmi (glej npr. Lakota in Sardoč 2015; Sardoč 2014; Tašner, Kos in Gaber 2016). Zato morda ni presenetljivo, da Slovenije ne moremo uvrstiti med najbolj meritokratske države, ne glede na indikatorje, na katere se osredotočimo.

European Innovation Scoreboard Slovenijo uvršča med povprečne inovatorke, podobne rezultate pa daje tudi lastna analiza inovacijske sposobnosti države in kognitivne mobilizacije. Dosegamo sicer zmerno visoke ravni glede števila visokotehnoloških podjetij in visokotehnološkega izvoza, a se slabše odrežemo pri vlaganjih v sektor razvoja in izobraževanja, prav tako imamo manj patentov kot inovacijsko bolj razvite države. Kljub razmeroma visokemu številu ljudi s terciarno izobrazbo se Slovenija uvršča med države, ki imajo slabši odnos do znanosti, predvsem do znanstvenikov, in se slabše uvršča pri ocenah znanstvene pismenosti. Z vidika meritokracije kot principa zaposlovanja bode v

oči podatek, da kar 76 % ljudi v Sloveniji meni, da zveze in poznanstva igrajo veliko vlogo pri zaposlovanju, in le 55 % ljudi meni, da veliko vlogo igrata znanje in sposobnost. Tudi z vidika preferenc in vzdušja med prebivalstvom ni opaziti jasne zavezanosti meritokraciji. Čeprav se 87 % ljudi strinja, da je družba bolj pravična takrat, ko nagrajuje bolj delovne, pa se 71 % ljudi tudi strinja, da je družba pravična takrat, ko so dohodki razporejeni čim bolj enako. Gre za paradoks, ki sicer ni značilen le za Slovenijo, ga pa ni zaznati v državah, ki smo jih lahko opredelili kot najbolj meritokratske.

Še pomembnejši vpogled v stanje meritokracije in vrednotenja znanja v Sloveniji na splošno ter v različnih sferah pa dajejo opravljeni intervjuji. Večinoma v vseh sferah je izobrazba posameznika cenjena, vendar različno. V nekaterih sferah, kot sta zdravstvo in farmacija, diploma zagotavlja določena vsebinska znanja, ki jih ta poseduje, v nekaterih drugih sferah pa je izobrazba zgolj formalni prvi pogoj za nastop delovnega mesta in vsebina pogosto ni pomembna. Tretja možnost, ki smo jo zaznali, se pojavlja predvsem v gospodarstvu, in sicer je posameznikova končana terciarna izobrazba kazalnik drugih lastnosti, na primer trdega dela, zmožnost dokončanja projekta, kot je zaključna naloga, vztrajnost in podobno. Kot vzrok za različne odnose do posameznikove izobrazbe več sogovornikov navaja dvom, da diploma res jamči, da posameznik poseduje določena znanja. Pogosto je prepričanje, da je množično izobraževanje na terciarni ravni razvrednotilo diplomo ter da znanje, ki ga diplomant poseduje, ni več tako kakovostno, kot je bilo pred časom.

Visokotehnološka zasebna podjetja so pri zaposlovanju precej fleksibilna. Predvsem kjer gre za bolj specifična dela, pogosto igrajo vlogo izobraževalca, zato ne zaposlujejo le na podlagi preteklih dosežkov, temveč na podlagi indikatorjev, ki kažejo, da bo kandidat hitro osvojil potrebna znanja, je vztrajen in se bo dobro vklopil v ekipo. Kriteriji izbire so tako bolj prilagodljivi, a usmerjeni v napredek in cilje podjetja. Na drugi strani pa imajo nekatera bolj institucionalizirana okolja (predvsem npr. javna uprava in akademska sfera) stroga pravila zaposlovanja in napredovanja, ki naj bi zagotavljala zaposlovanje po meritokratskih kriterijih. Delovna mesta in napredovanja imajo torej točno določene stopnje izobrazbe, delovne izkušnje in druge merljive kriterije. A mnogi sogovorniki opozarjajo, da so ti kriteriji preveč rigidni in pogosto

omejujejo nagrajevanje najbolj sposobnih in kompetentnih ter pogosto spodbujajo povprečnost.

Tudi na splošno sogovorniki navajajo več dejavnikov, ki kažejo na pomanjkanje meritokracije na vseh ravneh slovenske družbe. V zdravstvu sogovorniki omenjajo pojave klijentlizma in nepotizma, kjer imajo študenti staršev zdravnikov olajšano pot do specializacije in zaposlitve. V akademski sferi sogovorniki navajajo velik vpliv osebnih poznanstev in politične pripadnosti, ki pri zaposlovanju pogosto prevlada nad posameznikovimi sposobnostmi. V skoraj vseh sferah sogovorniki omenjajo, da posamezniki na najvišjih mestih (oz. člani elite) delujejo predvsem po principu ohranjanja svojega položaja, zato nagrajujejo predvsem poslušnost in lojalnost in izbirajo med ljudmi iz ozkega kroga, zato samo sposobnost, znanje ali kompetentnost pogosto niso dovolj za uspeh.

Tudi sogovorniki v opravljenih intervjujih poročajo, da z vidika preferenc oziroma vrednot družbe ne moremo govoriti o velikem pomenu meritokracije v Sloveniji. Večkrat je bilo omenjeno, da slovenska družba ne mara odstopanja od povprečja. Da je v slovenski kulturi uspeh pogosto postavljen v kontekst lopovov, češ, kdor je zaslužil veliko denarja, je to gotovo rezultat goljufije ali kraje. Temu pričajo tudi številne afere v medijih, kjer se pogosto problematizirajo visoki zaslužki posameznikov, četudi gre morda za plod njihovega dela in ekspertize.

Iz intervjujev je razvidno tudi, da se sogovorniki zavedajo, da Slovenija ni vzor meritokratske države. Njihove ocene Slovenijo postavljajo na zelo podobno mesto kot kvantitativni kazalniki, ki jih obravnavamo. Prav tako ocena, katere države so najbolj meritokratske – prevladujejo skandinavske države, Švica, ZDA. Obstajata torej zavedanje, kakšne so bolj meritokratske države, in prepričanje, da so te na splošno uspešnejše. Izraz meritokracija je letos tudi prvič vstopil kot politična tema, in sicer naj bi pomenil enega izmed temeljev politične države novega predsednika vlade dr. Roberta Goloba. Glede na dogajanja ob oblikovanju vlade pa obstaja dvom, da gre zgolj za populistično retoriko⁴⁸.

⁴⁸ Kmalu po zmagi na volitvah je v javnosti prah dvignila napoved, da bo nova vlada zamenjala generalno sekretarko Državnega zbora s tridesetletno kariero v tej instituciji, ki naj bi jo zamenjal izvoljeni poslanec z nižjo izobrazbo in izkušnjami v novinarstvu. Te zamenjave sicer kasneje ni bilo.

Z vidika uporabe znanja z vidika družbe tveganja lahko ugotovimo, da je bilo med pandemijo zelo močno zavedanje, da potrebujemo eksperte, njihova mnenja in ocene. A njihova mnenja so pogosto bila le eden izmed glasov v političnem procesu in odločitev, koliko in kako se njihova mnenja upoštevajo, je ostala v rokah politike. Njihovo vlogo so dodatno omejevala nesoglasja med različnimi disciplinami in pomanjkanje sodelovanja med njimi ter napačno razumevanje stroke kot enotnega, soglasnega akterja. Tu pa ne gre za specifiko Slovenije, saj so se s podobnimi težavami vloge stroke v pandemiji spopadali tudi v drugih državah. Tudi sicer gre za globlje družbene težave, ki se dotikajo vloge znanja, znanosti in ekspertov v družbah in zahtevajo širše obravnavanje.

5.2 Kako naprej?

Ugotavljamo, da je največja priložnost meritokracije v družbi zagotovo v njeni vlogi promocije znanja. Sledenje meritokratskim principom namreč pomeni promocijo in vrednotenje na podlagi dosežkov, znanja, sposobnosti in kompetenc posameznika. Le na tak način je možno ustvarjanje novega znanja ter tehnološki in znanstven napredek, kot smo mu priča v zadnjih letih. Ta ima širše družbene implikacije z vidika kvalitete in udobja življenja. Postindustrijski razvoj, osnovan na znanju, na eni strani prinaša razvoj ter s tem možnosti in svobodo, ki je doslej nismo poznali. Na drugi strani pa tovrstni razvoj s seboj prinaša tudi tveganja, ki imajo lahko za družbo tudi negativne učinke. S svobodo in neskončnimi priložnostmi je prišla tudi odgovornost za sprejemanje odločitev in krmarjenje svoje usode. A tu ne gre za argument proti ustvarjanju in spodbujanju znanja, pač pa nasprotno. Znanje je postalo ključno na več nivojih – kot glavno gonilo družbenega napredka ter tudi kot sredstvo za preživetje posameznika v družbi tveganja. Meritokracija v tem kontekstu deluje tudi kot aspiracijska ideja ali družbena vrednota, ki spodbuja ustvarjanje novega znanja, posameznikovo aktivnost in samoiniciativnost ter njegovo vlaganje v kompetence in znanja.

Da pri upravljanju tveganj ključno vlogo igra znanje, priča nedavna pandemija covid-19, med katero so znanstvena odkritja in ekspertna mnenja postala pomemben vidik upravljanja pandemije. Pandemija

pa kaže tudi korak v drugo smer. Množična dostopnost informacij ne pomeni priložnosti le za nastanek novega znanja, ampak tudi priložnost za širjenje neznanja, lažnih informacij in teorij zarote. V luči postfaktičnih družb tako niso pomembni le mehanizmi, ki spodbujajo ustvarjanje novega znanja, pač pa tudi vprašanje kvalitete znanja in upravljanja tega znanja. Tu pa osrednjo vlogo odigra prav koncept meritokracije.

Seveda pa je treba opozoriti na marsikatero omejitev meritokracije v sodobnih družbah. Obširno poglavje o konceptualizaciji meritokracije kaže, da je ta koncept zelo širok, se dotika različnih delov družbe ter je lahko razumljen na več različnih načinov. Njegov vpliv na družbo je tako odvisen od širšega družbenega konteksta in od tega, kako ga definiramo. Pri tem je najpomembnejše vprašanje, kaj razumemo kot zaslužnost. Ali gre tu za talent, trud, znanje ali kompetence, ki jih posameznik poseduje? In še pomembnejše, katere indikatorje za to uporabimo? Ali se zanašamo na posameznikovo stopnjo izobrazbe, njegove dosežke na standardiziranih testih, certifikate ali reference? Pregled literature kaže, da so že na tej ravni definicij različne interpretacije, še več pa kaže naša raziskava, ki priča o tem, da si različni družbeni pod sistemi različno razlagajo zaslužnost ter promovirajo različne aspekte sposobnosti, kompetentnosti in znanja.

Vprašanje pa ni le, katere aspekte promovira meritokracija, ampak tudi katere vrste znanja se s tem promovirajo. Nekatere omejitve meritokracije izhajajo prav iz pasti, ki jih prinaša izrazita usmerjenost v promocijo znanja z željo po hitrem tehnološkem in gospodarskem napredku. Tako so v nekaterih okoljih, predvsem se je to pokazalo v visokotehnoloških podjetjih, v ospredju znanja, ki omogočajo kratkoročne gospodarske učinke, manj poudarka pa je na znanju, ki bi vključevalo širšo družbeno perspektivo oz. na reflektivnem znanju. To pa ni problem zgolj meritokracije, temveč nakazuje širši družbeni problem usmerjenosti v nekatere vrste znanja, ki se kaže tudi v splošni orientaciji znanosti. K tej problematiki se še vrnemo. Pomembno pa se je na tem mestu dotakniti vprašanja, ali ni meritokracija torej morda nezdržljiva z družbeno odgovornostjo in konceptom trajnostnega razvoja. Menimo, da temu ni tako. Poročilo o trajnostnem razvoju (Sustainable Development Report 2022) na prva mesta najbolj trajnostnih držav postavlja skandinavske in nordijske države, ki jih naša raziskava uvršča

med najbolj meritokratske države. Promocija znanja torej ne pomeni nujno promocije idej, ki bodo uspele na potrošniškem trgu brez ozira na njihovo družbeno korist. Promocija znanja omogoča tudi razvoj tehnologij, ki direktno naslavljajo cilje trajnostnega razvoja in omogočajo celovit družben razvoj.

Ko govorimo o omejitvah meritokracije v sodobnih družbah, je nujno omeniti omejitve v njeni operacionalizaciji, v smislu načinov merjenja znanja in ocenjevanja kompetentnosti. Pri tem se uporabljajo različna orodja, ki niso nujno najučinkovitejša. Naša raziskava na podlagi intervjujev kaže, da se pogosto, predvsem v visoko institucionaliziranih okoljih, sprejemajo rigidna pravila zaposlovanja, napredovanja in nagrajevanja, ki naj bi skrbela za vzpostavitev meritokratskih kriterijev, a v praksi večkrat spodbujajo povprečje in upoštevanje togih točkovnikov. Podobno je tudi, ko govorimo o omejitvah vpisov na fakultete na podlagi standardiziranih izpitov, kot je matura, kjer lahko nižja ocena iz slovenščine vpliva na vpis dijaka, ki želi študij nadaljevati na tehnični šoli. Meritokracija se tako ujame v mrežo birokratskih pravil in kriterijev, ki lahko posledično procese naredijo manj meritokratske. Velik izziv meritokracije torej ni le vprašanje, kaj vrednotimo in promoviramo, ampak tudi kako.

Zagotovo pa je potreben tudi razmislek o nekaterih največjih kritikah meritokracije, ki se v literaturi pojavljajo v okviru povečevanja družbene neenakosti in posledično njene velike nepravčnosti. Avtorji, ki imajo do meritokracije izrazito negativno mnenje (npr. Littler 2017; Markovits 2019; Sandel 2020), v svojih delih kažejo, da lahko meritokracija pripomore k večji družbeni neenakosti, predvsem v primerih, ko najbogatejši sloji izkoriščajo sistem za reprodukcijo elite ter svoj položaj opravičujejo z zaslužnostjo. Ti avtorji meritokracijo označujejo kot mit, in v kontekstu, ki ga opisujejo, je to do neke mere tudi resnično. Težko pa je tovrstne ugotovitve generalizirati na celoten koncept meritokracije, neodvisno od okoliščin. Večina avtorjev, ki je v zadnjih letih izdala kopico literature, ki kritizira meritokracijo, prihaja iz anglosaksonskega sveta, predvsem iz ZDA, in sloni na podatkih in anekdotah, ki so precej specifične za to državo. Predvsem gre za velik vpliv visokošolskega sistema, ki temelji na zelo dragih prestižnih zasebnih univerzah, ki so veliko dostopnejše bogatejšemu sloju prebivalstva. Glavna kritika

je, da elitne univerze tako niso prostor družbene mobilnosti, pač pa skrbijo za reprodukcijo elit, pri čemer je meritokracija kot ideja povzročila legitimizacijo teh elit in njihovo prepričanje, da so si ta položaj prislužili zaradi svojih sposobnosti. Meritokratska elita v ZDA je torej danes enako privilegirana in utrjena kot aristokratska (Sandel 2020). Tako se zdi, da sta visoka stopnja neenakosti in privilegiranost elit v ZDA za del avtorjev dovoljšen dokaz, ne le da meritokracija v praksi ne deluje (McNamee 2018), temveč da je koncept meritokracije že v osnovi slab. Markovits meni, da meritokracija v vsakršni obliki neizogibno vodi v takšno stanje, saj bodo bogatejši starši vedno lahko priskrbeli več izobraževanja in s tem boljše kompetence svojim otrokom kot revnejši (Markovits 2021). Sandel (2020) na drugi strani meni, da meritokracija v skupnosti povzroča delitve na zmagovalce in poražence in kot taka za družbo nikoli ne more biti koristna.

A tu se pojavlja vprašanje, ali so te kritike res namenjene meritokraciji kot splošnemu principu ali gre vseeno za kritike specifičnih delov sistema, ki morda celo deluje po nemeritokratskih principih. Kot opozarja Wooldridge (2021), je moralna nevarnost meritokracije predvsem v plutomeritokraciji oziroma v spojitvi meritokracije z denarjem in izkoriščanju koncepta meritokracije za ohranjanje privilegijev elit. To izkoriščanje pa se torej dogaja preko nemeritokratskih procesov. Na drugi strani pa je nekritično povzemanje kritik, ki so tako izrazito vezane na ameriški ali anglosaksonski sistem, lahko nevarno, ko govorimo o meritokraciji v Evropi, ali pa v Sloveniji.

Literature evropskih avtorjev o meritokraciji je zelo malo. Nekaj zapisov najdemo pri francoskih avtorjih, saj je ideja meritokracije tudi ena izmed idej francoske revolucije, zato je ta pogosta tudi v političnem diskurzu. Tudi v Franciji avtorji opozarjajo, da se otroci revnejših družin precej slabše odrežejo v šolah kot otroci iz premožnejših družin, ter šole pogosto nastopajo v funkciji reprodukcije neenakosti. Predvsem je problem v neenakosti izhodiščnih možnosti in velikih razlikah med šolami, ki so pogosto različne po sestavi otrok (le malo je mešanja med otroki različnih socio-ekonomskih statusov) (Dubet in Grenet 2021). Nekaj kritik leti tudi na elitistično držo nekaterih francoskih fakultet, ki jih večinoma obiskujejo premožnejši, in meritokracijo kot sredstvo legitimizacije francoskih elit (Guilbaud 2019). Je tudi nekaj nemških

avtorjev, ki obravnavajo meritokracijo (npr. Müller 2017), a je tudi v Nemčiji moč zaznati vpliv ameriških avtorjev. V nedavnem intervjuju za The Guardian je novi premier Olaf Scholz dejal, da je bil pretresen ob branju Youngove satire in prej omenjene knjige Michaela Sandela, kar je vplivalo na njegova politična prepričanja (O. Scholz 2021).

A kljub omenjenim kritikam ni zaznati, da bi omenjeni avtorji nasprotovali meritokraciji na splošno, kot principu. Scholz jasno pove, da z zaslužnostjo kot tako ni nobenega problema, da pa ta ne sme biti razumljena le v kontekstu najpremožnejših ljudi ter da moramo redefinirati njen pomen. Tudi tovarniški delavci, pravi, imajo vrsto znanja in sposobnosti, zaslužnosti, ki jo mora družba priznavati (O. Scholz 2021). Tudi prej omenjena francoska avtorja Dubet in Grenet (2021) v intervjuju jasno izrazita, da ne nasprotujeta meritokraciji kot taki, treba pa si je priznati, da trenutni sistem ni povsem meritokratski. Nemški avtor Müller se strinja, da je meritokracija mit, a se sprašuje, »*kje bi bili brez tega mita*«. (Müller 2017, 60).

Sklepamo torej, da ima meritokracija v kombinaciji z drugimi družbenimi procesi lahko negativne posledice na družbo predvsem glede reprodukcije elite in ustvarjanja neenakosti v družbi, a to ni dovoljšen razlog za popolno nasprotovanje meritokraciji, saj gre za enega ključnih konceptov modernosti, ki je oblikoval družbe, kot jih poznamo danes (Wooldridge 2021), predvsem pa je neločljivo povezan z idejo družbe znanja. Pozorni moramo biti na to, katere kritike meritokracije kažejo njene slabosti in omejitve in katere kritike izvirajo iz ideoloških prepričanj, povezanih z egalitarizmom in idejo pravičnosti v smislu enakosti končnega izida. Zagotovo je treba opozarjati, da je za uspešno meritokracijo treba zagotavljati enake izhodiščne možnosti posameznikom. Velika začetna neenakost lahko kljub uporabi meritokratskih principov daje nepravilne rezultate. A vendar je naivno pričakovati, da bi v tovrstnih okoljih opustitev meritokratskih principov avtomatsko pripomogla k večji enakosti, kot se zdi, da domnevajo nekateri avtorji.

Ključni argument proti *de facto* zavračanju meritokracije in meritokratskih principov v družbi je torej vprašanje o njenih alternativah. Če je torej meritokracija za družbo le škodljiv koncept, ki ga je treba eliminirati, kaj nam torej preostane? So alternativni načini izbire in

vrednotenja za družbo ugodnejši? Ali si kot družba res bolj kot znanje in sposobnost želimo promovirati druge lastnosti? Nekatere neenakosti so v družbi lastne in jih ni moč eliminirati. Nikoli ne bomo mogli v celoti izenačiti genskih razlik ali zgolj srečnih ali nesrečnih naključij, ki se posamezniku zgodijo v življenju. Prav tako je naivno mišljenje, da napuh in pohlep nista sestavni del človeške narave. Nekateri avtorji (tudi npr. Sandel 2020) so mnenja, da bi lahko na nekaterih mestih meritokracijo nadomestil žreb (npr. pri sprejemu na prestižne univerze). A meritokracija vseeno lahko omogoča protiutež nepravilnim neenakostim in odpira možnost tudi tistim, ki se rodijo v manj privilegiranih družinah. Ali bi lahko to pričakovali tudi od tovrstnih alternativnih idej?

Navsezadnje pa ideja, da lahko meritokracijo v sodobni družbi kar odpravimo, ni realna. Naša raziskava na podlagi intervjujev kaže, da je uporaba meritokratskih principov pri zaposlovanju zaželeno v tako rekoč vseh sferah ter je promocija znanja za delovanje sodobnih družb nujna. Zato menimo, da je diskusija o tem, ali moramo meritokracijo spodbujati ali odpravljati, neustrezna. Meritokracija je neločljivo, v večjem ali manjšem obsegu vpeta v sodobne družbe. Vprašanje tako ne sme biti meritokracija ja ali ne, pač pa kako koncept meritokracije uporabiti v čim širšo družbeno korist. Katere so torej njene prednosti, ki jih je treba spodbujati, in katere so možne pasti, na katere moramo biti pozorni. Pri tem pa ne gre za variacije meritokracije, temveč za vprašanje njene vpetosti v druge družbene procese in okoliščine. Pomembno se je namreč zavedati, da popolna meritokracija ne obstaja. Vedno bodo v družbi potekali vzporedni mehanizmi, prav tako je utopično pričakovati popolnoma neodvisno in objektivno merjenje zaslužnosti in kompetentnosti ter vrednotenje na podlagi tega. Potreben je torej razmislek o meritokratskih vzvodih in mehanizmi, ki lahko družbi koristijo, ter omejitve tistih, ki družbi škodujejo.

Te dileme pa lahko preslikamo tudi na širša družbena vprašanja vloge in uporabe znanja v sodobnih družbah. Živimo v dobi izjemnega tehnološkega in znanstvenega napredka, vprašanje pa je, kako dobro znanje izkoriščamo v drugih aspektih. Pandemija covida-19, katere razsežnosti lahko pojasnimo tudi v kontekstu družb tveganja, je v marsikaterem s tem povezanim aspektu nastavila dobro ogledalo. Pri

opazovanju dolgotrajnega poteka pandemije in njenih posledic v številu smrtnih žrtev ter predvsem upoštevajoč mednarodne primerjave se je težko izogniti občutku, da bi se s pandemijo lahko spopadli bolje ter da imamo z vidika ustvarjenega znanja večji potencial, kot ga lahko izkoristimo v takšnih primerih.

Če je meritokracija koncept, ki ima največje priložnosti prav v promociji znanja, se je treba vprašati, kako torej ta potencial izkoristiti ne le za tehnološki napredek, pač pa v širšo družbeno korist ter predvsem v kontekstu družb tveganja. V času pandemije je bil najpogostejši odgovor na to dilemo, da mora politika prepustiti upravljanje epidemije stroki oziroma da mora bolj poslušati *stroko*. Prav eksperti so tisti, ki v družbi poosebljajo meritokratsko logiko. Gre namreč za posameznike, ki posedujejo nadpovprečno veliko znanja, zaradi česar so v družbi priznani in cenjeni ter imajo legitimnost za podajanje mnenj, nasvetov in predlogov za ukrepanje.

Zato je tovrsten poziv lahko razumeti tudi kot poziv k bolj meritokratski družbi. Čeprav se na videz sliši enostavno in pozive o večji vlogi stroke ali znanosti v politiki pogosto slišimo v javnosti, je zadeva zelo kompleksna. Čeprav so eksperti tisti, ki posedujejo veliko znanja, to ne pomeni, da so njihovi nasveti povsem nevtralni. Četudi se zdi, da gre za povsem tehnične odločitve, se te hitro lahko dotikajo vprašanja preferenc in vrednot v družbi. Eksperti posedujejo epistemično avtoriteto in posledično legitimnost, a v sodobnih demokracijah nimajo legitimnosti za odločanje o zadevah, ki potrebujejo širši družbeni konsenz. Zato se odpirajo tudi vprašanja glede odgovornosti za sprejete odločitve.

Ti argumenti se sicer dotikajo predvsem vprašanja, zakaj ne moremo celotnega odločanja prepustiti ekspertom, nič manj enoznačno pa ni vprašanje, kako preprosto povečati vlogo ekspertov v političnem procesu, ali pa v družbi na splošno. Zatakne se že pri vprašanju, kdo je ekspert. V teoretskem delu smo to želeli podrobno opredeliti in prišli do pomembne razlike med strokovnjaki, eksperti in znanstveniki. Da strokovnjak ali znanstvenik postane ekspert, mora torej poleg posedovanja velike količine znanja biti poklican za podajanje ekspertize oz. mnenja ali predloga. To pa pomeni, da je status eksperta odvisen od okolja, v katerem je, in od ljudi, s katerimi je obkrožen. Povedano dru-

gače, ekspert z enega področja je lahko ekspert v okolju, kjer poseduje več znanja od drugih o neki tematiki. Ista oseba lahko na drugem področju ali v drugem okolju nastopa kot popoln laik. Predvsem v političnem procesu igra vlogo tudi tisti, ki imenuje oz. določa, kdo je ekspert.

Četudi pa bi jim na ravni družbe ali pa vsaj političnega procesa uspelo najti konsenz, ki bi določal, kdaj posameznik velja za eksperta, pa s tem ne rešimo vseh težav. Vprašanja, s katerimi se kot družba srečujemo, so kompleksna in se dotikajo različnih področij. Obenem pa smo priča izraziti specializaciji disciplin in razdrobljenosti na ozka področja. Naša raziskava kaže dober primer tega kompleksnega odnosa. Na vprašanje, kako strokovno pristopiti k rešitvi zdravstvenega problema, odgovor ne more biti z *upoštevanjem nasveta zdravstvene stroke*. Tovrstno razumevanje stroke kot soglasne skupine ekspertov se je izkazalo za problematično, o čemer predvsem priča konflikt med epidemiologi in infektologi v slovenskem primeru obvladovanja epidemije. Vlada se je večinoma zanašala na strokovno skupino, v kateri so imeli glavno besedo infektologi, medtem ko so epidemiologi pogosto opozarjali, da v odločanje niso vključeni oz. so njihovi predlogi preslišani.

Ta konflikt je v slovenski javnosti spodbudil debato o *pravi* in *nepravi* stroki in kritiko, da četudi je vlada poslušala eksperte iz strokovne skupine, je šlo za napako, saj bi morala poslušati druge eksperte, iz *bolj pravilne* stroke. Tudi ta debata zanemarja kompleksnost odnosov in predpostavlja, da kljub razlikam v mnenju med različnimi disciplinami lahko ta nesoglasja rešimo z določitvijo, katera disciplina je za posamezno področje bolj relevantna. A tudi eksperti znotraj neke discipline niso vedno soglasni. Spet nam dober primer kaže pandemija covida-19, ko je že v začetku večina epidemiologov zagovarjala rigorozne ukrepe omejevanja stikov in zapiranja, medtem ko je skupina epidemiologov z eminentnih institucij napisala Barringtonovo deklaracijo (Kulldorff, Sunetra in Bhattacharya 2020), ki se je zavzemala za čredno imunost in popolnoma drugače ocenjevala nevarnost bolezni. Na to deklaracijo je bil velik odziv in pojasnitev epidemiološke stroke, da vsebina deklaracije v tistem trenutku ni v skladu s širšim znanstvenim konsenzom. A odzivi in oblikovanje znanstvenega konsenza so lahko dolgotrajni, v situacijah, kot je pandemija, pa so zahtevani hitri odgovori in odzivi. Tukaj se vmeša še dodaten vidik, torej med znanstveniki

in znanostjo ter eksperti. Odgovor, da je treba poslušati *pravo* stroko, je torej izrazito pomanjkljiv.

Verjetno največja pomanjkljivost tovrstnih pozivov glede *poslušanja stroke in znanosti* pa je v predpostavlanju, da gre le za odnos med dvema akterjema – stroko in politiko. Ravno kar smo prikazali, da imamo že znotraj stroke več različnih akterjev, nadalje pa se pogosto zanemari vključenost drugih akterjev, predvsem pa širše javnosti. Znanost lahko poskrbi za hitra odkritja, vlada lahko ta odkritja upošteva in jih implementira, kar pa še ne pomeni, da bo ta odkritja sprejela tudi družba. Tu lahko vzporednice povežemo s problematiko cepljenja v pandemiji. Vloga znanosti ali ekspertov v družbi ni odvisna le od njihovega odnosa s politiko, ampak tudi z javnostjo. Pomembno vlogo pri tem igra zaupanje, ki je načeloma večje v znanstvenike in eksperte kot v politike, še zdaleč pa ni samoumevno. Informacijske družbe so omogočile hitro širjenje in dostop do informacij, na to so pomembno vplivala tudi družbena omrežja. Širijo pa se tudi dezinformacije, napačne trditve in lažne novice, živimo torej v postfaktični družbi. Oblikuje in utrjuje se krog skeptikov do znanosti, ki eksperte enači s skupino politične in ekonomske elite ter išče razlage v alternativnih virih, ki niso utemeljeni na znanstvenih dognanjih. V tem delu javnosti nastaja ideja, da so mnenja vseh članov demokratične družbe enakovredna (Nichols 2019).

Tudi z vidika javnosti ne gre za enotnega akterja, omenjena skupina skeptikov je le del družbe. Čeprav smo poplavi dezinformacij in lažnim novicam izpostavljeni vsi člani družbe, so nekateri zavezani preverjanju virov in iskanju kredibilnih informacij ter si mnenja izoblikujejo na podlagi znanstvenih ali strokovnih dognanj (t. i. dobro informirani državljani (Schutz 1976). Problem uporabe znanja v družbi je torej širši od vprašanja odnosa med stroko in politiko ter se dotika tudi splošnega položaja znanosti v družbi.

Velik del omenjenih težav je povezan z nerazumevanjem znanosti kot take. Od nje se v družbi pogosto pričakujejo odgovori na vsa vprašanja in točne napovedi o prihodnosti. Znanost naj bi bila nezmotljiva. V realnosti pa je znanost proces, ki se nenehno spreminja, popravlja in nadgrajuje. Deluje v okviru skupnosti znanstvenikov in na podlagi medsebojnih recenzij, pri čemer je zavezana pravilom in prin-

cipom. Tega bi se morali zavedati politiki in javnost, pa se zdi, da se tega pogosto premalo zavedajo celo znanstveniki sami. Tudi znanost torej nosi del odgovornosti za svojo vlogo v družbi.

Med znanstveniki namreč pogosto slišimo podobne pozive, naj politika bolj upošteva znanost, pri čemer zanemarjajo njeno naravo in omenjene izzive⁴⁹. Hkrati pa so tudi nekateri drugi očitki na račun znanosti in znanstvenikov lahko upravičeni. Znanost se je v zadnjih desetletjih osredotočala predvsem na tehnološki napredek. Deloma je to posledica večjega sodelovanja med znanostjo in gospodarstvom in torej večjega financiranja znanstvenih odkritij, ki imajo lahko tržno vrednost. Vzporedno pa se ne vlaga v raziskave, ki bi ocenjevale, kako bodo te tehnologije vplivale na družbo ter ali bo družba te spremembe sprejela.

Nadalje ima znanstvena skupnost tudi sama težave z dilemo glede kriterijev ocenjevanja uspešnosti znanstvenih dosežkov ter posledičnega fokusa na kvantiteto, in ne na kvaliteto ali vpliv raziskav in objav. Mehanizmi, v okviru katerih deluje, so pogosto precej formalni in birokratski, z načini financiranja, objavljanja in vrednotenja dosežkov pa se ne spodbuja interdisciplinarnega raziskovanja, temveč tudi znanost sama stremlji k specializaciji po disciplinah.

Pogosto se tudi zdi, da znanstveniki in laiki oziroma širša javnost govorijo v drugačnem jeziku. Pri tem pa se zdi, da ne stremimo k možnostim dialoga, pač pa se pričakuje, da bo javnost sprejela to, kar govori znanost. Tudi med pandemijo je bilo glavno vodilo, da *mora javnost zaupati znanosti*. Jasno je, da velik del družbe ne upošteva tega pričakovanja, in glede na obravnavano kompleksnost odnosov, ki vplivajo na položaj znanosti v družbi, je jasno, da je potreben drugačen pristop. Treba je najti skupni jezik. Pomembno je izobraževanje, pred-

⁴⁹ Primer je tudi nedavna izjava Sveta za razvoj pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, s katero so želeli pred volitvami politične stranke prepričati, naj se zavzamemo za večjo vlogo znanosti in znanstvenih izsledkov v zakonodajnem postopku. Izjava se je oblikovala z več različnimi verzijami in širokimi razpravami. Ključno sporočilo pa je, da lahko samo znanost zagotovi izdelavo alternativ, ki bi reševale probleme s predvidljivimi posledicami, ter je treba sprejeti ukrepe za uveljavljanje znanja v družbi. Poziv k večji meritokraciji v družbi pa prav tako ignorira nekatere prej omenjene težave tovrstnih predlogov.

vsem medijska in znanstvena pismenost. Znanost pa mora postati bolj reflektivna, torej mora delovati z večjim zavedanjem o družbi, v kateri deluje, ter o posledicah svojega delovanja nanjo. To pomeni, da mora postati bolj vključujoča in upoštevati aspekte in okoliščine, ki jih strogo znanstvene metode morda lahko spregledajo. Nekatere mehanizme za to že poznamo, tukaj lahko omenimo koncept državljanske znanosti.

Raziskava, ki jo predstavljamo v tej knjigi kaže, da smo priča predvsem pomanjkanju medsebojnega sodelovanja – med različnimi družbenimi skupinami in znotraj teh skupin. Kompleksne in družbeno prepletene problematike poskušamo rešiti z razdrobljenim pristopom. Fokusiramo se na ozka, specifična področja, pri čemer pa se izgublja širša slika. To velja tako za področje delovanja znanosti in njene vloge v družbi kot tudi za delovanje drugih družbenih področij.

S takšnega specifičnega vidika ocenjujemo tudi nekatere temeljne družbene principe, kot je meritokracija. Če jo ocenjujemo z enega, specifičnega vidika, je njeno vrednost v družbi lahko označiti kot izrazito pozitivno ali izrazito negativno. A s tem izgubljammo pravo sliko. Uporaba meritokratskih principov lahko ima svoje slabosti, ima pa tudi svoje prednosti. Tako slabosti kot prednosti so predvsem odvisne od konteksta uporabe teh principov in drugih družbenih procesov, v katere je vpeta. Vsekakor pa odgovor na njene slabosti ni v njeni ukinitvi. V sodobnih družbah, ki so na znanju osnovane družbe tveganja, je nasprotovanje meritokraciji nesmiselno. Smiselno pa je premislek o tem, kako omejiti slabosti meritokracije, predvsem glede na širšo družbo.

Ti zaključki odpirajo vrsto novih vprašanj, ki pomenijo tudi nove priložnosti za raziskovanje. Z vidika meritokracije je treba več pozornosti nameniti vprašanju merjenja znanja in sposobnosti ter kaj štejemo za zaslužnost. Treba je poiskati možnosti za spodbujanje interdisciplinarnega sodelovanja in reflektivnega znanja ter načine, kako v koncept spodbujanja znanja vključiti vrednote, kot sta etičnost delovanja in raziskovalna avtonomija. Tu se odpirajo možnosti za raziskovanje vloge izobraževalnih institucij pri tem.

Predvsem pa se velika priložnost za nadaljnje raziskovanje odpira pri vprašanju vloge znanosti v sodobnih družbah. Kako lahko, upošteva-

joč obravnavane izzive, poskrbimo za večjo vlogo znanosti v družbi in boljšo izrabo znanja v skupno dobro. Na eni strani to odpira možnost raziskovanja z vidika javnosti, ns primer izobraževanja, utrjevanja zaupanja v javnost, medijske in informacijske pismenosti ter spodbujanja aktivnega državljanstva v kontekstu postfaktičnih družb. Na drugi strani pa se odpira več možnosti tudi glede raziskovanja znanosti kot take. Kako lahko znanost naredimo bolj vključujočo in reflektivno. V tem kontekstu ponovno postajajo aktualni razmisleki o postnormalni znanosti (Funtowicz in Ravetz 2003).

Viri in literatura

Adam, Frane, ur. 2012. Kvalitativno raziskovanje v interdisciplinarni perspektivi. Inštitut IRSA.

———. 2014. Measuring National Innovation Performance: The Innovation Union Scoreboard Revisited. 1st ed. 2014. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg : Imprint: Springer.

———. 2018. »Citizen Science Pilot Experiment in High Schools«. Innovative Issues and Approaches in Social Sciences 11(2). http://www.iiass.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1083 Dostopno 9. marca 2021.

———. 2020. Med meritokracijo in populizmom, O kakofoniji podatkov v postfaktični družbi. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: IRSA - Inštitut za razvojne in strateške analize.

———. 2021. »Upravljanje epidemiološke krize: med politiko in stroko«. Sobotna priloga Dela. 30. 1. 2021 <https://www.delo.si/sobotna-priloga/upravljanje-epidemioloske-krize-med-politiko-in-stroko/>. Dostopno 2. junija 2022.

Adam, Frane in Maruša Gorišek. 2020. »Meritokracija med mitom, normo in realnostjo«. Družboslovne razprave XXXVI(94–95): 217–38.

Adam, Frane, Maruša Gorišek in Matej Makarovič. 2020. »Academic Entrepreneurship in the Framework of Cognitive Mobilisation«. V Technology and Social Choices in the Era of Social Transformations, ur. Borut Rončević in Matej Makarovič. 101-131. Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford: Peter Lang.

Adlešič, Gregor. 1998. »Rawlsova teorija pravičnosti«. *Socialno delo* (6).

Allingham, Michael. 2021. »Distributive Justice«. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. <https://iep.utm.edu/>. Dostopno 2. junija 2022.

Alwan, Nisreen A idr. 2020. »Scientific Consensus on the COVID-19 Pandemic: We Need to Act Now«. *The Lancet* 396(10260): e71–72.

Andrews, Dan in Andrew Leigh. 2009. »More Inequality, Less Social Mobility«. *Applied Economics Letters* 16(15): 1489–92.

Archer, Margaret S. 2007. *Making Our Way through the World Human Reflexivity and Social Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press.

Babones, Salvatore. 2018. *The New Authoritarianism. Trump, Populism and the Tyranny of Experts*. Cambridge: Polity Press.

Bahovec, Igor. 2005. *Skupnosti: teorije, oblike, pomeni*. Ljubljana: Sophia.

———. 2015. »Christianity in Confrontation with Individualism and Crisis of Western Culture: Person, Community, Dialog, Reflexivity, and Relationship Ethics«. *Bogoslovni vestnik* 75(2): 335–46.

Beck, Ulrich, Anthony Giddens in Scott Lash, ur. 1997. *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Repr. d. Ausg. von 1994. Cambridge: Polity Press.

Bell, Daniel. 1972. »Meritocracy and equality«. *The Public Interest* 29: 29.

———. 1973. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York: Basic Books.

Bell, Daniel A. 2012. »Meritocracy is a good thing«. *New Perspectives Quarterly* 29(4): 9–18.

Bellanca, James idr. 2010. *21st Century Skills: Rethinking How Students Learn*. Bloomington: Solution Tree Press.

Beller, Emily in Michael Hout. 2006a. »Intergenerational social mobility: The United States in comparative perspective«. *The future of children* 16(2): 19–36.

———. 2006b. »Welfare states and social mobility: How educational and social policy may affect cross-national differences in the association between occupational origins and destinations«. *Research in social stratification and mobility* 24(4): 353–65.

Benhabib, Jess, Alberto Bisin in Mi Luo. 2019. »Wealth distribution and social mobility in the US: A quantitative approach«. *American Economic Review* 109(5): 1623–47.

Berger, Peter L. in Thomas Luckmann. 1991. *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Reprint 1966. New York: Penguin Books.

Berling, Trine Villumsen in Christian Bueger. 2017. »Expertise in the Age of Post-Factual Politics: An Outline of Reflexive Strategies«. *Geoforum* 84: 332–41.

Bills, David B. 2019. »The Problem of Meritocracy: The Belief in Achievement, Credentials and Justice«. V *Research Handbook on the Sociology of Education*, Edward Elgar Publishing, 88–105. <https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788110419/9781788110419.00013.xml>. Dostopno 2. novembra 2020.

Blaize, Aurélie. 2021. »Conseil Scientifique du Covid : composition, membres, rapport«. *Le Journal des Femmes Santé*, 2. 2. 2021. <https://sante.journaldesfemmes.fr/fiches-maladies/2641195-conseil-scientifique-coronavirus-covid-constitution-gouv-conflit-interet-membres-role-avis/>. Dostopno 2. junija 2022.

Blasi, Paolo. 2006. »The European University–Towards a wisdom-based society«. *Higher Education in Europe* 31(4): 403–7.

Bloodworth, James. 2016. *The myth of meritocracy: why working-class kids get working-class jobs*. London: Biteback Publishing.

Bourdieu, Pierre. 1986. »The forms of capital«. V Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, Westport CT: Greenwood, 241–58.

Bovens, Mark in Anchrit Wille. 2017. Diploma Democracy: The Rise of Political Meritocracy. Oxford: Oxford University Press.

Bradley, John H., Ravi Paul in Elaine Seeman. 2006. »Analyzing the Structure of Expert Knowledge«. Information & Management 43(1): 77–91.

Breen, Richard in John H. Goldthorpe. 2001. »Class, Mobility and Merit The Experience of Two British Birth Cohorts«. European Sociological Review 17(2): 81–101.

Brown, Phillip. 2013. »Education, opportunity and the prospects for social mobility«. British Journal of Sociology of Education 34(5–6): 678–700.

Bukodi, Erzsébet, Mollie Bourne, Bastian Betthäuser in John H Goldthorpe. 2019. Social Origins, Cognitive Ability, Educational Attainment and Social Class Position in Britain: A Birth Cohort and Life-Course Perspective. Oxford: University of Oxford, Department of Social Policy and Intervention.

Burawoy, Michael. 2005. »For public sociology«. American sociological review 70(1): 4–28.

Carayannis, Elias G. in David F.J. Campbell. 2009. »„Mode 3“ and „Quadruple Helix“: Toward a 21st Century Fractal Innovation Ecosystem«. International Journal of Technology Management 46(3/4): 201.

Carter, Nancy idr. 2014. »The Use of Triangulation in Qualitative Research«. Oncology Nursing Forum 41(5): 545–47.

Casner-Lotto, Jill in Linda Barrington. 2006. Are They Really Ready to Work? Employers' Perspectives on the Basic Knowledge and Applied Skills of New Entrants to the 21st Century U.S. Workforce. The Conference Board, Partnership for 21st Century Skills. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519465.pdf>. Dostopno 2. januarja 2019.

Castelfranco, Sabina in Young Kim. 2021. »Portugal, the little country that could ... get vaccinated«. CBC News, 14. 11. 2021. <https://www.cbcnews.com/news/portugal-covid-vaccination-success/>. Dostopno 2. junija 2022.

Cerroni, Andrea. 2020. *Understanding the Knowledge Society - A New Paradigm in the Sociology of Knowledge*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.

Chi, Michelene T. H. 2006. »Two Approaches to the Study of Expert's Characteristics«. V *The Cambridge Handbook of Expertise and Expert Performance*, ur. K. Anders Ericsson, Neil Charness, Robert R. Hoffman, in Paul J. Feltovich. 21-30. Cambridge: Cambridge University Press.

Choi, Bernard idr. 2005. »Can Scientists and Policy Makers Work Together?«. *Journal of Epidemiology & Community Health* 59(8): 632–37.

Chou, Mark, Benjamin Moffitt in Octavia Bryant. 2020. *Political meritocracy and populism: cure or curse?* Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group.

Collins, Harry. 2014. *Are we all scientific experts now?* Cambridge, Malden: Polity Press.

Collins, Randall. 2011. »Credential Inflation and the Future of Universities«. *British Journal of Sociology of Education* 2: 228–51.

Curtis, Josh. 2016. »Social mobility and class identity: The role of economic conditions in 33 societies, 1999–2009«. *European Sociological Review* 32(1): 108–21.

D'Cruz, H., P. Gillingham in S. Melendez. 2005. »Reflexivity, Its Meanings and Relevance for Social Work: A Critical Review of the Literature«. *British Journal of Social Work* 37(1): 73–90.

De Jong, Ton in Monica GM Ferguson-Hessler. 1996. »Types and qualities of knowledge«. *Educational psychologist* 31(2): 105–13.

Denzin, Norman K. in Katherine E. Ryan. 2007. »Qualitative methodology (including focus groups)«. The SAGE handbook of social science methodology 3: 578–94.

Department of Health. 2020. »Statement from the National Public Health Emergency Team«. <https://www.gov.ie/en/press-release/eca0a9-statement-from-the-national-public-health-emergency-team-first-meeti/>. Dostopno 2. junija 2022.

Drucker, Peter. 1993. Post-capitalist society. Butterworth-Heinemann.

Dubet, Francois in Julien Grenet. 2021. »Faut-il sauver la meritocratie? Le separatisme social se construit d'abord dans nos ecoles.«. L'OBS, 29. 8. 2021. <https://www.nouvelobs.com/education/20210829.OBS47992/faut-il-sauver-la-meritocratie-1-3-le-separatisme-social-se-construit-d-abord-dans-nos-ecoles.html>. Dostopno: 23. junija 2022.

Ekberg, Merryn. 2007. »The parameters of the risk society: A review and exploration«. Current sociology 55(3): 343–66.

Élysée. 2020. »Médecins, chercheurs et scientifiques mobilisés contre le COVID-19«. <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/03/24/medecins-chercheurs-et-scientifiques-mobilises-contre-le-covid-19>. Dostopno 2. junija 2022.

Engel, Christoph. 2011. »Dictator Games: A Meta Study«. Experimental Economics 14(4): 583–610.

ESS-9 Documentaton Report. 2018. »ESS Round 9 2018 Documentation Report. Edition 3.1. Bergen, European Social Survey Data ArchiveESS Round 9: European Social Survey«. <https://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=9>. Dostopno 2. junija 2022.

Etzkowitz, Henry in Loet Leydesdorff. 2000. »The Dynamics of Innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of University–Industry–Government Relations«. Research Policy 29(2): 109–23.

European Center for Disease Prevention and Control. 2022. »Vaccine Tracker«. <https://vaccinetracker.ecdc.europa.eu/public/extensions/COVID-19/vaccine-tracker.html#uptake-tab>. Dostopno 2. junija 2022.

European Commission. Directorate General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. 2021. European Innovation Scoreboard 2021. LU: Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2873/725879>. Dostopno 4. marca 2022.

Fleurbaey, Marc in Vito Peragine. 2013. »Ex ante versus ex post equality of opportunity«. *Economica* 80(317): 118–30.

Florida, Richard. 2019. The rise of the creative class. New York: Basic Books.

Fontana, Andrea in James H. Frey. 2005. »The interview«. The Sage handbook of qualitative research 3: 695–727.

Frank, Robert H. 2016. Success and luck: good fortune and the myth of meritocracy. Princeton, Oxford: Princeton University Press.

Frankfurt, Harry G. 2015. On inequality. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Funtowicz, Silvio in Jerome Ravetz. 2003. »Post-normal science«. In: International Society for Ecological Economics (ed.), Online Encyclopedia of Ecological Economics at <http://www.ecoeco.org/publica/encyc.html>. Dostopno 2. junija 2022.

G., K. in R. B. 2021. »Proti izgrednikom na protestu solzivec in vodni top, poškodovanih več policistov«. *rtvslo.si*, 15. 9. 2021. <https://www.rtvsl.si/slovenija/proti-izgrednikom-na-protestu-solzivec-in-vodni-top-poskodovanih-vec-policistov/594153>. Dostopno 2. junija 2022.

G., K. in Z. M. 2020. »Iz strokovne skupine NIJZ-ja izstopila Maja Sočan, v. d. direktorja ostaja Eržen«. *rtvslo.si*, 3. 4. 2020. <https://www.rtvsl.si/zdravje/novi-koronavirus/iz-strokovne-skupine-nijz-ja-izstopila-maja-socan-v-d-direktorja-ostaja-erzen/519389> Dostopno 18. maja 2021.

———. 2021. »Fafangel pred preiskovalno komisijo: Nekaterih ukrepov nisem mogel strokovno zagovarjati«. rtvslo.si, 2. 7. 2021 https://www.rtvsllo.si/slovenija/fafangel-pred-preiskovalno-komisijo-nekaterih-ukrepov-nisem-mogel-strokovno-zagovarjati/586394?fbclid=IwAR3JA7azlvARllgNNQkSFu_mbAu_ntRftFuGLaAagnLzRDu-hsk0CsFFOR_s. Dostopno 2. junija 2022.

Gaber, Slavko in Ljubica Marjanovič Umek. 2013. Študije (primerjalne) neenakosti. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Center za študij edukacijskih strategij.

Giddens, Anthony. 1993. *New rules of sociological method: a positive critique of interpretative sociologies*. 2nd ed. Stanford, Calif: Stanford University Press.

Goede, Miguel. 2011. »The wise society: beyond the knowledge economy«. *Foresight-The journal of future studies, strategic thinking and policy* 13(1): 36–45.

Goldthorpe, John. 2003. »The Myth of Education-Based Meritocracy«. *New Economy* 10(4): 234–39.

Golob, Tea in Matej Makarovič. 2019. »Reflexivity and Structural Positions: The Effects of Generation, Gender and Education«. *Social Sciences* 8(9): 248.

———. 2022. »Meta-Reflexivity as a Way toward Responsible and Sustainable Behavior«. *Sustainability* 14(9): 5192.

Gordon, Leah. 2017. »The Coleman Report and Its Critics: The Contested Meanings of Educational Equality in the 1960 and 1970s«. *Process a blog for american history, Organization of American Historians*. <https://www.processhistory.org/gordon-coleman-report/>. Dostopno: 22. junija 2021.

Gorenc, Anja. 2021. »Epidemiologi tudi tretjič proti obveznemu cepljenju, nenaklonjeni tudi PC-pogoju«. 24ur.com, 30. 12. 2021 <https://www.24ur.com/novice/korona/epidemiologi-tudi-tretjic-ne-obveznemu-cepljenju-proti-covidu-19.html>. Dostopno 23. junija 2022.

Greer, Scott, Elizabeth King, Elize Massard da Fonseca in Andre Peralta-Santos. 2021. *Coronavirus Politics: The Comparative Politics and Policy of COVID-19*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press. <https://www.fulcrum.org/concern/monographs/jq085n03q>. Dostopno 15. decembra 2021.

Gros, Alexis Emanuel. 2017. »The Typicality and Habituality of Everyday Cognitive Experience in Alfred Schutz's Phenomenology of the Lifeworld«. *META: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy* IX(1): 63–85.

Guilbaud, David. 2019. »La méritocratie est la « bonne conscience des gagnants du système »«. *Le Monde*, 5. 2. 2019. https://www.lemonde.fr/campus/article/2019/02/05/la-meritocratie-est-la-bonne-conscience-des-gagnants-du-systeme_5419241_4401467.html. Dostopno 2. junija 2022..

Gundersen, Torbjørn. 2018. »Scientists as Experts: A Distinct Role?«. *Studies in History and Philosophy of Science Part A* 69: 52–59.

Hacler, Tina. 2020. »22.30 je odbila, zadnja „runda“ bi gostince lahko pogubila«. *rtvslo.si*, 24. 9. 2020. <https://www.rtvsl.si/gospodarstvo/22-30-je-odbila-zadnja-runda-bi-gostince-lahko-pogubila/536961>. Dostopno 2. junija 2022.

Hadler, Markus. 2005. »Why Do People Accept Different Income Ratios?: A Multi-Level Comparison of Thirty Countries«. *Acta Sociologica* 48(2): 131–54.

Haerlin, Benny in Doug Parr. 1999. »How to restore public trust in science«. *Nature* 400(6744): 499–499.

Hafner-Fink, Mitja in Samo Uhan. 2021. »Life and Attitudes of Slovenians during the COVID-19 Pandemic: The Problem of Trust«. *International Journal of Sociology* 51(1): 76–85.

He, Baogang in Mark E. Warren. 2020. »Can Meritocracy Replace Democracy? A Conceptual Framework«. *Philosophy & Social Criticism* 46(9): 1093–1112.

Hendriks, Friederike, Dorothe Kienhues in Rainer Bromme. 2016. »Trust in science and the science of trust«. V *Trust and communication in a digitized world*, Springer, 143–59.

Hercog, Lucija in Mitja Godnjavec. 2007. »Platonov koncept idealne države«. *Zofijini ljubimci - Društvo za razvoj humanistike*. http://zofijini.net/modrost_platonov/. Dostopno 2. junija 2022.

Hoffman, Robert R. 1998. »How can expertise be defined? Implications of research from cognitive psychology«. V *Exploring expertise*, ur. Robin Williams, Wendy Faulkner, in James Fleck. 81-100. London: Palgrave Macmillan.

Hout, Michael. 2015. »A Summary of What We Know about Social Mobility«. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 657(1): 27–36.

Hyman, John. 1999. »How knowledge works«. *The philosophical quarterly* 49(197): 433–51.

Jamnik, Anton. 2013. »Komunitarna etika kot odgovor na človekovo osamljenost in izgubljenost, ki sta posledica liberalizma«. *Bogoslovni vestnik* 73(3): 423–32.

Jereb, Eva in Marko Ferjan. 2008. »Social classes and social mobility in Slovenia and Europe«. *Organizacija* 41(6): 197-206.

Kaluža, Jernej. 2021. »Iztirjena razprava za in proti cepljenju«. *Delo*, 2. 7. 2021. <https://www.delo.si/novice/znanoteh/iztirjena-razprava-za-in-proti-cepljenju/>. Dostopno 2. junija 2022.

Kariya, Takehiko in Jeremy Rappleye. 2020. *Education, equality, and meritocracy in a global age: the Japanese approach*. New York, NY: Teachers College Press.

Klipšteter, Tomaž. 2021. »Odstop iz strokovne skupine za covid-19: Mario Fafangel noče igrati boga«. *Dnevnik*, 20. 4. 2021 <https://www.dnevnik.si/1042953619>. Dostopno 2. junija 2022.

Knight, Andrew J. 2019. *Science, Risk, and Policy*. London, New York: Routledge/Taylor & Francis Group.

Kodelja, Zdenko. 2006. *O pravičnosti v izobraževanju*. Ljubljana: Krtina.

———. 2016. »Equality of opportunity and equality of outcome«. *CEPS Journal* 6(2): 9–24.

Kotkin, Joel. 2020. *The coming of neo-feudalism: a warning to the global middle class*. First American edition. New York: Encounter Books.

Kulldorff, Martin, Gupta Sunetra in Jay Bhattacharya. 2020. »The Great Barrington Declaration«. <https://gbdeclaration.org/>. Dostopno 2. junija 2022.

Kuppens, Toon idr. 2018. »Educationism and the Irony of Meritocracy: Negative Attitudes of Higher Educated People towards the Less Educated«. *Journal of Experimental Social Psychology* 76: 429–47.

Lakota, Andreja Barle in Mitja Sardoč. 2015. *Enake možnosti in družbena (ne)enakost v družbi znanja*. Kranj: Šola za ravnatelje.

Lavazza, Andrea in Mirko Farina. 2020. »The Role of Experts in the Covid-19 Pandemic and the Limits of Their Epistemic Authority in Democracy«. *Frontiers in Public Health* 8: 356.

Lazer, David M. J. idr. 2018. »The Science of Fake News«. *Science* 359(6380): 1094–96.

Leydesdorff, Loet in Henry Etzkowitz. 1996. »Emergence of a Triple Helix of University—Industry—Government Relations«. *Science and Public Policy*. <https://academic.oup.com/spp/article/23/5/279/1663475/Emergence-of-a-Triple-Helix-of>. Dostopno 3. marca 2022.

Libnik, Vid. 2020. »Izstop Fafangla: Gantar bo skupino preoblikoval in ga ponovno povabil #video«. *Siol.net Novice*, 7. 12. 2020. <https://siol.net/novice/slovenija/fafangel-zapusca-vladno-svetovalno-skupino-540711>. Dostopno 2. junija 2022.

Lind, Michael. 2020. *The New Class War, Saving democracy from the managerial elite*. Penguin Portfolio.

Lipsey, David. 2014. »The Meretriciousness of Meritocracy«. *The Political Quarterly* 85(1): 37–42.

Littler, Jo. 2017. *Against Meritocracy: Culture, Power and Myths of Mobility*. Oxfordshire: Taylor & Francis Group.

Loblova, Olga. 2020. »Coronavirus: what went wrong in the Czech Republic?«. *The Conversation*, 9. 11. 2020. <https://theconversation.com/coronavirus-what-went-wrong-in-the-czech-republic-149505>. Dostopno 2. junija 2022.

Loblova, Olga, Julia Rone in Endre Borbath. 2021. »Covid-19 in Central and Eastern Europe, Focus on Czechia, Hungary and Bulgaria«. V *Coronavirus Politics, The Comparative Politics and Policy of COVID-19*, ur. Scott Greer, Elizabeth King, Elize Massard da Fonseca, in Andre Peralta-Santos. 413-435. Ann Arbor, MI: University of Michigan.

Löfstedt, Ragnar. 2009. *Risk management in post-trust societies*. Paperback ed. London ; Sterling, VA: Earthscan.

Lohse, Simon in Stefano Canali. 2021. »Follow *the* Science? On the Marginal Role of the Social Sciences in the COVID-19 Pandemic«. *European Journal for Philosophy of Science* 11(4): 99.

Machin, David in Andrea Mayr. 2012. *How to do critical discourse analysis: a multimodal introduction*. Los Angeles: SAGE.

Mandler, Peter. 2020. *Crisis of the meritocracy: Britain's transition to mass education since the second world war*. New York: Oxford University Press.

Mang, Franz. 2020. »Political Meritocracy and Its Betrayal«. *Philosophy & Social Criticism* 46(9): 1113–26.

Markovits, Daniel. 2019. *The Meritocracy Trap: How America's Foundational Myth Feeds Inequality, Dismantles the Middle Class, and Devours the Elite*. London: Penguin Press.

———. 2021. »Munk Debate on Meritocracy«. Munk Debates Podcast, 2. 9. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=6B-IKIXVaQ4>. Dostopno 3. junija 2022.

McNamee, Stephen. 2018. *The Meritocracy Myth*. 4th izd. Lanham, Boulder, New York, London: Rowman & Littlefield.

Mediana. 2020. »Četrtna prebivalcev Slovenije verjame, da virus koronavirusa ni nič nevarnejši od sezonske gripe«. Mediana.si. <https://www.mediana.si/cetrtna-prebivalcev-slovenije-verjame-da-virus-koronavirusa-ni-nic-nevarnejši-od-sezonske-gripe/>. Dostopno 3. junija 2022.

Meroe, Aundra Saa. 2014. »Democracy, Meritocracy and the Uses of Education«. *The Journal of Negro Education* 83(4): 485.

Mijs, Jonathan J. B. 2019. »The paradox of inequality: income inequality and belief in meritocracy go hand in hand«. *Socio-Economic Review* 39: 1-29.

Mijs, Jonathan J. B. in Mike Savage. 2020. »Meritocracy, Elitism and Inequality«. *The Political Quarterly* 91(2): 397-404.

Mitev, Tihomir in Plamen Nanov. 2022. »Why Do Bulgarians Resist the COVID-19 Vaccination? Reflections on an Outlier«. SSRN Paper (JVAC-D-21-03157). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3990526. Dostopno 2. junija 2022.

Mulej, Lucija. 2005. »Nevarnost kot pogoj znanosti«. *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved* 37(1/4): 459-64.

Müller, Hans Peter. 2017. »Von der Meritokratie zur Expertokratie? Bedeutung und Wandel des Leistungsideals „Sozialer Gerechtigkeit“«. *V Leistung und Gerechtigkeit*, Weinheim Basel: Beltz Juventa.

Musić, Irma. 2020. »Infektologinja Beovičeva o pozivu Fajonove: Žalostno in nenavadno #video«. *Siol.net Novice*, 22. 9. 2020. <https://siol.net/novice/slovenija/epidemiologinja-beoviceva-o-pozivu-fajonove-zalostno-in-nenavadno-534827>. Dostopno 2. junija 2022.

Nash, Roy. 1990. »Bourdieu on education and social and cultural reproduction«. *British Journal of Sociology of Education* 11(4): 431–47.

Nerlich, Brigitte. 2015. »The well-informed citizen«. University of Nottingham Blogs/ Making Science Public, 1. 4. 2015 <https://blogs.nottingham.ac.uk/makingsciencepublic/2015/04/01/the-well-informed-citizen/>. Dostopno 2. junija 2022.

Newman, Benjamin J., Christopher D. Johnston in Patrick L. Lown. 2015. »False Consciousness or Class Awareness? Local Income Inequality, Personal Economic Position, and Belief in American Meritocracy«. *American Journal of Political Science* 59(2): 326–40.

Nichols, Tom. 2019. *The Death of Expertise - The Campaign against Established Knowledge and Why It Matters*. Paperback. Oxford: Oxford University Press.

Nissani, Moti. 1997. »Ten Cheers for Interdisciplinarity: The Case for Interdisciplinary Knowledge and Research«. *The Social Science Journal* 34(2): 201–16.

OECD. 2017. *Policy Advisory Systems: Supporting Good Governance and Sound Public Decision Making*. OECD. https://www.oecd-ilibrary.org/governance/policy-advisory-systems_9789264283664-en. Dostopno 15. marca 2022.

———. 2018. *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*. OECD. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/broken-elevator-how-to-promote-social-mobility_9789264301085-en. Dostopno 25. februarja 2021.

———. 2020. »The face mask global value chain in the COVID-19 outbreak: Evidence and policy lessons«. <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-face-mask-global-value-chain-in-the-covid-19-outbreak-evidence-and-policy-lessons-a4df866d/>. Dostopno 2. junija 2022.

Oevermann, Ulrich, Elisabeth Konau in Jürgen Krambeck. 1987. »21. Structures of Meaning and Objective Hermeneutics«. V *Modern german sociology*, Columbia University Press, 436–48.

Olofsdotter, Anika. 2021. What can we learn from the pandemic? Research syntheses and recommendations for the future - the Royal Swedish Academy of Sciences' Expert Group on COVID-19. Stockholm: The Royal Swedish Academy of Sciences. https://s3.eu-de.cloud-object-storage.appdomain.cloud/kva-image-pdf/2021/11/covidrapport_slutrapport_sammanfattning_211130_eng.pdf. Dostopno 3. junija 2022.

Our World In Data. 2021. »COVID-19 Data Explorer«. <https://our-worldindata.org/explorers/coronavirus-data-explorer>. Dostopno 2. junija 2022.

Paltridge, Brian. 2012. Discourse analysis: an introduction. 2nd ed. New York: Continuum.

Pellegrino, Bruno in Luigi Zingales. 2017. »Diagnosing the Italian Disease«. Stigler Center for the Study of the Economy and the State, University of Chicago Booth School of Business. Working paper.

Pereira, Orlando P. in Carlos Alberto Arriaga Taboleiros Costa. 2017. »The importance of soft skills in the university academic curriculum: The perceptions of the students in the new society of knowledge«.

Peters, Hans Peter. 2008. »Scientists as public experts«. V Routledge Handbook of public communication of science and technology, ur. Massimiano Bucchi in Brian Trench. 145-1460. Abingdon, Oxfordshire: Routledge.

Pinker, Steven. 2018. Enlightenment Now : The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress. London: Penguin Books Ltd.

Podmenik, Darka. 2011. »Kako do dodatnih znanj, ko diplome ne zagotavljajo (več) ustrezne zaposlitve?«. Andragoška spoznanja 17(1): 12–23.

Podmenik, Darka in Maruša Gorišek. 2020. »Is youth unemployment in EU countries structural?«. Research in Social Change 12(2): 80–105.

Pomeriau, Wayne. 2021. »Western Theories of Justice«. Internet Encyclopedia of Philosophy. <https://iep.utm.edu/justwest/>. Dostopno 24. junija 2022.

Portes, Richard. 2017. »I think the people of this country have had enough of experts«. Think at London Business School, 9. 5. 2017. <https://www.london.edu/think/who-needs-experts>. Dostopno 3. junija 2022.

Priesemann, Viola idr. 2021. »Towards a European Strategy to Address the COVID-19 Pandemic«. *The Lancet* 398(10303): 838–39.

Pritchard, Duncan. 2013. *What is this thing called knowledge?* Third edition. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Putnam, Robert D. 1977. »Elite transformation in advanced industrial societies: An empirical assessment of the theory of technocracy«. *Comparative Political Studies* 10(3): 383–412.

Rawls, John. 1971. *A theory of justice*. Rev. ed. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press.

Reay, Diane. 2020. »The perils and penalties of meritocracy: Sanctioning inequalities and legitimating prejudice«. *The Political Quarterly* 91(2): 405–12.

Roemer, John E. 2000. »Equality of Opportunity«. V *Meritocracy and Economic Inequality*, ur. Kenneth J. Arrow, Samuel Bowles, in Steven N. Durlauf. 17-32. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Rose, David in Eric Harrison. 2007. »The European Socio-Economic Classification: A New Social Class Schema for Comparative Research«. *European Societies* 9(3): 459–90.

Rozenblum, Sarah. 2021. »France's multidimensional covid-19 response, Ad-Hoc Committees and the Sidelining of Public Health Agencies«. V *Coronavirus Politics, The Comparative Politics and Policy of COVID-19*, ur. Scott Greer, Elizabeth King, Elize Massard da Fonseca, in Andre Peralta-Santos. 264-279. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Runciman, David. 2018. »Why replacing politicians with experts is a reckless idea«. *The Guardian*, 1. 5. 2018. <https://www.theguardian.com/news/2018/may/01/why-replacing-politicians-with-experts-is-a-reckless-idea>. Dostopno 15. maja 2022.

Ružić Gorenjec, Nina idr. 2021. »Od zgodbe o uspehu do katastrofe: kaj se lahko iz tega naučimo?«. COVID-19 Sledilnik Medium, 13. 1. 2021. https://bib.cobiss.net/bibliographies/si/webBiblio/bib201_20210824_133336_33230.html. Dostopno 2. junija 2022.

Sandel, Michael J. 2020. *Tyranny of Merit: What's Become of the Common Good?* UK: ALLEN LANE.

Sardoč, Mitja. 2014. »Paradoks(i) enakih možnosti«. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo (Neoliberalizem v šolstvu): 42 (256): 108-123.

Saunders, Peter. 2002. »Reflections on the Meritocracy Debate in Britain: A Response to Richard Breen and John Goldthorpe«. *The British Journal of Sociology* 53(4): 559–74.

Scholz, Kay-Alexander. 2020. »Germany's new approach to COVID-19 crisis management«. Deutsche Welle, 15. 12. 2020. <https://www.dw.com/en/germanys-new-approach-to-covid-19-crisis-management/a-60134296>. Dostopno 2. junija 2022.

Scholz, Olaf. 2021. »Olaf Scholz: 'Merit in society must not be limited to top-earners'«. *The Guardian*, 8. 9. 2021. <https://www.theguardian.com/world/2021/sep/08/olaf-scholz-merit-society-not-be-limited-top-earners-germany-election>. Dostopno 2. junija 2022.

Schutz, Alfred. 1976. »The Well-Informed Citizen«. V *Collected Papers II, Phaenomenologica*, ur. Arvid Brodersen. Dordrecht: Springer Netherlands, 120–34. http://link.springer.com/10.1007/978-94-010-1340-6_6. Dostopno 3. januarja 2022.

Schwarz, Bill, ur. 1996. *The expansion of England: race, ethnicity, and cultural history*. London ; New York: Routledge.

Sell, Kerstin idr. 2021. »Politikberatung durch Expert*innenräte in der SARS-CoV-2-Pandemie in Deutschland: Eine Dokumentenanalyse aus Public-Health-Perspektive«. *Zeitschrift für Evidenz, Fortbildung und Qualität im Gesundheitswesen* 165: 1–12.

Sen, Amartya. 2000. »Merit and Justice«. V *Meritocracy and economic inequality*, ur. Kenneth J. Arrow, Samuel Bowles, in Steven N. Durlauf. 5-15. Princeton University Press.

———. 2006. »What Do We Want from a Theory of Justice?«. *The Journal of Philosophy* 103(5): 215–38.

Sindikat vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture Slovenije. 2020. »Ukrepi, pospremljeni z ogorčenjem«. 18. 9. 2020. <https://www.sviz.si/ukrepi-pospremljeni-z-ogorcenjem/>. Dostopno 13. maja 2022.

Skirbekk, Gunnar. 2019. *Epistemic Challenges in a Modern World: From „Fake News“ and „Post Truth“ to Underlying Epistemic Challenges in Science-Based Risk-Societies*.

Sledilnik, Mladi Zdravniki Slovenije in Valicon. 2020. »Večina še vedno na delovnih mestih, rezultati ankete o delovni mobilnosti«. *Medium*, 20. 11. 2020. <https://medium.com/sledilnik/ve%C4%8Dina-%C5%A1e-vedno-na-delovnih-mestih-4b8e87ac44e3>. Dostopno 2. junija 2022.

Smith, Jay. 1996. *The Culture of Merit: Nobility, Royal Service, and the Making of Absolute Monarchy in France, 1600-1789*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press. <http://www.press.umich.edu/9817>. Dostopno 17. februarja 2021.

So, Bennis Wai Yip. 2015. »Exam-Centred Meritocracy in Taiwan: Hiring by Merit or Examination?: Exam-Centred Meritocracy in Taiwan«. *Australian Journal of Public Administration* 74(3): 312–23.

Special Eurobarometer 516. 2021. *European citizens' knowledge and attitudes towards science and technology*. European Union: European Commission Directorate-General for Research and Innovation. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2237>. Dostopno 24. junija 2022.

Starmans, Christina, Mark Sheskin in Paul Bloom. 2017. »Why People Prefer Unequal Societies«. *Nature Human Behaviour* 1(0082). <http://www.nature.com/articles/s41562-017-0082>. Dostopno 15. februarja 2021.

Stehr, Nico. 2022. *Knowledge Capitalism*. Oxfordshire: Routledge.

Stehr, Nico in Reiner Grundmann. 2014. *Experts, The knowledge and power of expertise*. London, New York: Routledge.

Stevens, Alex. 2020. »Governments Cannot Just 'Follow the Science' on COVID-19«. *Nature Human Behaviour* 4(6): 560–560.

Succi, Chiara in Magali Canovi. 2020. »Soft skills to enhance graduate employability: comparing students and employers' perceptions«. *Studies in Higher Education* 45(9): 1834–47.

»Sustainable Development Report«. 2022. <https://dashboards.sdgindex.org/rankings>. Dostopno 2. junija 2022.

Talib, Nadira. 2020. *Is it time to let meritocracy go? examining the case of Singapore*. Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge.

Tan, Kenneth Paul. 2008. »Meritocracy and Elitism in a Global City: Ideological Shifts in Singapore«. *International Political Science Review* 29(1): 7–27.

Tašner, Veronika, Živa Kos in Slavko Gaber. 2016. »Vzpostavljanje edukacijske meritokracije kot vodilne racionalnosti sodobnega izobraževanja v neoliberalno orientiranih družbah«. *Šolsko polje XXVII*: 51–73.

Tetlock, Philip E. 2017. *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?* New edition. Princeton Oxford: Princeton University Press.

Thurmond, Veronica A. 2001. »The point of triangulation«. *Journal of nursing scholarship* 33(3): 253–58.

Tooze, Adam. 2020. »The Sociologist Who Could Save Us From Coronavirus«. *The Economist - The Big Think*, 8. 8. 2020. <https://foreignpolicy.com/2020/08/01/the-sociologist-who-could-save-us-from-coronavirus/>. Dostopno 13. junija 2021.

Toshkov, Dimiter. 2022. »What Accounts for the Variation in COVID-19 Vaccine Hesitancy in Eastern, Southern and Western Europe?«. *OSF Preprints*.

Tzanakis, Michael. 2011. »Bourdieu's social reproduction thesis and the role of cultural capital in educational attainment: A critical review of key empirical studies«. *Educate* 11(1): 76–90.

Ule, Mirjana. 2021. »Koga reševati v času omejenih možnosti? Družbeni vidiki pandemije covida-19«. V *Koga reševati v času pandemije? Etični, medicinski in kazenskoopravni vidiki triaže*, ur. Renata Salecl. 71–80. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

UNESCO Education Response. 2021. »Adverse consequences of school closures«. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/>. Dostopno 3. junija 2022.

Valicon. 2020a. »Spremljanje javnega mnenja #Novanormalnost«. <https://www.valicon.net/sl/novanormalnost/>. Dostopno 2. junija 2022.

———. 2020b. »Zaupanje v ključne predstavnike vlade in stroke«. <https://www.valicon.net/sl/2020/11/zaupanje-v-kljucne-predstavni-ke-vlade-in-stroke-2/>. Dostopno 2. junija 2022.

———. 2021. »Najnižje zaupanje v delo vlade pri vodenju epidemije do sedaj«. <https://www.valicon.net/sl/2021/11/najnizje-zaupanje-v-de-lo-vlade-pri-vodenju-epidemije-do-sedaj/>. Dostopno 2. junija 2022.

Vogt, Kristoffer Chelsom. 2016. »The Post-Industrial Society: From Utopia to Ideology«. *Work, Employment and Society* 30(2): 366–76.

Waltner-Toews, David idr. 2020. »Post-normal pandemics: Why covid-19 requires a new approach to science«. *STEPS Centra Pathways to Sustainability*. <https://steps-centre.org/blog/postnormal-pandemics-why-covid-19-requires-a-new-approach-to-science/>. Dostopno 3. maja 2022.

Walton, Gregory M., Steven J. Spencer in Sam Erman. 2013. »Affirmative Meritocracy: Affirmative Meritocracy«. *Social Issues and Policy Review* 7(1): 1–35.

Wooldridge, Adrian. 2021. *The Aristocracy of Talent: How Meritocracy Made the Modern World*. London: Allen Lane, an imprint of Penguin Books.

Young, Toby. 2020. »The Rise of the Genotocracy«. *The Political Quarterly* 91(2): 388–96.

Zgonik, Staš. 2020. »»Razmišljala sem o odstopu, vendar se za takšno potezo nisem odločila«. *Mladina*, 11. 12. 2020. <https://www.mladina.si/203495/razmisljala-sem-o-odstopu-vendar-se-za-taksno-potezo-nisem-odlocila/>. Dostopno 3. junija 2022.

Zhang, Qianfan. 2020. »Democracy and meritocracy: a false dichotomy«. *Journal of Chinese Philosophy* 47(3–4): 213–47.

Ziliotti, Elena. 2020. »Political Meritocracy and the Troubles of Western Democracies«. *Philosophy & Social Criticism* 46(9): 1127–45.

Zinn, Jens O. 2020. »‘A Monstrous Threat’: How a State of Exception Turns into a ‘New Normal’«. *Journal of Risk Research* 23(7–8): 1083–91.

Stvarno in imensko kazalo

A

Adam, Frane 9, 12, 17, 26, 45, 52, 56, 64, 70, 73, 75, 82, 85, 89, 90, 92, 126
anglo-saksonski sistem 8, 62, 66, 83, 159, 160, 168

B

Bahovec, Igor 18, 21, 84
Beck, Ulrich 7, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 44, 46
Bell, Daniel 7, 13, 14, 16, 53, 55, 56, 58, 60, 61, 65, 69
Bell, Daniel A. 9, 77
Bourdieu, Pierre 33, 68, 69

C

Collins, Harry 15, 31, 37, 42, 43, 45, 48, 49

D

demokracija 77, 78, 79, 80
diploma 15, 66, 70, 71, 72, 73, 84, 112, 121, 164, 201
družba tveganja 7, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 47, 48, 122–203, 171, 172
družba znanja 9, 10, 13, 14, 16, 17, 18, 48, 53, 84, 86, 87, 88, 167, 168
družbena mobilnost 8, 10, 50, 52, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 80, 83, 85, 88, 89,
107, 110, 111, 160, 169
državlјanska znanost (citizen science) 44, 176

E

eksperti 10, 11, 17, 23, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 74, 81, 82, 122, 124, 131, 132, 138, 140, 142, 143,
145, 156, 157, 158, 166, 172, 173
enakost
 enakost možnosti 54, 55, 58, 60, 67
 generalna enakost 58
Eurobarometer 87, 96, 97, 98, 99
European Social Survey 87, 92, 200, 201
Evrostat 17, 70, 89, 97

G

Giddens, Anthony 7, 13, 18, 19, 20, 21, 22

Goldthorpe, John 65, 66

I

interdisciplinarnost 16, 33, 48, 75, 88, 114, 117, 118, 119, 121, 135, 153, 163, 175, 176, 202

izobrazba 37, 63, 66, 70, 72, 73, 102, 103, 104, 105, 112, 115, 116, 144, 164, 201

izobraževanje 10, 15, 17, 34, 35, 52, 59, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 79, 80, 82, 83, 84, 90, 100, 103, 104, 110, 112, 116, 119, 121, 163, 164, 169, 175, 177

K

Kitajska 51, 52, 63, 77, 80, 85, 126, 161

kognitivna mobilizacija 17, 90, 91, 100, 101, 120, 161, 163

kompetence 7, 9, 10, 11, 28, 34, 35, 50, 51, 53, 62, 65, 71, 72, 88, 102, 103, 105, 106, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 201, 202

kritična analiza diskurza 123, 124, 141

L

laiki 36, 37, 38, 44, 45, 48, 49, 173, 175

M

Markovits, Daniel 8, 51, 53, 64, 85, 89, 160, 168, 169

McNamee, Stephen 8, 51, 89, 169

mediokracija 75, 109, 121

meritokracija

elitizem 8, 50, 83

neenakost 8, 10, 17, 18, 21, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 66, 69, 80, 83, 84, 89, 111, 157, 159, 160, 168, 169, 170

pravičnost 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 69, 83, 89, 92, 160, 162, 163, 170

modrost 18, 34

N

Nichols, Mark 37, 38, 42, 43, 44, 46, 49, 70, 134, 174

P

pandemija covid 23, 24, 101, 122, 123, 126, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
139, 143, 147, 152, 154, 156, 163, 166, 171, 173

post-normalna znanost 26, 47, 177

post-resničnostna družba 25, 27

post-resničnostne družbe 25, 27

preferiranje znanja 10, 35, 86, 162

prenos znanja 18

produkcija znanja 16, 25, 47

R

Rawls, John 54, 55, 58, 60

refleksivna moderna 13, 20, 21, 23, 44

refleksivnost 18, 20, 21, 22, 47

S

Skandinavске države 64, 92, 111, 158, 165, 167

Slovenija 64, 66, 70, 73, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102,
104, 109, 110, 111, 112, 120, 121, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 135,
137, 140, 147, 154, 155, 156, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 202

Stehr, Nico 14, 16, 17, 18, 28, 38, 42, 47

strokovna skupina 123, 125, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 145,
146, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 157, 163, 173

strokovnjaki 17, 23, 24, 30, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 49, 81, 82,
113, 128, 130, 131, 132, 134, 135, 138, 145, 155, 157, 172

U

univerza 16, 34, 66, 71, 74, 84, 135, 168, 169, 171

V

Velika Britanija 60, 64, 65, 66, 67, 70, 73, 82, 90, 94, 95, 126
visokotehnološka podjetja 17, 73, 88, 90, 100, 102, 103, 106, 107, 108, 109,
110, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 163, 164, 167

W

Wooldridge, Adrien 7, 8, 48, 84, 85, 161, 169, 170

Z

zaslužnost 7, 9, 10, 50, 52, 53, 60, 61, 62, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 79,
83, 85, 112, 167, 168, 170, 171, 176
ZDA 15, 25, 43, 51, 53, 63, 64, 70, 74, 82, 85, 92, 111, 126, 127, 135, 165, 168
znanje
implicitno znanje 30, 31, 32, 37, 38, 49
interdisciplinarno znanje 11, 16, 33, 48, 88, 114, 117, 118
refleksivno znanje 33, 34, 48, 167
znanost 15, 17, 19, 23, 24, 26, 27, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 53, 70, 74,
75, 80, 87, 96, 97, 98, 100, 101, 120, 134, 135, 137, 138, 156, 158, 159,
163, 166, 167, 172, 174, 175, 176, 177

Seznam prilog

Priloga 1: Zbirna tabela podatkov iz European Social Survey 2018

Priloga 2: Vprašalnik polstrukturiranih intervjujev

Priloga 3: Pregledna tabela opravljenih intervjujev s kratkimi povzetki

Priloga 4: Pregledna tabela sestankov strokovne skupine

Priloga 5: Pregledna tabela udeležb na sestankih strokovne skupine

Priloge

Priloga 1: Zbirna tabela podatkov iz European Social Survey 2018

Country	Skills/knowledge influence recruiting		Experience influence recruiting		Knowing someone influence recruiting		Gender influence recruiting		Society is fair when distributed equally		Society is fair when hard working earn more	
	Not much/Some deal	Quite a lot/great deal	Not much/Some deal	Quite a lot/great deal	Not much/Some deal	Quite a lot/great deal	Not much/Some deal	Quite a lot/great deal	Disagree/Disagree strongly	Agree/Agree strongly	Neither agree nor disagree	Agree/Agree strongly
Austria	17.1	82.9	17.2	82.8	38.3	61.7	69.3	30.7	24.6	20.8	54.6	2
Belgium	20.9	79.1	21.7	78.3	52.6	47.4	75.1	24.9	24.6	14.9	59	7
Bulgaria	33.4	66.6	30.7	69.3	35.4	64.6	75.6	24.4	22.5	26.1	51.4	5.9
Switzerland	18.5	81.5	18.6	81.4	51.3	48.7	77.1	22.9	31.2	21.4	47.4	6.2
Cyprus	23.6	76.4	13.5	86.5	17.3	82.7	65.2	34.8	15	19.8	65.2	5.4
Czechia	15.8	84.2	12.9	87.1	23.9	76.1	46.9	53.1	32.8	29.6	37.6	10.9
Germany	14.3	85.7	18.1	81.9	49.8	50.2	72.3	27.7	36.7	23	40.3	3.9
Denmark	13.3	86.7	16	84	60.8	39.2	85.5	14.5	56.6	21	22.4	5.4
Estonia	14.6	85.4	16.2	83.8	40.4	59.6	80.9	19.1	50.1	25.4	24.5	3.8
Spain	21.3	78.7	17.7	82.3	23.8	76.2	60.4	39.6	22.5	14.7	62.8	9.2
Finland	11.2	88.8	11.8	88.2	52	48	78.5	21.5	41.1	22.4	36.5	10.2
France	17.9	82.1	14.8	85.2	45.8	54.2	68.2	31.8	18	13.4	68.6	5.7
United Kingdom	20.6	79.4	25.3	74.7	63.9	36.1	86.6	13.4	34.3	20.3	45.4	9.4
Croatia	50.1	49.9	46.3	53.7	12.1	87.9	56.5	43.5	14.7	15.5	69.8	9.2
Hungary	33.4	66.6	27.9	72.1	30.3	69.7	55.5	44.5	19.4	33.8	46.8	9.7
Ireland	18.5	81.5	17.7	82.3	44.1	55.9	71.8	28.2	24.8	15.3	59.9	8.7
Iceland	13.2	86.8	20.7	79.3	48.5	51.5	81.1	18.9	25.7	12.8	56.6	5.1
Italy	43.5	56.5	38.5	61.5	39.2	60.8	71.3	28.7	27	16.7	75.6	4.5
Lithuania	16.1	83.9	12.9	87.1	28.4	71.6	65.6	34.4	48.8	22.1	29	13.3
Latvia	15.7	84.3	11.9	88.1	22.3	77.7	67.1	32.9	39	15.4	45.8	9.8
Montenegro	58	42	55.7	44.3	27.1	72.9	67.1	32.9	17.2	29.8	52.9	7.9
Netherlands	8.3	91.7	13.1	86.9	50.2	49.8	70.8	29.2	54.2	16.7	29.1	8.5
Norway	12.2	87.8	17.8	82.2	57.8	42.2	87.4	12.6	57	21.2	21.7	5.9
Poland	12	88	9	91	15.9	84.1	45.9	54.1	28	23.6	48.4	7
Portugal	31.5	68.5	28.6	71.4	30	70	74	26	14.6	8.7	76.7	12.6
Serbia	57.1	42.9	51.9	48.1	19.7	80.3	67.6	32.4	21.7	18	60.4	9.1
Sweden	8.9	91.1	16.8	83.2	51.9	48.1	85.2	14.8	44.5	26.4	29.1	5.5
Slovenia	45	55	39.6	60.4	23.7	76.3	77.2	22.8	13.9	14.2	71.9	6
Slovakia	18.9	81.1	18.2	81.8	19.2	80.8	42.4	57.6	20.9	22.8	56.2	1.1
Total	23.8	76.2	23	77	38.2	61.8	70.1	29.9	29.8	20.6	49.6	7.2
												12.5
												80.4

Priloga 2: Vprašalnik polstrukturiranih intervjujev

Prvi sklop – nivo organizacije:

- Kako na splošno ocenjujete kadrovanje in upravljanje človeških virov v vašem podjetju/organizaciji – zaposlovanje večinoma poteka na podlagi izkušenj, znanj in izobrazbe posameznikov? Kako pomemben je njihov poklicni/profesionalni ugled (reputacija)?
- Ali za presojo kompetentnosti zadostuje diploma (doktorat) ali pa se zahtevajo še druge veščine ali drugi dokazi?
- So pomembnejši kriterij oz. kakšno vlogo igrajo druge lastnosti, kot so na primer lojalnost, sposobnost ustvarjanja socialne mreže, pripadnost isti ali podobni svetovnonazorski ali politični opciji?
- Katere kompetence in reference so najpomembnejše pri napredovanju in nagrajevanju zaposlenih? Bi rekli, da so za napredovanje v vaši organizaciji bolj pomembni trud in poslovni dosežki, zgolj delovna doba ali morda osebnostne lastnosti posameznika?

Drugi sklop – nivo podsistema:

- Katere so po vašem mnenju ključne kompetence/reference ali lastnosti za uspeh v vašem podsistemu/sferi (recimo v zdravstvu)? Kako pomembna je pri tem posameznikova izobrazba?
- Ali menite, da so v vašem podsistemu/sferi nagrajeni in uspešni najbolj sposobni in kompetentni posamezniki oziroma organizacije?
- Ali menite, da so v vašem podsistemu/sferi na najpomembnejših, vodstvenih mestih, ki odločajo o najpomembnejših odločitvah, večinoma najbolj ustrezni, sposobni in kompetentni posamezniki?

Tretji sklop – nivo družbe/države:

- Če pogledamo še splošen nivo v družbi – ali ocenjujete, da so najvišji položaji v družbi navadno dodeljeni na podlagi posameznikovega znanja, kompetenc, izobrazbe ali na podlagi osebnostnih lastnosti in vrlin?
- Ali menite, da je v Sloveniji izobrazba posameznika dovolj, premalo ali preveč cenjena/upoštevana?
- Ali menite, da lahko v Sloveniji uspe vsak, ki se za to dovolj potrudi?

- Kako ocenjujete družbeno mobilnost v Sloveniji, torej prehajanje iz enega družbenega razreda v drugega, oz. možnost, da se nekdo, ki ima talent, iz revnejšega in manj izobraženega življenjskega okolja prebije v elito?
- Ali menite, da nagrajevanje sposobnejših in kompetentnejših posameznikov v družbi ustvarja preveč neenakosti oz. pušča ob strani posameznike, ki se trudijo, toda izhajajo iz deprivilegiranih okolij in zato v življenju niso imeli možnosti izkoristiti svojih potencialov?

Četrti sklop – kompetence:

- Ali menite, da so v vašem podsistemu/sferi pomembnejša specialistična znanja ali širše, interdisciplinarno znanje? Ali menite, da so pomembne kompetence, ki se pridobijo z aktivnim državljanstvom oz. angažiranjem v skupnosti?
- Katere kompetence in znanja štejete za bistvene v sodobnem svetu?
- Kako pomembne so pri tem profesionalna avtonomija, etika in integriteta?
- Kako to ocenjujete na ravni države in družbe? Ali so za splošno dobrobit družbe bolj pomembna specifična ozka znanja ali pa interdisciplinarnost, sposobnost timskega dela, profesionalna avtonomija, etika in integriteta?

Peti sklop – mednarodno okolje:

- Ali menite, na podlagi vaših izkušenj, da je v nekaterih drugih državah večji poudarek na izbiri kompetentnih ljudi ter njihovih referencah oz. dosežkih kot v Sloveniji?
- Za katere države bi dejali, da bolj upoštevajo te lastnosti, kriterije, oziroma znotraj teh držav morda kateri specifični podsistemi/institucije?
- Ali menite, da so države, kjer je napredovanje v družbi odvisno od posameznikove izobrazbe in ustvarjalnosti ter na vodilne funkcije izbirajo najbolj kompetentne in nadarjene ljudi, tudi bolj razvite?
- Kam bi v tem smislu glede na vaše izkušnje uvrstili Slovenijo v primerjavi z drugimi državami?

Priloga 3: Pregledna tabela opravljenih intervjujev s kratkimi povzetki

Nivo	Organizacija in podсистem/ sfera	Dodelitev najvišjih mest v družbi, družbeni mobilnosti v Sloveniji	Družba/ družba	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Mednarodno
I-1/R ⁵⁰	Ključne kompetence za uspeh, zasledjevanje, nagradjevanje in napredovanje Kriteriji pri zaposlovanju, napredovanju in nagradjevanju Vstopni mehanizmi natančno opredeljeni, formalna izobrazba zelo pomembna. Vplivajo tudi nemeritokratski kriteriji, vendar je težko posploševati. Sistem napredovanja zacementiran s habilitacijskimi postopki, vendar so možnost zaobiti pravila.	Ključne kompetence za uspeh, zasledjevanje, nagradjevanje in napredovanje Dvom, da se najvišja mesta delijo na podlagi izobrazbe, znanj in kompetenc. V Sloveniji ne more uspeti vsak, ki se dovoli potruditi, družbeno mobilnost ocenjuje kot majhno ter posledico procesov skozi obdobje tranzicije	Vrednotenje izobrazbe, pomen specialističnega in interdisciplinarnega znanja Izobrazba je premalo cenjena, kadar pa jo stoji kvaliteto znanje. Pomembna so tako specialistična kot interdisciplinarna znanja, a vsega primanjkuje.	Za družbo pomembna znanja, ki omogočajo razumevanje in upravljanje kompleksnih družbenih pojavov in vključujejo zmožnost presoje. Profesionalna avtonomija je izjemno pomembna, predvsem na področju.	Poudarek na kompetencah v tujini, pozicija Slovenije V nekaterih drugih državah (vodilne znanstvene sile) je večji poudarek na izbiri kompetentnih ljudi. Trenutno se Slovenijo lahko uvrsti za nekatere države, ki so se EU priključile istočasno (Češka, Estonija).
I-2/R	Zaposluje se predvsem na podlagi 'ob pravem času na pravem mestu', ni vedno odvisno le do institucije (primer MR), problem je tudi klientelizem. Pri napredovanju se zelo zateka k kvantifikaciji, napredovanje do redne profesure je predpostavljeno kot normalno.	Formalna izobrazba je pomembna, dosežki, pomembno je obvladovati pravila igre, kar je problematično ker niso vsi odlični raziskovalci dobri v mreženju. Za najvišje pozicije je potrebna želja po vodenju.	Izobrazba je premalo cenjena, gre za val antiintelektualizma, vsak lahko nearguirano reče kar želi, kar je povezano s komercializacijo medijev. Potrebno bi bilo več interdisciplinarnosti, v sferi, ta je pomembnejša tudi v družbi, omogoča sodelovanje med veddami, česar absolutna specializacija ne.	Ključne kompetence predvsem definirane problemov, poskus analitičnega lotevanja, socialne kompetence v smislu ustvarjanja skupnosti za reševanje problemov, sodelovanje. Profesionalna avtonomija, etika in integriteta ključnega pomena, a se včasih institucije ne soočijo s tem ustrezno.	Problem Slovenije je v majhnosti, značilnosti skupnosti in pomanjkanju tradicije, v nekaterih državah večji poudarek na kompetencah – Skandinavija, Nizozemska. Te države so bolj razvite, Slovenija pa se uvršča v zgornjo četrtino EU – v vrh Vzhodne Evrope.

⁵⁰ Legenda: /R = Raziskovanje, akademija, visoko šolstvo; /JU = javna uprava; /VTP = Visokotehnološka podjetja; /ZD = zdravstvo

Nivo	Organizacija in podistem/ sfera		Država/ družba	Bistvene kompetence	Mednarodno
	Kriteriji pri zaposlovanju, nagradjevanju in napredovanju	Ključne kompetence za uspeh,asedanje najvišjih mest	Dodelitev najvišjih mest v družbi, družbena mobilnost v Sloveniji	Vrednotenje izobrazbe, pomen specialističnega in interdisciplinarnega znanja	Poudarek na kompetencah v tujini, pozicija Slovenije
I-3/R:	Izobrazba kot prva vstopna točka, pomembno znanje, timsko delo, povezovanje, poklicni ugled, izjemnega pomena izjemnega pomena svetovnoznorski pogled in pripadnost politični opciji, ta je lahko tudi diskvalifikator. Politična pripadnost vpliva na delo, zato je pomembna. Napredovanje kombinacija truda, merljivih rezultatov (dobljeni projekti) in osebne lastnosti.	Ključna so osebnostna poznanstva s ključnimi posamezniki, vpetost v lokalni politični kontekst, posamezniki, ki so zelo sposobni in imajo vse potrebne kompetence pogosto ne pridejo do ključnih pozicij. Nagradjeni so tisti, ki v tistem trenutku najbolj ustrezajo odločevalskim sferam.	Tudi v družbi najvišji položaji dodeljeni na podlagi pripadnosti določenemu razredu, politični opciji, ljudem, ki vzdržujejo razmerja moči. Uspeh ni omogočen vsem, odvisen je od pripadnosti pravim krogom. Mobilnost je omejena. Potreben je širok podporni sistem okoli posameznika, le elita ohranja položaje z manj odličnosti.	Bistvene kompetence so povezovanje z drugimi sferami in sposobnost selekcioniranja informacij, bistvene od nebiestvenih. Etika in integriteta pomembni v idealnem svetu, v Nemčiji, Zahodnih državah, ki so zato tudi bolj razvite, Slovenija pa se ne uvršča visoko, smo med okosteneli in ne fleksibilni sistemi.	V tujini večji poudarek na kompetencah kot v Sloveniji, kar je posledica majhnosti in pomanjkanja izkušenj z demokratičnimi procesi. V tujini je to boljše v Skandinaviji, Avstriji, Nemčiji, Zahodnih državah, ki so zato tudi bolj razvite, Slovenija pa se ne uvršča visoko, smo med okosteneli in ne fleksibilni sistemi.
I-4/R:	Zaposlovanje na podlagi znanja, kompetenc, izobrazbe, predvsem na pedagoškem področju pomembna habilitacija. Veze so zelo pomembne pri dopolnilnih zaposlitvah. Pomembni so prijateljski odnosi, osebne mreže. Pri napredovanju se uporabljajo merljivi, kvantitativni podatki, a je en del tudi precej subjektiven, lahko se dogajajo pritiski.	Akademski sistem omogoča, dosege najvišjih nazivov tudi zelo povprečnim, če imajo željo. Večina po napredovanju neangazirana, opravlja minimalno delo. Najbolj angažirani, ki največ doprinesejo pogosti nimajo časa dosežati točk, počasi ne napredujejo. Zelo veliko vlogo igra želja po vodilnih funkcijah. Najboljši pogosto nočejo biti izpostavljeni.	Najvišji položaji se delijo po kombinaciji kriterijev, tudi sposobnosti. V JU prevladuje pripadnost nad znanjem. Prepogosto smo ujeti v mediokriteto, povprečnost, dajanje idej in pobud ni v redu, ambicioznost je problem. Prehod iz nižjega sloja v elito se možen, vendar se zapira. Vedno pomembnejši so materialni pogoji staršev	Izobrazba je temelj in znanje je zelo pomembno. Pomembno je tudi, koliko se kdo znajde, sposobnost pridobivanja neformalnih mrež in poznanstev, sodelovanje z ljudmi, informacijske veščine.	V nekaterih državah je situacija še veliko slabša (BiH), ponekod pa je boljše, obstaja velika odgovornost do institucije in njenega razvoja. Bolje je predvsem na Finskem, Švedskem, v Nemčiji, je pa tudi v nekaterih staroselskih državah veliko poudarek na kompetencah in odgovornosti, sposobnosti. V Sloveniji je bilo včasih nekoliko boljše, več je bilo razgledanosti.

Nivo	Organizacija in podistem/ sfera	Ključne kompetence za uspeh, zasedanje najvišjih mest	Dodelitev najvišjih mest v družbi, družbena mobilnost v Sloveniji	Država/ družba	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Mednarodno
I-5/R:	Kriteriji pri zaposlovanju, nagrajevanju in napredovanju	Za napredovanje se štejejo visoko diferencirane kompetence, inovativnost, komunikativnost, avtonomnost, izobrazba je le minimalen pogoj. Zaradi sistema Sicris prihaja do zlorab in uspevajo tisti, z zmnožnostimi manipulacij, mreženja, dogovarjanja (vzajemno citiranje). Na vodilnih mestih je vedno več kadriranja od zgoraj navzdol s političnim predznakom.	Zaradi pomanjkanja demokracije in tehnoloških ter drugih transformacij prihajajo na najvišje položaje tudi bolj eksotične in medijsko ter politično prebojne kreature. Preboj v elito je mogoč vsem le v nekaterih poklicih (zdravniki, odvetniki, akademija), sicer je "self-made man" fantazma, enake možnosti za uspeh pa so konstitutivni mit kapitalistične ekonomije in tržne družbe. Nagradevanje uspešnejših na mikro ravni je izgovor za izkoriščanje dominantnega položaja.	Znanje je postalo neizbežen pogoj, vendar močno vplivajo tudi drugi kriteriji: nepotizem, klientelizem, tudi zaradi lokalnega razumevanja kapitalizma. V sferi so pomembnejša interdisciplinarna znanja. Tudi v družbi se v ospredje prebija interdisciplinarno znanje, pripravljenost za timsko delo, specialistična znanja pa niso ovira ampak ravno nasprotno.	Pomembne so državljanske kompetence, kulturna razgledanost, spekter različnih pismenosti, sposobnost kritičnega mišljenja. Profesionalna avtonomija bi morala biti družbeno pripoznana vendar v Sloveniji nismo na visokem nivoju, zvišuje se pojav kraje in razvrednotenja socialnega kapitala. Zavedanje o kantovski etiki ne obstaja, so pa razširjene dvomljive, partikularne etike. Integriteta igra vlogo v javnosti a jo je težje ohraniti, saj so osebene diskreditacije postale metoda političnega boja.	Poudarek na kompetencah v tujini, pozicija Slovenije
	Zaposlovanje na podlagi kompetenc in izobrazbe, pri čemer svetovni nazor ni pomemben. Napredovanje se dogaja pozelo za koncentriranih pravilih, velja sistem javnih uslužbencev z ocenjevanjem delovne uspešnosti.				Pomembne so državljanske kompetence, kulturna razgledanost, spekter različnih pismenosti, sposobnost kritičnega mišljenja. Profesionalna avtonomija bi morala biti družbeno pripoznana vendar v Sloveniji nismo na visokem nivoju, zvišuje se pojav kraje in razvrednotenja socialnega kapitala. Zavedanje o kantovski etiki ne obstaja, so pa razširjene dvomljive, partikularne etike. Integriteta igra vlogo v javnosti a jo je težje ohraniti, saj so osebene diskreditacije postale metoda političnega boja.	V akademski sferi v Evropi vodi Francija, sicer pa tudi v Skandinaviji, Nemčiji, na Nizozemskem je drugače, kot v nekdanjih socialističnih državah, ki generirajo korupcijo in klientelizem. Gre za vzajemno učinkovanje razvitosti in izbire "pravil na prava mesta". Slovenija je nekoč izstopala, danes pa se bliža oz. zaostaja za nekaterimi nekdanjimi socialističnimi državami, na primer Češka ali Estonija.

Nivo	Organizacija in podsistem/ sfera	Ključne kompetence za uspeh, zasedanje najvišjih mest	Država/ družba	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Mednarodno
I-6/R:	Kriteriji pri zaposlovanju, nagrajevanju in napredovanju	Redno napredovanje se predpostavlja, napreduje večina, razen če je oseba res moteča. Premočna je vloga ARRS, kjer je preveč točk, pomemben je impact factor in se smatra za strokovno ne glede na vsebino. Prisotno je tudi stanovsko nagrajevanje ter pomembno je, koliko denarja prineses. Za to si nagrajen bolj kot za znanstveni doprinos. Lažje se je izkazati v tujini, tam so dosežki pomembnejši. Preveč najbolj sposobnih zapusti sistem.	Najvišji položaji niso razdeljeni na podlagi kompetenc. Uspeh posameznika je odvisen predvsem od njegovih norm ter, ali jih je pripravljen kršiti. Pomembna je lojalnost, ki omogoča napredovanje. Najboljši pogosto odidejo, nekateri pa so že tekoni šolanja bili uspešni in sprejeli način kimanja avtoriteti in so tudi strokovno uspešni, ter so sedaj zavzeli iste pozicije ter pričakujejo, da se kima njim. Družbena mobilnost v Sloveniji je možna.	Aktivno državljanstvo ni spodbujano, kritika pa ni cenjena in je vedno negativno razumljena. V tujini je več etičnosti in korektnosti pri delu, kot pri nas. Nemčiji ne moreš biti kritičen, še posebej, če si mlad. Sloveniji na lestvici od ena do pet ocena 2-3. Sistem je vzpostavljen le kot krinka, ustanavljajo se skupine, ki pa ne naredijo ničesar.	Poudarek na kompetencah v tujini, pozicija Slovenije
I-7/R+ NVO	Skupina podvržena razmeram na trgu, zato želijo najbolj kompetentne ljudi. Ne zagotavljajo rednih delovnih mest, hkrati pa zagotavljajo možnosti ljudem z manj možnostmi. Na prvem mestu znanja ter zagnanost, motivacija. Napredovanja ni, saj gre za projektno delo. Delo je fleksibilno in vsak ima odprte roke, stroge hierarhije ni, tako da se napreduje predvsem v znanju, deluje se na podlagi motivacije.	Za napredovanje se štejejo visoko diferencirane kompetence, inovativnost, artikuliranost, komunikativnost, avtonomnost, izobrazba je minimalen pogoj. Zaradi sistema Sicris prihaja do zlorab in uspevajo tisti, z zmnožnostmi manipulacij, mreženja, dogovarjanja (vzajemno citiranje). Na vodilnih mestih je vedno več kadriranja od zgoraj navzdol s političnim predznakom.	Vsak, ki želi napredovati, lahko pride do tega z voljo. Ker smo socialna država, je možnost kar veliko, skrbimo tudi za bolj ranljive in uspeš lahko predvsem tam, kjer se lahko pokažeš s svojim delom – v podjetništvu. Izobrazba je zelo dostopna, kar omogoča napredovanje, potrebna pa je tudi podpora staršev. Prav je, da so ljudje nagradjeni za dobro delo, tako se spodbuja motivacija.		

Nivo	Organizacija in podistem/ sfera	Dodelitev najvišjih mest v družbi, družbena mobilnost v Sloveniji	Država/ družba	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Mednarodno
I-8/JU	Ključne kompetence za uspeh, zasedanje najvišjih mest	Prevladuje zelo birokratski sistem, znanje in izkušnje so pomembne, vendar veliko jih napreduje redno, s starostjo, zato tisti na vodilnih mestih nimajo nujno najboljših in najbolj sodobnih znanj. Sistem je zelo nepretočen in kontinuiteta ni zgrajena na znanju.	Gre za kombinacijo različnih stvari, za napredek je potrebno tudi zaledje in biti del nekega omrežja. V Sloveniji ne more uspeti vsak, ki se dovolj potruji, saj obstajajo tudi velike regionalne razlike ki že otrokom dajejo neenake možnosti kljub javnemu šolstvu. Ni dovolj samo kreativnosti, znanje, da uspeš.	Znanje je vrednota, dandanes ima več ljudi izobrazbo, ampak za tem ne stoji primerljivo znanje kot pred leti. Obstaja razkorak med formalnim znanjem in razgledanostjo, življenjsko izkušnjo. Širše znanje pomembnejše od specialističnega, odpira več vrat in od specialističnega, omogoča kasnejšo specializacijo. Nekatere smeri zahtevajo več specializacije.	Poudarek na kompetencah v tujini, pozicija Slovenije
I-9/JU	Kriteriji pri zaposlovanju, nagradovanju in napredovanju	Sistem je zelo formalističen, izobrazba je pogoj za zaposlovanje, upošteva se tudi druge kompetence, s katerimi doprineseš k organizaciji, aktivnosti, izkušnje, timsko delo, vodstvene izkušnje. Napredovanje zelo formalizirano na podlagi letnih ocen in ne omogoča vsebinske zasnovane kariere. Sistem napredovanja preveč sloni na številčni informaciji.	Vedno je na vrhu nedej, ki je izvoljen, okoli njega pa se delijo kadri na podlagi zaupanja. A tudi tisti se morajo z nečim dokazati. Uspeh posameznika odvisen od njegovega cilja. Izobrazba omogoča mobilnost, Slovenci ne iščemo priljubljenosti in se preveč hitro spriznamo s situacijo.	Informacijske kompetence, ki jih imajo mladi, pripadnost ekipi in da si sposoben postaviti dobrobit ekipe pred lastnimi interesi. Etika in integriteta sta bistvo in smisel življenja in če sta razviti nadomestita pravila, če ju ni, sistem propade.	V nekaterih tujih državah je več poudarka na znanju, uspehih, ampak da ni problem v majhnosti Slovenije, ampak v pomanjkanju samozavesti. Primeri dobre prakse so v Švici, Franciji, ZDA, Argentin. Države ki dajejo več poudarka na to bolj razvite. Slovenija je zelo spodbudno okolje, visoko perspektivno, a obstajajo nekatere omejitve in težave iz preteklosti.
I-9/JU	Izobrazba je pogoj, upoštevajo se tudi izkušnje, sposobnost, razmišljanje vnaprej. Napredovanje je zelo terno, če nekdo nima prave izobrazbe ne more napredovati tudi, če je zelo sposoben in delaven. Brez univerzitetne diplome si lahko le strokovno-tehnični delavec.	Vodilni kader se dodatno izobražuje in stvari se poskuša voditi menedžersko, da se določi najbolj sposobne, ki najbolj doprinesejo k organizaciji, ki mislijo naprej, predlagajo nove rešitve problemov.	Izobrazba je včasih preveč cenjena, saj se do nje lahko pride preko obvodov, zato je pomembnejše kaj človek pokaže. Zelo pomembna so splošna znanja, razgledanost, širina znanj vendar je javna uprava zelo specializirana, vsak se osredotoča le na svoj del.	V tujini je etika veliko bolj razvita predvsem v protestantskih državah, je več poudarka na sposobnosti posameznika. Predvsem v Skandinaviji, Škotski, Kanadi, tudi ZDA in Južni Koreji. Na Balkanu je slabše. Slovenija na dobri poti, ker smo dolgovni, trpijo določene posledice iz zgodovine.	

Nivo	Organizacija in podistem/ sfera	Ključne kompetence za uspeh, zasedanje najvišjih mest	Dodelitev najvišjih mest v družbi, družbena mobilnost v Sloveniji	Vrednotenje izobrazbičnega, pomen specialisplinarne znanja	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Mednarodno
I-10/ VTP	V multinacionalkah izobrazba izjemno pomembna, še bolj pa izkušnje z delom v specifičnem okolju multinacionalk. Za komercialno usmerjena dela pomembne socialne veščine. Napredovanje poteka po strogih, prej določenih kriterijih glede na cilje delovnega mesta. V manjših podjetjih manj strukturirano in bolj fleksibilno, tudi napredovanje manj jasno.	Izobrazba, predvsem pa samo-motivacija in pripravljenost za učenje. Na najvišjih mestih multinacionalk je veliko diplomacije in politike, potrebne so tudi druge veščine, ki so manj specifične. V farmaciji pa so tudi na vrhu potrebna specifična znanja. Pomembno je zaupanje, da se ohrani dobre kadre.	Pristotnih je veliko interesov in omejevanje sposobnih s strani manj sposobnih, ki imajo moč. Vsi, ki so na najvišjih položajih delajo v lastno korist in korist svojega kroga. Uspeh je nekaj, kar se nikomur ne privoščijo, potrebna je zagrizenost, motivacija, sreča. Za uspeh se mora poklopiti veliko stvari, predvsem rabiš zaledje.	Velik odstotek ljudi je izobražen, zato je predvsem za družboslovce to znanje manj vredno. Je pa še vedno pomembno za naravoslovne vede. Specialistična znanja so zelo pomembna, razen na najvišjih mestih, kjer so potrebna širša, interdisciplinarna znanja. Tudi v svetu potrebujemo specialistična znanja, da posameznik v nečem izstopa.	Predvsem pomembna osebnostna fleksibilnost, da si pripravljen spremeniti vzorce razmišljanja, se ne oklepaš starih. Če deluješ etično postajaš kredibilnejši, vendar je v Sloveniji laganje folklor in etika in integriteta niso dobrodošle lastnosti za zasedanje najvišjih mest.	Druge po svetu imajo drugačen vrednotni sistem in je večji poudarek na tem, kam si hodil v solo. Predvsem v Skandinaviji, ZDA dajo več na kompetence in te države so tudi bolj razvite. Slovenija poskuša biti spodbudna, vendar je znanje več vredno zunaj kot doma.
I-11/ VTP	Zelo pomembna je izobrazba, brez nje se ne pride zraven, podjetje se zavzema tudi za diverzitet. Nagrajevanje pa temelji na samopromociji in ni nujno povezano s kompetentnostjo. Največkrat se išče maskoto, ki kima, kot je potrebno, čim bolj medle voditelje.	Zelo pomembna je izobrazba, sicer pa samopromocija. Na najvišjih mestih so ambiciozneži z veliko ega.	Na najvišja mesta se ne izbira najkompetentnejši ljudi. Uspe lahko vsak, ki se dovolj potruji, a je predpogoj vsaj neka izobrazba. Mobilnost omogoča predvsem brezplačno šolstvo. So pa možnosti večje, da uspe nekdo iz boljšega okolja.	Izobrazba je precej cenjena, vendar ne dovolj, ko pride do nižjih pozicijah so najpomembnejša specialistična znanja, višje pa bolj splošna.	Prilagajanje okolju in karakterjem, ki v njem delujejo. V družbi bi moralo biti več soodvisnosti in misli na človeka. Profesionalna avtonomija, etika in integriteta so pomembne le na videz, v ozadju so druge stvari pomembnejše.	V nekaterih družbah so višji nivoji zavedanja. Predvsem v Skandinavskih državah, Nemčiji in Švici. Je pa odvisno od podjetja.

Nivo	Organizacija in podistem/ sfera	Dodelitev najvišjih mest v družbi, družbena mobilnost v Sloveniji	Država/ družba	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Mednarodno
I-12/ VTP	Kriteriji pri zaposlovanju, nagradovanju in napredovanju	Zavest, da se probleme rešuje skupaj, da vsak prispeva kolikor zna, želja po doprinosu k družbi, širša družbena naravnost. Za vodilna mesta so potrebne tudi druge kompetence, če se izobražene- ga kadra ne zna voditi, podjetje ne bo uspešno. Ljudje so večinoma dali vtis, da so se z nečim morali dokazati, da so prišli v kolektiv in do pozicije, nesposobni bi se težko skrili.	Ni odvisno le od izobrazbe, kam se posameznik povzpe, potrebno tudi zaje- Predvsem v politiki ni odvisno od znanja, a obstajajo možnosti, da uspe vsak, ki se dovolj potrudil, ima voljo in je vztrajen. Problem je, da se uspeh postavlja v kontekst lopovov, kar ustvarja negativno izhodišče za tiste, ki želijo nekaj narediti. Ne maramo odstopanja od povprečja, nekdo, ki je skladen s povprečjem je bolj spoštovan kot tisti, ki z rezultati vidno odstopa.	Reševanje prob- lemov, kreativnost, povezovanje različno mislečih v istem prob- lemu. Profesionalna avtonomija, etika in in- tegriteta so pomembni, vendar se razkrajajo.	Poudarek na kom- petencah v tujini, pozicija Slovenije
I-13/ ZD	Večinoma se zaposluje na podlagi izobrazbe, strokovnih znanj in izkušenj, deloma je pomembna tudi vloga socialne mreže in iznajdljivosti. Pri na- predovanju se upošteva trud, strokovnost in delovna doba.	Izobrazba je še kar pomembna, pomemb- na pa so tudi dodatna strokovna znanja in uspešno znanstveno delo. Najbolj sposobni so večinoma tudi nagradjeni, tisti na višjih mestih pa so dovolj usposobljeni in kompetentni, a od- ločajo delno na podlagi osebnih poznanj.	Položaji v družbi so pretežno pridobljeni na podlagi sposobnosti, delno pa na podlagi poznanstev. V politiki je obratno. Uspe lahko vsak, ki se dovolj potrudil, razen v mar- ginaliziranih skupinah. Družbeno mobilnost ocenjuje kot ustrezno.	Učljivost, sposobnost samostojnega razmiš- ljanja in prilagajanje, ter socialne veščine. Pro- fesionalna avtonomija, etika in integriteta so zelo pomembni.	V nekaterih drugih državah večji poudarek na kompetencah, a so tudi tam napake. Primer so ZDA in Zahodnoevropske države, te so tudi bolj razvite. Slovenijo uvršča v zgornji srednji razred, privedejo z večino evropskih a ne z najboljšimi.

Nivo	Organizacija in podistem/ sfera	Dodelitev najvišjih mest v družbi, družbena mobilnost v Sloveniji	Država/ družba	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Mednarodno
I-14/ ZD	Kriteriji pri zaposlovanju, nagradovanju in napredovanju	Ključne kompetence za uspeh, zasedanje najvišjih mest	Vrednotenje izobrazbe, pomen specialističnega in interdisciplinarnega znanja	Bistvene kompetence v sodobnih družbah, pomen etike in integritete	Poudarek na kompetencah v tujini, pozicija Slovenije
	Odvisno je predvsem od vodstva, a je eden ključnih kriterijev izobrazba, biti dober v poklicu, sledenje trendom, sposobnost dela v timu, empatija, agilnost, zmognost zdržanja pritiska. Napreduje se na podlagi strokovnosti, vendar če je nekdo konfликтен strokovnost ni dovolj. Pomemben je vpliv ozadja - posamezniki s starši v medicini imajo olajšano pot do specializacije.	Večinoma so nagrajeni tisti, ki so najbolj glasni in si najbolj da bi bili pomembni. Vodstveni položaj ni nujno odraz kompetenc in sposobnosti. Odločajo tisti, ki so najbolj ambiciozni. Na eni strani je politika, ki ni kos razmeram, na drugi strani strokovnjaki, ki so odločni za strokovno delo, a nimajo vodstvenih sposobnosti, ali pa politične moči za spremembe. Pomembno je imeti zaslanbo.	Veliko ljudi je na fakultetah, ampak obstaja strah pred kompetentnimi ljudmi in se jih raje ne zaposluje, včasih je izobrazba celo ovira. V družbi potrebujemo ljudi, ki bodo ozko usmerjeni in razvijali stvari, ter drugi, ki bodo sposobni to povezovati.	Sposobnost učenja, informacijska pismenost, sodelovanje, medosebni odnos. Pri tem so profesionalna avtonomija, etika in integriteta zelo pomembne.	Večinoma je stanje primerljivo s Slovenijo. Boljše je v Nemčiji in ZDA, slabše v Italiji. Sicer so države, kjer je izbira kompetentnih ljudi na vodstvene položaje bolj razvite. Stanje v Sloveniji se je v zadnjih 10 letih močno poslabšalo, več je pritiskov, netransparentnosti, nesposobnih ljudi na položajih. Kljub temu smo v svetu visoko, v Evropi na sredini.
I-15/ ZD	Zaposlovanje večinoma na podlagi izobrazbe, skoraj vsi specializanti dobijo zaposlitev, pomemben je tudi nastop. Za napredovanje je pomembni pridnost, delavnost, habilitacija. Brez doktorata težko napreduješ. Poznati je treba tudi prave ljudi, saj vsi izbirajo svoje, včasih malo "v rit lesti", se izpostavljati in načrtno delati na karieri.	Ključna je izobrazba (doktorat), specializacija, habilitacija. Za najvišja mesta so potrebne tudi veze. Nekateri niso gradili akademskih karier in so imeli zato zaprta vrata napredovanja. Pogosto pa so se tudi tisti najbolj sposobni raje posvetili stroki in tistemu, kar jih veseli.	V družbi se najvišji položaji delijo na podlagi osebnostnih lastnosti, vez in poznanstev. Uspe lahko vsak, ki se dovolj potruzi, možnosti družbene mobilnosti so zmerne, niso zelo velike, vendar mobilnost tudi ni super nujna. Nagradjevanje sposobnejših ustvarja neenakosti le v ekstremih.	Prilagodljivost, sposobnost učenja in pridobivanja znanj, psihološki prijem in znanja. Profesionalna avtonomija, etika in integriteta so zelo pomembni, vendar se da tudi brez etike splezati visoko.	V drugih državah je še večji poudarek na izbiri kompetentnih ljudi, predvsem v ZDA in zahodnoevropskih državah. Te države so bolj razvite vendar je vprašanje vzroka in posledice. Zato, ker so bolj razvite, izbirajo takšne ljudi. Slovenija se uvršča v višji srednji razred.

Priloga 4: Pregledna tabela sestankov strokovne skupine

Datum sestanka	Vsebina sestanka (dnevni red)	Najpomembnejši sklepi
8. 10. 2020	Nujni odgovori na vprašanja ministrstva za zdravje, načrt za naprej	Zapirajo se samo nekatere dejavnosti (ohranitveni lockdown). Reorganizacija zdravstva glede na priporočila prvega vala.
11. 10. 2020	Obnavljanje paketa ukrepov, ki ga je pripravila vlada	Skupina predlaga takojšnjo uvedbo prepovedi obiskov v bolnišnicah in zavodih, zaprtje gostinskih lokalov, fitness centrov in športnih objektov, prepoved javnih in kulturnih prireditvev, obvezno delo na domu za vse, kjer je to mogoče, in šole po planu C. Ukrepi naj veljajo maksimalno 28 dni, potem sproščanje ali dodatni ukrepi. Nujen inšpekcijski nadzor izvajanja.
12. 10. 2020	Opredelitev do odredb glede organizacije zdravstva	Strinjanje s predlaganimi odredbami.
17. 10. 2020	Obnavljanje vprašanja testiranja in jemanja brisov, opredelitev do uporabe hitrih testov in priporočila za izvedbo, opredelitev do nekaterih odlokov in ukrepov zapiranja.	V prvem paketu rdeče faze se zaprejo kulturne ustanove, trgovski centri, šole, prepoved verskih obredov, omejitve zbiranja na 6 oseb. V drugem paketu se zaprejo hoteli (ostanije poslovne nočite), frizerji, kozmetika, splošna prepoved javnih prireditvev. Javni promet ostane, obvezno delo od doma.
21. 10. 2020	Opredelitev do predlogov vlade glede ukrepov in zapiranja.	Čim manj izjem pri nošenju mask. Skupina se strinja s kratkotrajno popolno zaporo države.
27. 10. 2020	Opredelitev do podaljšanja ukrepa in mnenje o dokumentih evropske komisije	Skupina se strinja s podaljšanjem vseh ukrepov.
30. 10. 2020	Navodila in smernice za izvajanje testiranja ter spremembe pristopa.	Skupina se zavzema za povečanje zmogljivosti PCR-testov, za večjo uporabo HAGT in vzpostavitev informacijske podpore za celoten proces testiranja in obravnave epidemije.
2. 11. 2020	Podaljšanje odloka o omejitvah na področju prodajanja blaga in storitev.	Strokovna skupina se strinja s podaljšanjem ukrepov na področju ponujanja blaga in storitev.
5. 11. 2020	Opredelitev do vprašanj vlade – opredelitev do podaljšanja ukrepov, dodajanja izjem, obravnavanje predloga strožjega zaprtja	Strokovna skupina se ne strinja z dodajanjem izjem glede ponujanja blaga in storitev. Skupina predlaga zaprtje vseh nenujnih dejavnosti, vključno z gospodarstvom in omejitve gibanja na 1 km od doma. Zaproši se za pomoč iz tujine.
11. 11. 2020	Obnavljanje predlogov novih ukrepov	Omejitve gibanja na 1 km od doma ni smiselna. Predlaga se več nadzora nad ukrepi in podjetji.
16. 11. 2020	Obnavljanje zaprosil oz. vprašanj vlade glede podaljšanja ali spremembe ukrepov, odgovori na vprašanja in zaprosila interesnih skupin, predlog urejanja področja telemetrije	HAGT testi niso primerni za prehod meje. Treba je urediti področje telemetrije (finančno vrednotenje, financiranje itd).

Datum sestanka	Vsebina sestanka (dnevni red)	Najpomembnejši sklepi
30. 11. 2020	Obravnava trenutnega stanja in predlog ukrepov za december 2020 in načrt morebitnega odpiranja	Sproščanje ukrepov ni možno, predlaga se poostren nadzor nad izvajanjem ukrepov, tudi v podjetjih. Podjetja naj nadzorujejo zdravje zaposlenih, priporoča se HAGT. Uvede se stimulacija za podjetja, ki imajo delavce v izolaciji in karanteni. Plačilo za delo na domu se izenači s plačilom za delo na delovnem mestu. Vzpostavitev enostavnega dostopa do testov, kampanja ozaveščanja prebivalcev. Ob doseženih pogojih se odpirajo trgovine, večja odpiranja v zeleni fazi (300 okužb na dan).
11. 1. 2021	Obravnavanje zaprosil MZ (podaljšanje razglašene epidemije, ukrepov s področja zdravstva). Odziv na predloge MZ, načrt aktivnosti za januar (cepljenje, bolnišnice, testiranje, spremljanje kontaktov).	Strinjanje s podaljšanjem ukrepov, izvede naj se temeljit načrt cepljenja prebivalcev, sproščanje poteka po ustaljenem načrtu. Epidemiologi naj začnejo z vsaj delnim sledenjem stikom.
19. 1. 2021	Obravnavanje zaprosil MZ (organizacija zdravstva, samotestiranje dijakov, nošenje mask, izjeme za prebolele), pobuda Lekarniške zbornice (zvišanje števila strank v prostoru) in gospodarske zbornice (odpiranje storitev).	Strokovna skupina skeptična do izvedbe samotestiranja šolarjev in dijakov. Prebolelim se ni treba testirati in se štejejo za nekužne do tri mesece po boleznih. Predlog ustanovitve skupine za preučevanje mask FFP2 in njihovo primernost za uporabo.
22. 1. 2021	Testiranje v šolah	Skupina se s pregledovanjem odloči, da je smiselno testiranje zaposlenih v šolstvu enkrat tedensko.
25. 1. 2021	Obravnavanje predlogov MZ	Priporočajo se kirurške in FFP2-maske, strinjanje s podaljšanjem ukrepov. Predlog ponovne uvedbe karanten z odločbami in v čim večji meri sledenje kontaktov. Predlog uvedbe vnaprejšnje prijave potnikov, ki vstopajo v državo (po vzoru Avstrije).
2. 2. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ	Predlogi za domove starejših občanov v primeru precejšenosti ali ponovnih okužb.
6. 2. 2021	Odpiranje šol in izenačitev prebolelosti in cepljenja z negativnim testom pri ukrepih	Skupina predlaga takojšnje odprtje vseh šol po hibridnem modelu. Glede testiranja v šolah skupina neenotna. Predlog izenačitve negativnega testa s potrdilom o prebolelosti ali cepljenju.
16. 2. 2021	Sprememba mejnega režima	Zaskrbljenost zaradi novih variant – uvede naj se obvezna karantena ob prihodu v Slovenijo s čim manj izjemami.
2. 3. 2021	Vstop v državo, maske in režim v šolah, zaprosila MZ za mnenje (odločitev cepljenja za prebolele, testiranje za zaposlene v šolstvu, kriteriji za razglasitev konca epidemije).	Odsvetovana nenujna potovanja za prebivalce Slovenije, priporočilo obveznega nošenja mask za starejše otroke in učitelje. Skupina priporoča obvezno tedensko testiranje študentov. Konec epidemije naj se veže na stanje v zdravstvu.

Datum sestanka	Vsebina sestanka (dnevni red)	Najpomembnejši sklepi
8. 3. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ (hitro testiranje, podaljšanje policijske ure, organizacija strokovnih izobraževanj).	Skupina predlaga podaljšanje epidemije in nekaterih ukrepov. Večina skupine se zavzema za podaljšanje policijske ure. Predlaga se natančnejše epidemiološko poizvedovanje.
15. 3. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ (odloki in odredbe), izhoda na strategija, pobude interesnih organizacij, cepljenje z AZ	Opozorjanje pred zapiranjem covid oddelkov. Skupina sprejme stališče, da je cepljenje edina izhodna strategija iz epidemije.
22. 3. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ, stanje v šolah (povabljen DS MIZS), cepljenja prebolelnikov	Skupina podpira samotestiranje v šolah. Predlagajo obvezno karanteno in test ob prehodu meje. Predlagajo ohranitev policijske ure (štirje člani se s tem ne strinjajo). Predlaga se revizija semaforja sproščanja. Zapisniki naj bodo javno objavljeni.
5. 4. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ, vladni semafor ukrepov	Predlog ukinitve policijske ure za družinske člane že v rdeči fazi, dodatno sproščanje v oranžni in rumeni fazi. Obvezen negativen test + karantena za vstop v državo. Odprtje teras že v oranžni fazi. Predlaga se 100 % nadomestilo za izolacijo in karanteno (če ne gre za prehod meje).
12. 4. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ, podaljšanje veljavnih odlokov	Podaljšanje odlokov in razglasene epidemije. Posebni pogoji za opravljanje mature z negativnim testom. Ponovno predlagajo obvezno karanteno ob vstopu v državo (razen za cepljene in prebolele).
19. 4. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ, javno pismo sindikata glede zaprtja gostinstva in turizma	Skupina ponovno predlaga obvezno karanteno za vstop v državo ne glede na državo prihoda (razen za cepljene in prebolele). Strokovna skupina posreduje znanstvene članke o oceni tveganja v barih in restavracijah.
26. 4. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ,	Skupina ponovno predlaga obvezno karanteno za vstop v državo in vzpostavitev aplikacije za napoved vstopa. Priporočajo sledenje potnikov. Posodobitev ukrepov za rumeno fazo (PCT-pogoj v notranjosti, 25 % zasedenost kapacitet za prireditve na prostem).
3. 5. 2021	Predstavitve IJS (model), obravnavanje zaprosil za mnenje MZ	Dogovor glede izjem za cepljene prebolelnike. Skupina predlaga poenotenje pogojev za obisk restavracij za fizične in pravne osebe. Predlog uvedbe samotestiranja za osnovnošolce in dijake.

Datum sestanka	Vsebina sestanka (dnevni red)	Najpomembnejši sklepi
10. 5. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ	Skladno s semaforjem se dovoli zbiranje do 25 ljudi. Določanje pogojev za obratovanje storitev. Izjema za mednarodni športni dogodek. Še vedno se na delovnih mestih uporabljajo maske, tudi za cepljene. Predlog izvedbe testnega koncerta ob upoštevanju PCT.
17. 5. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ	Predlog ukinitve obveznih testov za trgovce v zeleni fazi. Dovoljeno izvajanje šolskih aktivnosti v mehurčku razreda.
24. 5. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ, izvedba dogodkov v sklopu predsedovanja EU	Skupina predlaga delovanje po odlokih in semaforju tudi med predsedovanjem. Predlaga se uvedba temno rdečega seznama, obvezna karantena za vse prihode (razen cepljene, prebolele).
31. 5. 2021	Obravnavanje zaprosil za mnenje MZ	Skupina predlaga poenotenje pogojev za vstop v državo za vse po principu PCT. Tudi v zeleni fazi se ohrani kontrola na mejah. Določanje omejitev pri ponujanju kulturnih in športnih prireditev. Skupina predlaga 75 % zasedenost kampov, nastanitvev in igralnic.

Priloga 5: Pregledna tabela udeležb na sestankih strokovne skupine

Izobrazba (specializacija)	Delovno mesto	Št. sestankov
dr. znanosti – infektologija	UKC LJ – Infekcijska klinika Red. prof – Medicinska fakulteta UNI LJ	30
dr. med. (primarij) – družinska medicina	predstojnica enote Vič Rudnik ZD LJ	29
dr. znanosti – infektologija	UKC MB – Infekcijska klinika, predstojnica oddelka	29
dr. znanosti – mikrobiologija	UNI LJ – Inštitut za mikrobiologijo in imunologijo – vodja laboratorija za diagnostiko virusnih infekcij	28
dr. znanosti – infektologija	UKC LJ – Infekcijska klinika Izr. prof. – Medicinska fakulteta UNI LJ	27
dr. med. – javno zdravje (socialna medicina)	Direktor NIJZ	25
dr. znanosti – mikrobiologija (+ spec. javno zdravje)	Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano doc. – Fakulteta za zdravstvo Angele Boškin	20
dr. znanosti – infektologija	UKC LJ – Infekcijska klinika – predstojnica doc. – Medicinska fakulteta UNI LJ	17
mag. znanosti + dr. med (kirurgija)	Kirurgija Bitenc, ZZ Zdravje	16
dr. med. (internist)	Minister za zdravje (prej Direktor UKC LJ)	14
dr. znanosti – pulmologija	Direktor klinike Golnik (pljučne bolezni in alergije)	14
dr. znanosti – infektologija	UKC LJ – Infekcijska klinika doc. – Medicinska fakulteta UNI LJ	14
dr. med. – javno zdravje	NIJZ	13
dr. med. – mikrobiologija	Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano – direktorica	13
sociologinja (mag) univ. dipl. inž. agr.	Kabinet generalnega direktorja UKC LJ	13
dr. med. – družinska in urgentna medicina	ZD Domžale – direktorica	11
dr. med. – epidemiolog	NIJZ – Center za nalezljive bolezni – predstojnik	9
dr. znanosti – kardiologija, vaskularna medicina, intenzivna medicina	UKC LJ – Klinični oddelek za intenzivno interno medicino – predstojnik	7
dr. znanosti – otroška nevrologija	Vstop v politiko	7
dr. med. – interna medicina	Državna sekretarka na MZ	7
dr. med. – splošna kirurgija in travmatologija	Državni sekretar na MZ	6
dr. med. – urologij	Nekdanji minister za zdravje	1

Meritocracy and the knowledge society - Different views on meritocratic criteria and the role of experts in society

Abstract in English:

Meritocracy is a central concept of modernity and directly embedded in the world as it is known today. In modern, democratic societies, we expect others to judge us based on our actions and achievements, not due to family origin, race, religion or other factors (Wooldridge 2021). One can define meritocracy as in essence being as a social principle of choosing for, or allocating, positions based on an individual's merit, ability, competence, knowledge and effort. As a principle, it moves away from the division of social positions according to family affiliation and inheritance, as has been the case for most of human history.

The idea that a job should be performed by those who are the most qualified and competent for it is directly related to the idea of the knowledge society as a human resource management strategy. Although contemporary societies are not perfect knowledge societies, knowledge and technological progress are ever more important and large parts of economic development and competitiveness increasingly depend on innovation. Still, rapid technological progress and globalisation, accelerated by the ever-growing importance of knowledge in society, also brings new risks. We live in a risk society where risk is omnipresent and we are constantly aware of it, which is changing our lives.

So where can we place meritocracy in this context? We have in recent years seen a great expansion of literature on meritocracy, especially

among Anglo-Saxon authors, which is mainly critical of the concept. They describe meritocracy as a concept that leads to a competitive and hierarchical social system that promotes elitism, only serves as an ideology that reproduces inequality, and in which some will always be disadvantaged (Littler 2017; McNamee 2018; Markovits 2019; Mijs and Savage 2020), while encouraging individualism, eroding feelings of community (Sandel 2020) and blaming those at the bottom for being there (McNamee 2018; Mijs and Savage 2020). On the other hand, some authors believe that inequality is not a key component of well-being in the context of human progress and that meritocracy can benefit everyone (Pinker 2018), and that meritocracy is responsible for shaping the modern world such that doing away with it could mean the end of the modern world as we recognise it (Wooldridge 2021).

There is no clear-cut answer to the question of the role and influence of meritocracy in society. While most of the authors mentioned above view meritocracy in terms of social mobility and inequality, this is not the only way the concept can be explored. Further, the concept of meritocracy primarily depends on our understanding of meritocracy, i.e., which aspects do we reward.

This book¹ examines aspects of meritocracy often overlooked or insufficiently considered in the literature. We therefore proceed by assuming that meritocracy is, at least to some extent, an inevitable part of the knowledge society, notably with regard to the promotion of knowledge and management of human resources, and that meritocracy is not the only regulatory principle in society and in this sense a pure meritocracy does not exist in an ideal form in real society as it is always embedded and dependent on other social circumstances. Ultimately, we also assume that meritocracy is not a one-size-fits-all concept

¹ The content of the book was created during the doctoral studies at the School of Advanced Social Studies in Nova Gorica, and, above all, research work at the Institute for Development and Strategic Analysis between 2018 and 2022. Thus, it largely represents the content of the doctoral dissertation entitled Opportunities and limitations of meritocracy for comprehensive social development in the context of knowledge society, prepared by the author under the mentorship of dr. Igor Bahovec and co-mentorship of prof. dr. Frane Adam. The dissertation was successfully defended it on September 16, 2022.

and can be understood in various ways in different social environments, circumstances and social subsystems.

A discussion unfolds in the volume about the concepts and theories of the knowledge society and the risk society. The circumstances in which we are analysing the concept of meritocracy are presented. If meritocracy is to be understood also in terms of knowledge promotion in society, we must pay attention to those considered by society as holding the greatest knowledge. Experts in essence embody a meritocratic logic as they are individuals possessed with an above-average level of knowledge that sees them recognised and valued in society and being sought after to give opinions, advice and suggestions for action. We deal with the questions of who we understand to be and who defines an expert, and which kinds of knowledge are being promoted.

Meritocracy is also discussed comprehensively from a theoretical point of view. All of the aspects to which a meritocracy refers, or the social processes it affects (concepts of social justice, mobility and inequality, education, measuring merit and the wider social context of governance). We note that opinions on meritocracy vary chiefly depending on the environment and aspect of meritocracy to which authors are referring. Some view meritocracy from the perspective of social inequality, others from the perspective of level of education in society, and others still connect meritocracy with political processes.

The latter half of the book presents the results of a research study in which meritocracy was considered in three different contexts. First in an international comparison where a combination of quantitative data was used to evaluate the role of knowledge and meritocratic criteria in European countries. Based on interviews, we then examined how different social subsystems in Slovenia understand the meritocracy concept, how they use it and which kinds of skills and knowledge they promote. The last context is considered in the fourth chapter where meritocracy is viewed in the context of the risk society, using the recent COVID-19 pandemic as a case study. This chapter outlines the results of a critical analysis of the discourse and content analysis of various sources and investigates how the relationships between experts, politics

and the public unfolded while managing the pandemic in the European and especially Slovenian context.

The overall finding of this book is that meritocracy in modern societies is associated with particular challenges mostly related to it being involved in other social processes, but that it also offers exceptional opportunities for the promotion of knowledge not being fully exploited today. This raises complex questions surrounding the role of science and experts in society and the challenges of post-factual societies.

Table of contents in English:

Introduction	7
1. Modern societies as knowledge societies and risk societies	13
1.1 The knowledge society.....	13
1.2 The risk society	18
1.3 Knowledge and ignorance in the risk society.....	24
1.4 Types of knowledge and competence	28
1.5 Professionals and experts	35
1.6 The role of experts and science in society.....	41
1.7 Key findings of the chapter	47
2. The influence of meritocracy on various social processes	50
2.1 Meritocracy and social justice	52
2.2 Meritocracy and social mobility.....	62
2.3 Meritocracy and education	66
2.4 Meritoriousness, merit and ways of measuring competence	71
2.5 Broader social context – meritocracy as a governing style.....	76
2.6 Key findings of the chapter	83
3. Meritocracy and the knowledge society	87
3.1 Description and methodology of the research	87
3.2 Meritocracy and the knowledge society in Europe: an outline based on quantitative data	89
3.3 Understanding meritocracy in different social subsystems: qualitative analysis	101
3.3.1 <i>Evaluation and way of understanding meritocracy in different social subsystems ..</i>	102
3.3.2 <i>Understanding competencies, merits and achievements in various spheres</i>	112
3.3.3 <i>Types of knowledge and competencies for success</i>	115
3.4 Key findings of the chapter	120
4. Meritocracy and the risk society – experts in the COVID-19 pandemic	122
4.1 Description and methodology of the research	123
4.2 The COVID-19 epidemic in Slovenia.....	126
4.3 Role of experts in the COVID-19 pandemic in global and European perspectives..	130
4.4 The role of experts in the COVID-19 pandemic in Slovenia	135
4.4.1 <i>The attitude of politics to experts and science</i>	138
4.4.2 <i>The role of experts and the relationship between different experts.....</i>	146
4.4.3 <i>The relationship between experts, politics and the public</i>	154
4.5 Key findings of the chapter	156
5. Key findings and discussion	159
5.1 Meritocracy in Slovenia.....	163
5.2 The path ahead.....	166
Sources and literature.....	179
Appendix	205

O avtorici

Dr. Maruša Gorišek je doktorica sociologije in magistrica politologije. Zaposlena je na Fakulteti za informacijske študije kot asistentka pri socioloških in komunikoloških predmetih ter na Inštitutu za razvojne in strateške analize kot znanstvena sodelavka. Tam je članica programske skupine Sociokulturni in organizacijski vidiki prenosa znanja in tehnologije. V zadnjih letih je aktivno sodelovala tudi pri drugih projektih inštituta, kot so Meritokracija in družba znanja – med simulacijo in realnostjo, Analiza učinkovitosti obvladovanja epidemije v Sloveniji - mednarodno-primerjalni in interdisciplinarni pristop ter Active Citizenship in times of (post) Covid-19. Raziskovalno se ukvarja predvsem s temo meritokracije, vloge znanja, znanosti in ekspertov v družbi, tudi v povezavi s pandemijo covid-19, ter s konceptom citizen science. Je članica Nacionalnega odbora programa za upravljanje družbenih sprememb (MOST) pri Slovenski nacionalni komisiji za UNESCO in prejemnica štipendije ASEF Junior Fellow 2021.

